

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 11'2023

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2023.11>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 17 від 21 листопада 2023 р.).

Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.11.2023

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2023
© "Економіка. Фінанси. Право",
2023

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS

FINANCES

LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 11'2023

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2023.11>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 17 of November 21, 2023). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.11.2023

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2023
© "Economics. Finances. Law",
2023

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик»»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, п.н.с., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Науково-дослідний інститут енергоефективних технологій та матеріалознавства) (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Дер-жавне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свенія Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Потішняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободянник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»", академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижевська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Члени редакційної колегії з правових наук:

Гульнара Балгімбекова, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казхстан)

Олександр Бригинець, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василінчук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Константинов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент, суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Відповідальний редактор: Леся Поповецька-Демченко (Україна-Франція)

Випусковий редактор: Анна Туманян (Україна)

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Leading Researcher, Oles Honchar Dnipro National University (Research Institute of Energy-Efficient Technologies and Materials Science) (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshchopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodanyk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Members of the editorial board of Legal Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylynychuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzewska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yaroviĭ, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Managing editor: Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France)

Issue Editor: Anna Tumanian (Ukraine)

ЗМІСТ

<i>ЄФРЕМОВА К.В., ДМИТРИК О.О., ТОВКУН Л.В.</i> Особливості оподаткування цифрових послуг в Україні та ЄС: порівняльно-правовий аналіз	6
<i>ШУЛЬГА Т.М., СІКУН М.В., БЕЗРУЧКО І.О.</i> Сучасне оподаткування віртуальних активів та перспективи його розвитку	11
<i>ЗАВ'ЯЛОВ Є.В., МАЦАК О.А.</i> Приватна власність на водні об'єкти: чи є вона?	18
<i>ШУЛЬГА Т.М., САФАРЯН Н.А.</i> Особливості проведення податкових перевірок під час воєнного стану	23
<i>БУЛКОТ Г.В., БУГАЙ Н.О., МАТІЄНКО-ЗУБЕНКО І.І.</i> Особливості організації внутрішнього податкового контролю в Україні	27
<i>ПЕТРИШИН Н.Я., ПОДРА О.П., МАЛИНОВСЬКА Ю.Б., НОДЖАК Л.С.</i> Рекомендації стосовно технології здійснення обґрунтованого вибору стратегії розвитку підприємства	34
<i>ГОЛОВЧАК Ю.В., ГОЛОВЧАК Г.В., ПИСАРЧУК О.В.</i> Цифровізація бухгалтерського обліку: переваги та виклики в епоху цифрових технологій	38
<i>ІВАЩЕНКО А.Г., ДЕБИЧ А.І., КАРПІКОВ А.О.</i> Огляд валютного ринку України в умовах воєнного стану ...	43
<i>ПОСТНОВА Н.І.</i> Особливості правового регулювання міжнародних змішаних перевезень в сучасних умовах	48
<i>ПОДВІРНА О.В., КИРИЧУК Б.С.</i> Теоретичні й практичні аспекти визнання правочину недійсним у цивільному судочинстві України та зарубіжних держав	52
<i>МАЛИНОВСЬКА Ю.Б., КОЗАК А.М., РЕМЕЗ О.С., МИКОЛАЙЧУК В.М.</i> Система менеджменту якості на підприємствах в умовах євроінтеграції	56
<i>СЛАВКОВА А.А., КОЛОМІЄЦЬ Г.Б.</i> Податкові реформи під час воєнного часу: аналіз соціальних та економічних наслідків	61
<i>САРИЧЕВ В.І., ГАПЄЄВА О.М., К.М. ОГДАНСЬКИЙ.</i> Аналіз геополітичних факторів у контексті забезпечення національної економічної безпеки України	66
<i>ГУЛІЦЬКА В.В., ПИВОВАР А.О.</i> Приватизація земельних ділянок під час воєнного стану: юридичні аспекти	71
<i>ДАВИДОВА І.О., ГОРБАНЬ А.В.</i> Генеза транспортної системи України в економічній думці	75
<i>ДАНІЛІК Д.М., БРЕДУН С.О., ПИТОМЕЦЬ А.І.</i> Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: переваги, недоліки та шляхи їх вирішення	79
<i>БОРТНІКОВА М.Г., ПАВЛИК О.А.</i> Застосування механізму реінжинірингу бізнес-процесів у побудові системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки	84
<i>РЯБУЩЕНКО Д.Ю.</i> Проблематика процесуально-правового статусу тимчасово вилученого майна під час обшуку	88
<i>ПІСТУНОВ І.М., ГОРОБЕЦЬ Є.Ю.</i> Економічне обґрунтування вибору розроблення розвіданого нафтогазового родовища	92
<i>ГРИГОР'ЄВ О.Ю., ТОДОЩУК А.В., ПЕТРИШИН Н.Я., ДАВИДЧАК М.О.</i> Рекомендації з визначення митної вартості автотранспортних засобів	97
<i>ГОЛОВАЧ В.В.</i> Біхевіоризм в аудиторській діяльності та його вплив на юридичний зміст міжнародних стандартів аудиту	101
<i>ОВСЮК Н.В., БУРДЕЙНА Ю.І., ГОДУНОВА Г.О.</i> Власний капітал як джерело довгострокових фінансових інвестицій у контексті НП(С)БО та МСФЗ	108
<i>КОСТЯШКІН І.О., ЗАВЕРУХА С.В.</i> Правовий режим радіоактивно забруднених територій: проблеми екологічного оздоровлення	112
<i>ГАЛИЦЬКА Е.В., ДОНКОГЛОВА Н.А.</i> Фінансова стабільність як важливий складник макроекономічної стабільності: теоретико-методологічний аспект	116
<i>КОРДАС А.Р., ПРОДІУС Ю.І.</i> Стратегічний менеджмент підтримки міжнародних релокантів вітчизняними підприємствами як інструмент тренд аналізу міжнародного ринку праці в умовах воєнного стану в Україні	123
<i>ФАДЄЄВА І.Г., СИБІРЦЕВ В.В., МОМОТ О.М.</i> Роль стратегічного фінансового управління у забезпеченні конкурентоспроможності фінансових установ	126
<i>ЗАЄЦЬ М.А., МЕЛЬНІК К.С.</i> Тенденції зовнішньої торгівлі України в умовах ускладнення міжнародних транспортних перевезень	130
<i>ДАШКОВСЬКА О.Р., ВАСЮТІН В.О.</i> Юридична процедура і права людини	133

CONTENTS

K. YEFREMOVA, O. DMYTRYK, L. TOVKUN. Features of taxation of digital services in Ukraine and the EU: a comparative legal analysis	6
T. SHULHA, M. SIKUN, I. BEZRUCHKO. Current taxation of virtual assets and its development prospects	11
Y. ZAVIALOV, O. MATSAK. Private ownership of water bodies: does it exist?	18
T. SHULHA, N. SAFARIAN. Peculiarities of tax audits during martial law	23
H. BULKOT, N. BUHAI, I. MATHIENKO-ZUBENKO. Peculiarities of the internal tax control organization in Ukraine	27
N. PETRYSHYN, O. PODRA, Y. MALYNOVSKA, L. NODZHAK. Recommendations regarding technology for making an well-grounded choice of enterprise development strategy	34
Y. HOLOVCHAK, H. HOLOVCHAK, O. PYSARCHUK. Digitalization of accounting: advantages and challenges in the era of digital technologies	38
A. IVASHCHENKO, A. DEBYCH, A. KARPIKOV. Overview of the foreign exchange market of Ukraine in the conditions of martial law	43
N. POSTNOVA. Features of legal regulation of international mixed transportation in modern conditions	48
O. PODVIRNA, B. KYRYCHUK. Theoretical and practical aspects of invalidation of a transaction in civil proceedings in Ukraine and foreign countries	52
Y. MALYNOVSKA, A.KOZAK, O. REMEZ, V. MYKOLAICHUK. Quality management system at enterprises in the conditions of European integration	56
A. SLAVKOVA, H. KOLOMIETS. Tax reforms during the war: analysis of social and economic consequences	61
V. SARYCHEV, O. HAPIEIEVA, K. OHDANSKYI. Analysis of geopolitical factors in the context of ensuring national economic security of Ukraine	66
V. HULITSKA, A. PYVOVAR. Privatisation of land plots during military time, legal aspects	71
I. DAVYDOVA, A. HORBAN. The genesis of the transport system of Ukraine from the economic point of view ...	75
D. DANILIK, S. BREDUN, A. PYTOMETS. Opening of the agricultural land market in Ukraine: advantages, disadvantages and ways to solve them	79
M. BORTNIKOVA, O. PAVLYK. Application of the business process re-engineering mechanism in the construction of an adaptive management system at the enterprise in the conditions of entering foreign markets	84
D. RIABUSHCHENKO. Problems of the procedural status of property temporarily seized during a search	88
I. PISTUNOV, Y. HOROBETS. Economic justification of the choice of development of an explored oil and gas field	92
O. HRYHORIEV, A. TODOSHCHUK, N. PETRYSHYN, M. DAVYDCHAK. Recommendations for determining the customs value of vehicles	97
V. HOLOVACH. Behaviorism in auditing and its influence on the legal content of international standards on auditing	101
N. OVSIUK, Y. BURDEINA, H. HODUNOVA. Equity as a source of long-term financial investments in the context of NP(S)BO and IFRS	108
I. KOSTIASHKIN, S. ZAVERUKHA. Legal regime of radioactively contaminated territories: problems of ecological improvement	112
E. HALYTSKA, N. DONKOHLOVA. Financial stability as an important component of macroeconomic stability: theoretical and methodological aspect	116
A. KORDAS, Y. PRODIUS. Strategic management of the support of international relocators by domestic enterprises as a tool for trend analysis of the international labor market in the conditions of martial law in Ukraine	123
I. FADIEIEVA, V. SYBIRTSEV, O. MOMOT. The role of strategic financial management in ensuring the competitiveness of enterprises	126
M. ZAIETS, K. MELNIK. Trends in Ukraine's foreign trade in the context of complicated international transportation	130
O. DASHKOVSKA, V. VASIUTIN. Legal procedure and human rights	133

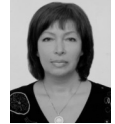
Катерина Вікторівна ЄФРЕМОВА

к.ю.н., с.н.с., доцент кафедри, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1917-9691>
e-mail: k.v.yefremova@nlu.edu.ua

Ольга Олександрівна ДМИТРИК

д.ю.н., професор, зав. кафедри, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5469-3867>
e-mail: o.o.dmytryk@nlu.edu.ua

Людмила Вікторівна ТОВКУН

к.е.н., доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-9379>
e-mail: l.v.tovkun@nlu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено порівняльно-правовому аналізу систем оподаткування цифрових послуг в Європейському Союзі та Україні. Досліджено юридичні аспекти та нормативно-правові акти, що регулюють оподаткування цифрових послуг в обох юрисдикціях. Особливу увагу приділено застосуванню концепції Digital Permanent Establishment (оподаткуванню на основі цифрової присутності), яка застосовується в контексті оподаткування цифрових компаній та їхньої присутності у країнах, де вони не мають фізичних офісів чи філій. Автори у висновках наводять актуальні тенденції та виклики, пов'язані з цифровим оподаткуванням, і надають рекомендації для подальшого розвитку цих систем.

Ключові слова: електронна комерція, постачання електронних товарів і послуг, оподаткування, цифрові послуги, електронні послуги, цифрова присутність, платіжні операції, платіжні послуги

ВСТУП

Твердження, що електронна комерція є потужним важелем економічного зростання та надійною платформи для переходу національних економік на якісно новий виток розвитку, орієнтований на наукоємні інформаційні технології, вже ні в кого не викликає сумніву. У сучасних умовах неспинного розвитку ринку електронної комерції кожен рік стає все більш актуальним питання перегляду підходів до оподаткування цифрових послуг.

На сьогодні застосований підхід до оподаткування таких послуг лишається практично незмінним і має свої коріння ще у ХХ ст., коли виникла проблема подвійного оподаткування в міжнародній торгівлі. Основним принципом міжнародного податкового права стало твердження, що активний дохід повинен оподатковуватися в країні походження такого доходу, тобто оподаткування пов'язувалося з фізичною присутністю компанії в певному місці.

Сучасний світ переживає цифрову революцію, яка обумовлює необхідність адаптації систем оподаткування до нових реалій. Цифрові послуги, такі як онлайн-платформи, електронна торгівля, соціальні мережі тощо, стали неодмінною частиною економіки. Однак, оподаткування цих послуг вимагає спеціального підходу та регулювання.

МЕТА статті – визначення та порівняння особливостей правових проблем оподаткування цифрових послуг та механізмів їх вирішення в ЄС та Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених та юристів-практиків. Методологічною основою наукової статті стали загальнонаукові та спеціально-

наукові методи пізнання: діалектичний, формально-логічний. Діалектичний метод застосовано у характеристиці відповідних правових явищ і процесів. За допомогою формально-логічного методу проаналізовано окремі норми чинного законодавства з досліджуваних питань.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цифрова трансформація в сучасному світі призвела до необхідності перегляду системи оподаткування, зокрема, оподаткування цифрових послуг. Підхід до оподаткування на основі фізичної присутності компанії в певному місці став вже не таким ефективним, і, зокрема, Європейська комісія вказує на його неадекватність стосовно цифрових послуг. Традиційні правила корпоративного оподаткування створено для класичного бізнесу, де фізична присутність компанії у країні була ключовою. Але з появою цифрового ринку стало очевидним, що фізична присутність у країні вже не є обов'язковою для надання послуг, і до того ж іноді вигідніше надавати послуги «крізь кордони», не змінюючи фактичного місця знаходження компанії [1]. Це передусім пов'язано з правовою природою цифрових послуг.

Так, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами, та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам» № 1525-IX від 3 червня 2021 р. електронні послуги визначає як послуги, які постачаються через мережу Інтернет, автоматизовано, за допомогою інформаційних технологій та переважно без втручання людини, зокрема шляхом встановлення спеціального застосунку або додатку на

смартфонах, планшетах, телевізійних приймачах чи інших цифрових пристроях [2].

Згідно з пп. 14.1.56 Податкового кодексу України (ПКУ) [3] до таких послуг, зокрема, але не виключно, належать: а) постачання електронних примірників, надання доступу до зображень, текстів та інформації, зокрема, але не виключно, підписки на електронні газети, журнали, книги, надання доступу та/або завантаження фотографій, графічних зображень, відеоматеріалів; б) надання доступу до баз даних, зокрема користування пошуковими системами та службами каталогів у мережі Інтернет; в) постачання електронних примірників (електронно-цифрової інформації) та/або надання доступу до аудіовізуальних творів, відео- та аудіотворів на замовлення, ігор, включаючи постачання послуг з участі в таких іграх, постачання послуг з доступу до телевізійних програм (каналів) чи їх пакетів, крім доступу до телевізійних програм одночасно з їх трансляванням через телевізійну мережу; г) надання доступу до інформаційних, комерційних, розважальних електронних ресурсів та інших подібних ресурсів, зокрема, але не виключно, розміщених на платформах спільного доступу до інформації чи відеоматеріалів; ґ) постачання послуг з дистанційного навчання в мережі Інтернет, проведення та надання якого не потребує участі людини, зокрема шляхом надання доступу до віртуальних класів, освітніх ресурсів, в яких учні виконують завдання онлайн, а оцінки виставляються автоматично, без участі людини (або з мінімальною її участю); д) надання хмарної послуги в частині надання обчислювальних ресурсів, ресурсів зберігання або систем електронних комунікацій за допомогою технологій хмарних обчислень; е) постачання програмного забезпечення та оновлень до нього, зокрема електронних примірників, надання доступу до них, а також дистанційне обслуговування програмного забезпечення та електронного обладнання; є) надання рекламних послуг у мережі Інтернет, мобільних додатках та на інших електронних ресурсах, надання рекламного простору, зокрема шляхом розміщення банерних рекламних повідомлень на вебсайтах, вебсторінках чи вебпорталах.

Необхідно звернути увагу, що до електронних не відносяться такі операції [3]: а) постачання товарів / послуг, замовлення (бронювання) яких здійснюється у мережі Інтернет за допомогою мобільних додатків та інших електронних ресурсів, а фактичне постачання здійснюється без застосування мережі Інтернет (зокрема, послуги з розміщення, винаймання автомобілів, послуги пасажирського транспорту та інші подібні послуги); б) постачання товарів та/або інших послуг, відмінних від електронних послуг, у складі яких є електронні послуги, у разі якщо вартість електронних послуг включена до загальної вартості таких товарів/послуг; в) постачання послуг з дистанційного навчання в мережі Інтернет, у разі якщо мережа Інтернет використовується виключно як засіб комунікації між викладачем і слухачем; г) постачання примірників творів у галузі науки, літератури і мистецтва на матеріальних носіях; ґ) надання консультаційних послуг електронною поштою; д) надання послуг з доступу до мережі Інтернет.

Серед проблемних питань, які виникають в оподаткуванні цифрових (електронних) послуг можна виді-

лити такі: визначення юрисдикції надання цифрових послуг, особливості оподаткування «електронних послуг» нерезидентів, особливості застосування валютних курсів у нарахуванні митних та податкових платежів тощо.

Зазвичай виділяють два основні фактори, від яких залежить оподаткування будь-яких послуг, зокрема: хто надає послуги і хто є їхнім споживачем [4]. Проте визначення юрисдикції (країни) надання саме цифрових послуг може бути складним завданням, оскільки залежить від кількох факторів, зокрема можна виділити такі: 1) місце реєстрації компанії (для багатьох податкових систем важливим є місце реєстрації компанії: якщо компанія зареєстрована у певній країні, ця країна може вважатися юрисдикцією надання послуг); 2) фізична присутність (деякі країни визначають юрисдикцію на основі фізичної присутності компанії через наявність офісів, персоналу або інфраструктури в певній країні); 3) місце знаходження споживача (якщо користувач отримує доступ до цифрових послуг з певної країни, ця країна може вважатися юрисдикцією надання послуг); 4) правила податку на додану вартість (ПДВ) та обсяги продажу (в багатьох країнах є особливі правила, що визначають юрисдикцію на основі обсягу продажу в цій країні, зокрема: якщо компанія досягає певного порогу обсягу продажів у певній країні, ця країна може визнаватися юрисдикцією); 5) міжнародні угоди та податкові договори; 6) судово практика (іноді рішення суду можуть вплинути на визначення юрисдикції надання послуг); 7) правила конкретної галузі (деякі галузі мають свої власні правила визначення місця надання послуг).

Стосовно вирішення раніше окреслених правових проблемних питань в цій галузі в Україні, необхідно звернути увагу, що зазначеним законом № 1525-ІХ внесено зміни до ПКУ, відповідно до яких з 1 січня 2022 р. скасовано положення стосовно оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво чи розповсюдження реклами, та нормами з удосконалення порядку оподаткування ПДВ операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам, зокрема фізичним особам-підприємцям, [5]: 1) виключено норму ПКУ, згідно з якою резиденти у разі виплати нерезидентам доходу за виробництво та / або розповсюдження реклами повинні сплачувати податок за ставкою 20 % суми таких виплат за власний рахунок; 2) визначено спрощену процедуру реєстрації платника ПДВ для постачальників-нерезидентів, що здійснюється віддалено за заявою в електронній формі, яка подається через спеціальне портальне рішення для користувачів нерезидентів; 3) встановлено правила визначення місця постачання електронних послуг; 4) визначено форми та порядок надсилання податкового повідомлення нерезиденту та скарги на рішення контролюючого органу; 5) визначено правила податкового обліку з ПДВ для нерезидентів, які постачають фізичним особам електронні послуги, місце постачання яких розташовано на митній території України (подання звітності, нарахування та сплата податку тощо); 6) звільнено особу-нерезидента від обов'язку складати та реєструвати податкові накладні у Єдиному реєстрі податкових накладних; 7) встановлено поквартальне подання особами-нерезидентами до Державної податкової служби (ДПС) податкової декларації з ПДВ за спрощеною формою; 8) передбачено сплату податкового зобов'язання

особою-нерезидентом в іноземній валюті (євро або долар США).

Під оподаткування згідно з новим законом потрапляють послуги, пов'язані з наданням цифрового контенту через мережу Інтернет, наприклад, Netflix та Apple TV. Також до електронних послуг відносяться послуги, пов'язані з хмарними технологіями, такі як Apple iCloud і Google Drive, а також послуги з реклами в Інтернеті, мобільних додатках та інших цифрових ресурсах, які надаються компаніями, такими як Facebook та Instagram. Крім того, до таких послуг також віднесено постачання електронних версій програм (наприклад, App Store та Google Play), а також ліцензії на застосування програм, такі як від Microsoft та Oracle. Проте послуги, пов'язані з такими Інтернет-магазинами, як Amazon та eBay, не вважаються електронними послугами, оскільки вони забезпечують фізичний продаж товарів і не мають самостійного характеру [4].

Так, вітчизняний законодавець врегулював майже всі особливості оподаткування цифрових послуг на території України. Проте пропонуємо порівняти наше нове законодавство в цій сфері з новітніми підходами країн ЄС.

В ЄС оподаткування цифрових послуг базується на прямих ПДВ. Режим оподаткування у країнах ЄС визначається Директивою 2006/112/ЄС [6] та Регламентом № 1777/2005 [7]. Згідно з цими документами, компанії-резиденти країни ЄС, що надають електронні послуги, зареєструвавшись платниками ПДВ, повинні сплачувати такий податок. Ставка ПДВ залежить від споживача (фізична особа або компанія-резидент) та місця постачання електронних послуг (території країни-члена ЄС або країни, що не є членом ЄС). Європейські законодавці пропонують також запровадити додаткове оподаткування для компаній-нерезидентів, котрі не мають представницького офісу для створення «рівності».

Крім того, ЄС встановив систему Mini One Stop Shop (правила MOSS), яка дає змогу компаніям спрощено звітувати та оплачувати ПДВ за цифрові послуги, надані резидентам ЄС. Замість реєстрації в кожній країні, компанії можуть застосовувати MOSS для звітування та оплати ПДВ в одному місці. Аналогічні правила встановлені для нерезидентів, тобто навіть компанії, які не мають фізичної присутності в країнах ЄС, зобов'язані відповідати за місцевий ПДВ у країні проживання споживачів.

Оподаткування на основі цифрової присутності, також відоме як «Digital Permanent Establishment» або «Digital PE» [8], є концепцією, яка застосовується в контексті оподаткування цифрових компаній та їхньої присутності у країнах, де вони не мають фізичних офісів чи філій. Ця концепція спрямована на те, щоб уникнути ухилення від оподаткування та забезпечити справедливе оподаткування компаній, які мають суттєву електронну присутність у певній країні, але не мають там фізичної присутності.

На сьогодні концепція Digital PE не має єдиного міжнародного стандарту та її застосовують різні країни на різних рівнях. Однак деякі країни розглядають або вже запровадили цю концепцію для оподаткування цифрових послуг та компаній, які мають суттєву цифрову присутність в їхній юрисдикції. Серед прикладів країн, які вже впровадили концепцію Digital PE можна навести такі. Франція впровадила законодавчі зміни з оподатку-

вання цифрових компаній на основі Digital PE, згідно з якими компанії, що мають цифрову присутність у Франції, підлягають оподаткуванню відповідно до ставки податку на прибуток. Податок поширюється на компанії, глобальний цифровий обіг яких перевищує 750 млн євро, а у Франції – понад 25 млн євро. Він охоплює цільову онлайн-рекламу, управління та продаж даних користувачів для реклами та підключення користувачів через цифрові платформи. Такий податок застосовується за ставкою 3 % до валового доходу, отриманого від цифрової діяльності, де французькі користувачі відіграють важливу роль у створенні вартості [9].

Іспанія також впровадила концепцію Digital PE. Іспанський податок на певні цифрові послуги набув чинності 16 січня 2021 р. Він стягується з трьох типів послуг: послуги онлайн-реклами (якщо вони з'являються на пристрої, який застосовується в Іспанії), послуги онлайн-посередника (якщо принаймні один користувач знаходиться у країні), а також послуги передачі даних для продажу даних користувача (якщо їх створено в Іспанії). Ставку встановлено у розмірі 3% від оподаткованої бази, яка є валовим доходом, отриманим від надання цих послуг. Податок поширюється на компанії, чий чистий оборот перевищує 750 млн євро, і які приносять щонайменше 3 млн євро на рік від надання тих послуг, що підлягають оподаткуванню в Іспанії.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведені приклади оподаткування цифрових послуг за країнами та різними концепціями і підходами до визначення юрисдикції, можна визначити основні тенденції та виклики в цій сфері. Оскільки цифрові послуги може бути надано з будь-якої точки світу, міжнародна координація з оподаткування цих послуг стає надзвичайно важливою. Запровадження ПДВ на цифрові послуги в ЄС та Україні є прикладом такої координації. Цей вид координації необхідний, оскільки цифрові послуги, такі як електронна торгівля, онлайн-реклама, стрімінгові послуги тощо, може бути надано з будь-якого місця до будь-якого місця світу, що ускладнює їхнє оподаткування. Основні аспекти міжнародної координації з оподаткування цифрових послуг повинні включати наступне: а) уникнення подвійного оподаткування, б) справедливий поділ доходів між країнами, в) чітке встановлення правил для обрання місця оподаткування, г) гармонізація ставок податків, г) запобігання податковим ухиленням, д) визначення нових методів оподаткування.

Оскільки багато цифрових компаній мають глобальну присутність і генерують прибуток в багатьох країнах, міжнародна координація може допомогти визначити, яка частина прибутку повинна бути оподаткована у кожній країні. А для забезпечення рівних умов та уникнення недобросовісної конкуренції між країнами, міжнародна координація може включати в себе гармонізацію ставок податків на цифрові послуги.

Отже, цифрове оподаткування є актуальним питанням для ЄС та України. Обидві юрисдикції впровадили системи оподаткування цифрових послуг за допомогою ПДВ. Проте важливим вбачається приділення більшої уваги міжнародній координації та вдосконаленню податкових режимів для підтримки розвитку цифрової економіки та підприємництва.

Список використаних джерел

1. Швиденко А. Оподаткування е-послуг: огляд світової практики. *Юридична газета online*. 2020. № 19 (725). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/opodatkuвання-eposlug-oglyad-svitovoyi-praktiki.html>
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами, та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам: Закон України від 3 червня 2021 року № 1525-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1525-20#Text>
3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (в редакції 03.09.2023 року № 2755-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top>
4. Чепкова А. Податок на Google. Що таке податок на електронні послуги та чи дійде він до українського споживача. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/07/31/663594/>
5. Особливості оподаткування «електронних послуг» нерезидентів. Головне управління ДПС у Чернівецькій області. URL: <https://cv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/578090.html>
6. COUNCIL DIRECTIVE 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax. Official Journal of the European Union. L 347/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0112&from=EN>
7. COUNCIL REGULATION (EC) No 1777/2005 of 17 October 2005 laying down implementing measures for Directive 77/388/EEC on the common system of value added tax. Official Journal of the European Union. L 288/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1777&from=EN>
8. Dulevski Stoycho. Digital Permanent Establishment (March 21, 2021). *Economic Archive*. 2020. Issue 4. URL: <https://ssrn.com/abstract=3809235>
9. Marcin Szczeпаński. Taxing the digital economy. New developments and the way forward. European Parliamentary Research Service. 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698761/EPRS_BRI\(2021\)698761_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698761/EPRS_BRI(2021)698761_EN.pdf)

References

1. Shvydenko A. E-Services Tax: Overview of World Practice. *Yurydychna hazeta online*. 2020. Issue 19 (725). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/opodatkuвання-eposlug-oglyad-svitovoyi-praktiki.html> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine. On Amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the abolition of taxation of income received by non-residents in the form of payment for the production and/or distribution of advertising, and improvement of the procedure for taxation with value added tax on transactions involving the supply of electronic services to individuals by non-residents. No. 1525-IX (2021, June 3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1525-20#Text> [in Ukrainian].
3. Tax Code of Ukraine, No. 2755-VI (2010, December 2). (in the version of 03.09.2023 No. 2755-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top> [in Ukrainian].
4. Chepkova A. Google tax. What is electronic services and whether it comes to the Ukrainian consumer. *Ekonomichna pravda*. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/07/31/663594/> [in Ukrainian].
5. Features of taxation of "electronic services" of non-residents. Main Directorate of DPS in Chernivtsi region. (2022, March 31). URL: <https://cv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/578090.html> [in Ukrainian].
6. COUNCIL DIRECTIVE 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax. Official Journal of the European Union. L 347/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0112&from=EN>
7. COUNCIL REGULATION (EC) No 1777/2005 of 17 October 2005 laying down implementing measures for Directive 77/388/EEC on the common system of value added tax. Official Journal of the European Union. L 288/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1777&from=EN>
8. Dulevski Stoycho. Digital Permanent Establishment (March 21, 2021). *Economic Archive*. 2020. Issue 4. URL: <https://ssrn.com/abstract=3809235>
9. Marcin Szczeпаński. Taxing the digital economy. New developments and the way forward. European Parliamentary Research Service. 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698761/EPRS_BRI\(2021\)698761_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698761/EPRS_BRI(2021)698761_EN.pdf)

Kateryna YEFREMOVA

PhD in Legal Sciences, Senior Researcher, Associate Professor of department, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1917-9691>

e-mail: k.v.yefremova@nlu.edu.ua

Olha DMYTRYK

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of department, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5469-3867>

e-mail: o.o.dmytryk@nlu.edu.ua

Liudmyla TOVKUN

PhD in Economics, Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-9379>

e-mail: l.v.tovkun@nlu.edu.ua

FEATURES OF TAXATION OF DIGITAL SERVICES IN UKRAINE AND THE EU: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Introduction. This paper is devoted to a comparative legal analysis of digital services taxation systems in the European Union and Ukraine. In the modern conditions of the development of the e-commerce market, the question of revising the approaches to taxation of digital services is becoming more and more relevant.

The purpose of the paper is to identify and compare the specifics of the legal problems of taxation of digital services and the mechanisms for solving them in the European Union and Ukraine.

Results. The legal aspects and legal acts governing the taxation of digital services in both jurisdictions have been studied. Special attention is paid to the application of the concept of Digital Permanent Establishment (taxation based on digital presence), which is applied in the context of taxation of digital companies and their presence in countries where they do not have physical offices or branches. The authors highlighted the factors affecting the determination of the jurisdiction (country) for the provision of digital services: 1) the place of company registration; 2) physical presence; 3) location of the consumer; 4) value added tax rules and sales volume; 5) international agreements and tax treaties; 6) judicial practice; 7) rules of a specific industry.

In the **conclusions**, the authors cite current trends and challenges related to digital taxation, and provide recommendations for the further development of these systems. Digital taxation is a topical issue for the EU and Ukraine. Both jurisdictions have implemented systems for taxing digital services through VAT. However, it is considered important to pay more attention to international coordination and improvement of tax regimes to support the development of the digital economy and entrepreneurship.

Keywords: e-commerce, supply of electronic goods and services, taxation, digital services, electronic services, digital presence, payment operations, payment services

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.2>
УДК 336.2

Тетяна Михайлівна ШУЛЬГА

к.ю.н., доцент кафедри, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8223-5812>
e-mail: t.m.shulga@nlu.edu.ua

Максим Владиславович СІКУН

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8636-918X>
e-mail: 7950864@gmail.com

Інна Олексіївна БЕЗРУЧКО

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4451-1056>
e-mail: bez.inna2007@gmail.com

СУЧАСНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено висвітленню поточного стану речей з оподаткування операцій, пов'язаних із обігом віртуальних активів, а також перспектив розвитку цього інституту. У роботі ключову роль приділено тим податковим правовідносинам, в яких платником податку постає фізична особа. Окрім оподаткування операцій з обміну віртуального активу на грошовий еквівалент, в роботі міститься аналіз чинного законодавства на предмет оподаткування інших операцій з віртуальними активами, таких як обмін одних активів на інші, майнінг тощо.

Ключові слова: податкова система, оподаткування, оподаткування віртуальних активів, оподаткування криптовалюти, податок на доходи фізичних осіб

ВСТУП

Категорія віртуальних активів набула поширеного застосування нещодавно, проте на сьогодні вже є достатня кількість відомостей, які свідчать про те, що нехтувати встановленням її нормативно-правового невідгідно як державі, так і громадянам. Враховуючи останні тенденції запровадження правового регулювання ринку віртуальних активів на регіональних (ЄС) та національних рівнях (США, Канада, Китай), можна зробити висновки, що запроваджувати правові механізми для цієї галузі економіки ще не пізно, проте відтермінування реалізації правового поля в цій сфері врешті-решт не призведе до позитивних наслідків.

Так, згідно з дослідженням Ukraine Economic Outlook у період 2016-2022 рр. Україна недоотримала 48,8 млрд дол. США (приблизні доходи громадян та компаній у секторі віртуальних активів) до ВВП саме через відсутність правового регулювання та тінізацію сектору, водночас найбільші втрати припали на 2017 р. та 2020 р., у періоди яких прямі доходи населення на вкладах у віртуальні активи, майнінгу тощо склали 38,1 млрд [1]. Водночас потенційні податкові надходження, які не потрапили в державний бюджет склали приблизно 4,1 млрд дол. США за 6 років [1]. Для порівняння за 2022 р. загальні податкові надходження в державний бюджет склали приблизно 18,1 млрд дол. США (698,7 млрд грн) [2].

МЕТА роботи – визначення якомога більш ефективних підходів оподаткування віртуальних активів, які забезпечать свідому кооперацію держави та громадян у контексті сплати обов'язкових платежів до державного бюджету. Додаткова мета роботи полягає у виявленні недоліків та прогалин у законодавчій базі, які не дають змоги належно здійснювати оподаткування з віртуальних активів станом на сьогодні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед тим як досліджувати аспекти та перспективи розвитку оподаткування віртуальних активів, необхідно приділити увагу різноманітності підходів до визначення цього поняття. Хронологічно перше закріплення визначення в українському законодавстві міститься у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», відповідно до якого під віртуальним активом розуміється цифрове вираження вартості яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [3].

Слід зауважити, що таке розуміння поняття доречне саме в цілях запобігання та протидії легалізації доходів, протидії фінансуванню тероризму та інших закріплених у преамбулі цього Закону цілях. А от стосовно визначення, яке було б близьким до цілей оподаткування, його можна знайти в Законі України «Про віртуальні активи» (не набрав чинності, прийнято 17.02.2022). Згідно з його положеннями віртуальний актив – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Наявність та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [4].

Стосовно теоретичного підходу до визначення поняття, вважаємо доречним системний підхід С.О. Грицяя, який стверджує, що віртуальний актив це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі, розподіляється на забезпечений та незабезпечений віртуальний актив [5].

Декілька підходів до визначення поняття у своїх працях

наводили А.А. Кудь, М.П. Кучерявенко, Є.М. Смичок, які розкривали його окремо як різновид коштів, засіб обігу та одиницю вартості, віртуальну валюту (різновид валютних цінностей), цінний папір, майно, речі, а також угоду [6]. Таке різноманіття підходів підтверджує тезу про складну природу віртуальних активів.

Зараз Комітетом Верховної Ради України (ВРУ) з питань фінансів, податкової та митної політики за участі Міністерства фінансів України, Міністерства цифрової трансформації України, ДПС та представників бізнес-спільноти опрацьовуються зміни до Податкового кодексу України (ПКУ) у частині оподаткування операцій з віртуальними активами, про що свідчать неодноразові реєстрації протягом року законопроектів, що покликані регулювати пов'язані суспільні відносини. Зокрема останній такий законопроект зареєстровано у ВРУ 07.11.2023 р. [7].

Стосовно підходів до оподаткування операцій з віртуальними активами, зарубіжне дослідження пропонує їх три групи: перший можливий варіант – оподатковувати такі операції податком на доходи; друга концепція передбачає оподаткування податком на додану вартість або податком з продажу; остання група охоплює можливі альтернативні підходи, такі як, наприклад, оподаткування добутої в результаті розрахункової діяльності комп'ютера криптовалюти екологічним податком [8]. У межах цієї роботи розглядатиметься перший варіант запропонованої класифікації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до п. 22.1 ст. 22 ПКУ об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

Виділення майна як об'єкта оподаткування вимагає деталізації його за окремими видами податків, як правило, за рахунок перерахування тих видів майнових об'єктів, наявність яких у платника передбачає реалізацію податкового обов'язку. Товар як об'єкт оподаткування передбачає специфічну підставу для виникнення податкового обов'язку. Йдеться про те, що з метою оподаткування передусім важливо визначити саме вартість товару або оборот від реалізації товарів. ПКУ не відносить віртуальні активи до наявних переліків майна, а також не передбачає порядок визначення їх вартості як товару [9]. Ці обставини унеможливають ототожнення віртуальних активів з обома категоріями об'єктів.

Вирішуючи питання оподаткування віртуальних активів, вважаємо доречніше використовувати дохід як один з видів об'єктів оподаткування. Оподаткуванню доходів фізичних осіб присвячено розд. IV ПКУ, згідно з п. 163.1 ст. 163 якого об'єктом оподаткування для резидента є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід, доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання) та іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

У п. 164.2.20 ст. 164 зазначено, що до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку включаються зокрема «інші доходи». Це єди-

ний вид оподаткованого доходу, до якого можна віднести пов'язані з віртуальними активами надходження відповідно переліку в п. 164.2. Також за певних обставин, такий дохід можна віднести до категорії іноземних доходів.

Державна податкова служба (ДПС) України в індивідуальній податковій консультації №3436/ПК/99-00-24-03-09 від 06.10.2023 р. у відповіді на запитання громадянина про порядок оподаткування доходів, отриманих від продажу віртуальних активів дійшла такого висновку: «Дохід, отриманий фізичною особою від продажу криптовалюти (віртуального активу) включається до загального річного оподаткованого доходу як іноземний дохід, якщо джерело виплати цього доходу є іноземним, або як інший дохід, якщо виплата доходу здійснюється фізичною особою резидентом на території України» [10].

Схожого висновку дійшла ДПС у відповіді на індивідуальну консультацію, на яку в своїй роботі посилався О. Бугай [11]. Контролюючий орган дійшов висновку, що фізична особа, яка здійснює продаж віртуальних активів, тобто здійснює їх обмін на фіатні кошти, повинна сплатити податок на доходи фізичних осіб та військовий збір, що загалом становить 19,5 % від усієї суми, бази оподаткування [12].

Відповідь органу є цілком логічною та зрозумілою, обґрунтованою нормами законодавства, проте ми не можемо повністю погодитися з таким підходом. У п. 4.1.6 ст. 4 ПКУ закріплено такий принцип податкового законодавства України, як соціальна справедливість, який розкривається в якості «установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків». В.О. Рядінська звертає увагу на особливість визначення соціальної справедливості через поняття «платоспроможність». У контексті дослідження соціальної справедливості під час оподаткування доходів фізичних осіб вона звертає увагу на те, що одним з аспектів, що визначає сутність платоспроможності, є встановлення податків і зборів залежно від доходів фізичних осіб, що забезпечує можливість платника податку сплачувати їх, реалізація якого полягає у введенні в систему оподаткування податку на доходи фізичних осіб [13].

Вважаємо, що тоді, коли ми оподатковуємо операцію з продажу віртуальних активів на загальних підставах, визначених ПКУ для податку на доходи фізичних осіб, відбувається порушення зазначеного принципу. Для обґрунтування власної позиції, доведеться звернутися до практичного прикладу. Отже, з метою отримання доходу або з іншою метою власник віртуального активу може здійснити операції з його набуття/відчуження декілька разів за день. Власник активу має на руках грошові кошти в сумі, яка дорівнює 1 неоподаткованому мінімуму доходів громадян (н.м.д.г.), а ціна на віртуальний актив протягом доби є сталою – 1 н.м.д.г. Платник податку купує цей актив на всі свої грошові активи (1 н.м.д.г.), потім продає, і повторює цей цикл 10 разів за добу. Водночас з кожного продажу віртуального активу, керуючись поясненнями ДПС, платник податку сплачує сумарно 19,5 % від отриманого доходу (не від інвестиційного прибутку). В результаті, платник податку залишається з грошовими активами на 1 н.м.д.г., а також має заборгованість перед ДПС за несплачений податок на доходи фізичних осіб та військовий збір у розмірі 1,95 н.м.д.г.

Наскільки такий підхід до обчислення розміру податку відповідає принципу соціальної справедливості в практично-правовому полі, може вирішити тільки суд, проте подібних спорів між фізичними особами та податковими органами судові органи поки не розглядали. Але вважаємо, що в такій ситуації суд погодиться з позицією платника податку, який може вимагати визнання нарахованого йому податкового обов'язку не законним з підстав порушення загальних засад оподаткування.

Окрім операції з обміну віртуального активу на грошові кошти, є й інші можливі варіанти поведінки, які в результаті можуть призвести до формування «іншого доходу» у криптовалюти. Наприклад, майнінг, суть якого полягає у видобутку криптовалюти за допомогою спеціального обладнання [14], або стейкінг – спосіб отримання пасивного доходу від криптовалют, що працюють на алгоритмі консенсусу Proof-of-Stake (PoS) та його різновидах.

ПКУ у п. 164.4 ст. 164 закріплює, що під час нарахування (отримання) доходів, отриманих у вигляді валютних цінностей або інших активів (вартість яких виражена в іноземній валюті або міжнародних розрахункових одиницях), такі доходи перераховуються у гривні за валютним курсом Національного банку України (НБУ), що діє на момент нарахування (отримання) таких доходів. Проблемним питанням є віднесення віртуального активу, який не отримав свого правового статусу в податковому законодавстві, до категорії «інших активів».

Велика Українська Енциклопедія визначає поняття активів як власність фізичних та юридичних осіб у вигляді рухомого й нерухомого майна, землі, лісових угідь, запасів корисних копалин, інших цінностей, що мають грошову вартість і використовуються їх власниками для виплати своїх зобов'язань іншим фізичним чи юридичним особам [15].

У своїй інформаційній публікації від 31.10.2022 Головне управління ДПС в Івано-Франківській області зазначило, що визначення «грошові активи фізичної особи» не охоплює віртуальні активи – як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і що може застосовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [16]. У п. 164.3 ст. 164 ПКУ зазначено, що під час визначення бази оподаткування враховуються всі доходи платника податку, отримані ним як у грошовій, так і негрошовій формах.

Під час нарахування (надання) доходів у будь-якій негрошовій формі базою оподаткування є вартість такого доходу, розрахована за звичайними цінами, правила визначення яких встановлено згідно з ПКУ, помножена на коефіцієнт, який обчислюється за певною формулою (п. 164.5). Проте правил визначення звичайних цін для віртуальних активів у ПКУ немає, що унеможливує визначення бази оподаткування такого об'єкта.

Ще один вид діяльності, який може призвести до формування доходу у вигляді віртуального активу є діяльність з обміну одного віртуального активу з метою провести зворотну операцію в майбутньому, заробивши на різниці ринкових курсів. У цьому разі, так само як і в попередньому, відповідно до п.п. 164.3, 164.4 та 164.5 ст. 164 ПКУ вирішення питання визначення бази оподаткування заходить у глухий кут.

Ця прогалина є досить суттєвою, адже на сьогодні

обмін зароблених (будь-яким шляхом) віртуальних активів на грошові активи не є самоціллю. Хоча у своїй спільній заяві від 30.11.2017 НБУ разом із Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, зазначили, що складна правова природа криптовалют не дає змоги визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом [17], на сьогодні в Україні на практиці зустрічаються випадки здійснення розрахунків між фізичними особами та суб'єктами господарювання у віртуальних активах, незважаючи на встановленні законодавством заборони.

Наприклад, у 2022 р. група компаній, що спеціалізуються на торгівлею побутової техніки, відкрито заявила про початок здійснення розрахунків у віртуальних активах [18]. Якщо такі процеси відбуваються у сфері господарювання, то доводити їх відсутність у приватно-економічному просторі, мабуть, недоречно. Звертаємо увагу, що для здійснення таких розрахунків, як правило, застосовують такий вид віртуальних активів, як «стейбл-коїни», основна ідея яких полягає в тому, що вони повинні бути стійкими до коливань ціни, тобто їх вартість повинна бути прив'язана до ціни певного активу (наприклад, до ціни дол. США або золота) [19].

Законом України №3320-ІХ від 10.08.2023 внесено вагомні зміни до Цивільного кодексу України (ЦКУ). Останній доповнено ст. 179¹, яка розкриває поняття цифрової речі як блага, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність, а ч. 2 статті фактично прирівняла правовий статус цифрової речі до матеріальної (за винятком визначених законом випадків) [20]. Вважаємо, що оновлена редакція ЦКУ впроваджує оберт віртуальних активів у цивільно-правове поле, визначивши їх правовий статус – як об'єктів цивільного правовідношення. Відтепер такий актив може бути предметом договорів купівлі-продажу, його різновидів (наприклад міни) та інших.

ПКУ у ст.ст. 172 та 173 визначає порядок оподаткування доходів рухомого та нерухомого майна. До рухомих речей ЦКУ відносить ті, які можна вільно переміщувати у просторі. Але деякі параметри класифікації речей, які застосовуються у реальному світі, є нечастосовними до віртуальних речей, адже, наприклад, віртуальні речі неможна поділити на рухомі та нерухомі, а їх родовий характер є відносним, оскільки вони певним способом відображаються у базі даних як відповідний код тощо [21]. Відсутність правового регулювання цього аспекту в податковому законодавстві зумовлює неможливість застосування 5 % ставки, що передбачено ст. 173 ПКУ, в разі укладення договорів купівлі-продажу або міни стосовно віртуальних активів.

Підводячи проміжний підсумок, можна сказати, що на сьогодні у сфері оподаткування віртуальних активів чіткого закріплення податкового обов'язку немає. Однак національний законодавець, хоча й із запізненням, спричиненим, зокрема й початком повномасштабних військових дій, але все ж таки проявляє активність, розробляючи методики оподаткування й оформлюючи їх у законопроекти.

Одним з таких є проєкт Закону України №10225 від

07.11.2023 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні». У чому ж полягають запропоновані зміни? Основні новели: по-перше, тлумачення поняття «віртуальних активів» у цілях ПКУ буде тотожним тлумаченню, закріпленому в Законі України «Про віртуальні активи», який набере чинності разом з внесенням змін до ПКУ. По-друге, дохід від відчуження віртуальних активів стане складником отриманого доходу з джерелом його походження як в Україні, так і за її межами. По-третє, базою оподаткування стає саме інвестиційний прибуток, тобто позитивна різниця між отриманими доходами від продажу активу та витрати на його придбання.

Характеризуючи детальну регламентацію процедури оподаткування, можна відзначити привабливі пропозиції до вирішення проблем, згаданих у цій роботі: так, продажем віртуальних активів пропонується вважати продаж віртуальних активів за грошові кошти, обмін одних віртуальних активів на інші, а також будь-які інші операції з віртуальними активами, за результатами здійснення яких відбувається перехід права власності на віртуальні активи. Останній варіант є доволі конкретним та всеохопним, адже фактично прирівнює до продажу віртуальних активів велику кількість видів можливої фактичної поведінки платника податку. У таких випадках дохід визначатиметься з ціни, зазначеної в договорі, але не нижче ринкової вартості.

Стосовно визначення витрат, законопроект залишає місце для маневру Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та НБУ, які мають затвердити перелік витрат, що враховуватимуться під час здійснення операцій з активами, а також документів, які підтверджуватимуть доходи або витрати за операціями. Цей перелік, наприклад, говорячи про майнінг, може містити витрати на електроенергію, вартість придбання та амортизації комп'ютерної техніки, яка для цього застосовувалась; сюди ж можна віднести й вартість оренди приміщення, в якому відповідні ресурси розташовуватимуться.

Але окрім позитивних сторін, така пропозиція має й мінуси. Зокрема, спільнота, яка має відношення до обігу віртуальних активів, поставилась доволі критично до проекту. Перша причина невдоволення – ставка податку. Автори законопроекту пропонують стягувати 18% з інвестиційного прибутку та 1,5% військового збору. На думку М.Г. Чобаняна, така ставка не сприятиме реальному конкуруванню з ЄС, азійськими країнами, США тощо [22].

Так, наприклад, в ЄС 22 жовтня 2015 р. Судом ЄС прийнято доволі цікаве рішення, в якому суд досліджував правову природу криптовалют і, як результат, постановив, що у відповідності до директиви ЄС «Про загальну систему ПДВ в ЄС» операції з обміну криптовалюти на фіатні гроші не підлягають оподаткуванню [23]. Слід пам'ятати, що рішення Суду ЄС є обов'язковими до виконання для всіх держав-членів.

Проте захисники 18 % розміру ставки, наприклад, член Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку Ю.Ю. Бойко, мотивують такий відсоток створенням рівних економічних умов між тими, хто інвестує в акції, та тими, хто інвестує у віртуальні активи [22]. Не можу погодитися з такою позицією: хоча порівнювати умови для оподаткування цих двох груп інвесторів дійсно

можна, проте ототожнювати буде зайвим, принаймні на початковому етапі, з декількох причин. По-перше, поширеним твердженням є те, що акціонерні товариства на американському континенті почали виникати наприкінці XVIII ст. [24] і хоча єдиної думки стосовно року виникнення перших акцій немає, у будь-якому разі беззаперечним є той факт, що інвестування в акції має вагомий історичний фундамент. Віртуальні активи не можуть похизуватися довгою історією й довірою з боку суспільства, а отже, потребують додаткових заходів стимулювання у сфері їх оподаткування.

Окрім цього, податковий тиск має бути зменшено через те, що характерною ознакою віртуальних активів є їхня підвищена волатильність, схильність до різких коливань цін порівняно з будь-яким іншим активом [25]. То чому б не відкоригувати ставки податку так, щоб більш волатильна, ризикова група активів мала більш сприятливі ставки податку, тоді як більш стійка група – менш сприятливі? Вважаємо, що саме за таких умов можна казати про додержання принципу рівних умов для обох груп інвесторів.

Останній аргумент на користь зменшення пропонуваної ставки податку прямо пов'язано з порядком ведення обліку та контролю за правильністю останнього. Відповідно до запропонованої проектом концепції, платник податку зобов'язаний відобразити загальний фінансовий результат від операцій з продажу віртуальних активів (річний інвестиційний прибуток або річний інвестиційний збиток), отриманий протягом звітного року у річній податковій декларації та включити позитивний загальний фінансовий результат від операцій з продажу віртуальних активів до загального оподаткованого доходу, за винятком випадку, передбаченого пп 165.1.67 п. 165.1 ст. 165 ПКУ [26].

Механізм контролю за правильністю відомостей, внесених до декларації проект не передбачає, що в принципі не є суттєвою проблемою на поточному етапі розвитку регулювання, розробити контрольні механізми можна буде в майбутньому. Але станом на сьогодні законодавець, можна сказати, розраховує на добросовісність платника податку – на подання ним завідомо правдивих відомостей річного інвестиційного прибутку / збитку. Але така добросовісність має заохочуватися, має бути направлена на активацію правомірної поведінки зобов'язаних суб'єктів податкових відносин, яка полягає у добросовісному та добровільному виконанні податкового обов'язку у широкому розумінні, яка також є однією з ознак податково-правових стимулів [27].

Врешті-решт після впровадження адекватної ставки податку, яка, на погляд автора, виходячи з цілей оподаткування та податкового тиску, не має перевищувати 5-7 %, можна порушувати питання про її поступове збільшення разом із впровадженням різних форм контролю та корисніших концепцій обліку та сплати таких податків.

Подання щорічної декларації на початковій є доволі зваженим підходом, враховуючи технічні особливості цифрового середовища, в якому розташовано віртуальні активи. Але неможна не відмітити слушну ідею законодавця стосовно визначення статусу податкового агента у цих правовідносинах. Так, податковим агентом платника податку, який здійснює операції з віртуальними активами, є постачальник послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. Податковий агент під час здійс-

нення платником кожної операції з віртуальним активом, яка має наслідком відчуження такого активу, нараховує (утримує) податок за встановленою ставкою. Водночас платник все одно зобов'язаний вносити відомості про такі операції до декларації.

Податковим агентом, скоріш за все, виступатимуть спеціалізовані, централізовані біржі, тобто такі, на яких кожен користувач має проходити верифікацію його особистості. Децентралізовані біржі не зможуть виконувати функції податкового агента, адже на таких платформах відсутня процедура верифікації особистості користувачів, що унеможлиблює встановлення особи платника податку [28].

Якщо цю новелу вдасться реалізувати на практиці у вигляді налагодженої взаємодії між податковими органами та податковими агентами, які ставляться позитивно до впровадження прозорого правового регулювання обігу віртуальних активів, адже це означатиме посилення довіри з боку користувачів [29], то це буде чудовим вирішенням проблем збирання, обліку податків та контролем за їх сплатою.

ВИСНОВКИ

На сьогодні немає належного правового регулювання оподаткування віртуальних валют та пов'язаних з ними операцій. Протягом останніх років це завдає вагомої шкоди показникам податкових надходжень, іноземних інвестицій, та ВВП України загалом. Фактично, єдина операція з віртуальним активом, з якою чинний ПКУ пов'язує виникнення податкового обов'язку – це їх обмін / відчуження на грошові кошти. Але через застосування до цього юридичного факту загальних норм податкових інститутів, стверджуємо, що відповідний підхід порушує принцип соціальної справедливості, який закріплено в ПКУ.

Інші операції, які у своїй суті нагадують договори міни (бартеру) або отримання пасивного прибутку шляхом «блокування» віртуальних активів на певний час тощо, та отримані від них доходи не вдається зіставити з об'єктами наявних податків, адже будь-який отриманий

дохід у віртуальному активі не може бути оподатковано через відсутність норм з порядку визначення їх вартості. Цю прогалину можуть застосовувати й застосовують суб'єкти господарювання для здійснення розрахунків у цифровій формі, незважаючи на те, що така поведінка не відповідає чинному валютному законодавству та позиції НБУ.

Але час не стоїть на місці, Міністерство цифрової інформації, Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та інші органи сприяють законодавчій гільці влади у розробленні концепцій оподаткування операцій з валютними активами, які в найближчому майбутньому можуть стати частиною в нормативної бази. Протягом останнього року розроблено не один законопроект стосовно внесення змін до ПКУ в частині оподаткування «цифри». Зокрема, аналіз змісту останнього підтверджує, що праця державних органів була плідною.

Проект Закону має як позитивні сторони: визначення поняття віртуальних активів для цілей оподаткування, визнання доходу від операцій з ними інвестиційним прибутком, визначення місця й правового статусу податкового агента, охоплення значної кількості операцій з віртуальними активами, прибуток від яких підлягає оподаткуванню; так і негативні: висока ставка податку, яка не кореспондується із запропонованим порядком обчислення та сплати податку, відсутність належних механізмів контролю за правомірністю поведінки платників податку.

Незважаючи на те, що плюси переважають за своєю кількістю, мінуси через свою значущість зводять нанівець ті результати, які очікують ініціатори законопроекту від прийняття закону. На початковому етапі правове регулювання оподаткування віртуальних активів має супроводжуватися стимулюючими заходами, адже це новий досвід не тільки для законодавця та податкових органів, а й для платника податку, від мотивації та правомірної поведінки якого залежить майбутнє функціонування держави.

Список використаних джерел

1. Історія світового ринку криптовалюти 2016-2023 та сценарій її впровадження в Україні. Економічні перспективи України. URL: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/uk/post/crypto-history-2016-2023-ua>
2. У 2022 році до державного бюджету надійшло 698,7 млрд гривень. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/644526.html>
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
4. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
5. Грицай С.О. Правовий режим віртуальних активів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 2. С. 65-68.
6. Кудь А.А., Кучерявенко М.П., Смичок Є.М. Цифрові активи та їх економіко-правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія. Харків, 2019. 216 с.
7. Картка проекту Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо регулювання обороту віртуальних активів в Україні: від 07.11.2023 р. № 10225. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123>
8. Оподаткування криптовалют / К. Баер, Р. де Моой, Ш. Гебоус, М. Кеен. Міжнародний валютний фонд. Робочий документ. 2023.
9. Податкове право України / О.О. Головашевич та ін. Харків, 2019. 440 с.
10. Індивідуальна податкова консультація № №3436/ПК/99-00-24-03-09 від 06.10.2023.
11. Бугай О. Оподаткування віртуальних активів в Україні та світі. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 145-151
12. Індивідуальна податкова консультація № 4928/ПК/99-00-04-05-03-06 від 02.12.2020. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/registers/ipk>
13. Рядінська В.О. Соціальна справедливість при оподаткуванні доходів фізичних осіб. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 2. С. 59–64.
14. Що таке стейкінг та як на ньому заробити? ForkLog UA. URL: <https://forklog.com.ua/exclusive/shho-take-stejking-ta-yak-nanomu-zarobyty>

15. Горбатенко В.П. Активи. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Активи>
16. Що відноситься до грошових активів фізичної особи для цілей одноразового (спеціального) добровільного декларування. Головне управління ДПС в Івано-Франківській області. URL: <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/627743.html>
17. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini>
18. У Фокстрот стала доступна оплата з Binance Pay. Фокстрот. URL: <https://www.foxtrot.com.ua/uk/article/62045>
19. Стейблкоін USDT. EcoResurs. URL: <https://ecoresurs.com.ua/news/2023/02/17/стейблкоін-usdt/>
20. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 р. № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n12>
21. Некіт К.Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. Часопис цивілістики. 2019. № 32. С. 86-92. URL: dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17746/Некіт_Катерина_Георгіївна.pdf?sequence=1&isAllowed=y
22. Мельник Т. 19,5% з прибутку від кріпті. Forbes. 09.11.2023 URL: <https://forbes.ua/innovations/u-verkhovniy-radi-zareestruvali-zakonoproekt-pro-opodatkuvannya-kriptovalyut-yakiy-rozroblyali-ponad-rik-chomu-industriya-ta-mintsifri-khochut-napisati-noviy-09112023-17170>
23. Суд справедливості ЄС, Рішення суду від 22.10.2015, справа № С 264/14 «Skatteverket v David Hedqvist», URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionId=9ea7d0f130dcd0616dcca294fea90e0e59a9170fed6.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4Pbh0Ne0?text=&docid=170305&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=759800>
24. Клементьєва О.Ю. Становлення акціонерних товариств як найбільш розвинутої форми підприємницької діяльності та їх розвиток в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. С. 1-6.
25. Криптовалюти та акції: у чому різниця? Binance Academy. 28.05.2022 р. URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/crypto-vs-stocks-what-is-the-difference>
26. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні»
27. Шаптала Є.Ю. Стимули у податковому праві: поняття, ознаки та функції. *Право та інноваційне суспільство*. 2017. № 2. С. 74-80. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Shaptala9.pdf>
28. Що таке децентралізована біржа (DEX)? ForkLog UA. 15.04.2023 URL: <https://forklog.com.ua/exclusive/shho-take-detsentralizovana-birzha-dex>
29. Кожемякін С. Майбутнє криптовалют в Україні: відповіді на 7 найпопулярніших запитів у Google. Obozrevatel. 03.08.2023 р. URL: <https://hub.obozrevatel.com/ukr/majbutne-kriptovalyuti-v-ukraini-vidpovid-na-7-najpopulyarnishih-zapitan.htm>

References

1. History of the global cryptocurrency market 2016-2023 and the scenario of its introduction in Ukraine. Economic prospects of Ukraine. URL: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/uk/post/crypto-history-2016-2023-ua> (in Ukrainian).
2. In 2022, the state budget received 698.7 billion hryvnias. *State Tax Service of Ukraine*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/644526.html> (in Ukrainian).
3. On the prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism, and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine dated December 6, 2019, No. 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (in Ukrainian).
4. On virtual assets: Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (in Ukrainian).
5. Hrytsai S.O. Legal regime of virtual assets in Ukraine. *Juris Europensis Scientia*. 2022. No. 2. pp. 65-68 (in Ukrainian).
6. Kud A.A., Kucheryavenko M.P., Smychok Ye.M. Digital assets and their economic and legal regulation in the light of the development of blockchain technology: Monograph. Kharkiv, 2019. 216 p. (in Ukrainian).
7. Card of the draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on regulating the turnover of virtual assets in Ukraine: dated November 7, 2023 No. 10225. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123> (in Ukrainian).
8. Taxing Cryptocurrencies / K. Baer, R. de Mooij, S. Hebous, M. Keen. International Monetary Fund. Working paper. 2023.
9. Tax law of Ukraine / O.O. Holovashevych et al. Kharkiv, 2019. 440 p. (in Ukrainian).
10. Individual tax consultation No. 3436/IPK/99-00-24-03-09 dated October 6, 2023. (in Ukrainian).
11. Buhai O. Taxation of virtual assets in Ukraine and the world. *Legal Bulletin*. 2021. No. 6. pp. 145-151 (in Ukrainian).
12. Individual tax consultation No. 4928/IPK/99-00-04-05-03-06 dated 02.12.2020. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/registers/ipk> (in Ukrainian).
13. Ryadinska V.O. Social justice in personal income taxation. South Ukrainian legal journal. 2013. No. 2. pp. 59-64. (in Ukrainian).
14. What is staking and how to make money on it? ForkLog UA. URL: <https://forklog.com.ua/exclusive/shho-take-stejking-ta-yak-nanomu-zarobyty> (in Ukrainian).
15. Horbatenko V.P. Assets. Great Ukrainian encyclopedia. URL: <https://vue.gov.ua/Activities> (in Ukrainian).
16. Regarding monetary assets of an individual for the purposes of a one-time (special) voluntary declaration. The main administration of the DPS in the Ivano-Frankivsk region. URL: <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/627743.html> (in Ukrainian).
17. Joint statement of financial regulators regarding the status of cryptocurrencies in Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini> (in Ukrainian).
18. Payment with Binance Pay became available at Foxtrot. Foxtrot. URL: <https://www.foxtrot.com.ua/uk/article/62045> (in Ukrainian).
19. USDT stablecoin. EcoResources. URL: <https://ecoresurs.com.ua/news/2023/02/17/стейблкоін-usdt/> (in Ukrainian).
20. On amendments to the Civil Code of Ukraine regarding the expansion of the range of objects of civil rights: Law of Ukraine dated August 10, 2023 No. 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n12>
21. Nekit K.H. Peculiarities of the content and implementation of the right of virtual property. Journal of Civil Studies. 2019. No. 32. pp. 86-92. URL: dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17746/Некіт_Катерина_Георгіївна.pdf?sequence=1&isAllowed=y (in Ukrainian).
22. Melyk T. 19.5% of the profit from the crypto. *Forbes*. 09.11.2023 URL: <https://forbes.ua/innovations/u-verkhovniy-radi-zareestruvali-zakonoproekt-pro-opodatkuvannya-kriptovalyut-yakiy-rozroblyali-ponad-rik-chomu-industriya-ta-mintsifri-khochut-napisati-noviy-09112023-17170> (in Ukrainian).
23. European Court of Justice, JUDGMENT OF THE COURT (Fifth Chamber), 22 October 2015 (Case C 264/14), «Skatteverket v

- David Hedqvist», URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d0f130dcd0616dcaf294fea90e0e59a9170fed6.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4Pbh0Ne0?text=&docid=170305&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=759800>
24. Klementieva O.Yu. Formation of joint-stock companies as the most developed form of entrepreneurial activity and their development in Ukraine. *Efficient economy*. 2015. No. 11. pp. 1-6. (in Ukrainian).
25. Cryptocurrencies and Stocks: What's the Difference? Binance Academy. 05/28/2022 URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/crypto-vs-stocks-what-is-the-difference> (accessed 11/17/2023) (in Ukrainian).
26. Comparative table to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the regulation of the turnover of virtual assets in Ukraine" (in Ukrainian).
27. Shaptala Y.Y. Incentives in tax law: concepts, signs and functions. *Law and innovative society*. 2017. No. 2. pp. 74-80. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Shaptala9.pdf> (in Ukrainian).
28. What is a Decentralized Exchange (DEX)? ForkLog UA. 04/15/2023 URL: <https://forklog.com.ua/exclusive/shho-take-detsentralizovana-birzha-dex> (in Ukrainian).
29. Kozhemiakin S. The future of cryptocurrency in Ukraine: answers to the 7 most popular queries on Google. *Obozrevatel* 08/03/2023. URL: <https://hub.obozrevatel.com/ukr/majbutne-kriptovalyuti-v-ukraini-vidpovidi-na-7-najpopulyarnishih-zapitan.htm> (in Ukrainian).

Tetiana SHULHA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8223-5812>

e-mail: t.m.shulga@nlu.edu.ua

Maksym SIKUN

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8636-918X>

e-mail: 7950864@gmail.com

Inna BEZRUCHKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4451-1056>

e-mail: bez.inna2007@gmail.com

CURRENT TAXATION OF VIRTUAL ASSETS AND ITS DEVELOPMENT PROSPECTS

Introduction. This paper is related to the topic which has become more relevant and socially important lately. It concerns the current state of affairs in the taxation of operations related to the circulation of virtual assets, as well as the development prospects of this institution. In the work, a key role is given to those tax relations in which individuals take part as a tax payer.

Recently, many scientists in civil, administrative and criminal law fields have studied the social relations associated with the circulation of virtual assets. The study of the subject in tax law field was not an exception, in particular due to the fact that virtual assets are used to make settlements between individuals and legal entities, while the analysis of tax legislation indicates the absence of legal regulation of related activities. The search for possible ways to solve the problem will be work's red line.

Scientists' works, legal acts, individual tax consultations, statements of state authorities, separate opinions of officials, studies conducted by the Ukrainian Economic Research Center, as well as the Internet sources that allow to realize the nature of virtual assets, which are a necessary condition for determining the proper procedure for taxation are used in this work.

The purpose of this work is to determine the most effective approaches to taxation of virtual assets that will ensure the conscious cooperation of the state and citizens in the context of paying mandatory payments to the state budget.

Results. The contribution of this work consists in the fact that, in addition to the taxation of operations on the exchange of a virtual asset for a monetary equivalent, which has repeatedly been a leading topic for scientific works in the last years, it will contain an analysis of current legislation on the subject of taxation of other operations with virtual assets, such as exchanging one asset for another, mining and staking.

Conclusion. In addition to current regulatory and individual legal acts, the paper reveals the concepts of the development of taxation of virtual assets, existing draft laws, their advantages and disadvantages, and express author's opinions on the main elements of tax liability related to the topic.

Keywords: tax system, taxation, taxation of virtual assets, taxation of cryptocurrency, personal income tax

Єгор Володимирович ЗАВ'ЯЛОВ

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>

e-mail: zavialov00002@gmail.com

Олександр Анатолійович МАЦАК

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>

e-mail: Mr.DanSkyu@gmail.com

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ НА ВОДНІ ОБ'ЄКТИ: ЧИ Є ВОНА?

У сучасних умовах, коли питання збереження та раціонального використання водних ресурсів України набуває особливої уваги в умовах збройної російської агресії, аналіз правових засад права власності на водні об'єкти отримує новий поштовх для дослідження та є особливо актуальним з погляду можливості власників водних об'єктів обчислювати збитки, завдані водним ресурсам, – напрям, що включає забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії стосовно водних ресурсів, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин тощо. Акцентовано, що водні ресурси є ключовим фактором не тільки для екологічної стабільності, але й для соціально-економічного розвитку країни. Окремі аспекти колізії положень Земельного та Водного кодексів України розглянуто з позиції аналізу міжнародного екологічного права. Розроблено та запропоновано відповідні зміни до Водного кодексу України.

Ключові слова: екологічні інтереси, завдані водним ресурсам збитки, замкнені природні водойми, право на землі водного фонду, колізії права

ВСТУП

Інститут права власності займає одне з провідних місць в Україні, з моменту запровадження якого постійно порушується питання можливості перебування тих чи інших об'єктів на праві приватної власності. Це питання не оминуло й права власності на природні ресурси, що обумовлюється насамперед характерною особливістю природних ресурсів – їх вичерпністю. Важливе місце серед природних ресурсів належить саме водним ресурсам, які займають центральне місце не лише у підтримці екологічного балансу, але й у сприянні соціально-економічному прогресу нації. Нині у світі все частіше підіймається питання про нестачу питної води, чим значно актуалізується питання права власності на водні об'єкти, особливо в Україні, яка вважається маловодною країною (за оцінками Світового банку, Україна посіла 125 місце серед 180 країн за показником «кількість питної води на душу населення»). У зв'язку із чим маємо констатувати, що формування правових засад інституту права власності на природні ресурси, зокрема на воду, набуває важливого значення в умовах обмеженості водних ресурсів та їх важливості для життєдіяльності людини та збереження природного середовища. Наголосимо, що ефективне регулювання права власності на водні об'єкти відіграє критичну роль у керуванні водними ресурсами, забезпечуючи населення доступом до якісної питної води, підтримуючи сільськогосподарські потреби та водозабезпечення промисловості, що безпосередньо впливає на здоров'я населення, продовольчу безпеку та економічний добробут країни. Відтак, формування правових засад права власності на водні об'єкти є невід'ємним елементом сталого розвитку країни, що вимагає уважного підходу та балансування між публічними та приватними екологічними інтересами, що й підводить до питання приватної власності на водні об'єкти та сучасних колізій земельного та

водного законодавства в означеній сфері.

Відповідно до ст. 6 Водного кодексу України (ВКУ) «води (водні об'єкти) є виключно власністю Українського народу і надаються тільки у користування», тоді як ст. 59 Земельного кодексу України (ЗКУ) дозволяє право приватної власності на водні об'єкти. Ця суперечність є нічим іншим як колізією в законодавстві, яка характеризується суперечністю між нормами права, закріпленими в законодавстві. Водночас колізію в законодавстві необхідно відрізнити від дефекту права, яке найчастіше охоплює поняття зайве дублювання норм права, прогалини у праві, нераціональне розташування правових норм, логічну недосконалість правових конструкцій тощо.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічну основу статті становить комплекс загальнофілософських, загальнонаукових, спеціальнонаукових і власне правових методів. Так, емпіричні методи опису та аналізу застосовано у дослідженні поняття водних об'єктів, права власності на них; формально-юридичний метод – в аналізі законодавства, аналіз та синтез – для систематизації правових норм стосовно порушеної проблеми, індукція та абдукція – для узагальнення інформаційної бази дослідження та розроблення результатів дослідження.

МЕТА дослідження полягає у всебічному, комплексному вивченні й аналізі норм національного та міжнародного екологічного права крізь призму сучасних екологічних викликів і загроз, спричинених збройною російською агресією, а також можливості власників водних об'єктів обчислювати збитки, завдані водним ресурсам з метою отримання репарацій для відновлення екосистем. Обрана мета зумовила постановку і вирішення таких завдань:

проаналізувати положення ЗКУ та ВКУ на предмет можливості набуття водних об'єктів на праві приватної

власності;

дослідити положення національного екологічного законодавства країн-членів ЄС задля визначення юридичної можливості набуття на праві приватної власності водних об'єктів;

сформувані пропозиції до національного законодавства у частині правового регулювання права приватної власності на водні об'єкти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Правові засади права власності на водні об'єкти визначаються кількома основоположними нормативно-правовими актами земельного та водного законодавства України, а саме ЗКУ та ВКУ. Так, ВКУ закріплює виключну власність Українського народу на воді (водні об'єкти), а відтак, надаються тільки у користування. Український народ здійснює право власності на воді (водні об'єкти) через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради [1]. Однак відповідно до положень ч. 2 ст. 59 ЗКУ громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватись у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 га) [2].

У доктрині права висловлюється думка, що подібна неузгодженість пояснюється різним часом розроблення та прийняття зазначених кодифікованих актів. Так, ВКУ прийнято 6 червня 1995 р., тоді як ЗКУ – 25 жовтня 2001 р. Тобто ці два нормативно-правові акти прийнято з різницею в часі в 6 років [3, с. 124]. Вважаємо, що цю позицію можна повністю нівелювати, враховуючи факт чинності ЗКУ 1990 р. на час прийняття ВКУ 1995 р., що у ч. 4 ст. 4 містив положення, що не можуть передаватись у право приватної власності землі водного фонду за винятком невеликих (до 3 га) ділянок водойм і боліт, що входять до складу угідь сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств [4]. Тобто зміст норми ч. 4 ст. 4 ЗКУ 1990 р. фактично кореспондує зміст норми ч. 2 ст. 59 чинного ЗКУ. Тому фактично єдиним поясненням такої колізії необхідно вважати відсутність сталої визначеної позиції як серед науковців, так і серед судової практики стосовно можливості набуття права приватної власності на водні об'єкти.

Основоположні засади права власності на природні ресурси знайшли своє відображення і в Основному Законі нашої держави – Конституції України (КУ). Відповідно до положень ст. 13 КУ земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [5]. Тобто саме Український народ визнаний суб'єктом права власності на всі перераховані у ст. 13 КУ об'єкти, зокрема воді. Додамо, що належність права власності на природні ресурси Українському народу текстуально перенесено також до ст. 4 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» та ст. 324 Цивільного кодексу України (ЦКУ). Отже, у КУ чітко зазначено, що водні об'єкти можуть належати виключно Українському народу. Однак, що це за форма власності «власність Українського народу» у КУ та інших нормативно-правових актах не визначено та не деталізовано. Наголосимо, що ч. 4 ст. 13 КУ також декларує

забезпечення з боку держави захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, які проголошуються рівними перед законом, і тим самим визнаючи можливість існування й інших суб'єктів права власності на природні ресурси окрім Українського народу.

Зазначимо, що у доктрині права питання права власності Українського народу детально розглянуто на монографічному рівні В.В. Носіком [6]. Так, на думку науковця право власності Українського народу можна розглядати як одну з основних гарантій, що надають народові України можливість вільно розпоряджатися, володіти та користуватись об'єктами природи в межах державних кордонів України забезпечувати використання землі та інших природних ресурсів у національних інтересах України, застосовувати всі передбачені в КУ та міжнародно-правових актах гарантії захисту права власності від будь-яких посягань та претензій не тільки з боку державних органів, а й з боку інших держав. Наголосимо, що в науці екологічного права сформувалося дві протилежні позиції з питання власності Українського народу. Одні стверджують, що така форма власності не повинна позбавляти права власності інших суб'єктів: фізичних та юридичних осіб, а така конструкція форми власності Українського народу надає зазначеним у ст. 13 КУ об'єктам особливого режиму та захисту. Інші науковці вважають таке закріплення застарілим, таким що суперечить головним ознакам права власності, а отже приватноправовій концепції загалом. Тому такі положення необхідно змінити [7]. Вважаємо, що закріплення у КУ такої форми власності, як право власності Українського народу, покликано забезпечити особливий режим функціонування та розпорядження вказаними об'єктами, створити їх належний захист та збереження. Окрім цього, КУ прийнято 28 червня 1996 р., тобто Українській державі було всього 5 років. Тому орієнтуючись на це та на радянське минуле України (усе належало державі) ці норми можна вважати більш декларативними, такими, що демонструють характер нової держави та основні засади її політики. Саме тому ми наголошуємо, що задекларована власність Українського народу не може обмежувати інші форми власності, насамперед приватну. А відтак, вести мову стосовно явної суперечності ч. 2 ст. 59 ЗКУ положенням ст. 13 КУ неможна.

Переходячи до безпосереднього розгляду питання права приватної власності на водні об'єкти, закріплене ЗКУ, передусім потрібно визначитися з термінологічним складником цього дослідження: дефініцією «водний об'єкт», до якого ВКУ відносить «природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, лиман, річка, струмок, озеро, водосховище, ставок, канал (крім каналу на зрошувальних і осушувальних системах), а також водоносний горизонт». Однак водні об'єкти не можуть існувати самі собою, оскільки вони займають певну частину земельної ділянки, яку ще називають землями водного фонду, до яких належать землі, зайняті морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, незайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів (ст. 4 ВКУ, ст. 58 ЗКУ)

[1, 2]. Саме тому специфіка правового регулювання права власності на води, як і права водокористування, виявляється в дуальності, що охоплює правові засади земельного та водного законодавства.

Відповідно до ч. 2 ст. 59 ЗКУ, як вже вище зазначено, громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватися у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 га). Тобто ключовими є три ознаки для набуття права власності на водні об'єкти за Земельним законодавством України: 1) їхня загальна площа не перевищує 3 га; 2) вони є замкненими; 3) вони є природними, а не створеними штучно. Однак у науці екологічного права немає єдиної позиції з того, чи можуть водні об'єкти належати на праві приватної власності. Так, О.М. Шуміло стверджує, що можлива виключно державна власність на води, але їх надання громадянам та юридичним особам виключно у користування [8]. Науковець, обґрунтовуючи власну позицію, застосовує як аргумент положення ст. 150 Господарського кодексу України (ГКУ), відповідно до якого суб'єктам господарювання може передаватися у власність земля із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, зокрема громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності [9]. Науковець звертає увагу, що в цій статті хоча і зазначається про передачу у приватну власність водних об'єктів, але формулювання зовсім інше: «передаватися у власність земля із закритими водоймами», тому ключовим є саме слово земля. Так, окрім ЗКУ, інші нормативно-правові акти дозволяють так само отримати у власність замкнену водойму, однак таке право власності буде розповсюджуватись виключно на землі під водою, тобто на землі водного фонду.

З іншого боку, певні науковці стверджують про можливість отримати у приватну власність саме водні об'єкти, стверджуючи на «приватноправовій концепції водних об'єктів». Так, М.Л. Муравська, проаналізувавши витоки римського права, законодавство інших країн, СРСР, стверджує, що зараз нові правові позиції, які засновані на ринковій економіці, дають змогу створити інститут права приватної власності водних об'єктів [3, с. 125-126]. Тобто, зважаючи на особливості ринкової економіки загалом (яка зараз запроваджена в систему економіки України): її можливість збалансовуватись з мінімальним втручанням держави, можна стверджувати, що запровадження інституту права приватної власності на водні об'єкти тільки сприятиме їх раціональному використанню без втручання органів державної влади та місцевого самоврядування.

Аргументом на користь того, що право приватної власності поширюється саме на землю під водним об'єктом є ч. 2 ст. 79 ЗКУ: право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб. Тобто в самому ЗКУ є по суті двозначна позиція: з одного боку, ч. 2 ст. 59 каже прямо про можливість отримати у право приватної власності саме водні об'єкти, а ч. 2 ст. 79 додатково вказує, що право власності на землю

поширюється і на водні об'єкти над такою землею. Тому можна стверджувати, що у ч. 2 ст. 59 просто вказується на можливість безоплатно отримати у право приватної власності землі водного фонду, а вже таке право власності буде поширюватись і на водні об'єкти.

На нашу думку, більш переконливою є саме думка науковців, які стверджують, що у ч. 2 ст. 59 ЗКУ йдеться саме про право власності на об'єкти водного фонду, тобто про можливість безкоштовного їх отримання. Доцільність запровадження інституту права приватної власності на водні об'єкти можна аргументувати тим, що фактично Україна є однією з найменш забезпечених водою країною Європи. За стандартами Європейської економічної комісії ООН держави, водні ресурси якої не перевищують 1,5 тис. м³ річного стоку на людину, вважаються незабезпеченою водою. В Україні ж доступні для використання запаси на одну людину складають 1,09 тис. м³ – у середньоводні роки, та 0,62 тис. м³ – у маловодні. Фактично Україна є одною з найменш забезпечених водою країн в Європі [10]. Так, хто як не кожен власник кожного окремого водного об'єкта буде знати, як саме використовувати його найбільш ефективно та раціонально. Окрім цього, починаючи з 24 лютого 2022 р. в Україні триває повномасштабна війна, яка спричинила величезної шкоди усьому навколишньому природному середовищу, зокрема й водним об'єктам (підлив Каховської ГЕС, руйнація берегової лінії, забруднення вод мастилами та паливом, засмічення водних об'єктів металами, військовою технікою тощо). За даними оновленого оцінювання Світового банку «Швидке оцінювання шкоди та потреб в Україні» станом на 24 лютого 2023 р. прямі збитки від пошкодження об'єктів водопостачання і водовідведення становили 2,2 млрд дол. США. Втрати загалом оцінювали приблизно в 7,5 млрд дол. США [11]. Так, водним ресурсам України нанесено коло сальних збитків, що включають забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії стосовно водних ресурсів, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості ґрунтів та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод. Фактично через дії російського окупанта Україна опинилася на межі екологічної катастрофи. Запровадження інституту права приватної власності на об'єкти водного фонду може допомогти у післявоєнній відбудові нашої країни, оскільки кожен власник отримає можливість відшкодування збитків, заподіяних для кожного окремого водного об'єкта, а відтак зможе пришвидшити темпи відновлення. Причому залишиться індивідуальний підхід. Водночас таке запровадження права приватної власності повинно бути підкріплено додатковим наглядом за використанням кожного водного об'єкта з метою недопущення зловживання власниками таких об'єктів та дотримання балансу приватно-публічних екологічних інтересів.

В якості додаткового аргументу наведемо законодавство деяких країн ЄС в частині можливості набуття у приватну власність водних об'єктів. Так, у французькому законодавстві, а саме в Екологічному кодексі є положення, які в певних випадках дозволяють набути у

право приватної власності водні об'єкти. Так, відповідно до ст. L215-2, якщо два береги належать різним власникам, кожен з них має право власності на половину русла, дотримуючись лінії, яка, як передбачається, проведена посередині водотоку. Також відповідно до ч. 1 цієї статті русло недержавних водотоків належить власникам обох берегів [12]. У Німеччині встановлено загальне правило: відповідно до п. 4 Закону «Про водний баланс» встановлено, що федеральний уряд має право власності на федеральні водні шляхи відповідно до правил водних шляхів. Однак згідно з п. 4 Державного водного закону води другого та третього класу належать власникам прибережної власності [13]. Досить цікавим є регулювання права власності на водні об'єкти у Швеції. Так, у гл. 2 ст.1 Екологічного кодексу вода у цистерні, колодязі чи іншому джерелі належить особі, якій належать цистерна, колодязь чи джерело води. Вода в джерелі або штучному ставку належить тому, хто володіє землею під водним об'єктом. Над іншими відкритими і підземними водами переважає особа, якій належить водна або земельна ділянка, з обмеженнями, встановленими цим Законом, і якщо інше не випливає з права іншої особи [14]. Так, можна зробити висновок, що у країнах Європи загалом є можливість мати у приватній власності водні об'єкти, окрім певних обмежень, встановлених законом. Стосовно Швеції, там діє схожий підхід, який зараз застосовується в Україні – той, хто володіє землями водного фонду, володіє і водним об'єктом.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. ст.189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text>
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. 27 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Муравська М.Л. Права на природні води: приватноправова концепція. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 124-127.
4. Земельний кодекс України: Закон України від 18.12.1990 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 10. 98 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12#Text>
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Київ, 2006. 544 с.
7. Екологічне право / А.П. Гетьман та ін. Харків, 2021. 552 с.
8. Шуміло О.М. Право власності на води та право користування водними об'єктами (їх частинами) на умовах оренди. Westudents. URL: <https://westudents.com.ua/glavly/59657-4-pravo-vlasnost-na-vodi-ta-pravo-koristuvannya-vodnimi-obkтами-h-chastinami-na-umovah-orendi.html>
9. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18-22. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
10. Яловий К. Як Україні не залишитися без питної води? Interfax – Ukraine. 28.09.2021. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/770389.html>
11. Лише 65% українців мають доступ до централізованого водопостачання. Рахункова палата. 14.06.2023. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1561>
12. Code de l'environnement: Version en vigueur au 09 décembre 2020. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006074220/LEGISCTA000006176466/2020-12-09/#LEGISCTA000006176466
13. Landeswasserrecht. URL: https://www.lexsoft.de/cgi-bin/lexsoft/justizportal_nrw.cgi?t=169909518791566287&sessionID=1177626509325458233&source=link&highlighting=off&templateID=document&chosenIndex=Dummy_nv_68&xid=7390214,5
14. Vattenlag 27.5.2011/587. URL: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2011/20110587#L2P1>

References

1. Water Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 06.06.1995 No. 213/95-VR. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1995, No. 24, Art. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text> [in Ukrainian].
2. Land Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 25.10.2001 No. 2768-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2002. No. 3-4. Art. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian].
3. Muravska M.L. Rights to natural waters: a private law concept. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2014. No. 4. pp. 124-127. [in Ukrainian].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, хочемо зауважити, що зараз Україна потребує запровадження інституту права приватної власності на водні об'єкти, зважаючи на необхідність післявоєнної відбудови нашої країни. Кожен власник найкраще визначить розмір відшкодування та характер такого відновлення об'єктів водного фонду. Зазначена позиція чітко простежується у законодавстві країн – членів ЄС, до якого Україна незабаром вступить.

На основі всього зазначеного хочемо запропонувати внести зміни до ст. 6 ВКУ – ч. 1 необхідно викласти у такій редакції: «Води (водні об'єкти) можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності». Водночас потребує обов'язкового закріплення перелік водних об'єктів, що є виключною власністю Українського народу, а також встановлення обмежень на можливість набуття водних об'єктів до приватної чи комунальної власності. Вважаємо за доцільне також додати до ст. 6 ВКУ положення зі встановлення необхідності проведення двічі на рік додаткового державного нагляду (контролю) у сфері використання та охорони водних об'єктів, які перебувають на праві приватної власності.

Крім того, правові засади права власності на водні об'єкти повинні враховувати баланс публічних та приватних екологічних інтересів, а також забезпечувати справедливий доступ до важливих природних ресурсів, що є ключовим інструментом для досягнення сталого розвитку, збереження довкілля та задоволення потреб сучасного суспільства.

4. Land Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 18.12.1990 No. 2768-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*. 1991. No. 10. Art. 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12#Text> [in Ukrainian].
5. Constitution of Ukraine. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].
6. Nosyk V.V. Land ownership of the Ukrainian people: monograph. Kyiv, 2006. 544 p. [in Ukrainian].
7. Environmental law / A.P. Hetman et al. Kharkiv, 2021. 552 p. [in Ukrainian].
8. Shumylo O.M. Ownership of water and the right to use water objects (parts of them) on lease terms. Westudents. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/59657-4-pravo-vlasnost-na-vodi-ta-pravo-koristuvannya-vodnimi-obktami-h-chastinami-na-umovah-orendi.html> [in Ukrainian].
9. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 436-IV dated January 16, 2003. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. №18-22. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
10. Yalovyi K. How can Ukraine not run out of drinking water? Interfax – Ukraine. 09/28/2021. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/770389.html> [in Ukrainian].
11. Only 65% of Ukrainians have access to centralized water supply. Accounting Chamber. 14.06.2023. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1561> [in Ukrainian].
12. Environmental Code: Version in force as of December 9, 2020. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006074220/LEGISCTA000006176466/2020-12-09/#LEGISCTA000006176466
13. Landeswasserrecht. URL: https://www.lexsoft.de/cgibin/lexsoft/justizportal_nrw.cgi?t=169909518791566287&sessionID=1177626509325458233&source=link&highlighting=off&templateID=document&chosenIndex=Dummy_nv_68&xid=7390214.5
14. Water Act 27.5.2011/587. URL: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2011/20110587#L2P1>

Yehor ZAVIALOV

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>
e-mail: zavialov00002@gmail.com

Oleksandr MATSAK

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>
e-mail: Mr.DanSkyy@gmail.com

PRIVATE OWNERSHIP OF WATER BODIES: DOES IT EXIST?

In modern conditions, when the issue of conservation and rational use of water resources of Ukraine is gaining special attention in the conditions of armed Russian aggression, the analysis of the legal basis of the ownership of water bodies receives a new impetus for research and is especially relevant from the point of view of the possibility of the owners of water bodies calculate damages caused to water resources - a direction that includes pollution, clogging, depletion and other actions on water resources that can worsen water supply conditions, harm people's health, cause a decrease in fish stocks and other objects of water fishing, deterioration conditions for the existence of wild animals, a decrease in soil fertility and other adverse phenomena due to changes in the physical and chemical properties of waters, a decrease in their ability to natural purification, a violation of the hydrological and hydrogeological regime of waters. It was emphasized that water resources are a key factor not only for ecological stability, but also for the socio-economic development of the country. Regulation of ownership of water bodies has a significant impact on the efficiency of water resources management, access to drinking water, agricultural production and other important aspects of the life of the population and the state. Taking this into account, the central place of the conducted research is devoted to the issue of the existing conflict of provisions of the Land and Water Codes of Ukraine in the sphere of settlement of the issue of ownership of water objects from the position of the ratio of public and private environmental interests. Separate aspects of this issue are considered from the standpoint of national judicial practice and analysis of international environmental law. It has been proven that in some cases, the national legislation of some EU member states provides for the possibility of acquiring the right of private ownership of water bodies. The paper also highlighted doctrinal approaches to understanding the essence of the Ukrainian people's ownership of natural resources, including water. Summing up, it is argued that the study of conflicts in the legal regulation between the Land and Water Codes of Ukraine is relevant and important for ensuring sustainable water management and protecting the rights of citizens. Appropriate amendments to the Land Code of Ukraine were developed and proposed.

Keywords: ecological interests, damage caused to water resources, closed natural reservoirs, the right to water fund land, conflicts of law

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.4>
УДК 336.2

Тетяна Михайлівна **ШУЛЬГА**

к.ю.н., доцент кафедри, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8223-5812>
e-mail: t.m.shulga@nlu.edu.ua

Наталія Авагівна **САФАРЯН**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7981-5812>
e-mail: natulyasafaryan8@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено аналізу викликів проведення податкових перевірок під час воєнного стану в Україні. Виявлено ключові особливості цього процесу, включаючи зміни в законодавстві та податкові правопорушення. Розроблено практичні рекомендації для підприємств і платників податків. Автори закликають до адаптації податкового законодавства, застосування технологій для спрощення перевірок, сприяння прозорості, а також посилення контролю за дотриманням податкового законодавства.

Ключові слова: податкові перевірки, воєнний стан, податкове законодавство, податкові правопорушення, фіскальні органи, фінансова стабільність

ВСТУП

Податкові перевірки є важливою частиною фінансової системи будь-якої країни. Вони допомагають забезпечити, дотримання платниками податків вимог законодавства та вчасної сплати податків. Однак під час війни проведення податкових перевірок може бути ускладнено рядом факторів.

Україна переживає надзвичайно складний період в історії свого розвитку. Постійна загроза війни та геополітичні конфлікти впливають на усі сфери життя країни, включаючи фінансову систему та податкову політику. У таких умовах адміністрування податків стає надзвичайно важливим завданням для забезпечення фінансової стабільності та підтримки бюджетних потреб держави. Однак проведення податкових перевірок в умовах війни вимагає особливих підходів та розгляду специфічних аспектів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Умови війни в Україні створюють надзвичайно важкі виклики для функціонування всієї країни, включаючи систему оподаткування. Перетворення економічної та фінансової сфер на воєнну арену призводить до численних складнощів у зборі податків та контролі за їх сплатою.

Проблема полягає в тому, що під час війни утворюється сприятливе для податкових правопорушень та зловживань. Підприємства можуть намагатися ухилитися від сплати податків або вчиняти податкові маніпуляції в умовах надзвичайної нестабільності. Водночас фіскальні органи повинні бути готові впоратися з цими викликами та ефективно проводити податкові перевірки, щоб забезпечити стабільність бюджету та ресурси для фінансування важливих потреб країни в умовах конфлікту. Крім того, під час воєнного стану податкове законодавство та процедури перевірок можуть зазнавати значних змін. Це створює виклики для бізнесу, який має адаптуватися до нових умов та вимог. Важливо зрозуміти, як ці зміни впливають на платників податків та як вони можуть підготуватися до податкових перевірок у таких умовах.

МЕТА статті – розглянути основні особливості проведення податкових перевірок та проаналізувати законодавчі зміни, що внесено для адаптації до воєнного стану. Дослідити актуальні проблеми, які виникають під час таких перевірок та надати практичні поради для підприємств і платників податків щодо підготовки до податкових перевірок під час воєнних дій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведення податкових перевірок під час воєнного стану є складним та багатограним процесом, який вимагає глибокого розуміння та аналізу. Для цього застосовано комплексний підхід, який включає в себе різні методи дослідження. Найперше – аналіз законодавства: детально вивчаємо наявні законодавчі акти, що регулюють проведення податкових перевірок під час воєнного стану, що допомагає зрозуміти, які зміни внесено у податкове законодавство та як вони впливають на платників податків. Статистичний аналіз дає змогу оцінити ефективність податкового контролю та виявити можливі проблеми.

РЕЗУЛЬТАТИ

Від початку військової агресії стали активно змінювати Податковий кодекс України (ПКУ), що прийнято 2 грудня 2010 р. Ці зміни вплинули і на діяльність Державної податкової служби (ДПС) з проведення перевірок [1]. Відповідно до п. 75.1 ст. 75 ПКУ ДПС має право здійснювати кілька видів перевірок, включаючи камеральні, документальні та фактичні. Документальні перевірки можуть бути плановими або неплановими, а також виїзними або невиїзними [1].

Хронологія розвитку законодавства про відновлення перевірок в Україні. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності в період дії воєнного стану», що прийнято 3 березня 2022 р., вніс певні корективи до ПКУ. Відповідно до цих змін додано ст. 69 до підрозд. 10 розд. XX «Перехідні положення» ПКУ, яка зазначає, що всі податкові перевірки не розпочина-

ються, а ті, що вже розпочато, призупиняються [2].

Наступним кроком у регулюванні податкових перевірок стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15 березня 2022 р. Цей закон вніс зміни до ПКУ, зокрема, шляхом додавання п. 69.2 до ст. 69 у підрозд. 10 розд. XX «Перехідні положення» ПКУ [3].

Так, податкові перевірки не проводяться, а ті, що вже розпочато, призупиняються, за винятком таких випадків:

– камеральні перевірки декларацій або уточнюючих розрахунків (якщо їх подано), до яких подано заяву про повернення суми бюджетного відшкодування. Ця вимога стосується показників, що формуються на основі податкових накладних та/або розрахунків коригування, зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних та/або митних декларацій. Камеральну перевірку може бути проведено протягом 90 календарних днів після останнього дня граничного строку подання цих документів. Якщо такі документи подані пізніше, перевірка може бути проведена протягом 90 днів після фактичної дати їх подання.

– фактичні перевірки не призупиняються [3].

Закон України № 2173 вніс важливі новели до ПКУ, додавши п. 69.27 до ст. 69 підрозд. 10 розд. XX. Згідно з цим новим положенням на період дії воєнного стану в Україні податкові органи проводять державний контроль у сфері ціноутворення відповідно до Закону України «Про ціни і ціноутворення», з урахуванням особливостей, встановлених в п. 69.27 [4]. Розширено умови для проведення фактичних податкових перевірок згідно з ПКУ, зокрема, під час воєнного стану такі фактичні перевірки може бути проведено в таких випадках:

– отримання інформації від державних органів або органів місцевого самоврядування, яка свідчить про можливі порушення платником податків законодавства про ціни та ціноутворення.

– отримання письмового звернення від покупця (споживача) про порушення платником податків у встановленому порядку формування, встановлення та застосування державних регульованих цін.

Законом № 2260 (набрав чинності 27.05.2022) відновлено допустимі види перевірок, які включають: **камеральні перевірки**: тепер дозволено всі види камеральних перевірок без обмежень; **фактичні перевірки**; **документальні позапланові перевірки**: ті, що проводяться за зверненням платника податків; якщо розпочато процедуру реорганізації, припинення, закриття, банкрутства або зняття з обліку; у разі порушення платником валютного законодавства; якщо заявлено до відшкодування з бюджету ПДВ або наявне від’ємне значення з ПДВ більше ніж 100 тис. грн [5].

25 листопада 2022 р. вступив в силу Закон України № 2719, яким фактично відновлено всі непланові документальні перевірки з ряду причин, таких як:

1) несвоєчасна подача звітності стосовно трансфертного ціноутворення;

2) отримання інформації від іноземних державних органів про можливі порушення;

3) оскарження платником податків та подання нових доказів або обставин, які не розглядалися під час попе-

редньої перевірки;

4) діяльність нерезидента через постійне представництво без включення його в податковий облік;

5) отримання нерезидентами доходів з джерела в Україні;

6) несумісність висновків акта перевірки з результатами перевірки вищестоящим органом контролю;

7) недотримання умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки»;

8) невідправлення звіту про контрольовані операції [6].

Проект закону № 10016 передбачає продовження дії часткового мораторію, протягом якого не проводитимуться плановані та позапланових податкові перевірки, до 31 грудня наступного року, в якому припинено або скасовано воєнний стан [7].

Виходячи з наведеної хронології стає зрозумілим те, що бізнесовому сектору слід бути готовим до значних фінансових обтяжень, які можуть виникнути в результаті податкових перевірок. На сайті ДПС вже опубліковано План-графік проведення документальних планових перевірок платників податків на 2023 р. [8]. У цей план включено 2 220 суб'єктів господарювання з обсягами задекларованих доходів у 2021 р. на суму 1,3 трлн грн і розрахунковими втратами бюджету на суму 11,5 млрд грн. Отже, в результаті запланованих перевірок планується стягнути до бюджету: 1) податок на прибуток у сумі 3,3 млрд грн; 2) ПДВ у сумі 8,2 млрд гривень.

Це свідчить про те, що планові перевірки може бути відновлено навіть за наявності позапланових і фактичних перевірок. Є кілька факторів, які підтверджують це:

1) збільшення витрат держави у зв'язку з воєнними подіями на території України, що включає витрати на оборонний комплекс, соціальне забезпечення населення та військових, відновлення критичної інфраструктури тощо;

2) зменшення кількості платників податків через виїзд громадян за кордон, скорочення робочих місць, зупинення діяльності підприємств через воєнну агресію та інші обставини;

3) збільшена потреба в додаткових джерелах надходження коштів до державного бюджету;

4) розглядаються законодавчі ініціативи зі збільшення податкового навантаження, такі як скасування 2% пільгового оподаткування у системі спрощеного оподаткування;

5) перспективи впровадження непрямих методів оподаткування, таких як оподаткування витрат, а не доходів.

Отже, бізнесу слід готуватися до можливих податкових перевірок та ретельно вивчати податкові закони і правила.

Деякі практичні поради для підприємств та платників податків з підготовки до податкових перевірок під час воєнних дій:

1. Аналіз податкових ризиків: потрібно провести аналіз податкових ризиків вашого бізнесу, адже це допоможе виявити можливі слабкі місця та вжити заходів для їх усунення.

2. Підготовка документації: важливо переконатися, що всі податкові документи належно оформлені та готові до перевірки. Це включає податкову звітність, документи, що підтверджують проведення операцій та іншу важливу інформацію.

3. Перевірка плану-графіку проведення податкових перевірок: необхідно перевірити, чи включено ваше підприємство до плану-графіку проведення податкових перевірок. Цей план-графік публікується наприкінці року, проте до нього можуть вноситись зміни.

4. Консультації з експертами: розглянути можливість консультацій з юристами або податковими консультантами. Вони можуть надати цінну пораду та допомогти краще розуміти свої обов'язки та права під час податкової перевірки.

В періоди нестабільності деякі підприємства можуть намагатися ухилитися від сплати податків або здійснювати податковий обман. Це може бути спробою зменшити фінансовий тиск або використати хаос для приховування незаконних дій. Однак слід зауважити, що така поведінка є незаконною і може призвести до серйозних юридичних наслідків, включаючи штрафи, відповідальність за податковий обман та, у деяких випадках, кримінальну відповідальність. Податкові органи, зазвичай, посилюють свої зусилля з контролю за дотриманням податкового законодавства під час таких періодів, щоб запобігти податковому обману та ухиленню від сплати податків.

Аналізуючи рішення, які опубліковано в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР) з моменту початку повномасштабного вторгнення, видно, що загалом кількість кримінальних справ за ст. 212 Кримінального кодексу України (ККУ), які перебувають на розгляді судів першої та апеляційної інстанцій, не є великою. Зокрема, судами першої інстанції видано лише 4 вироки за цими справами: з яких 3 – виправдувальні й тільки в одному випадку визнано вину обвинувачуваної особи у вчиненні злочину згідно з ч. 2 ст. 212 ККУ. Однак цю особу звільнено від кримінального покарання через закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності згідно зі ст. 49, ч. 5 ст. 74 ККУ. Ситуація в апеляційних судах не відрізняється суттєво. З початку повномасштабного вторгнення більшість рішень, які є в ЄДРСР, залишаються виправдувальними вироками судів першої інстанції. Також іноді рішення приймаються тоді, коли: 1) прокурор відмовляється підтримувати державне обвинувачення; 2) справу закрияють через закінчення строків давності; 3) апеляція погоджується з обвинувальним вироком суду першої інстанції, але суд касаційної інстанції скасовує це рішення апеляційного суду і направляє на новий розгляд в апеляційний суд.

Проте необхідно пам'ятати про виклики, які стоять

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності в період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 року № 2118-IX .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 16.04.2022 року № 2173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 року № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо приватизації державного і

перед нашою країною, такі як економічна нестабільність, яка може суттєво вплинути на можливість громадян вчасно та повністю сплачувати податки. Ця нестабільність може бути наслідком руйнування інфраструктури, втрати робочих місць або призупинення комерційної діяльності. Загроза безпеці також залишається актуальною, оскільки проведення податкових перевірок може бути небезпечним завданням для податкових інспекторів, особливо в районах, де активно ведуться бойові дії.

На думку авторів, є такі можливості для вирішення цих проблем.

Адаптація законодавства: законодавство може бути адаптоване для врахування особливостей воєнного стану (наприклад, зміни у процедурах проведення податкових перевірок, термінах подачі звітності та інших аспектах).

Електронне адміністрування податків: один із варіантів – застосування технологій для проведення податкових перевірок дистанційно. Це може включати в себе електронне адміністрування податків, онлайн-подання заявок та автоматизоване аудитування.

Податкова амністія: іншим рішенням може бути введення тимчасової податкової амністії для платників податків у районах конфлікту. Це може допомогти зменшити фінансовий тиск на громадян і компанії, які постраждали внаслідок війни.

Посилення контролю: податкові органи повинні посилити свої зусилля щодо контролю за дотриманням податкового законодавства, щоб запобігти ухиленню від сплати податків та податковому шахрайству.

ВИСНОВКИ

Проведення податкових перевірок під час воєнного стану є складною задачею, яка вимагає гнучкого підходу, що враховує надзвичайні обставини та виклики. Це може включати адаптацію законодавства, застосування технологій для спрощення процесу проведення перевірок, сприяння прозорості та взаємодовірі між податковими органами та платниками податків, а також посилення контролю за дотриманням податкового законодавства. Важливо пам'ятати, що незважаючи на виклики, які можуть виникнути під час воєнного стану, дотримання податкового законодавства залишається обов'язком кожного платника податків. Податкові органи, зі свого боку, повинні забезпечити справедливе та ефективне адміністрування податків, навіть у найскладніших обставинах.

комунального майна, яке перебуває у податковій заставі, та забезпечення адміністрування погашення податкового боргу: Закон України від 03.11.2022 № 2719-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2719-20#Text>

7. Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо коригування строку мораторію на проведення податкових перевірок»: від 14.09.2023 р. N 10016-5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OI09952A>

8. План-графік проведення документальних планових перевірок платників податків на 2023 рік від 23.12.2022 року

References

1. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010 No 2755-VI. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2011, No. 13-14, No. 15-16, No. 17, p.112 (in Ukrainian).

2. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Peculiarities of Taxation and Reporting during the period of Martial Law: Law of Ukraine dated 03.03.2022 No. 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> (in Ukrainian).

3. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Effect of Norms for the Period of Martial Law: Law of Ukraine dated 15.03.2022 № 2120-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (in Ukrainian).

4. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Administration of Certain Taxes During the Period of of war and state of emergency: Law of Ukraine dated 16.04.2022 № 2173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text> (in Ukrainian).

5. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Regarding the Peculiarities of Tax Administration of Taxes, Fees and Single Contribution during the period of martial law and state of emergency: Law of Ukraine dated 12.05.2022 № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text> (in Ukrainian).

6. On the introduction of amendments to the Tax Code of Ukraine and some other laws of Ukraine regarding the privatization of state and communal property, which is in a tax lien, and ensuring the administration of tax debt repayment: Law of Ukraine dated 03.11.2022 № 2719-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2719-20#Text> (in Ukrainian).

7. Draft Law "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Collection and Accounting of a Single Contribution to Mandatory State Social Insurance" on Adjusting the Moratorium Period on Tax Audits": dated 14.09.2023 p. N 10016-5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OI09952A> (in Ukrainian).

8. The plan-schedule of conducting scheduled document inspections of taxpayers for 2023 from 12.23.2022 (in Ukrainian).

Tetiana SHULHA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8223-5812>

e-mail: t.m.shulha@nlu.edu.ua

Nataliia SAFARIAN

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7981-5812>

e-mail: natulyasafaryan8@gmail.com

PECULIARITIES OF TAX AUDITS DURING MARTIAL LAW

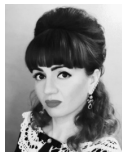
Introduction. Tax audits are a crucial part of any country's financial system, ensuring taxpayers comply with the law and pay their taxes on time. However, conducting tax audits during wartime can be complicated due to various factors. Ukraine, currently experiencing an extremely difficult period in its development due to the constant threat of war and geopolitical conflicts, serves as the context for this study.

The purpose of the paper is to explore the unique challenges of conducting tax audits during wartime. It seeks to understand the changes in tax legislation and audit procedures during war, the increase in tax violations and abuses, and the challenges faced by fiscal authorities in ensuring tax compliance and maintaining budget stability.

Results. The study reveals several key features of conducting tax audits during wartime, including changes in legislation, increased tax violations, challenges for fiscal authorities, and preparation for audits. Based on these findings, practical recommendations have been developed for businesses and taxpayers on preparing for tax audits during military operations.

Conclusion. The paper concludes with the need for legislative adaptation, the use of technology to simplify the audit process, promoting transparency and mutual trust between tax authorities and taxpayers, and strengthening control over compliance with tax legislation. Despite the challenges that may arise during a state of war, compliance with tax legislation remains the obligation of every taxpayer.

Keywords: Tax Audits, Wartime, Tax Legislation, Audit Procedures, Tax Violations, Fiscal Authorities, Financial Stability

Ганна Вікторівна БУЛКОТ

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2657-2862>
e-mail: Purcanna@ukr.net

Надія Олександрівна БУГАЙ

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4670-935X>
e-mail: super.bsv2011@ukr.net

Ірина Ігорівна МАТІЄНКО-ЗУБЕНКО

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0266-1489>
e-mail: matienko-zubenko.iryna@kneu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню особливостей організації внутрішнього податкового контролю в Україні з метою покращення ефективності оподаткування та забезпечення дотримання податкового законодавства. Зазначено відмінності між зовнішнім та внутрішнім податковим контролем. Систематизовано механізми та процедури, що може бути застосовано в організації внутрішнього податкового контролю. Зазначено головні проблемні аспекти внутрішнього податкового контролю в Україні та окреслено напрями їх вирішення. Визначено особливості внутрішнього податкового контролю в умовах цифровізації економіки.

Ключові слова: податковий контроль, ризики, прогнозування, санкції, оподаткування, податкові норми, цифрові технології, штучний інтелект, роботизація, блокчейн, віртуальна реальність

ВСТУП

Питання контролю правильності та своєчасності нарахування та сплати податкових зобов'язань є важливим аспектом для підприємств в Україні. Вже з моменту створення підприємства або у виборі системи оподаткування власниками здійснюються ретельні розрахунки з метою мінімізації податкового навантаження. Протягом свого функціонування підприємства щоденно стикаються з питаннями правомочності господарських операцій та їх податкових наслідків. Ці операції можуть бути предметом податкових перевірок з боку податкових органів. Отже, контроль правомірності господарських операцій та правильності їх оподаткування, а також формування доказової бази законності цих операцій, є важливим завданням, яке вимагає застосування інструментів податкового менеджменту на підприємстві.

Однією з основних особливостей саме внутрішнього податкового контролю (ВПК) в Україні є його багатоаспектність. Українська податкова система включає різноманітні види податків, такі як податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб тощо. Кожен з цих податків має свої особливості та вимоги до ведення обліку та звітності. Внаслідок цього організація ВПК вимагає від підприємств ретельного дотримання податкових норм і правил у всіх аспектах їх діяльності.

Організація ВПК в Україні має велику актуальність у зв'язку з тим, що податкова система України є складною та динамічною. Часті зміни податкового законодавства створюють потребу впровадження ефективних механізмів контролю для забезпечення дотримання податкових вимог.

Українська економіка стикається з проблемою недостатнього дотримання податкових обов'язків та ши-

рокого спектру порушень у сфері оподаткування. Внутрішній податковий контроль є важливим інструментом для виявлення та запобігання таким порушенням. Одним з дієвих складників цього процесу є вміння застосовувати передові досягнення інформаційних технологій як з боку податкових органів, так і з боку їх потенційних клієнтів.

МЕТА статті – дослідити та описати особливості організації внутрішнього податкового контролю в Україні.

Об'єктом дослідження є ВПК. Предмет дослідження – особливості організації ВПК в Україні, включаючи правові, організаційні, методичні та інші аспекти, які впливають на його ефективність та результативність.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та теоретичною основою роботи є наукові праці вітчизняних та іноземних фахівців з організації ВПК в Україні. У статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: конкретизації – розроблення конкретних рекомендацій із вдосконалення організації ВПК; пошуковий за наявною методичною та науковою літературою з аналізом знайденого матеріалу; аналіз документації та результатів діяльності дослідників з проблеми проведеного дослідження; індукції – для аналізу і узагальнення конкретних процедур та механізмів, що може бути застосовано в організації ВПК.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі акти України, національні нормативні документи, що регламентують процес бухгалтерського обліку, аудиту та контролю, теоретичні розробки науковців, монографії, автореферати дисертацій, посібники, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, наукові фахові та періодичні видання, Інтернет-ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасних умовах, коли підходи до понять, пов'язаних з «податковим контролем», стають все більш інваріантними, важливо чітко визначити види податкового контролю, який включає зовнішній та внутрішній контроль. Зовнішній податковий контроль означає діяльність уповноважених державою органів з контролю за правильністю нарахування, повнотою та своєчасністю сплати податків, зборів та обов'язкових платежів платниками податків, податковими агентами та платниками зборів до бюджету та державних спеціалізованих фондів. ВПК передбачає внутрішньо-корпоративну контрольну діяльність, спрямовану на формування бази оподаткування (сплату обов'язкових платежів та зборів) та виконання фіскальних зобов'язань з метою збалансування інтересів учасників податкових відносин, контролю за реалізацією прав підконтрольними суб'єктами, зниження податкових ризиків для держави, територіальних громад, господарюючих суб'єктів та населення, виявлення порушень податкового законодавства, запобігання їх виникненню, підвищення податкової культури та дисципліни платників податків, обов'язкових зборів та платежів [7].

Отже, зовнішній податковий контроль відображає діяльність державних органів, а ВПК є внутрішньо-корпоративним механізмом, що допомагає підприємствам забезпечити дотримання податкових норм і підвищити ефективність у сфері оподаткування. Зовнішній податковий контроль виконується державними органами, які мають повноваження контролювати платників податків, перевіряти правильність нарахування та своєчасність сплати податків та зборів. ВПК, зі свого боку, здійснюється самими підприємствами шляхом створення внутрішнього контролю, який включає в себе процедури та механізми для визначення та мінімізації податкових ризиків, ведення обліку та звітності, а також виявлення порушень податкового законодавства [8].

О.В. Артюх обстоює думку, що ВПК можна визначити як процес, що здійснюється господарським суб'єктом із застосуванням специфічного інструментарію для забезпечення достатньої впевненості у досягненні таких цілей: правильної процедури сплати податків, зборів та інших податкових платежів; дотримання податкового законодавства; управління податковими ризиками; підвищення ефективності функціонування господарської одиниці у сфері оподаткування.

Описаний процес ВПК спрямовано на забезпечення дотримання податкових норм та підвищення впевненості у правильній сплаті податків. Він передбачає застосування спеціального інструментарію та методик, які дають змогу контролювати та управляти податковими процесами, ідентифікувати та мінімізувати податкові ризики, а також оптимізувати оподаткування в межах законодавства [1, с. 73].

Основні відмінності між зовнішнім і внутрішнім податковим контролем полягають у суб'єкті здійснення контролю та методах його здійснення. Зовнішній податковий контроль здійснюється податковими органами з боку держави, тоді як ВПК здійснюється самим підприємством шляхом створення внутрішнього контрольного підрозділу та залучення зовнішніх фахівців, таких як аудиторів, судові експерти, податкові консультанти тощо.

Також ВПК, на відміну від зовнішнього, може здійс-

нюватися як оперативно, так і ретроспективно, і має концептуальну особливість – він дає змогу попереджати виникнення порушень податково-вого законодавства. Метою ВПК є встановлення достовірності, правильності та своєчасності нарахування та сплати податкових зобов'язань, виявлення порушень податкового законодавства та прийняття заходів з усунення порушень і недоліків, а також запобігання їх виникненню [2, с. 260].

Для досягнення зазначеної мети ВПК необхідно виконувати низку основних завдань. Серед них можна виділити такі: встановлення достовірності, правильності та своєчасності нарахування та сплати податкових зобов'язань; виявлення порушень норм чинного законодавства і прийняття заходів з усунення допущених порушень і недоліків, включаючи притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення законності; виявлення та запобігання фактам шахрайства, які впливають на оподаткування підприємства; оцінювання та попередження податкових ризиків; податкове планування та податкове прогнозування; запобігання виникненню порушень податкового законодавства шляхом розроблення та реалізації превентивних заходів; формування доказової бази законності господарських операцій.

Ці завдання спрямовано на забезпечення ефективного ВПК та дотримання податкового законодавства.

Господарські операції, які є об'єктами оподаткування підприємства, є об'єктом ВПК, а суб'єктом є внутрішні користувачі інформації. Предметом ВПК є інформація про господарські операції на підприємстві, які підлягають оподаткуванню, а також нарахування та сплати податків і складання та подання податкової звітності [6, с. 134].

Принципи ВПК можна запозичити з Лімської декларації керівних принципів контролю, прийнятої на IX Конгресі Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю в 1977 р. Додатково до цього переліку можна включити принцип діджиталізації.

Інформаційне забезпечення ВПК включає дані з фінансового, податкового, управлінського та статистичного обліку, а також результати податкового аудиту, судових економічних експертиз, експертних досліджень, податкових консультацій та нормативно-правових актів, що регулюють питання оподаткування.

Одним із важливих завдань ВПК, що є складником податкового менеджменту, є формування доказової бази, що підтверджує достовірність, правильність та законність господарських операцій, які підлягають оподаткуванню. ВПК є процесом управління податками суб'єктів господарювання – платників податків, що регулює їх фінансові відносини з державою у перерозподілі доходів підприємств і формуванні доходів бюджету [3].

Процедури та механізми внутрішнього контролю відіграють важливу роль у забезпеченні правильності та своєчасності нарахування та сплати податкових зобов'язань в компаніях. Деякі з процедур та механізмів, що може бути застосовано в організації ВПК, включають:

1. *Внутрішній контрольний план.* Розроблення та впровадження контрольного плану, який визначає конкретні кроки та процедури, необхідні для забезпечення дотримання податкових вимог. Це може включати перевірку точності обчислення податків, перевірку відповідності декларацій податковому законодавству та контроль за

строками сплати податків.

2. *Внутрішній аудит.* Проведення систематичного оцінювання та перевірки внутрішніх процесів, процедур та систем обліку з метою виявлення потенційних помилок, порушень або недоліків. Внутрішній аудит допомагає виявити та виправити проблеми в податковому відрахуванні та звітності, а також запобігти податковим ризикам.

3. *Розроблення та документування процедур.* Встановлення чітких процедур та інструкцій для розрахунку, обліку та звітності податків. Це дає змогу забезпечити єдність підходів до податкового обліку у всіх відділах компанії, а також створює основу для виявлення та усунення можливих порушень.

4. *Комунікація та навчання.* Забезпечення належного розуміння податкових вимог та процедур серед співробітників компанії, а саме проведення навчальних семінарів, тренінгів та інформаційних сесій, спрямованих на підвищення свідомості співробітників стосовно податкових вимог, процедур та відповідальності.

5. *Моніторинг та перевірка.* Регулярне проведення моніторингу та перевірок податкових процесів, що дає змогу виявляти та коригувати можливі помилки, недоліки або порушення податкового законодавства. Це може включати перевірку правильності розрахунку податків, перевірку звітності та порівняння з реальними показниками.

6. *Застосування автоматизованих систем.* Впровадження спеціалізованих програмних засобів та інформаційних систем, що допомагають автоматизувати процеси обліку, звітності та контролю податків. Це спрощує й ускладнює виявлення та коригування помилок, а також покращує точність та ефективність ВПК [4].

Відповідальність за порушення податкових норм є важливим складником ВПК. Компанії та їх керівники несуть відповідальність за достовірність інформації, правильність розрахунку податків та своєчасну сплату податкових зобов'язань. Недотримання податкового законодавства може мати серйозні наслідки для підприємств та їх керівників.

За порушення податкових норм може бути застосовано різноманітні санкції залежно від характеру порушення. Деякі з можливих санкцій включають:

Фінансові санкції. На підприємство може бути накладено фінансові штрафи, пеня, неустойки або інші фінансові санкції за недотримання податкових вимог. Керівники підприємства також можуть нести особисту фінансову відповідальність.

Адміністративні санкції. Порушення податкових норм може призвести до нарахування адміністративних штрафів, адміністративного позбавлення права займати певні посади чи здійснювати підприємницьку діяльність. Керівників підприємства може бути притягнуто до адміністративної відповідальності.

Кримінальна відповідальність. У разі серйозного порушення податкових норм, таких як ухилення від сплати податків великого розміру або податкового шахрайства, може бути застосовано кримінальні санкції. Кримінальна відповідальність може призвести до покарання у вигляді позбавлення волі, конфіскації майна або інших обмежень особистих прав.

Репутаційні наслідки. Порушення податкових норм може негативно вплинути на репутацію підприємства та

його керівників. Це може призвести до втрати довіри клієнтів, партнерів та інших зацікавлених сторін. Репутаційні наслідки можуть мати довгостроковий вплив на ділову діяльність підприємства.

Правові наслідки. Порушення податкових норм може призвести до відкриття судових справ та правових процедур. Підприємство та його керівників може бути притягнуто до цивільної, адміністративної чи кримінальної відповідальності, яка може включати позови, розгляд справ у суді та інші правові процедури [5, с. 34].

Розгляд відповідальності та санкцій за порушення податкових норм є важливим етапом в організації внутрішнього податкового контролю. Відповідальність за правильність та своєчасну сплату податків сприяє дотриманню законодавства та зміцненню довіри до бізнесу. Компанії повинні бути свідомі санкцій, які може бути застосовано, та приділяти достатню увагу внутрішньому контролю для попередження порушень податкового законодавства.

Оптимізація оподаткування є законною практикою, якою компанії можуть скористатися для мінімізації свого податкового навантаження. Оптимізація оподаткування дає змогу ефективно застосовувати податкові пільги, знижки та інші законні механізми для зменшення податкових зобов'язань. Однак важливо зазначити, що оптимізація оподаткування повинна відбуватись в межах законодавства і не повинна перетворюватись на ухилення від сплати податків.

Розгляд стратегій та методів оптимізації оподаткування в межах законодавства може включати такі аспекти:

1. *Вибір оптимальної системи оподаткування.* Компанії повинні ретельно розглядати різні системи оподаткування, щоб визначити ту, яка найкраще відповідає їхнім потребам. Наприклад, в Україні є можливість вибору між загальною системою оподаткування та спрощеною системою оподаткування.

2. *Ефективне використання податкових пільг та знижок.* Законодавство передбачає різні податкові пільги та знижки, які може бути застосовано компаніями. Важливо аналізувати можливості застосування цих пільг відповідно до конкретної галузі та виду діяльності підприємства.

3. *Оптимальне планування оподаткування.* Компанії можуть розробити стратегію планування оподаткування, яка включає розподіл прибутку, оптимальне використання витрат тощо.

4. *Застосування міжнародного оподаткування.* Для міжнародних компаній важливо розглядати можливості міжнародного оподаткування. Це може включати застосування подвійних угод про уникнення подвійного оподаткування, встановлення філії або дочірньої компанії у країнах з більш низькими ставками оподаткування, а також застосування міжнародних структур для оптимізації оподаткування [1, с. 82–83].

5. *Ефективний управлінський облік.* Здійснення ефективного управлінського обліку дає змогу компаніям належно відстежувати свої фінансові показники, включаючи податкові зобов'язання. Це включає точне реєстрування операцій, управління витратами, складання фінансової звітності та дотримання податкових облікових правил.

6. *Консультації фахівців з оподаткування.* Залу-

чення кваліфікованих фахівців з оподаткування допомагає компаніям розробити та реалізувати оптимальні стратегії оподаткування. Це включає консультації з вибору оптимальної системи оподаткування, застосування пільг та знижок, планування оподаткування та виконання вимог податкового законодавства.

Розгляд стратегій та методів оптимізації оподаткування в межах законодавства важливий для підприємств, оскільки дає змогу їм знизити податкові ризики та максимізувати ефективність своєї фінансової діяльності [5, с. 35].

В Україні є деякі проблеми, пов'язані з організацією ВПК, основними з яких є: недостатня свідомість та недостатня кваліфікація працівників; відсутність ефективного внутрішнього конт-ролю; велика кількість податкових обов'язків; корупція; недостатня координація між органами контролю; недостатня автоматизація та застосування інформаційних технологій.

Проблеми організації внутрішнього податкового контролю в Україні може бути подолано шляхом впровадження таких заходів. Для початку необхідно зосередитися на підвищенні кваліфікації працівників, забезпечивши їм якісну підготовку та навчання в галузі податкового контролю. Це може бути досягнуто шляхом організації тренінгів, семінарів та спеціалізованих курсів для фахівців.

Для зміцнення внутрішнього контролю на підприємствах необхідно розробити та впровадити ефективні системи контролю, що передбачають чіткі процедури та політики, що спрямовано на запобігання порушенням податкового законодавства [3, с. 105].

Вирішенню цих та інших проблем може сприяти застосування цифрових технологій, які згідно з визначенням ВПК мають забезпечити ефективне виконання заходів, спрямованих на своєчасне, правильне виконання податкових зобов'язань за встановленою формою. Важливо зазначити, що на сьогодні т.зв. «підривні» (*disruptive*) технології вже значно впливають на організацію ВПК. Тому є нагальна необхідність у постійному дослідженні і моментальному реагуванні на ті чи інші ситуації, які ще не мають відповідних варіантів управлінських рішень.

Ю.О. Мазур [11] особливе значення в цьому процесі вбачає у зацікавленості держави у запровадженні цифрових технологій в економічну діяльність взагалі. Важлива місія покладається на науково-дослідні установи та безпосередньо на самі підприємства.

Сучасні інформаційні технології створюють єдиний інформаційний простір, а тому, на нашу думку, їх застосування у ВПК доцільно розглядати як важливий складник єдиного процесу вдосконалення оподаткування в умовах цифровізації економіки. На швидкість цього процесу впливають чимало чинників як на рівні податкових органів та платників податків, так і на глобальному рівні. Загалом інтелектуалізація податкової функції – це стратегічний складник, що вимагає безперечного дотримання законодавства та уможливує застосування додаткових функцій, що додають вартість для бізнесу.

Для трансформації податкових функцій застосовують такі важливі цифрові технології, як [12]: блокчейн (децентралізований публічний блокчейн – загальнодоступний; приватний блокчейн – централізований, керований адміністратором; гібридний (авторизований)

блокчейн як поєднання децентралізованого і приватного); штучний інтелект (компонент онлайн-платформ податкових служб для зв'язку «24/7» з користувачами); аналітика і Big Data (якісний інтелектуальний аналіз даних про доходи, майно, цифрові платежі, електронні рахунки тощо).

Крім того, як зазначають фахівці всесвітньо відомої компанії ЕУ у дослідженні «Трансформація податкових технологій» [10], глобалізація цифрової економіки змінює потоки податкових даних, збільшує потребу в їх аналізі, посилює вимоги до них вже у світовому масштабі. На їхню думку, поступова інтелектуалізація податкової функції можлива за умови передбачення у стратегічному плануванні не тільки нових технологій і відповідних навичок роботи, а й врахування нових її способів. Компанія ЕУ рекомендує поєднувати добре перевірені підходи до вирішення постійних проблем з потенціалом нових технологій. За результатами досліджень фахівцями ЕУ виявлена нагальна потреба компаній у складній аналітиці даних. Так, 98% компаній для цього вже мають цифрові податкові адміністрації (Digital Tax Administrations – DTA), які сприяють ефективному менеджменту.

Застосування цифрових технологій на рівні суб'єкта господарювання надає значні переваги за рахунок того, що застосовуються: високотехнологічне обладнання, обладнання, що забезпечує розроблення нової та вдосконалення наявної продукції за рахунок конструкторсько-технологічних нововведень. Крім цього, уможливується застосування високотехнологічних матеріалів, різного роду робототехніки, зменшення витрат ручної праці тощо. Вдосконалення виробництва та управлінської діяльності відбувається на основі застосування електроніки та комп'ютерної техніки.

Зокрема, Ю.О. Мазур [11] зазначає, що підприємство має бути зацікавлене у застосуванні цифрових технологій у виробництві та управлінській сфері, щоб також підтримувати його конкурентоспроможність. Вдосконалення виробництва за рахунок застосування інноваційних технологій повинне ґрунтуватися на: покращенні ІТ-безпеки; застосуванні єдиного набору загальних стандартів технічного опису технологій; орієнтації на людський капітал; удосконаленні організаційної структури та внутрішньої політики підприємства тощо. Дотримання цих вимог позитивно відобразиться і на ефективності функцій ВПК.

Особливого значення набуває ефективність функціонування інформаційної системи підприємства для достовірного відображення його фінансово-господарської діяльності в обліку та звітності, зокрема у нарахуванні та сплаті податків, зборів та інших платежів. О.В. Артюх [1] наголошує на тому, що внутрішні інформаційні потоки повинні забезпечити обмін інформацією між різними підрозділами підприємства: бухгалтерією, відділом маркетингу, багаторівневими виробничими структурами тощо. Тоді сама інформаційна система ВПК створить необхідні умови для дієвого обміну управлінською інформацією внутрішніх структур. На його думку, саме у застосуванні діджитал-технологій у ВПК утворюються необхідні передумови для правильного нарахування та стягнення податків, зборів та інших платежів. Це сприятиме ідентифікації та оцінюванню податкових ризиків; уможливить обґрунтування та своєчасне реагування на

ці ризики; забезпечити аналіз впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на процес оподаткування тощо. Особливого значення набуває рівень кваліфікації осіб, які наділено контрольними повноваженнями у сфері оподаткування, залежно від значимості їх дій в ВПК.

Л.Л. Лабезник [13] виокремлює низку чинників, які прискорюють застосування цифрових технологій для ВПК. Це електронний документообіг у діловому спілкуванні суб'єктів господарювання, що підтримується відповідними засобами зв'язку (електронна пошта, факс, електронний документообіг EDI, електронні платежі EFT) в мережах Інтернет, інтранет і екстранет. Такий підхід дає змогу спільно застосовувати: ділову інформацію у цифровому форматі, обмінюватися нею між учасниками; хмарні технології; безготівкові розрахунки в оплаті товарів та послуг; карткові зарплатні рахунки тощо.

Однак на практиці склалося переконання, що результати впровадження новітніх технологій часто сприймаються з надлишковим оптимізмом. На думку О. Пищуліної [9] «наскрізні технології», зокрема, роботизація, штучний інтелект, віртуальна і доповнена реальність, блокчейн тощо на сучасному етапі найбільш вигідні торговельним компаніям і банкам, оскільки оптимізація їх діяльності за рахунок диджиталізації підвищує віддалений контроль та зменшує (ліквідує) значну кількість робочих місць. Авторка вважає, що однією з пересторог у застосуванні таких технологічних інновацій є можливі кібер-інциденти.

Новим кроком у застосуванні цифрових технологій українськими підприємствами є сплата податків «у кілька кліків» зі свого ноутбука чи смартфона на порталі «Дія». Ці інноваційні податкові послуги для бізнесу у мобільному застосунку запропоновано Міністерством цифрової трансформації України (Мінцифри) спільно з Державною податковою службою (ДПС).

О.В. Атрюх [1] наголошує на тому, що ВПК отримує необхідну інформацію як із зовнішніх, так із внутрішніх структур. Диджиталізацію оподаткування, зокрема, доцільно розглядати у контексті правових відносин між ДПС та платниками податків, тобто з погляду застосування інструментів цифровізації податкового адміністрування. У [12] автори звертають увагу на великі масиви даних, що утворюються від нарахування та сплати податків за допомогою традиційних сервісів. Вони слугують основою для розроблення та прийняття урядом соціально вагомих рішень та програм.

На нашу думку, доцільно зауважити, що істотний вплив у поширенні цифрових технологій для податкових органів викликала, як не парадоксально, пандемія COVID-19. О. Бурашнікова [15] звертає увагу на те, що перехід на дистанційну роботу призвів до зростання обсягів глобальних даних, тому стратегію цифрового трансформування системи податкової служби обов'язково потрібно розглядати через призму міжнародного досвіду.

Л. Лазебник [13] зосереджує увагу на технологіях електронних комунікацій (мереж Інтернет, етранет, екстранет, систем електронного документообігу, електронних платежів тощо), які відіграють важливу роль також і для диджиталізації оподаткування. Відмічає нову функцію електронних комунікацій, а саме виконання ними аналітичних функцій.

Важливим аспектом трансформації діяльності під-

приємств є швидке поширення електронної комерції. О. Бурашнікова зазначає [15], що з 2020 р. до 2025 р. у високотехнологічних країнах е-комерція зросте на 24%. Така діяльність набуває все більшої ваги у формуванні податкової бази.

Загалом удосконалення ВПК сприяє податковому надходженню в бюджет України. Особливо важливо урівноважити економічні інтереси платників податків та держави, підвищити свідомість та дисципліну платників податків [11] в такий складний час. Цьому процесу має сприяти саме тісна співпраця Мінцифри та ДПС від запровадження електронних послуг у сфері податкового адміністрування акцизного податку, ПДВ, надання електронних довідок та витягів з реєстрів.

Розподіл податкових прав стосовно прибутків суб'єктів господарювання вже не обмежуються їх фізичною присутністю [3], а традиційні податкові стимули стосовно запровадження інноваційних технологій у виробництво чи управління ним, зокрема, і оподаткування підприємства, можуть не спрацювати.

Отже, впровадження цифрових інформаційних технологій дасть змогу покращити збір, оброблення та аналіз податкової інформації, а також сприятиме швидкому виявленню порушень та забезпеченню точності даних. Важливо забезпечити доступ до цих систем всім зацікавленим сторонам.

Для забезпечення прозорості та доступності інформації, податкові органи повинні встановити політику прозорості та забезпечити доступність податкової інформації для платників податків та підприємств. Це може бути досягнуто шляхом забезпечення чіткої комунікації, опублікування норм, правил та процедур оподаткування.

Крім того, важливо встановити чіткі механізми відповідальності за порушення податкового законодавства та недотримання податкових правил. Це може включати належні штрафи, санкції та інші заходи, спрямовані на запобігання порушенням. Водночас важливо, щоб такі механізми було розроблено з урахуванням принципів пропорційності та справедливості.

Окрім цього, необхідно спростити спори та судові процедури у сфері податків. Це може бути досягнуто шляхом встановлення швидкого та ефективного механізму розгляду податкових справ, а також впровадження альтернативних способів врегулювання конфліктів, наприклад, медіації або арбітражу.

Також необхідно забезпечити підтримку та консультації підприємствам з боку податкових органів. Платники податків повинні мати доступ до консультаційних служб, які зможуть надати інформацію та поради з питань оподаткування, а також допомогти у вирішенні складних податкових питань [8].

ВИСНОВКИ

Організація внутрішнього податкового контролю в Україні є критично важливою для забезпечення дотримання податкових вимог та ефективного справляння податків. Особливості такого контролю, такі як складна податкова система, часті зміни в законодавстві та висока ймовірність податкових порушень, вимагають від підприємств ретельного контролю та впровадження ефективних механізмів контролю та моніторингу. Дотримання міжнародних стандартів та забезпечення довіри

до податкової системи також є важливими аспектами організації внутрішнього податкового контролю. Прозорість, відповідальність та систематичний підхід до контролю є ключовими факторами для успішної реалізації внутрішнього податкового контролю в Україні.

Внутрішній податковий контроль відіграє важливу роль у забезпеченні коректності і своєчасності нарахування та сплати податків, керуванні податковими ризиками та підвищенні ефективності господарських операцій, які підлягають оподаткуванню. Цей контроль

також спрямований на розроблення та впровадження запобіжних заходів для запобігання податковим порушенням. Шляхом внутрішнього податкового контролю забезпечується перевірка і аналіз фінансових, податкових та управлінських даних, а також розроблення та дотримання нормативно-правових актів, що регулюють питання оподаткування. В результаті цих заходів забезпечується висока довіра до податкової системи та підвищується фінансова стійкість підприємств.

Список використаних джерел

1. Артюх О.В. Внутрішній податковий контроль: теоретико-методичні та організаційні аспекти. *Реформування обліково-контрольної системи підприємств України за міжнародними стандартами*: монографія. Харків, 2018. С. 71–88.
2. Галушак І.Є. Формування податкової політики та податковий контроль на мікрорівні. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2017. Вип. XII. С. 259–262.
3. Ковальчук К.Ф. Актуальні питання вдосконалення податкового контролю в Україні. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2017. № 4. С. 100–106.
4. Мельник М.І. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності: монографія. Львів, 2015. 330 с.
5. Пухальський В. Теоретичні аспекти податкового контролю. *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 32–36.
6. Ткачик Ф.П. Удосконалення податкового контролю в Україні у контексті протидії ухиленню від оподаткування. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 4. С. 133–137.
7. Волошин Ю. Податковий контроль в Україні: сутність, сучасні тенденції та нововведення. *Науковий Вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 10. С. 48–64.
8. Назарова К.О., Шушакова І.К., Левченко Ю.А. Внутрішній податковий контроль в забезпеченні ефективного менеджменту компанії. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1682/1618>
9. Пищуліна О. Дві сторони цифрових технологій: «цифрова диктатура» або збереження стійкості. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti>
10. Solutions to help you accelerate tax transformation. URL: https://www.ey.com/en_us/financial-services/solutions-to-help-you-accelerate-tax-transformation?WT.mc_id=10815583&AA.tsrc=paidsearch&gad=1&gclid=CjwKCAjwHdWkBhBZEiwA1ibLmL9WhUSMVD8alu4HJci8TxjBtDzy-RA40vX3rSAbUMJBXzuTxYwrixoCOqQAaVd_BwE
11. Мазур Ю.О. Аналіз державних інструментів стимулювання інноваційних технологій в умовах глобальної цифровізації. *Економіка промисловості*. 2020. № 4 (92). С. 91–117. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/173184>
12. Іванов С.В., Чекина В.Д., Разумова Г.В. Податки майбутнього: адміністрування в умовах цифровізації економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 43. С. 43–59. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/43_2022ua/11.pdf
13. Лазебник Л.Л. Діджиталізація економічних відносин як фактор удосконалення бізнес-процесів підприємства. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2018. Вип. 2. С. 69–74. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268452991.pdf>
14. Назарова К.О., Шушакова І.К., Левченко Ю.А. Внутрішній податковий контроль в забезпеченні ефективного менеджменту компанії. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-2>
15. Бурашнікова О. Міжнародний досвід цифровізації в податковій сфері. *Humanities studies*. 2023. № 14 (91). pp. 148–157. URL: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-14-91-17>

References

1. Artiukh O.V. Internal tax control: theoretical, methodological, and organizational aspects. *Reforming the accounting and control system of Ukrainian enterprises according to international standards*: monograph. Kharkiv, 2018. pp. 71–88. (in Ukrainian).
2. Halushchak I.Y. Formation of tax policy and tax control at the micro level. *Prekarpathian University Bulletin. Economics*. 2017. Issue № 12. pp. 259–262. (in Ukrainian).
3. Kovalchuk K.F. Topical issues of improving tax control in Ukraine. *Economic Bulletin of the National Mining University*. 2017. №4. pp. 100–106. (in Ukrainian).
4. Melnik M.I. Tax control in Ukraine: problems and priorities of efficiency improvement: monograph. Lviv, 2015. 330 p. (in Ukrainian).
5. Pukhalskyi V. Theoretical aspects of tax control. *Young scientist*. 2022. №1 (101). pp. 32–36. (in Ukrainian).
6. Tkachyk F.P. Improving tax control in Ukraine in the context of countering tax evasion. *Economic Journal XXI*. 2017. № 4. pp. 133–137. (in Ukrainian).
7. Voloshyn Y. Tax control in Ukraine: essence, modern trends and innovations. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*. 2015. № 10. pp. 48–64. (in Ukrainian).
8. Nazarova K.O., Shushakova I.K., Levchenko Y.A. Internal tax control in ensuring effective management of the company. *Economy and society*. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1682/1618> (in Ukrainian).
9. Pyschulina O. Two sides of digital technologies: «digital dictatorship» or sustainability. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti> (in Ukrainian).
10. Solutions to help you accelerate tax transformation. URL: https://www.ey.com/en_us/financial-services/solutions-to-help-you-accelerate-tax-transformation?WT.mc_id=10815583&AA.tsrc=paidsearch&gad=1&gclid=CjwKCAjwHdWkBhBZEiwA1ibLmL9WhUSMVD8alu4HJci8TxjBtDzy-RA40vX3rSAbUMJBXzuTxYwrixoCOqQAaVd_BwE
11. Mazur Y.A. Analysis of state tools for stimulating innovative technologies in the context of global digitalization. *Econ. promisl.*

2020. №4. pp. 91-117. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/173184> (in Ukrainian).

12. Ivanov S.V., Chekina V.D., Razumova H.V. Taxes of the future: administration in conditions of digitalization of the economy. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2022. Issue 43. pp. 43-59. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/43_2022ua/11.pdf (in Ukrainian).

13. Lazebnik L. L. Digitalization of economic relations as a factor in improving the business processes of the enterprise. *Economic Bulletin. Finance, accounting, taxation*. 2018. Issue 2. pp. 69-74. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268452991.pdf> (in Ukrainian).

14. Nazarova K.O., Shushakova I.K., Levchenko Y.A. Internal tax control in ensuring the effective management of the company. *Economy and Society*. 2022. Issue 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-2> (in Ukrainian).

15. Burashnikova O. International experience of digitalization in the tax sphere. *Humanities studies*. 2023. № 14 (91). pp. 148–157. URL: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-14-91-17> (in Ukrainian).

Hanna BULKOT

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2657-2862>

e-mail: Pypcanna@ukr.net

Nadiia BUHAI

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4670-935X>

e-mail: super.bsv2011@ukr.net

Iryna MATIENKO-ZUBENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0266-1489>

e-mail: matienko-zubenko.irynd@kneu.edu.ua

PECULIARITIES OF THE INTERNAL TAX CONTROL ORGANIZATION IN UKRAINE

Introduction. The organization of internal tax control in Ukraine is crucial because of the complexity and dynamism of the country's tax system. Frequent changes in tax legislation create the need to introduce effective control mechanisms to ensure compliance with tax requirements. Therefore, one of the essential components of this process is the ability to leverage cutting-edge information technology, both by the tax authorities and their potential customers.

The purpose of the paper is to examine the intricacies of organizing internal tax control in Ukraine.

Results. The paper is devoted to the study of the peculiarities of organizing internal tax control in Ukraine with the aim of enhancing taxation efficiency and ensuring compliance with tax legislation. It is mentioned the distinctions between external and internal tax control. There are systematized mechanisms and procedures that can be employed in the organization of internal tax control. The paper identifies the main problematic aspects of internal tax control in Ukraine and proposing directions for their resolution. It also examines the features of internal tax control within the context of the digitalization of the economy.

Conclusions. Internal tax control holds a crucial role in ensuring the accuracy and timeliness of tax accruals and payments, managing tax risks, and enhancing the efficiency of taxable business transactions. This control also extends to the development and implementation of safeguards aimed at preventing tax violations. Internal tax control ensures the verification and analysis of financial, tax and management data, as well as the development and compliance with regulations governing taxation. These measures result in bolstering confidence in the tax system and fostering increased financial stability for enterprises.

Keywords: tax control, risks, forecasting, sanctions, taxation, tax regulations, digital technologies, artificial intelligence, robotization, blockchain, virtual reality

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.6>
УДК 338.24

Наталія Ярославівна ПЕТРИШИН

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>
e-mail: natalia.y.petryshyn@lpnu.ua

Ольга Павлівна ПОДРА

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6081-6250>
e-mail: olha.p.podra@lpnu.ua

Юлія Богданівна МАЛИНОВСЬКА

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>
e-mail: yuliia.b.molochnyk@lpnu.ua

Любов Степанівна НОДЖАК

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>
e-mail: liubov.s.nodzhak@lpnu.ua

РЕКОМЕНДАЦІЇ СТОСОВНО ТЕХНОЛОГІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ОБҐРУНТОВАНОГО ВИБОРУ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено та охарактеризовано процес прийняття стратегічних управлінських рішень. Здійснено аналіз критеріїв вибору стратегії розвитку. Розроблено технологію обґрунтованого вибору стратегії розвитку за параметрами попиту і прибутку на засадах ідентифікації критеріїв вибору та систематизації потенційно можливих видів стратегій. Сформовано змістове наповнення визначених етапів реалізації рекомендованої технології, послідовність їх виконання. Розроблено рекомендації зі здійснення вибору можливих варіантів стратегії розвитку залежно від параметрів попиту на продукцію та величини прибутку.

Ключові слова: стратегічні управлінські рішення, технологія стратегічного планування, стратегія, розвиток, стратегічний аналіз, попит, прибуток

ВСТУП

Стратегічне управління як управління формуванням та реалізацією стратегії розвитку, яка є одним із головних результатів стратегічного планування спрямовує підприємство на досягнення довгострокових конкурентних переваг. Останнім часом дедалі більше теоретиків та практиків менеджменту наголошують на важливості стратегічного планування, зокрема формування стратегії розвитку, основна мета якого полягає у визначенні напрямів підвищення конкурентоспроможності, які б забезпечили довгострокову перспективу успішного функціонування підприємства.

Проблеми стратегічного планування, стратегічні моделі вибору функціональних стратегій розвитку розглядають у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці [1-5].

Одними із найбільш вагомих є такі етапи технології стратегічного планування, як уточнення критеріїв вибору стратегії, формування альтернативних пакетів стратегій та вибір оптимального пакету стратегій підприємства, які детальніше розглянуто на прикладі стратегії розвитку.

Огляд публікацій [1-5] вказує на недостатність розкриття проблеми вибору стратегії розвитку. Вимагають ґрунтовного розгляду питання сутності та особливостей критеріїв формування та вибору стратегії розвитку.

Науковці у своїх публікаціях у контексті інструментарію стратегічного аналізування здебільшого розглядають відомі розробки зарубіжних авторів, що запозичено з практики функціонування іноземних корпорацій. У вітчизняній практиці стратегічна проблематика функціонування підприємств має відмінний від іноземного досвіду стратегічного управління характер. Пріоритетним напрямом є антикризове планування та управління.

Теорія та практика стратегічного аналізування та планування виробили інструментарій формування загальних стратегій діяльності підприємства. До інструментарію стратегічного аналізування і планування відносяться: типові формальні моделі та кількісні методи, котрі поширені у практиці стратегічного планування; індивідуальний творчий аналіз, що передбачає врахування особливостей та певної специфіки функціонування підприємств із застосуванням аналітичних знань, індивідуальних інтуїтивних здібностей фахівців у сфері стратегічного управління [1].

О.Є. Кузьмін, Н.Я. Петришин, К.О. Дорошкевич узагальнюють, що методами стратегічного аналізування бізнес-середовища, які застосовують у стратегічному плануванні стосовно конкретного напрямку та сфери діяльності, є формальні моделі стратегічного аналізу: життєвого циклу продукту; продукт-ринок; накопиченого досвіду; життєвого циклу технологій тощо [1]. У стратегічному плануванні діяльності високодиверсифікованих підприємств застосовуються матричні методи, зокрема, метод МакКінсі, метод Бостонської консалтингової групи, модель компанії Шелл на основі матриці DMP тощо [1].

Конкурентні позиції аналізуються з ціллю визначення стратегії розвитку та перспектив: аналіз виключно конкурентних позицій підприємства (модель GE/McKinsey), матриця формування спрямованої полі-

тики (модель Shell / DPM), аналіз щодо секторів бізнесу (модель BCG) тощо.

Для стратегічного планування діяльності підприємств необхідно застосовувати стратегічний інструментарій у вигляді методів стратегічного аналізування бізнес-середовища підприємства. Водночас слід було б врахувати специфіку галузі діяльності, проблематику вітчизняних підприємств, специфіку діяльності тощо. Пріоритетними напрямками мають бути – фінансування, впровадження інновацій, покращення технологій виробництва, розвиток тощо.

МЕТА роботи полягає у дослідженні процесу прийняття стратегічних управлінських рішень; аналізуванні критеріїв вибору стратегій розвитку; розробленні технології обґрунтованого вибору стратегії розвитку за параметрами попиту і прибутку на засадах ідентифікації критеріїв вибору та систематизації потенційно можливих видів стратегій; формуванні обґрунтованого змістового наповнення визначених етапів реалізації зазначеної технології та їх логічної послідовності виконання; формуванні рекомендацій з вибору можливих варіантів стратегій розвитку залежно від параметрів попиту на продукцію та величини прибутку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано такі методи дослідження: узагальнення, порівняльний аналіз, групування, структурно-логічне моделювання, систематизація – у формуванні етапів технології обґрунтованого вибору стратегії розвитку та розробленні стратегічних альтернатив розвитку за параметрами попиту і прибутку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Передумовою вибору чи формування стратегії розвитку є наявність чіткої та достовірної інформації про стан ринку (ступінь конкуренції на ньому, динаміку попиту та пропозиції на конкретну продукцію, інформація про конкурентні переваги підприємства тощо).

Варто зазначити, що стратегія розвитку пов'язана з іншими видами діяльності, такими як: виробнича, маркетингова, фінансова, інноваційна, зовнішньоекономічна, діяльність персоналу, інвестиційна діяльність тощо, які створюють умови для оновлення та подальшого розвитку підприємства.

Вибір адекватної стратегії розвитку залежить не лише від стратегічного бачення керівництва, але й від особливостей діяльності та характеристик підприємства (профілю, витрат на діяльність, розміру, ключових факторів успіху та основних параметрів діяльності тощо).

Ефективність стратегії розвитку залежить не лише від власного змісту та характерних особливостей, але значно й від взаємозв'язків з іншими функціональними стратегіями підприємства, такими як маркетингова, фінансова, зовнішньоекономічна, технологічна, кадрова тощо.

Рекомендована технологія обґрунтованого вибору стратегії розвитку за параметрами попиту і прибутку передбачає реалізацію визначених етапів.

1 Етап. Підготовка інформаційного забезпечення для подальшого розроблення стратегії розвитку. На цьому етапі відбувається збір інформації для розроблення стратегічних планів, її систематизація та опрацювання. На основі зібраної інформації про діяльність підприємства,

зовнішнє середовище, можливі стратегії розвитку, розробляється методичне забезпечення стратегічного планування.

2 Етап. Визначення стратегічних цілей та завдань розвитку підприємства. Стратегічні цілі зазвичай спрямовано на стратегічні зміни і перетворення, які мають стосуватися різних сфер функціонування підприємства. Необхідним є формування завдань розвитку підприємства, що сприятиме визначенню потрібних критеріїв вибору стратегії.

3 Етап. Стратегічне дослідження та аналізування конкурентного середовища та потенціалу розвитку підприємства. Необхідно дослідити вплив факторів конкурентного середовища, виявити та оцінити наявний потенціал розвитку діяльності.

4 Етап. Формування обґрунтованого набору критеріїв вибору стратегії розвитку за параметрами попиту і прибутку. Слід обирати критерії, які допоможуть здійснити обґрунтований, логічний вибір стратегії розвитку із врахуванням особливостей діяльності конкретного підприємства за найбільш актуальними і значущими параметрами розвитку, такими як попит і прибуток.

5 Етап. Обґрунтований вибір стратегічних інструментів розроблення стратегії розвитку. Такими інструментами можуть бути: матриця портфельного аналізу, матриця «зростання – частка ринку», діловий комплексний аналіз, SWOT-аналіз, матриця Ансоффа тощо.

6 Етап. Формування стратегічних альтернатив розвитку в умовах здійснення ЗЕД. Розробляються прийнятні для діяльності підприємства варіанти стратегій, які є базовими, але можуть піддаватись модифікації та різноплановому удосконаленню.

7 Етап. Формування обґрунтованої стратегії та відповідних функціональних стратегій. Для підприємства розробляється комплексний пакет стратегій, які мають загальне та функціональне призначення в контексті розвитку підприємства.

8 Етап. Розроблення програми реалізації стратегії розвитку, відповідних заходів, стратегічних та тактичних рішень. З метою реалізації обраної стратегії розвитку формується розгорнута програма оперативних та поточних завдань, які дадуть змогу тактично реалізувати стратегічні плани розвитку. Обрані стратегії мають бути деталізовано прописаними, що дасть змогу відслідкувати ступінь їх виконання як у розрізі завдань, так і в розрізі часу. Документальна форма сприятиме втіленню стратегій у конкретні показники діяльності, які має бути досягнуто у визначений проміжок часу.

9 Етап. Оцінювання рівня виконання стратегії та стратегічних рішень за критеріями ефективності. Оцінювання ступеня досягнення стратегій визначається показниками очікуваної ефективності, фінансових результатів розвитку, зовнішньою ситуацією, ринковими умовами та бар'єрами тощо.

Вибір етапів технології розроблення стратегії обумовлюється впливом факторів: станом ринкової кон'юнктури, розмірами підприємства і масштабами діяльності, теперішнім етапом життєвого циклу, розвитком стратегічного планування, характеристиками структури управління, централізацією управління, ступенем диверсифікації, знаннями та кваліфікацією працівників, що задіяні до планування, ступенем автоматизації процесів управління тощо.

Здійснення обґрунтованого вибору технології стратегічного планування розвитку підприємства є відповідальним процесом. Оскільки виключно від технології залежить оптимальність та відповідність конкретним умовам функціонування, реалізація процесу планування

та формування стратегії розвитку, її досяжність.

Запропоновано можливі варіанти стратегій розвитку залежно від параметрів попиту на продукцію та величини прибутку (табл. 1).

Таблиця 1 – Рекомендовані стратегічні альтернативи розвитку за параметрами попиту і прибутку

Критерії вибору стратегій		Рекомендовані альтернативні варіанти стратегій
Попит на продукцію	Прибуток	
Низький	Низький	1. Переорієнтація діяльності
Середній	Середній	2. Стабілізація діяльності
Високий	Високий	3. Повна спеціалізація
Низький	Високий	4. Унікальність виробництва
Низький	Середній	5. Диверсифікація
Середній	Високий	6. Обмежена спеціалізація виробничого процесу
Середній	Низький	7. Модифікація виробництва
Високий	Середній	8. Інтенсифікація розвитку
Високий	Низький	9. Інноваційні перетворення

Як видно з табл. 1 розглядаються три можливі варіанти величини прибутку (високий, середній, низький) та аналогічно три рівні попиту на продукцію, що виробляється підприємством (високий, середній, низький). У підсумку одержуємо дев'ять можливих варіантів стратегій розвитку залежно від комбінацій обраних критеріїв: стратегія переорієнтації діяльності, стратегія стабілізації діяльності, стратегія повної спеціалізації, стратегія унікальності виробництва, стратегія диверсифікації, стратегія обмеженої спеціалізації виробничого процесу, стратегія модифікації виробництва, стратегія інтенсифікації розвитку, стратегія інноваційних перетворень.

Неможливо встановити універсальне шкалювання величини прибутку та попиту для усіх підприємств. Адже вони відрізняються профілем, масштабами діяльності, місткістю ринків збуту, особливостями функціонування тощо. Тому фахівці з планування та керівники підприємств мають самостійно визначати, до якої з можливих меж відносити прибуток власного підприємства та ринковий попит на свою продукцію. Водночас можна орієнтуватися на аналогічні показники підприємств – лідерів галузі, на місткість ринку, на середню прибутковість у галузі тощо.

Список використаних джерел

1. Кузьмін О.Є., Петришин Н.Я., Дорошкевич К.О. Стратегічна діяльність підприємств: технології планування та побудова карт: монографія. Львів, 2011. 320 с.
2. Петришин Н.Я., Чиркова Ю.Л., Борнікова М.Г. Особливості використання методу space для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 11/2. С. 11–16.
3. Гуржій Н.М., Колтунік А.Ю. Особливості сучасних підходів до стратегічного управління розвитком підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. Вип. 14. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/71.pdf>
4. Дикав О.В., Крихтіна Ю.О., Фролова Н.Л. Актуальні методи стратегічного аналізу бізнес-середовища підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2021. № 1(24). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/1_24_ukr/15.pdf
5. Харченко Т.О. Прийняття стратегічних рішень на підприємствах в умовах невизначеності. *Стратегія економічного розвитку України*. 2020. № 46. С. 65–78.

References

1. Kuzmin O.Y., Petryshyn N.Y., Doroshkevych K.O. Strategic activity of enterprises: technologies of planning and construction of maps: monograph. Lviv, 2011. 320 p. [in Ukrainian].
2. Petryshyn N.Ya., Chyrkova Y.L., Bortnikova M.H. Peculiarities of using the space method to make the optimal choice of strategy for the development of foreign economic activity. *Economics. Finances. Law*. 2020. № 11/2. pp. 11–16. [in Ukrainian].
3. Hurzhyi N.M., Koltunyk A.Yu. The features of modern approaches to the strategic management of enterprise development.

Economics and enterprise management. 2016. Issue 14. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/71.pdf> [in Ukrainian].

4. Dykan O.V., Krykhtina Yu.O., Frolova N.L. Current methods of strategic analysis of the business the enterprise environment. *Economics and enterprise management*. 2021. № 1(24). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/1_24_ukr/15.pdf [in Ukrainian].

5. Kharchenko T.O. Making strategic decisions at enterprises in conditions of uncertainty. *Strategy of economic development of Ukraine*. 2020. № 46. pp. 65-78. [in Ukrainian].

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of the Department, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalia.y.petryshyn@lpnu.ua

Olha PODRA

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6081-6250>

e-mail: olha.p.podra@lpnu.ua

Yuliia MALYNOVSKA

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>

e-mail: yuliia.b.molochnyk@lpnu.ua

Liubov NODZHAK

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>

e-mail: liubov.s.nodzhak@lpnu.ua

RECOMMENDATIONS REGARDING TECHNOLOGY FOR MAKING AN WELL-GROUNDED CHOICE OF ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGY

Introduction. Recently, more and more theorists and practitioners of management emphasize the importance of strategic planning, in particular, the formation of a development strategy, the main purpose of which is to determine directions for increasing competitiveness, which would ensure the long-term perspective of the successful functioning of the enterprise.

The purpose of the paper is to study the process of making strategic management decisions; analyzing the criteria for choosing development strategies; development of the technology for the justified choice of a development strategy based on the parameters of demand and profit on the basis of the identification of selection criteria and the systematization of potentially possible types of strategies.

Results. The recommended technology for the justified choice of a development strategy based on the parameters of demand and profit involves the implementation of certain stages: preparation of information support for further development of the development strategy; definition of strategic goals and tasks of development; strategic research and analysis of the competitive environment and development potential; formation of a justified set of criteria for choosing a development strategy based on demand and profit parameters; reasoned choice of strategic tools for developing a development strategy; formation of strategic development alternatives; formation of a justified development strategy and corresponding functional strategies; assessment of the level of implementation of the development strategy and strategic decisions according to performance criteria.

Conclusion. The technology of formation of the development strategy is a priority element of the strategic planning system. Particular importance is attached to the methodological base, which ensures the processes of formation and implementation of planning technology, allows to achieve the goal of strategic planning in the formation of a sequence of defined justified actions, aimed at the implementation of effective functioning and long-term perspective of development.

Keywords: strategic management decisions, strategic planning technology, strategy, development, strategic analysis, demand, profit

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.7>
УДК 657.1.012

Юрій Володимирович ГОЛОВЧАК

аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8846-7032>
e-mail: golovchakganna@gmail.com

Ганна Василівна ГОЛОВЧАК

к.е.н., доцент кафедри, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8986-4048>
e-mail: golovchakganna@gmail.com

Оксана Володимирівна ПИСАРЧУК

к.е.н., доцент кафедри, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6674-9223>
e-mail: oksana.pyrsarchuk@hneu.net

ЦИФРОВІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Цифрова трансформація бізнесу неможлива без впровадження цифрових технологій в розвиток системи бухгалтерського обліку. Метою дослідження визначена конкретизація переваг та недоліків застосування цифрових технологій в бухгалтерському обліку. Визначено сутність цифровізації та можливості її застосування для розвитку бухгалтерського обліку на українських підприємствах; діагностовано стан використання сучасних цифрових технологій в контексті бухгалтерського обліку; конкретизовано можливості, що відкриває використання цифрових технологій у бухгалтерському обліку, а також виокремлено ризики використання таких технологій.

Ключові слова: бухгалтерський облік, цифрові інструменти, автоматизація, цифровізація, фінансові звітність, облік витрат, облік запасів, бухгалтер

ВСТУП

Постановка проблеми

В умовах сьогодення одним із пріоритетних напрямів економічного розвитку стала цифровізація. Вона вносить суттєві зміни у всі сфери життя людини, а трансформаційні процеси в економіці, засновані на драйверах інформаційного розвитку, визначають важливість оновлення інформаційного середовища економіки нового типу, що безпосередньо впливає на бухгалтерський облік. Актуальність цифровізації для України зростає на тлі необхідності пошуку шляхів подолання кризи, що зумовлена воєнними діями на території держави та необхідністю забезпечувати відновлення економіки та суб'єктів господарювання, що працюють у дистанційному та змішаному форматі.

В останні роки бухгалтерський облік знаходиться у фазі динамічного розвитку та впровадження нових технологій. Цей аспект має особливе значення у контексті швидкого розвитку інформаційних й комунікаційних технологій в умовах глобальної цифровізації, особливо у переведенні бухгалтерського обліку в нове інформаційне середовище, визначенні його меж, концептуальних масштабів та підтвердженні самодостатності бухгалтерського обліку як типу соціально-економічної та управлінської практики. Наслідком цього стали нові вимоги до компетенцій працівників та їх кваліфікації. Автоматизована форма бухгалтерського обліку відрізняється від традиційної, оскільки потребує від бухгалтера вміння ухвалювати рішення, а не лише виконання розрахункових процедур. Оброблення бухгалтерської інформації комп'ютерними засобами практично унеможливило виникнення випадкових помилок, які раніше виникали внаслідок людського чинника. Це також сприяє підви-

щенню потенціалу і збільшенню технологічних можливостей контролю з боку керівництва компанії, а бухгалтер має можливість приділяти більше уваги аналітичним процедурам, тому що комп'ютерне програмне забезпечення надає досить широкий спектр інструментів, що дають змогу контролювати та оцінювати ефективність діяльності компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тема статті є актуальною та корелює із сучасними векторами наукових досліджень. Так, С.В. Руденко вивчала характеристику історичних передумов розвитку бухгалтерського обліку та застосування у ньому нових технологій у розрізі промислових революцій. Логічним продовженням дослідження історичних аспектів є опис сучасних тенденцій у сфері бухгалтерського обліку, пов'язаних із цифровізацією, а також визначення низки перелон, що стримують трансформаційні процеси в Україні [8]. В.В. Шкроміда та ін. присвятили роботу дослідженню процесу модифікації документування в умовах цифровізації бухгалтерського обліку. Авторами розкрито нормативно-правове забезпечення цифровізації процесу електронного документообігу та відносин, що пов'язані з ним, а також особливості модифікації бухгалтерських документів. Також ними розглянуто історичні аспекти цифровізації бухгалтерського обліку та наведена її характеристика безпосередньо в Україні [11]. Л. Ф. Соколенко аналізує сучасний стан впровадження цифрових технологій підприємствами України. У підсумку свого дослідження автором сформовано перелік ключових напрямів модернізації системи бухгалтерського обліку у сучасних умовах, зокрема вдосконалення підтримки системи обліку – матеріально-технічної, електронно-інформаційної та інституційної,

визначення суб'єктів обліку та їх ключових повноважень в умовах цифровізації, впровадження цифровізації у тактику та стратегію підприємства [9]. Т.М. Гнатюк та ін. досліджували проблеми впровадження автоматизованих систем у бухгалтерський облік. Результати дослідження лягли у основу формування авторського підходу до визначення ризиків та можливостей цифровізації бухгалтерського обліку з виразним акцентом на технологічному боці проблеми [2].

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною основою для проведення дослідження є аналіз актуальних наукових джерел з проблематики цифровізації бухгалтерського обліку. Відповідно провідним методом постав критичний аналіз наукової літератури, що дав змогу розкрити та уточнити сутність цифровізації бухгалтерського обліку, а також виявити ключові можливості її застосування для оптимізації облікової діяльності підприємств. Важливим у контексті поданого дослідження є метод індуктивної статистики, що уможливив опис стану застосування цифрових технологій у бухгалтерській діяльності українських підприємств. Із застосуванням методів аналізу та синтезу сформовано перелік переваг та недоліків, а також ризиків та можливостей цифровізації системи бухгалтерського обліку на підприємстві.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи актуальність дослідження, його метою має бути визначена конкретизація переваг та недоліків застосування цифрових технологій в бухгалтерському обліку. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі завдання.

1. Визначити сутність цифровізації та окреслити можливості її застосування для розвитку бухгалтерського обліку на сучасних українських підприємствах.

2. Діагностувати стан застосування сучасних цифрових технологій в контексті бухгалтерського обліку на українських підприємствах.

3. Конкретизувати можливості, що відкриває застосування сучасних цифрових технологій у сфері бухгалтерського обліку перед українськими підприємствами, а також окреслити ризики застосування цих технологій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Тенденція цифровізації сучасної економіки примушує до модифікації підходів ведення бізнесу задля збереження конкурентоспроможності підприємства. Враховуючи подальше зростання конкуренції на ринку, топ-менеджери орієнтуються на нові технології і впровадження інновацій, внаслідок чого актуальним стає дослідження сутності та можливостей застосування новітніх цифрових технологій у бухгалтерському обліку та управлінні суб'єктами бізнесу. Такий підхід створює умови для розвитку єдиного стандарту інформаційного простору, який однаково інтерпретується всіма зацікавленими особами.

Вивчення еволюції розвитку впровадження інформаційних технологій в бухгалтерський облік дало змогу виокремити такі етапи: 1) застосування електронних таблиць Microsoft Excel; 2) застосування спеціалізованих програмних продуктів; 3) застосування інтегрованих систем управління підприємством та хмарних технологій.

На сьогодні людство знаходиться на етапі цифрової революції, щодня виникають десятки нових технологій, здатних змінити світ на краще. Спеціалісти в різних сферах стурбовані бажанням удосконалити та автоматизувати весь світ навколо себе, спрямувати основні монотонні функції на роботу або штучний інтелект, які зроблять ту саму роботу, але якісніше та швидше. Інформаційно-комунікативні технології поступово захоплюють кожну зі сфер суспільного життя, тому вони не оминули і бухгалтерський облік. Здавна бухгалтерський облік вівся вручну, і вся відповідальність у підрахунках, що здійснюються, лягала виключно на бухгалтера [5]. У період цифровізації роль людського чинника значно знижується, але водночас виникають нові можливості підвищення рівня конкурентоспроможності організації за рахунок позиціонування бухгалтера не як рядового спеціаліста, а як особи, що здатна допомагати керівнику в ухваленні управлінських рішень.

Впровадження цифрових технологій в бухгалтерській облік відкриває широкі можливості перед підприємствами [12]. Загалом цифрова бухгалтерія – це набір програмних продуктів, які автоматизують фінансові процеси:

- узгодження та оплати рахунків;
- відображення операцій, проводок, формування реєстрів;
- оформлення авансових звітів;
- документообіг із контрагентами;
- подання звітності до контролюючих органів тощо [4].

Серед програмного забезпечення, що застосовують сучасні підприємства для автоматизації бухгалтерського обліку, можна виділити такі: Дебет-Плюс, BAS Бухгалтерія, iBuh Online, SMARTfin.ua, Zarplata 24, TOPГСофт, FIT Бюджет, KBS, BookKeeper, MASTER: Бухгалтерія, IT-Ente, MEDoc, Cota, iFin, Liga: Report, iBuh Online, електронна бухгалтерія Приват 24, Соната [3; 7; 10].

Керівництво кожної компанії має своє уявлення того, яка кількість інформаційних технологій та інструментів для автоматизації бухгалтерських процесів має бути впроваджено в її діяльність. Менші організації можуть обійтися стандартним пакетом внутрішньої автоматизації, а от на підприємствах більшого розміру працюють уже в цілісному інформаційному просторі, де за кожен напрям відповідає окреме програмне рішення [6].

Статистика застосування цифрових інструментів українськими підприємствами вказує на те, що для більшості українських суб'єктів господарювання є ще багато перспективних напрямів активізації застосування цифрових рішень (рис. 1).

Менше 20 % компаній застосовують електронну документацію та налагодили електронну взаємодію з контрагентами, тоді як лише 13 % компаній впровадили повноцінний електронний документообіг.

Варто відзначити, що українські підприємства втрачають багато можливостей, не застосовуючи повною мірою цифрові інструменти. Поступова трансформація старих технологій у цифровий формат тягне за собою багатокладність у роботі з документами, через те що велика кількість організацій, переважно, застосовують паперовий документообіг, але й кількість тих організацій, в яких паперових документів майже не залишилося, зростає.

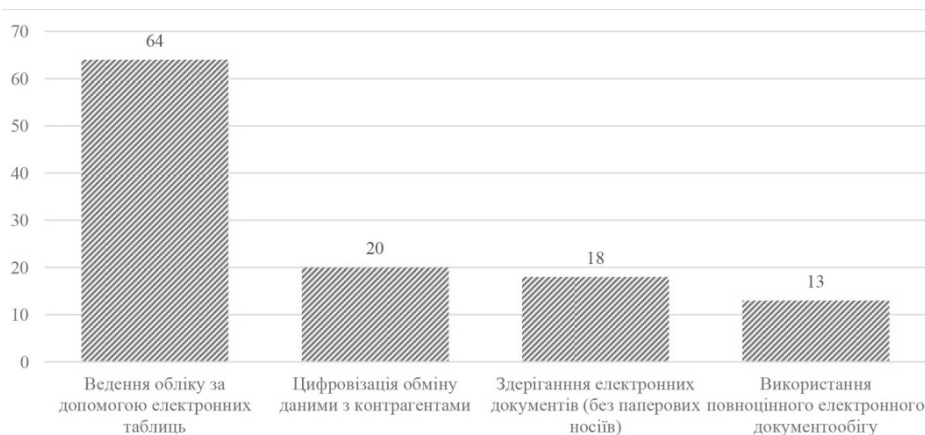

Рис. 1. Статистика застосування цифрових інструментів українськими підприємствами в сфері бухгалтерського обліку [10]

На сьогодні є доволі багато технологічних рішень, які дають змогу впровадити електронний документообіг на підприємстві. Серед вітчизняних систем слід відзначити: М.Е.Дос, Paperless від ПриватБанк, Deals, Document Online та Вчасно. Великі міжнародні системи, серед яких слід відзначити SAP, хоча і надають майже безмежні можливості, але й вартість їх утримання набагато більша. Отже, електронний документообіг дає змогу застосовувати більш досконалі методи роботи, за допомогою яких підвищується швидкість та якість прийняття управлінських рішень, від яких, зі свого боку, залежить ефективність управління, а також ефективність діяльності організації.

Хоча переваги електронного документообігу очевидні, але повністю відмовитись від застосування звичного паперового документообігу доволі складно та проблематично. Досі законодавством передбачено оформлення деяких документів саме на паперових носіях інформації, а не в електронному вигляді. Наслідком цього стає той факт, що навіть найсучасніші організації, які вже застосовують протягом багатьох років систему електронного документообігу, насправді практикують змішаний, а не суто електронний документообіг.

Також варто усвідомлювати, що автоматизація документообігу не є єдиним напрямом цифровізації бухгалтерського обліку. В широкому розумінні цифровізації бухгалтерського обліку дає змогу автоматизувати процес обліку і оброблення первинної бухгалтерської документації, полегшує процес підготовки фінансової звітності та спрощує взаємодію з контролюючими органами. Узагальнення переваг та недоліків цифровізації бухгалтерського обліку наведено у табл. 1.

Дослідження проблеми впровадження цифрових технологій у розвиток бухгалтерського обліку дає змогу стверджувати, що вони відкривають перед підприємствами як додаткові можливості, так і створюють певні ризики (рис. 2).

Завдяки цифровізації бухгалтерського обліку керівництву організації буде доступно наочні матеріали про діяльність підприємства, графіки, аналітичні документи, які проілюструють реальний результат роботи компанії у різних звітних періодах. Для сфери бізнесу стане можливим створення опрацьованих бізнес-моделей, оскільки в наявності будуть дані про поточний стан підприємства та перспективи його розвитку.

Рис. 2. Можливості та ризики, що створює для підприємства автоматизація та цифровізація бухгалтерського обліку (власна розробка авторів)

ВИСНОВКИ

В результаті проведення дослідження можна підсумувати, що технології не стоять на місці, а таке явище, як цифровізація стає все більшим і всеохопним. Нововведення, які запроваджуються сьогодні, спрямовано на полегшення роботи бухгалтера, а не на його заміну. Навіть більше, робота бухгалтера стає більш аналітичною та передбачає роботу з автоматизованими даними та цифровими документами.

Бухгалтерський облік, як і інші сфери суспільного життя людини, стає учасником технічного прогресу, а його цифровізація дає безліч переваг організаціям, які прагнуть створення продуктивної та надійної бізнес-моделі своєї діяльності. Проведене узагальнення переваг насамперед вказує на можливість автоматизації ручної праці на зберігання даних, тоді як ключовими недоліками залишаються висока вартість впровадження автоматизованих систем та необхідність забезпечення їх технічної підтримки.

Таблиця 1 – Переваги та недоліки цифровізації бухгалтерського обліку (власна розробка авторів)

Переваги	Недоліки
Можливість дистанційної роботи спеціалістів різного рівня, що особливо актуально в умовах пандемії чи дії воєнного стану	Необхідність адаптувати автоматизовані системи під специфіку діяльності підприємства
Автоматизація процесів ведення бухгалтерського обліку витрат, запасів, готової продукції тощо	Значні витрати на впровадження системи на старті процесу автоматизації
Зростання рівня продуктивності через те, що бухгалтери зосереджені на задачах аналітичного характеру	Необхідність постійного підвищення кваліфікації бухгалтерів та забезпечення навчання, відповідно до програмних продуктів, що впроваджуються
Застосування удосконалених інформаційних технологій та використання їх для ведення поточних розрахунків	Потреба у створенні та імplementації системи захисту фінансових даних від втручання зовні
Скорочення документообігу, в першу чергу, мінімізації кількості паперових документів	За умови використання різних програмних продуктів та систем може виникати необхідність їх злагодження
Скорочення адміністративних витрат	Потреба у створенні власного відділу інформаційної підтримки чи залучення спеціалістів на аутсорсингу

Список використаних джерел

- Багацька К., Гейдор А. Бізнес-процеси в умовах діджиталізації економіки. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. № 5. С. 23–32.
- Гнатюк Т.М., Шкромиди В.В., Шкромиди Н.Я. Цифровізація бухгалтерського обліку: особливості впровадження та оцінка ефективності. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2023. Т. 10. № 2. С. 45–58. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/17345>
- Гусева О.Ю., Легомінова С.В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1 (23). С. 33–39.
- Лелюк С., Алексєнко І., Полтніна О. Візуалізація даних в управлінні проектами фінансової сфери. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-74>
- Лобода Н., Чабанюк О., Кольба Р. Діджиталізація як функція облікової діяльності: коронакриза як контекст. *Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу*: тези міжнародної наукової конференції (м. Житомир, 5-6 лист. 2020 р.). Житомир, 2020. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/337.pdf>
- Назарова К.О., Мойсєнко О.М. COVID-криза як драйвер діджиталізації бухгалтерських процедур. *Бізнес-Інформ*. 2020. № 6 (509). С. 227–234.
- Панасюк В., Бурденюк Т., Мужевич Н. Особливості цифрової трансформації обліку. *Галицький економічний вісник*. 2021. № 1 (68). С. 70–76.
- Руденко С.В., Погрібняк Д.С. Бухгалтерський облік в умовах цифровізації. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2021. № 1. С. 265–269. URL: journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/07/2021-1-EH-46.pdf
- Соколенко Л.Ф. Цифровізація як вектор розвитку економічних систем та модернізації системи бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси*. 2019. № 3. С. 40–48. URL: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-3\(85\)-40-48](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-3(85)-40-48)
- Тенюх З.І., Пелех У.В. Діджиталізація бухгалтерського обліку в Україні: стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-66>
- Шкромиди В. В., Шкромиди Н. Я., Гнатюк Т. М. Модифікація документування у контексті цифровізації бухгалтерського обліку. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Т. 2. № 19. С. 69–78. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/17274>
- Analysis of trends in the implementation of digitalization in accounting (Ukrainian case) / M. Petchenko et al. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 1. No. 48. P. 105–113. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3951>

References

- Bahatska K., Heidor A. Business processes in the digitalization of the economy. *Herald Kyiv national university of trade and economics*. 2019. No. 5. pp. 23–32. (In Ukrainian).
- Hnatiuk T.M., Shkromyda V.V., Shkromyda N.Ya. Digitization of accounting: features of implementation and evaluation of effectiveness. *Journal of Vasyl Stefanyk Prykarpattia University*. 2023. Vol. 10. No. 2. pp. 45–58. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/17345> (In Ukrainian).
- Husieva O., Lehominova S. Digitization as a tool for improving and optimization of business processes. *Economics. Management. Business*. 2018. No. 1 (23). pp. 33–39. (in Ukrainian).
- Leliuk S., Aleksieienko I., Poltina O. Data visualization in the financial project management. *Economy and Society*. No. 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-74> (in Ukrainian).
- Loboda N., Chabaniuk O., Kolba R. Digitalization as a function of accounting: corona crisis as a context. *Contemporary challenges of sustainable business development: theses from an international scientific conference (Zhytomyr, 5–6 November 2020)*. Zhytomyr, 2020. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/337.pdf> (in Ukrainian).
- Nazarova K.O., Moiseenko O.M. COVID-crisis as a driver of digitalization of accounting procedures. *Business-Inform*. 2020. No. 6 (509). pp. 227–234. (in Ukrainian).
- Panasjuk V., Burdeniuk T., Muzhevych H. Features of digital transformation of accounting. *Galician economic journal*. 2021. No. 1 (68). pp. 70–76. (in Ukrainian).
- Rudenko S. V., Pohribniak D. S. Accounting in the conditions of digitization. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University (Economic Sciences)*. 2021. No. 1. pp. 265–269. URL: journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/07/2021-1-EH-46.pdf (In Ukrainian).
- Sokolenko L.F. Digitalization as a vector of economic systems development & accounting system modernization. *Accounting and finance*. 2019. No. 3. pp. 40–48. URL: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-3\(85\)-40-48](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-3(85)-40-48) (In Ukrainian).

10. Teniukh Z.I., Pelekh U.V. Digitalization of accounting in Ukraine: status and development prospects. *Economy and society*. 2022. No. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-66> (in Ukrainian).

11. Shkromyda V.V., Shkromyda N.Ya., Hnatiuk T.M. Modification of documentation in the context of digitization of accounting. *The actual problems of regional economy development*. 2023. Vol. 2. No. 19. pp. 69–78. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/17274> (In Ukrainian).

12. Analysis of trends in the implementation of digitalization in accounting (Ukrainian case) / M. Petchenko et al. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 1. No. 48. pp. 105–113. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.48.2023.3951>

Yurii HOLOVCHAK

postgraduate student, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8846-7032>

e-mail: golovchakganna@gmail.com

Hanna HOLOVCHAK

PhD in Economics, Associate Professor of department, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8986-4048>

e-mail: golovchakganna@gmail.com

Oksana PYSARCHUK

PhD in Economics, Associate Professor of department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6674-9223>

e-mail: oksana.pysarchuk@hneu.net

DIGITALIZATION OF ACCOUNTING: ADVANTAGES AND CHALLENGES IN THE ERA OF DIGITAL TECHNOLOGIES

Introduction. In the conditions of the development of society and the transition of enterprises to the information type of economy, there is a need to generate ideas, and creative thinking of personnel, release innovative products, increase the company's intangible assets, and create a positive image as a basis for ensuring the development of entrepreneurial skills. Therefore, the issue of the formation and development of entrepreneurial competencies in the modern conditions of digitalization of the economy is gaining special importance and relevance. The driving force of the digital economy is the demand for innovative digital technologies, which today are used in completely different spheres of social and economic life. Digital transformation of a business, which is a transformation through the revision of its business strategy, models, operations, goals, marketing approaches, and products through the adoption of digital technologies, is impossible without the implementation of digital technologies in the development of the accounting system. However, the digitalization of accounting opens not only new opportunities for enterprises but also creates additional risks.

The purpose of the paper is to specify the advantages and disadvantages of using digital technologies in accounting.

Results. The conducted research has allowed defining the essence of digitization and outlining the possibilities of its application for the development of accounting in modern Ukrainian enterprises. The state of utilization of contemporary digital technologies in the context of accounting has been diagnosed. The opportunities provided by the implementation of modern digital technologies in the field of accounting have been specified, and the risks associated with the use of such technologies have been identified. The obtained results can be useful for enterprise managers to substantiate the possible directions of digitization of accounting, taking into account the advantages and disadvantages outlined in the paper.

Conclusions. The key conclusion from the study is a generalization of the advantages and disadvantages of digitization of accounting. Accordingly, the automation of manual work and optimization of data storage are the main advantages, and the high cost of implementation and provision of technical support is a disadvantage.

Keywords: accounting, digital tools, automation, digitalization, financial reporting, cost accounting, inventory accounting, accountant

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.8>
УДК 336.77

Алла Григорівна ІВАЩЕНКО

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6297-4183>
e-mail: algriv3@gmail.com

Ангеліна Іванівна ДЕБИЧ

студентка, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6297-4183>
e-mail: debych.8864651@stud.op.edu.ua

Артем Олександрович КАРПІКОВ

студент, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4293-0137>
e-mail: karpikov.8160821@stud.op.edu.ua

ОГЛЯД ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто особливості функціонування валютного ринку України в умовах воєнного стану та враховано аспект економічного та політичного складників. Наведено дані дослідження валютного ринку України у воєнний період та проаналізовано їх зміст. Визначено причини та чинники, що впливають на формування та діяльність валютного ринку та наведено пропозиції з проведення стабілізаційних заходів і мінімізації валютних ризиків в умовах стресу та невизначеності, спричинених війною. Окреслені основні елементи політики регуляторних послаблень НБУ на валютному ринку України в умовах воєнного часу.

Ключові слова: валютний ринок, регулювання валютного ринку, валютні обмеження, валютний курс, валютні операції, міжнародні валютні резерви, національна валюта, іноземна валюта, банківська система, фінансова стійкість, керована гнучкість валютного курсу, інфляційне таргетування

ВСТУП

Україна зазнає складних часів, пов'язаних з військовим конфліктом та загрозою національній безпеці. Умови війни негативно вплинули на всі сфери суспільства, включаючи фінансову систему та валютний ринок країни, який закономірно постає одним з яскравих індикаторів стабільності та надійності банківської системи, фінансового ринку й економіки загалом [4].

Війна створила надзвичайно нестабільне та непередбачуване економічне середовище, що суттєво вплинуло на валютний ринок України та поставило його на межу серйозної кризи. Тому зараз основна проблема полягає в ретельному аналізі та визначенні впливу воєнного стану на валютний ринок України та національну грошову систему загалом; в дослідженні того, які конкретні аспекти валютного ринку найбільше піддані впливу через воєнні дії, як це відображається на курсах валют, резервах країни та інших економічних показниках.

Крім того, важливо дослідити можливі стратегії та заходи, які Україна може вжити для забезпечення стабільності на валютному ринку під час воєнних дій та після них. Аналіз таких стратегій може допомогти уникнути можливих криз та негативних наслідків для економічної стійкості країни.

Тому одними з перших кроків Національного банку України (НБУ) в часи макроекономічної та військово-політичної нестабільності були саме заходи з жорсткого валютного регулювання, направлені на мінімізацію валютних ризиків.

Без жорстких обмежень курс національної валюти до іноземних валют формується природним шляхом – попит та пропозиція на валютному ринку постійно балансують у пошуку цінової рівноваги. Якщо виникають перекося в балансі попиту та пропозиції, курс зміню-

ється до нового рівноважного рівня.

Імпортери, експортери й інвестори можуть купувати чи продавати валюту залежно від потреб та планувати свою діяльність з урахуванням курсових трендів. Але повномасштабна війна зруйнувала звичайну мотивацію учасників валютного ринку, тож для збереження фінансової стабільності НБУ довелося запровадити жорсткі валютні обмеження та зафіксувати курс гривні до долара США. Таке адміністративне втручання допомогло збалансувати валютний ринок в умовах, коли ринковими методами це було б неможливо зробити.

Отже, зважена превентивна політика НБУ та належна підтримка фінансових установ в перший рік війни дозволили втримати ажіотаж, ефективно збалансувати емоційні настрої населення та впорядкувати ймовірний хаос і досить успішно врегулювати валютний ринок за усіма ключовими критеріями його розвитку. Так, тимчасова фіксація валютного курсу, встановлені жорсткі обмеження стосовно операцій з валютою, обмеження на зняття коштів з валютних рахунків та інші заходи стали надійним підґрунтям для стабілізації як валютного ринку, так і фінансової системи України.

Звісно, що адміністративні обмеження згладжують тимчасові перекося на валютному ринку, однак з часом можуть призвести до накопичення дисбалансів, оскільки ринковий механізм балансування попиту та пропозиції на валюту в пошуку курсової рівноваги, в умовах жорстких валютних обмежень припиняє діяти, що рано чи пізно може призвести або до раптових великих криз, або до нескінченної стагнації.

Тому тривале регулювання валютного ринку жорсткими адміністративними заходами може мати негативні наслідки. Це спонукало НБУ, згідно з новою стратегією поступового відмовлення від фіксованого валютного

курсу гривні, перейти до стратегії пом'якшення валютних обмежень та повернення до гнучкого курсоутворення і таргетування. Ця стратегія – один зі структурних маяків меморандуму з МВФ, який визначатиме послідовність кроків з лібералізації валютних обмежень та повернення до гнучкішого курсового режиму. Якщо не робити таких пом'якшень навіть в умовах жорстокої війни, то наслідки для фінансової системи країни та функціонування бізнесу можуть бути негативними.

Отже, в міру відновлення здатності валютного ринку до самобалансування НБУ послаблюватиме валютні та капітальні обмеження з поступовим поверненням до плаваючого курсоутворення.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти, що визначають заходи з валютного регулювання у період дії воєнного стану у контексті забезпечення фінансової стабільності країни, офіційні матеріали НБУ, наукові праці вітчизняних фахівців з питань проблематики та розвитку валютного ринку України в умовах війни, періодичні видання тощо.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано загальноприйнятні наукові методи дослідження: структурно-логічний (у побудові структури роботи); абстрактно-логічний (в аналізі наукової літератури, теоретичного узагальнення, формування висновків); декомпозиції (для розкриття мети дослідження і постановки завдань); системного підходу (для обґрунтування висновків і пропозицій з покращення ситуації на валютному ринку України в умовах воєнного стану), фінансово-економічний аналіз (в оцінюванні основних показників діяльності банківського сектору на валютному ринку України).

МЕТА статті – дослідження валютного ринку України в умовах воєнного стану.

РЕЗУЛЬТАТИ

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р. з боку НБУ оперативним запроваджено певні заходи із забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни. Це повністю змінило ситуацію у всіх аспектах фінансової діяльності, зокрема на валютному ринку України, який є системою стійких економічних і організаційних відносин з операцій купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах; становить собою складну форму перерозподілу фінансових ресурсів як усередині країни, так і на міждержавному рівні, що включає значну кількість окремих конкретних ринків, локалізованих у певних регіонах і центрах міжнародної торгівлі та валютно-фінансових зв'язків.

Стосовно валютного ринку України, то тут здійснюються операції з купівлі-продажу безготівкової та готівкової іноземної валюти, а також банківських металів. Учасниками валютного ринку України є банки та небанківські установи, клієнти банків, а також НБУ, який є регулятором здійснення операції на валютному ринку з метою згладжування надмірних коливань та накопичення міжнародних резервів. НБУ встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та курс банківських металів.

Дослідження валютного ринку України за останні 10 років показали слабкий стан України на міжнародному валютному ринку. Для цього було багато підстав, зокрема зниження угод на міжбанківському валютному ринку у 2014 р., знецінення національної валюти відносно основних іноземних валют у 2015 р., як наслідок загострення ситуації на сході країни, політичної нестабільності у світі та приближення строків розрахунків по зовнішнім боргам.

Нині валютний ринок України відчуває дефіцит валюти, який насамперед спричинили проблеми з експортом аграрної продукції через складності її транспортування у воєнний час, і, як наслідок, неможливість отримання Україною достатнього обсягу експортної валютної виручки, яка наповнює валютні резерви нашої держави. Це ще один негативний момент, який впливає на розгойдування обмінного курсу всередині країни – значне зменшення обсягів валютного ринку, адже ВВП нашої держави скоротився у 2022 р. на 30%. Тож зростає ризик різких змін курсу на міжбанківському ринку.

Отже, через обмежені можливості для експорту з України пропозиція валюти була майже нульовою. Водночас високий попит на валюту для здійснення імпорту доводилося компенсувати НБУ за рахунок валютних інтервенцій, виставляючи золотовалютні резерви на продаж. Так, у 2022 р. НБУ продав з резервів 25,28 млрд дол. та 1,79 млрд. євро. Водночас він придбав на ринку лише трохи більше 3,3 млрд дол.

Також важливим чинником, який впливає на курс валют, є сезонність, тобто сезонний попит на валюту. Так, у довоєнний період попит на готівкову іноземну валюту збільшувався і тому готівкова гривня дешевшала. Тому у 2022 р. готівковим ринком рухали детальні очікування і регуляторні заходи НБУ стосовно них [2], і, як наслідок, фактор сезонності був непомітним.

Нині валютний ринок оговтався від шоку війни і дещо стабілізувався, сезонні фактори почали відігравати дедалі більшу роль у поведінці курсу валют, щонайменше – на готівковому ринку України.

Зараз очікується відновлення сезонного попиту на валюту, що може призведе до незначного зниження готівкового курсу. Сезонний попит на валюту здебільшого можуть створювати аграрії, які обмінюють отримані від продажу нового врожаю гривні на долари і таким способом страхуються від можливої її девальвації.

Ще одним чинником, який може спровокувати зростання попиту на готівкову валюту, є очікування валютних послаблень та поступовий перехід від фіксованого до плаваючого валютного курсу. Багато учасників валютного ринку могли сприйняти таку комунікацію НБУ як сигнал до можливої девальвації гривні, що могло спонукати їх до масової закупівлі валюти. Адже у цьому разі курс гривні до долара чи євро може істотно зрости.

Тому скасування певного валютного обмеження чи обмежень не має призводити до різкої зміни балансу попиту і пропозиції на валютному ринку, що могло б викликати значні курсові коливання чи втрати міжнародних (золотовалютних) резервів.

Обмеження варто пом'якшувати та скасовувати поступово, з кожним кроком оцінюючи фактичні наслідки змін та актуальні макроекономічні умови, такі як обсяг золотовалютних резервів, рівень інфляції тощо. Це дасть можливість досягати більшої макроекономічної

стабільності, виходу інфляції на т.зв. цільовий рівень та стабільне збільшення обсягів економіки і валютного ринку.

Ще одним чинником, який може спровокувати зростання попиту на готівкову валюту, є множинність курсів, тобто заробляння на відчутній різниці між курсами валют. Так, на початку широкомасштабної війни виник т.зв. «картковий туризм», коли фізичні особи чимало заробляли на різницях курсу валют в Україні та різних європейських державах. Йдеться про те, що за кордоном з українських банківських карток у банкоматах знімали валюту, а в Україні в обмінних пунктах її продавали за вищою ціною (за вищим курсом ніж за кордоном).

Значні витрати валюти біженцями з України за кордоном призвели до відтоку валютних коштів із країни та посилити тиск на золотовалютні резерви всередині країни, ще більше розхитуючи ситуацію з курсом та підживлюючи попит населення на валюту в Україні.

Щоб вирівняти ситуацію, НБУ запровадив жорсткі обмеження на розрахунки за кордоном. Тому головний фінансовий регулятор, послаблюючи валютні обмеження, повинен запобігти повторенню таких негативних явищ.

З початком воєнного стану з метою збереження фінансової стабільності в Україні НБУ вимушено запровадив низку адміністративних обмежень, зокрема на валютні операції та рух капіталу та зафіксував обмінний курс: тобто з кінця липня 2022 р. затвердив офіційний курс гривні 36,5686 грн /1 дол, а вже з 3 жовтня 2023 р. перейшов у режим керованої гнучкості обмінного курсу. У цьому режимі офіційний курс визначатиметься на основі курсу з операцій на міжбанківському ринку, а не встановлюватиметься директивно НБУ, як це відбувалося раніше.

Завдяки компенсації структурного дефіциту курс на міжбанківському ринку зможе як зростати, так і знижуватись, реагуючи відповідно на зміни у балансі попиту та пропозиції на валютному ринку. Крім того, НБУ значно обмежуватиме курсові коливання, не допускаючи як значного ослаблення гривні, так і суттєвого її зміцнення.

Перехід до керованої гнучкості курсу став можливим завдяки виконанню макроекономічних передумов та ґрунтовній підготовчій роботі. Це дасть змогу забезпечити контрольованість переходу та мінімізувати ризики для фінансового ринку, економіки та громадян.

Планується, що керована гнучкість офіційного курсу стане механізмом для адаптації економіки до зміни внутрішніх та зовнішніх умов, а також важливою передумовою для повернення в майбутньому до інфляційного таргетування – публічного оголошенні кількісних цілей з інфляції та зобов'язання центрального банку досягати цих цілей упродовж середньострокового періоду.

Задля стимуляції переорієнтації частини попиту населення з готівкової іноземної валюти на безготівкову (операції з продажу безготівкової валюти банками є зручнішими та безпечнішими) НБУ послабив валютні обмеження для безготівкової купівлі валюти для фізичних осіб. Так, вперше з початку війни банкам дозволено продавати безготівкову іноземну валюту населенню без підтвердження підстави здійснення таких операцій. Тобто дозволено фізичним особам купувати валюту за курсом, встановленим банком, в межах 50 тис. грн в еквіваленті на місяць для одного банку. Місячний ліміт купівлі безготівкової іноземної валюти з

подальшим розміщенням її на депозитах на три місяці і більше буде підвищено зі 100 тис. грн до 200 тис. грн в еквіваленті. Дозвіл на безготівкову купівлю валюти населенням мав стабілізуючий вплив і на готівковий сегмент (відтягування попиту), що сприяло зменшенню спреда (різниці) між готівковим та безготівковим курсами [1].

Слід зазначити, що вагомою проблемою для валютного ринку України є зношена іноземна валюта. Накопичення в касах небанківських фінансових установ зношеної іноземної валюти, яку категорично відмовляється купувати споживач, призводить до зменшення обсягу оборотних активів фінансових компаній.

Асоціація фінансових компаній «Фінансовий омбудсмен» висунула пропозиції з врегулювання цієї ситуації:

- встановити державний банк та порядок приймання ним від небанківських фінансових установ валюти з ознаками зношеності;
- надати можливість небанківським фінансовим установам проводити операції інкасо безпосередньо або за допомогою банківської установи з встановленням порядку проведення таких операцій;
- дозволити пряму співпрацю небанківських фінансових установ з банками щодо купівлі-продажу іноземної валюти.

Велике значення для стабільної роботи валютного ринку України має перехід на нове покоління Системи електронних платежів (СЕП). Вона є важливою технологічною передумовою для подальшого якісного розвитку платіжної інфраструктури України. Зокрема, враховуючи те, що Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, НБУ продовжує активно працювати над можливістю приєднання нашої країни до Єдиної зони платежів в євро (SEPA) та реалізацією функціоналу миттєвих платежів у наступній версії СЕП-4.1, тестування якої учасниками заплановане у 2023 р. [3].

Слід зазначити, що утримати ситуацію на валютному ринку під контролем допомогла масштабна міжнародна допомога Україні. В період воєнного стану значні інтервенції НБУ (-\$28,4 млрд) компенсувалися суттєвими надходженнями від міжнародних партнерів обсягом \$ 38,4 млрд. (зокрема \$3,8 млрд. – на рахунки Уряду в Укресімбанку) [1].

Крім стабільності курсу валют, міжнародна допомога дала змогу державі профінансувати більшість «мирних» видатків: освіту, охорону здоров'я, соціальну допомогу, роботу органів влади. Натомість усі зібрані урядом податки та гроші, отримані від продажу облігацій, спрямовувалися на оборону країни.

ВИСНОВКИ

До повномасштабної війни валютний ринок України був переважно збалансованим та не потребував значного втручання НБУ.

Функціонування валютного ринку під час війни зазнало суттєвих змін, зокрема [1]:

- попри запровадження значних валютних обмежень, здатність ринку до самозбалансування залишається низькою й зараз значно залежить від продажу валюти НБУ (валютних інтервенцій) – з початку воєнного стану НБУ покривав 37 % пропозиції валюти;
- значна частина валютних потреб країни під час

війни покривається надходженнями коштів від міжнародних партнерів. Ця валюта переважно продається на пряму НБУ поза ринком і надходить на ринок вже у вигляді інтервенцій НБУ, обсяг яких під час війни суттєво збільшився;

– в період воєнного стану валютні операції з купівлі та переказу іноземної валюти за кордон дозволено здійснювати лише у критично необхідних для економіки держави випадках. Зокрема, максимально обмежені операції пов'язані з рухом капіталу з України;

– стійкий дефіцит валюти за клієнтськими операціями має місце навіть попри те, що майже увесь обсяг купівлі та перерахування валюти за кордон під час воєнного стану здійснюється під імпорتنі операції, при цьому капітальні операції суворо обмежено;

– обсяги клієнтських операцій як з купівлі, так і з продажу валюти з початку війни суттєво знизилась: з купівлі – через запроваджені валютні обмеження, з продажу – через вплив війни на економічну діяльність. Але поступове налагодження економічної діяльності зумовлює поступове, але стабільне збільшення обсягів клієнтських операцій на валютному ринку: на збільшення обсягів продажу валюти найбільше вплинуло запровадження роботи зернового коридору, а на збільшення обсягів купівлі валюти – зростаючі бюджетні видатки;

– у перші місяці війни українські картки активно застосовувалися для виводу капіталів з України (картковий туризм тощо), що створювало значний тиск на валютний ринок і одночасно значний регулювальний виклик, оскільки обмеження на розрахунки картками не мали зачіпати інтересів звичайних вимушених переселенців. Тому з початку війни значно зросли обсяги купівлі валюти банками для проведення власних операцій

– насамперед внаслідок розрахунків українськими картками за кордоном на тлі значної вимушеної міграції. Тобто під час війни вагому роль у формуванні попиту банків на валюту відіграє чисте від'ємне сальдо за розрахунками банків з міжнародними платіжними системами (через операції з картками українських банків за кордоном), тоді як до війни вплив цього чинника був непомітним і не чинив жодного суттєвого впливу на стан валютного ринку;

– офіційний курс з початку війни і до кінця липня 2022 р. є фіксованим на рівні 36,5686 грн/1 дол. Курси операцій банків з клієнтами (крім карткових та готівкових), прив'язані до офіційного. Через валютні обмеження спред між безготівковим та готівковим курсами є значно більшим, ніж до війни;

– з 3 жовтня 2023 р. НБУ перейшов у режим керуваної гнучкості обмінного курсу. У цьому режимі офіційний курс визначатиметься на основі курсу з операцій на міжбанківському ринку, а не встановлюватиметься директивно НБУ, як це відбувалося раніше. Завдяки компенсації структурного дефіциту курс на міжбанківському ринку зможе як зростати, так і знижуватись, реагуючи відповідним чином на зміни у балансі попиту та пропозиції на валютному ринку. Крім того, НБУ значно обмежуватиме курсові коливання, не допускаючи як значного ослаблення гривні, так і суттєвого її зміцнення. Це дасть змогу забезпечити контрольованість переходу та мінімізувати ризики для фінансового ринку, економіки та громадян, а також забезпечити повернення в майбутньому до інфляційного таргетування – публічного оголошенні кількісних цілей з інфляції та зобов'язання центрального банку досягати цих цілей упродовж середньострокового періоду.

Список використаних джерел

1. Валютна політика в умовах воєнного стану. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_policy_conditions_martial_law_Lupin_pr_2023-04.pdf?v=4
2. Про внесення змін до Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України: постанова НБУ від 20.06.2023 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-23#Text>
3. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні. Квітень 2023 року. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voynenoho-11>
4. Іващенко А.Г., Іваненко В.О., Приходько А.Е. Огляд банківського сектору України в умовах воєнного стану. Економіка. Фінанси. Право. 2022. № 11/3. С. 16-22. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/344>

References

1. Currency policy under martial law. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_policy_conditions_martial_law_Lupin_pr_2023-04.pdf?v=4 (in Ukrainian).
2. On making changes to the Regulation on the structure of the foreign exchange market of Ukraine, conditions and procedure for trading foreign currency and bank metals on the foreign exchange market of Ukraine: Resolution of the National Bank of Ukraine No. 75 dated 20.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-23#Text> (in Ukrainian).
3. Review of tools for supporting financial stability in the conditions of martial law in Ukraine. April 2023. Official website of the National Institute of Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voynenoho-11> (in Ukrainian).
4. Ivashchenko A.H., Ivanenko V.O., Prykhodko A.E. Overview of the banking sector of Ukraine under martial law. Economy. Finances. Right. 2022. No. 11/3. pp. 16-22. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/344> (in Ukrainian).

Alla IVASHCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Odessa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6297-4183>

e-mail: algriv3@gmail.com

Anhelina DEBYCH

student, Odessa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6297-4183>

e-mail: debych.8864651@stud.op.edu.ua

Artem KARPIKOV

student, Odessa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4293-0137>

e-mail: karpikov.8160821@stud.op.edu.ua

OVERVIEW OF THE FOREIGN EXCHANGE MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The paper examines the peculiarities of the functioning of the currency market of Ukraine in the conditions of martial law and takes into account the aspect of economic and political components. The data of the study of the currency market of Ukraine during the war period are presented and their content is analyzed. The causes and factors influencing the formation and activity of the foreign exchange market are identified, and proposals are given for carrying out stabilization measures and minimizing currency risks in conditions of stress and uncertainty caused by the war. The main elements of the NBU's regulatory easing policy on the currency market of Ukraine in wartime conditions are outlined. One of the first steps taken by the National Bank of Ukraine in times of macroeconomic and military-political instability were the measures of strict currency regulation aimed at minimizing currency risks. In order to maintain financial stability, the NBU had to introduce strict currency restrictions and fix the exchange rate of the hryvnia to the US dollar. Such administrative intervention helped to balance the foreign exchange market in conditions where it would have been impossible to do so by market methods. The temporary fixation of the exchange rate, strict restrictions on currency transactions, restrictions on withdrawals from currency accounts and other measures became a reliable basis for stabilizing both the currency market and the financial system of Ukraine. Of course, administrative restrictions smooth out temporary distortions in the foreign exchange market, but over time they can lead to the accumulation of imbalances, since the market mechanism of balancing the demand and supply of currency in search of exchange rate equilibrium ceases to operate, which sooner or later can lead to or to sudden major crises, or to endless stagnation. Therefore, long-term regulation of the foreign exchange market by strict administrative measures can have negative consequences. This prompted the NBU, in accordance with the new strategy of gradually abandoning the fixed exchange rate of the hryvnia, to switch to the strategy of easing currency restrictions and returning to flexible exchange rate formation and targeting. This strategy is one of the structural beacons of the memorandum with the IMF, which will determine the sequence of steps to liberalize currency restrictions and return to a more flexible exchange rate regime. If such mitigations are not made even in the conditions of a brutal war, the consequences for the country's financial system and the functioning of business can be negative.

Keywords: foreign exchange market, regulation of the foreign exchange market, foreign exchange restrictions, exchange rate, foreign exchange operations, international currency reserves, national currency, foreign currency, banking system, financial stability, managed flexibility of the exchange rate, inflation targeting

Наталя Іванівна ПОСТНОВА

аспірантка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0700-1319>

e-mail: postnova_natalya@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗМІШАНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наукова стаття присвячена дослідженню особливостей правового регулювання міжнародних змішаних (мультимодальних) перевезень вантажів, пасажирів і багажу в особливий період. Авторка приділяє увагу розширенню міжнародних мультимодальних транспортних коридорів TEN-T на території України та їх впливу на інтенсифікацію міжнародних змішаних перевезень. Встановлено, що успішно інтегрована транспортна система передбачає не лише поєднання і взаємодію всіх учасників змішаних перевезень, а й створення єдиного правового та інформаційного поля, узгодження технічних та експлуатаційних характеристик транспортних засобів, об'єктів інфраструктури, координацію та оптимізацію графіків роботи різних видів транспорту і все це в межах різних правових систем.

Ключові слова: міжнародне приватне право, міжнародні змішані перевезення, мультимодальні перевезення, цифровий транспортний коридор, перевезення вантажів, пасажирів і багажу, державна транспортна політика

ВСТУП

В умовах повномасштабного військового вторгнення в Україну вітчизняна економіка вимагає нових оптимальних способів організації перевізного процесу. Через закриття аеропортів та блокаду морських портів України, руйнування доріг, мостів, складської та перевантажувальної інфраструктури, особливо у східних та південних промислових регіонах України, міжнародні змішані (мультимодальні) перевезення з обов'язковим застосуванням автомобільного транспорту стали єдиним можливим варіантом доставки вантажів з України до країн інших континентів.

Як визначено в Національній транспортній стратегії України на період до 2030 р., затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р., незважаючи на статус транзитної країни, транспортна система України за часів написання цієї стратегії відзначалася низьким рівнем розвитку змішаних перевезень, що призводило до зниження конкурентоспроможності та ускладнювало вихід української продукції на світовий транспортний ринок. До 2018 р. мультимодальні та інтермодальні перевезення вантажів склали менше 0,5 % транспортного ринку в Україні, що призвело до того, що за цим показником Україна відставала від країн-членів ЄС майже у 20 разів [1].

Проте, як бачимо зараз, глобальні трансформації у світовій торгівлі, спричинені війною в Україні, вплинули на конфігурацію наявних ланцюгів постачання в усьому світі [2, с. 4].

В нинішніх умовах питання розвитку змішаних перевезень вантажів, пасажирів та багажу задля забезпечення конкурентоспроможності транспортної системи України та її інтеграції до європейської та світової транспортних систем є актуальним як з огляду теорії, так і практики.

МЕТА статті – проаналізувати проблемні аспекти правового регулювання міжнародних змішаних (мультимодальних) перевезень вантажів, пасажирів і багажу, та визначення напрямів удосконалення законодавства у цій сфері в сучасних умовах розвитку транспортних коридорів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних науковців і юристів-практиків та інформації, розміщеної на офіційних сайтах органів державної влади та міжнародних галузевих організацій. Методологічною основою статті стали загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання: аналізу і синтезу, діалектичний та формально-логічний. Методи аналізу і синтезу застосовано у вивченні загальних підходів до правового регулювання міжнародних змішаних (мультимодальних) перевезень вантажів, пасажирів і багажу на міжнародному рівні та визначення особливих методів регулювання на національному рівні. Діалектичний метод застосовано у характеристиці відповідних правових явищ і процесів. За допомогою формально-логічного методу проаналізовано окремі норми чинного законодавства з досліджуваних питань.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах війни транспортно-логістична система країни відіграє роль забезпечення гуманітарної, соціальної, продовольчої, енергетичної і насамперед воєнної безпеки України. Спроможність національної транспортної мережі забезпечувати надійні, своєчасні перевезення, підтримувати рівень інтероперабельності національної і європейської транспортних систем на сьогодні є тими факторами, які впливають на процеси формування ризиків у глобальному масштабі. Саме тому розвиток змішаних (мультимодальних) перевезень є пріоритетом транспортної політики України, враховуючи унікальне транспортно-географічне положення – на перехресті вантажних торговельно-транспортних європейських та євразійських доріг, міжнародних транспортних коридорів.

У 2022 р. Європейська Комісія внесла зміни до індикативних мап Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T): включено в неї українські логістичні шляхи, виключено з мережі TEN-T російські та білоруські маршрути, а також понижено у статусі маршрути на території ЄС на стиках з цими країнами-агресорами.

TEN-T з'єднує Європу із заходу на схід та з півночі на південь мережею автодоріг, залізниць, аеропортів та водних шляхів. Україна увійшла до TEN-T у 2017 р.

Відповідно до Індикативного Інвестиційного Плану Європейської Комісії розвитку TEN-T коридорів, до 2030 р. в Україні планується реалізувати проекти на загальну суму 4,45 млрд євро [3].

Розвиток транспортної інфраструктури та ефективність перевезень стає важливим завданням в умовах сучасних глобалізаційних тенденцій та нестабільності логістичних маршрутів, обумовленої рядом подій, таких як воєнні конфлікти та кризові ситуації у різних країнах. Це викликає актуальний інтерес серед імпортерів, експортерів та країн загалом, стосовно пошуку оптимальних рішень у сфері міжнародних перевезень вантажів, пасажирів та багажу.

Мультимодальні перевезення, які об'єднують різні види транспорту для забезпечення комплексного та оптимального маршруту, стають ключовим інструментом для вирішення цих завдань. Їх вплив на зовнішню торгівлю та міжнародні бізнес-відносини визначає умови поставки товарів, формування контрактних цін та інші важливі аспекти укладання міжнародних угод. Нині під впливом змішаних перевезень, крім традиційних умов поставки ІНКОТЕРМС, створилися нові, такі як DAF, DDU, DDP. Зі свого боку, успішна реалізація мультимодальних перевезень вимагає співпраці великої кількості учасників, таких як вантажовідправники, вантажодержувачі, оператори, перевізники, митні служби, страхові компанії, банки, державні органи, що мають певні повноваження в цій сфері, термінали, лізингові компанії тощо. Ця різноманітність викликає індивідуальний підхід до організації кожної операції, оскільки технології, географічні особливості та характер перевезення можуть відрізнятися для кожного конкретного випадку.

Правові аспекти також відіграють значну роль у мультимодальних перевезеннях, оскільки цей процес регулюється як міжнародними, так і національними нормами. Заплутаність правових норм може призвести до конфліктів та суперечностей. Також важливо враховувати, що великі компанії домінують на ринку мультимодальних перевезень, що може становити виклик для менших операторів, які можуть зосереджуватися на супутніх операціях.

Інформаційний потік у міжнародних перевезеннях є ще однією важливою проблемою, оскільки потребує ефективного оброблення та управління. Це охоплює велику кількість даних, таких як тарифи для різних видів транспорту, витрати на проведення операцій, розклад руху транспорту, локація вантажів, інформація стосовно претензій у зв'язку з втратою, пошкодження вантажів, а також інші аспекти, що можуть впливати на вибір та ефективність міжнародних мультимодальних перевезень.

Як зазначалося раніше, регулювання перевезень вантажів, пасажирів та багажу в мультимодальних системах здійснюється як на міжнародному, так і державному рівнях. Міжнародно-правове регулювання змішаних (мультимодальних) перевезень здійснюється двома способами: а) у межах міжнародних організацій та б) у межах двосторонніх міжнародних угод. Першим документом, в якому визначено поняття мультимодальних перевезень, стала Конвенція ООН про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів (Женевська конвенція), підписана у 1980 р. Конвенція ввела поняття оператора мультимодального перевезення [4].

У 1995 р. Конференцію ООН з торгівлі та розвитку

(UNCTAD) визначено стандарти для мультимодальних перевезень. Міжнародна торгова палата (International Chamber Commerce) зробила свій внесок у формування правового регулювання мультимодальних перевезень, прийнявши «Пакет Правил про мультимодальні перевезення». Міжурядові організації, такі як Європейський Союз, Європейська конференція міністрів транспорту та Європейська економічна комісія ООН, спільно розробили документ «Термінологія комбінованих перевезень», в якому визначено основні терміни, що застосовуються у перевезеннях вантажів різними видами транспорту [5].

В ЄС регулювання систем перевезень вантажів, що залучають кілька видів транспорту, визначено Директивою Ради 92/106/ЄС від 7 грудня 1992 р. Ця Директива має за мету зменшення автомобільних перевезень шляхом розвитку мультимодальних систем, які включають залізничний, внутрішній водний та морський транспорт. Строк для впровадження положень цієї Директиви всіма країнами-членами ЄС передбачено до 2022 р. Важливо відзначити, що відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (додаток XXXII до гл. 7 «Транспорт» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво») надано 8 років для адаптації українського законодавства до цієї Директиви – до 1 листопада 2022 р. [6].

Також слід зазначити, що Україна уклала низку двосторонніх міжнародних угод про міжнародні перевезення, які передбачають взаємодію різних видів транспорту [6], зокрема: 1) Угода між Міністерством інфраструктури та Федеральним міністерством транспорту, інновацій та технологій Республіки Австрія про міжнародні комбіновані перевезення від 21 листопада 2013 р.; 2) Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про організацію міжнародного прямого вантажного залізнично-поромного сполучення від 25 січня 2011 р.; 3) Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словачької Республіки про міжнародні комбіновані перевезення від 26 лютого 2007 р.; 4) Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про міжнародні комбіновані вантажні перевезення від 07 вересня 2006 р.

На національному рівні до прийняття Закону України «Про мультимодальні перевезення» правовідносини в галузі змішаних перевезень регулювалися обмежено, і нормативно-правової бази у сфері комбінованого транспорту практично не було. Закон України «Про транспорт» не визначає місце змішаного транспорту в загальній транспортній системі України. Мультимодальний транспорт охоплює різні види транспорту для перевезення, такі як автомобільний, залізничний та/або внутрішньоводний. Закони України «Про автомобільний транспорт» та «Про залізничний транспорт» також не містять норм, що стосуються можливостей застосування змішаного транспорту. Статут залізниць України обмежує питання взаємодії лише організацією змішаних перевезень у залізнично-водному сполученні, а Кодекс торговельного мореплавства лише декларує ці питання, не надаючи конкретних форм взаємодії. У Повітряному кодексі України не розглядається організація взаємодії авіаційного з іншими видами транспорту.

З метою наближення законодавства України до права ЄС у сфері транспортної політики та інфраструктури розроблено і прийнято Закон України «Про мультимода-

льні перевезення» № 1887-IX від 17 листопада 2021 р. [7].

Законом передбачено розподіл повноважень стосовно державного регулювання мультимодальних перевезень між: Кабінетом Міністрів України; Міністерством інфраструктури України як центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах автомобільного, залізничного, морського та річкового транспорту (зокрема, формування та реалізацію державної політики у сфері мультимодальних перевезень; нормативно-правове регулювання у сфері мультимодальних перевезень; визначення пріоритетних напрямів розвитку мультимодальних перевезень); Центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику з питань безпеки на наземному, морському та річковому, та авіаційному транспорті (реалізують державну політику з питань безпеки у здійсненні мультимодальних перевезень; здійснюють державний нагляд (контроль) з питань безпеки рухомого складу у здійсненні мультимодальних перевезень на території України; вносять пропозиції щодо формування державної політики з питань безпеки у здійсненні мультимодальних перевезень).

Крім того, Закон «Про мультимодальні перевезення» спрямовано на приєднання країни до Угоди про розвиток мультимодальних перевезень TRACECA – міжнародної транспортної програми за участі ЄС та 14 держав-членів Східноєвропейського, Кавказького та Центрально-азіатського регіонів шляхом закріплення прав учасників змішаних перевезень здійснювати перевезення вантажу на підставі укладання єдиного договору стосовно всіх етапів перевезення незалежно від зміни видів транспорту та здійснювати перевезення вантажу за одним перевізним документом, до якого сторони дійшли згоди. Передбачається, що під час надання послуг з мультимодального перевезення вантажів відповідальність оператора мультимодального перевезення за вантаж перед замовником послуги охоплює період з моменту прийняття ним вантажу до моменту видачі вантажу. Це дає змогу зменшити обсяги застосування автомобільного транспорту та застосовувати більш екологічні способи перевезення, чим створюються передумови для зміцнення та збереження здоров'я людей.

Успішно інтегрована транспортна система передбачає не лише поєднання і взаємодію всіх її учасників на підставі якісної правової бази на національному рівні, а й створення єдиного правового та інформаційного поля за допомогою норм міжнародного приватного і публічного регулювання здійснення перевезень, також узгодження технічних та експлуатаційних характеристик транспортних засобів, об'єктів інфраструктури, транспортного обладнання, тари; координацію та оптимізацію розкладів, розроблення контактних графіків роботи різних видів транспорту, вантажовідправників і вантажодержувачів і все це в межах різних правових систем. Всі перелічені завдання можна вирішити за умов розроблення і реалізації у країні ефективної національної транспортної політики із застосуванням сучасних технологій.

З огляду на появу проривних транспортних технологій проектування, розроблення та розгортання цифрових платформ для прийняття оперативних рішень з організації перевезення вантажів, пасажирів та багажу у міжнародному змішаному сполученні є актуальною задачею, яка вирішується за допомогою новітніх техно-

логіч оброблення великих обсягів даних, процесної аналітики і блокчейну [5, с. 5].

Розвинені країни світу продемонстрували переваги реалізації цих технологій на прикладі створення цифрових транспортних коридорів, що працюють за системою «єдиного вікна», імплементованих для здійснення ефективного державного контролю митними службами, а також для зручності транспортних компаній, мультимодальних операторів, експортерів та імпортерів.

Сьогодні цифрові транспортні коридори розглядаються як один із ключових напрямів міжнародної співпраці. Впровадження цифрових технологій на транспорті, в логістиці, управлінні вантажними перевезеннями та їх державним управлінням дасть змогу розв'язати суттєву частину транспортних проблем та підвищити ефективність перевезень. Після переведення в електронний формат публічних та інших послуг, пов'язаних із транспортними послугами, процес формування юридично обов'язкових електронних документів стає автоматизованим, зокрема, завдяки введенню розумних безпаперових контрактів.

Так, відповідно до висновків 6-го воркшопу EU4-Digital: eTrade Network, що відбувся ще в 2019 р., запропоновано у рамках Східного партнерства план роботи з підготовчих заходів для пілотного мультимодального цифрового транспортного коридору між Балтійським та Чорним морем з метою розроблення основної цифрової платформи з послугами та додатками для всіх заінтересованих сторін ланцюгів поставок [8].

Застосування паперових документів у різних Східних країнах-партнерах та ЄС створює бар'єри, які перешкоджають миттєвому обміну логістичною інформацією між країнами, а також між суб'єктами господарювання та органами державної влади. Крім того, законодавчі рамки для логістичних процесів та інформаційних систем є різними в усіх країнах, що робить логістичні процеси ще довгими, складнішими та призводить до великих витрат на логістику.

Для стандартизації та спрощення процедури обміну інформацією в логістиці, ЄС знаходиться у процесі створення єдиної правової бази для регулювання електронного обміну інформацією про вантажні перевезення – Регламент eFTI, який набуде чинності в 2026 р. [9].

В Україні розвиток мультимодального транспорту та цифрові транспортні коридори є пріоритетами для Міністерства інфраструктури [10]. Для цього міністерство створило електронні сервіси, зокрема створено транспортний портал електронних послуг e-transport.gov.ua, який об'єднує електронні сервіси в усіх сферах транспортної галузі в одну «розумну» систему.

ВИСНОВКИ

Ефективне функціонування транспортного сектору України в умовах правового режиму воєнного стану значно залежить від організації мультимодальної взаємодії, відновлення цілісності маршрутів пасажирських та вантажних перевезень з урахуванням попиту на транспортні послуги та потреб безпеки, покращення логістичної зв'язаності внутрішніх і міжнародних перевезень. Через те що міжнародні змішані перевезення стали єдиним можливим варіантом доставки вантажів, пасажирів та багажу як з України до країн інших континентів, так і в Україну, все гостріше стає питання уніфікації міжнародного правового регулювання мультимодальних пере-

везень та впровадження цифрових транспортних коридорів.

Список використаних джерел

1. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 430-р від 30 травня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-r#Text>
2. Розвиток логістично-транспортної інфраструктури прикордонних областей Західного регіону України. Порівняльна системна оцінка: науково-аналітична доповідь / ред. Х.М. Притула. Львів, 2023. 87 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20230031.pdf>
3. ЄС включив українські логістичні шляхи до Транс'європейської транспортної мережі. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. 2022. URL: <https://mtu.gov.ua/content/hto-mi-e.html>
4. Convention on International Multimodal Transport of Goods: United Nations Conference on a Convention on International Multimodal Transport. 1980. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tgmtconf17_en.pdf
5. Науково-технічні дослідження у галузі транспорту: колективна монографія / за ред. Д.В. Ломотка. Івано-Франківськ, 2022. Т. 2. 216 с.
6. Дорожня карта імплементації Директиви Ради 92/106 від 7 грудня 1992 р. про встановлення спільних правил для окремих видів комбінованих перевезень вантажів між державами-членами. URL: <https://mtu.gov.ua/files/Dir%2092%20106.docx>
7. Про мультимодальні перевезення: Закон України від 17 листопада 2021 року № 1887-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1887-20#Text>
8. Транспорт. Цифрові транспортні коридори. Євроінтеграційний портал. 2022. URL: <https://eu-ua.org/yevrointehratsiia/transport/>
9. Що таке цифровий транспортний коридор (розгортання eFTI)? *EU4Digital*. 2022. URL: <https://eufordigital.eu/uk/e-card/what-is-ecustoms-and-what-are-the-benefits/>
10. В Україні створено транспортний портал е-послуг. *Юридична Газета*. 27 грудня 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-stvoreno-transportniy-portal-eposlug.html>

References

1. National transport strategy of Ukraine for the period until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 430 of May 30, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-r#Text>
2. Development of the logistics and transport infrastructure of the border regions of the Western region of Ukraine. Comparative systematic assessment: scientific and analytical report / ed. Kh.M. Prytula. Lviv, 2023. 87 p. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20230031.pdf> [in Ukrainian].
3. The EU included Ukrainian logistics routes in the Trans-European transport network. Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine. 2022. URL: <https://mtu.gov.ua/content/hto-mi-e.html> [in Ukrainian].
4. Convention on International Multimodal Transport of Goods: United Nations Conference on a Convention on International Multimodal Transport. 1980. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tgmtconf17_en.pdf
5. Scientific and technical research in the field of transport: collective monograph / ed. D.V. Lomotko. Ivano-Frankivsk, 2022. Vol. 2. 216 p. [in Ukrainian].
6. Roadmap for the implementation of Council Directive 92/106 of December 7, 1992 on establishing common rules for certain types of combined cargo transportation between member states. URL: <https://mtu.gov.ua/files/Dir%2092%20106.docx> [in Ukrainian].
7. On multimodal transportation: Law of Ukraine dated November 17, 2021 № 1887-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1887-20#Text>
8. Transport. Digital transport corridors. European integration portal. ransport. 2022. URL: <https://eu-ua.org/yevrointehratsiia/transport/> [in Ukrainian].
9. What is a digital transport corridor (eFTI deployment)? *EU4Digital*. 2022. URL: <https://eufordigital.eu/uk/e-card/what-is-ecustoms-and-what-are-the-benefits/> [in Ukrainian].
10. A transport portal of e-services has been created in Ukraine. *Yurydychna Hazeta*. December 27 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-stvoreno-transportniy-portal-eposlug.html> [in Ukrainian].

Natalia POSTNOVA

postgraduate student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0700-1319>
e-mail: postnova_natalya@ukr.net

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MIXED TRANSPORTATION IN MODERN CONDITIONS

Introduction. The paper is devoted to the study of the peculiarities of the legal regulation of international mixed (multimodal) transportation of goods, passengers and luggage in a special period. In the conditions of war, the country's transport and logistics system plays the role of ensuring Ukraine's humanitarian, food, and energy security.

The purpose of the paper is to analyze the problematic aspects of the legal regulation of international mixed (multimodal) transportation of goods, passengers and luggage, and to determine directions for improving the legislation in this area in the modern conditions of the development of transport corridors.

Results. The author pays attention to the expansion of international multimodal transport corridors TEN-T on the territory of Ukraine and their influence on the intensification of international mixed transportation. It has been established that a successfully integrated transport system involves not only the combination and interaction of all participants in mixed transportation, but also the creation of a single legal and informational field, coordination of technical and operational characteristics of vehicles, infrastructure facilities, coordination and optimization of work schedules of various types of transport and all it is within different legal systems.

Conclusions. The author concludes that due to the fact that international mixed transportation has become the only possible option for the delivery of cargo, passengers and luggage both from Ukraine to the countries of other continents and to Ukraine, the issue of unification of international legal regulation of multimodal transportation and the introduction of digital transport corridors is becoming urgent more and more acute.

Keywords: international private law, international mixed transportation, multimodal transportation, digital transport corridor, transportation of goods, passengers and luggage, state transport policy

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.10>
УДК 347.441.048

Олена Владиславівна ПОДВІРНА

старший викладач, Національний університет водного господарства та природокористування (Навчально-науковий інститут права)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2746-5550>

e-mail: o.v.podvirna@nuwm.edu.ua

Богдана Сергіївна КИРИЧУК

студентка, Національний університет водного господарства та природокористування (Навчально-науковий інститут права)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0898-0504>

e-mail: kyrychuk_p20@nuwm.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

У статті досліджуються доктринальні основи й правові підстави визнання правочинів недійсними за правовими нормами цивільного законодавства України та зарубіжних держав. Висвітлено основні проблеми національної і зарубіжної судової практики щодо оспорування типових правочинів. Встановлено, що дійсні правочини відіграють першочергову роль у встановленні, зміні та припиненні правових відносин між суб'єктами цивільного обігу. Недійсність виступає конкретним результатом оцінки правочину на предмет відповідності його чинному цивільному законодавству, а місце інституту недійсності правочинів в системі цивільного процесуального права України визначається необхідністю захисту порушених прав добросовісних осіб у випадках, коли вимоги цивільного законодавства щодо правочину не дотримані.

Ключові слова: недійсність правочину, способи захисту цивільних прав та інтересів, цивільне право України, цивільне судочинство України, позасудове оспорування, зарубіжний досвід

ВСТУП

Загальновідомо, що правочини як фундаментальна складова цивільного права України відіграють важливу роль у встановленні, зміні та припиненні правових відносин між суб'єктами цивільного обігу. В сучасному світі, де процеси глобалізації перетворюють типові правовідносини у складний механізм, вивчення теоретичних і практичних аспектів категорії «правочин» є необхідним завданням не тільки для юристів, а й для всіх, хто цікавиться ефективною реалізацією особистих немайнових і майнових прав.

Інститут недійсності правочинів покликано слугувати безперешкодному функціонуванню ринкової економіки й захищати цінності приватного права України, встановлюючи водночас законодавчі межі у вчиненні різних за характером правочинів, а за їх недотримання – закріплюючи можливість захисту прав та законних інтересів добросовісних учасників цивільних правовідносин. Інакше кажучи, правильне сприйняття і розуміння категорій «правочин» і «недійсність правочину» мають вирішальне значення для безспірного регулювання цивільних правовідносин.

Цивільний кодекс України (ЦКУ) 2004 р., на відміну від попередніх кодифікацій цивільного законодавства України, надає достатньо детальну регламентацію інституту здійснення та захисту цивільних прав та інтересів. З огляду на те, що з-поміж усіх положень ЦКУ законодавець особливу увагу приділяє концепції правомірних правочинів та можливих наслідків їх недійсності, це питання вже тривалий час залишається предметом активного обговорення багатьох вчених у галузі права. Теоретичну й практичну основу цього дослідження складають наукові праці таких вчених, як С.Б. Булеци, І.В. Давидової, І.В. Дзери, В.В. Заборовського, О.О. Кота, Л.Д. Нечипорук, О.Є. Самбір, Р.І. Таш'ян, А.В. Тегзи та А.О. Штанька. Саме тоді, віддаючи належне

напрацюванням дослідників, зауважимо, що проблема визнання правочинів недійсними у цивільному законодавстві зарубіжних держав все ще залишається недослідженою, а відтак потребує детального вивчення вітчизняними дослідниками, враховуючи водночас сучасний досвід становлення України як правової і демократичної держави європейського зразка.

МЕТА статті – комплексно й всебічно проаналізувати доктринальні основи й правові підстави визнання правочинів недійсними за правовими нормами цивільного законодавства України та зарубіжних держав, а також висвітлити основні проблеми національної й зарубіжної судової практики у цій сфері.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження становить система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, які сприяють повноцінному висвітленню та об'єктивному аналізу предмета дослідження. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу норм національного законодавства та положень цивільного законодавства зарубіжних держав. Логіко-юридичний метод застосовано з метою визначення перспектив впровадження в Україні позасудового порядку визнання окремих категорій правочинів недійсними.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ч. 1 ст. 15 ЦКУ встановлює, що кожна особа має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання чи оспорування [9]. Право на захист у контексті зазначеної статті розглядається як суб'єктивне право особи – учасника цивільних правовідносин, що виникає в разі порушення належних їй цивільних прав та інтересів (зокрема, через невиконання чи несвочасне виконання зобов'язань, збереження чи набуття рухомого чи нерухомого майна без достатньої правової підстави тощо), невизнання цього права (зокрема, внаслідок

невизнання права власності на означене майно тощо) або оспорування цивільного права (наприклад, оспорування права на спадщину тощо).

Законодавець у ст. 16 ЦКУ встановив досить широкий перелік способів захисту цивільних прав та інтересів судами загальної юрисдикції, переважна більшість яких може застосовуватися учасниками для захисту правовідносин договірної природи.

Визнання правочину недійсним – це один із найпоширеніших на сьогодні способів захисту цивільних прав та інтересів, суть і значення якого розкривається через припинення регулятивної сили правочину як юридичного факту, тобто визнання його таким, що не породжує юридичних наслідків [7, с. 26].

Досліджуючи теоретичні проблеми недійсності правочинів, варто звернути увагу на питання віднесення недійсного правочину до загальної категорії правочинів. Проаналізувавши декілька наукових праць вітчизняних вчених, можна зробити висновок, що досить часто для обґрунтування відмінностей у правовій природі дійсних і недійсних правочинів виділяють такі ознаки, як правомірність характеру дій учасника цивільних правовідносин, а також здатність таких дій породжувати ті юридичні наслідки, на які вони спрямовані.

З цього приводу в доктрині цивільного права України сформувалося дві протилежні позиції: прихильники однієї [3, с. 11] розглядають правочин і недійсний правочин у співвідношенні як ціле й частину, натомість прихильники іншої позиції [5, с. 36] наполягають на розмежуванні категорій «правочин» і «недійсний правочин» як понять, що застосовуються для визначення різних за своєю юридичною природою цивільно-правових явищ.

На наше переконання, недійсний правочин варто вважати традиційним юридичним фактом, і відповідно відносити його до загальної категорії правочинів. Інакше кажучи, під правочиною необхідно розуміти правомірні дії учасників цивільних правовідносин, а словосполучення «недійсний правочин» – вживати у разі невідповідності юридичного факту точно визначеним вимогам чинного цивільного законодавства.

Повертаючись до обґрунтування положень інституту захисту порушених прав, варто також зазначити, що на відміну від ЦК УРСР 1963 р., чинна редакція ЦКУ цілком виправдано поділяє недійсні правочини на нікчемні та оспорювані [9].

Як зазначає О. Кот, на відміну від нікчемних правочинів, оспорюваний правочин може бути визнано судом недійсним за наявності заперечень однієї зі сторін правочину або іншої зацікавленої особи – з цих причин оспорювані правочини інколи ще називають відносно недійсними [4, с. 207]. З огляду на це твердження, у вітчизняному цивільному процесуальному праві аксіомою є правило, що оспорюваний правочин може визнаватися недійсним лише у випадку залучення суду. Водночас погодьмося, що в сучасних умовах державотворення України, судовий процес має низку недоліків, найбільш очевидний з яких – тривалість розгляду цивільної справи. З огляду на це, в багатьох європейських державах діє позасудовий порядок визнання правочинів недійсними, який реалізується шляхом направлення одним із учасників правочину односторонньої заяви про визнання правочину недійсним (пер. з англ. – *extrajudicial notifi-*

cation or declaration).

На наше переконання, найбільш повно модель поза-судового оспорування правочинів реалізовано у Німеччині, де вирішення спору відбувається на основі відразу декількох нормативно-правових актів: Німецького цивільного уложення, Закону про оспорування та Положення про неплатоспроможність.

Так, зокрема, §143 Німецького цивільного уложення передбачає, що оспорування правочину здійснюється заявою, спрямованою до опонента, яким є інша сторона договору або особа, яка отримала певний перелік прав та обов'язків за таким договором. У разі якщо односторонній правочин вчиняється щодо органу публічної влади, заява про оспорування спрямовується даному органу [1]. Водночас варто відзначити, що кількість недійсних оспорюваних правочинів у Німеччині є незначною, оскільки більшість недійсних правочинів є нікчемними.

Порівнюючи правові системи України та Німеччини, варто зазначити, що за цивільним законодавством нашої держави, нікчемним є правочин, якщо його недійсність встановлено законом, – інакше кажучи, стосовно нікчемного правочину діє презумпція його недійсності. Погоджуємося з твердженням Р. Таш'ян про те, що нікчемність багатьох правочинів є очевидною та не потребує підтвердження у судовому порядку [8, с. 83]. Так, чинна редакція ЦКУ відносить до нікчемних правочини, які вчинено з порушенням імперативного правила про письмову форму й нотаріальне посвідчення (ст.ст. 218-220 ЦКУ), правочини, вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (ст. 221 ЦКУ), правочини, вчинені без дозволу органу опіки та піклування (ст. 224 ЦКУ), правочини, вчинені недієздатною фізичною особою (ст. 226 ЦКУ), а також правочини, які порушують публічний порядок, та тим самим суперечать інтересам держави й суспільства [9]. Решта правочинів, зокрема, ті, що стосуються вчинення під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості або тяжкої обставини і на вкрай невігідних умовах, вважають оспорюваними.

За цивільним законодавством Німеччини у позасудовому порядку можуть оспорюватися правочини, вчинені під впливом помилки, неправильного вираження волевиявлення, обману й протиправної погрози фізичного чи психологічного характеру (§119-120 Німецького цивільного уложення) [1]. Подібно до Цивільного процесуального кодексу України, німецьке законодавство встановлює чіткі вимоги до змісту заяви про оспорування юридичної сили правочину. Так, у заяві повинно бути наведено конкретні обставини, на підставі яких особа вважає правочин недійсним, водночас у назві самої заяви не обов'язково зазначати про оспорування – допускається, якщо зі змісту заяви буде чітко випливати така вимога, у заголовку про це зазначати не потрібно.

Водночас варто зауважити, що стосовно оспорування окремих категорій правочинів у Німецькому цивільному уложенні встановлюються спеціальні правила. Зокрема, тільки до суду адресуються справи, які стосуються оспорування факту прийняття або відмови від спадщини, справи з позбавлення обов'язкової частки у спадщині, а також оспорування факту виконання заповідального відказу [1].

Як зазначає Р. Таш'ян, механізм позасудового оспорування правочину передбачений також у цивільному

законодавстві Нідерландів. Відповідно до ст.ст. 3:49–3:50 ЦК Нідерландів, оспорюваний правочин може бути визнаний недійсним шляхом позасудової декларації або судового рішення. Позасудова декларація має бути видана особою, у чій інтересах провадиться оспорювання, особам, які є учасниками оспорюваної правочину [8].

За аналогією з цивільним законодавством Нідерландів у Німецькому цивільному уложенні закон одавець регламентує вимогу розумних строків з проведення оспорювання «невідкладно з моменту виявлення вад правочину» або «без невиправданого зволікання», водночас припускає наявність т.зв. преклюзивного строку тривалістю до десяти років з моменту вчинення правочину, зі спливом якого оспорювання недійсного правочину виключається. Правочин, вчинений під впливом обману або примусу, може бути оспорено лише протягом року. Такий строк починає спливати з моменту виявлення обману або припинення примусу (§121-124 Німецького цивільного уложення) [1].

У зв'язку з цим загальним правовим наслідком оспорювання правочинів у позасудовому порядку є визнання їх недійсними, тобто такими, що не створюють жодних правових наслідків з самого моменту вчинення. Водночас слід враховувати, що оспорювання правочину, незважаючи на те, що цей механізм реалізується в позасудовому порядку, може супроводжуватися заявленням вимог про застосування реституційних наслідків недійсного правочину.

На початку 2000-х такий механізм імплементовано із зарубіжного законодавства та закріплено у ЦКУ для судового способу розгляду й вирішення цивільних спорів. Відповідно до п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», реституція як спосіб захисту цивільних прав може застосовуватися лише тоді, коли між сторонами укладається договір, який є нікчемним за законом або який визнано в судовому порядку недійсним. У зв'язку з цим вимогу про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, може бути пред'явлено за правилами реституції лише для того учасника цивільних правовідносин, який був стороною недійсного правочину. Норма ч. 1 ст. 216 ЦКУ не може застосовуватися як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було відчужене третій особі. Водночас судам України слід враховувати, що у разі застосування реституції за недійсним договором, в якому вартість майна не було встановлено, вона повинна визначатися, виходячи із звичайних цін, що склалися на момент укладення такого договору (на підставі ч. 4 ст. 632 ЦКУ) [6].

Список використаних джерел

1. Bürgerliches Gesetzbuch. *Bundesministerium der Justiz*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>
2. Давидова І.В. Недійсність правочинів як спосіб захисту цивільних прав: деякі проблемні питання. *Часопис цивільстики*. 2018. №28. С. 45-49.
3. Сременко К.О. Цивільно-правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину: автореф. дис. ... канд юр. наук: 12.00.03. Одеса, 2014. 22 с.
4. Кот О.О. Способи захисту сторін договору в приватному праві України. *Приватне право*. 2013. № 2. С. 203-209.
5. Крат В.І. Недійсність правочинів, учинених під впливом помилки. *Юрист України*. 2012. № 1-2 (18-19). С. 35-40.
6. Постанова Верховного Суду України від 06.11.2009 №9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text>
7. Самбір О.Є. Помилка, що має істотне значення як підстава для визнання правочину недійсним. *Підприємництво*,

Повертаючись до питання про позасудовий спосіб визнання правочину недійсним, варто погодитися з А. Штаньком, який зауважує, що позасудовий спосіб врегулювання цивільних спорів поряд з однозначними перевагами, має й низку суттєвих недоліків. Передусім йдеться про зниження можливості всебічного встановлення всіх обставин справи. Відтак, на думку автора, коли є об'єктивна необхідність дослідження фактичних обставин цивільної справи, проведення їх оцінювання, потрібен саме судовий розгляд [10, с. 122]. Погодьмося, що тільки суд може вирішити, чи перебувала фізична особа на момент вчинення правочину у стані, внаслідок якого не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, або чи діяла така сторона правочину під впливом помилки, обману, насильства чи тяжкої обставини.

Водночас, на наше переконання, якщо правочин було вчинено неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без належної згоди батьків (усиновлювачів), піклувальників, доцільно передбачити позасудовий порядок врегулювання таких правочинів за заявою самих батьків (усиновлювачів), піклувальників, оскільки встановлення факту неповноліття та перевищення меж можливої дієздатності особи є нескладним питанням та, у більшості випадків, не потребує судового розгляду. Такий механізм дасть змогу прискорити процес визнання правочину недійсним, а також зменшить обсяг процесуального навантаження на судову ланку України.

ВИСНОВКИ

Отже, інститут недійсності правочину покликано слугувати ефективному функціонуванню ринкової економіки та захищати цінності приватного права через встановлення законодавчих меж реалізації правочинів. У ході дослідження встановлено, що метою визнання правочину недійсним є насамперед визнання його таким, що не породжує юридично значимих наслідків, що, зі свого боку, фактично повертає сторін у становище, яке мало місце до вчинення чи виконання угоди. Реституція у вигляді компенсаційної функції застосовується лише тоді, коли правочин виконаний принаймні частково. Якщо ж сторони до реалізації мети правочину не приступили – вирішення справи обмежується констатацією правочину недійсним.

У зв'язку з цим, для вдосконалення й спрощення механізму цивільного судочинства України пропонується ввести позасудовий порядок оспорювання деяких категорій правочинів, що дасть змогу мінімізувати кількість судових спорів й пришвидшити розгляд значимих з практичного погляду цивільних справ.

господарство і справо. Серія «Цивільне право і процес». 2017. №4. С. 24-27.

8. Таш'ян Р.І. Позасудове оспорування недійсних правочинів: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 76. Том.1. С. 81-84.

9. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40.

10. Штанько А.О. Визнання правочину недійсним у системі способів судового захисту майнових цивільних прав та інтересів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. №2. С. 119-127.

References

1. Bürgerliches Gesetzbuch. *Bundesministerium der Justiz*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

2. Davidova I.V. Invalidity of transactions as a way to protect civil rights: some problematic issues. *Journal of Civilistics*. 2018. № 28. pp. 45-49. (in Ukrainian).

3. Yeremenko K.O. Civil and legal consequences of non-compliance with the requirements for the form of a transaction: abstract of dissertation ... PhD in legal sciences: 12.00.03. Odesa, 2014. 22 p. (in Ukrainian).

4. Kot O.O. Ways to protect the parties to the contract in private law of Ukraine. *Private law*. 2013. №2. pp. 203-209. (in Ukrainian).

5. Krat V.I. Invalidity of transactions made under the influence of mistake. *Lawyer of Ukraine*. 2012. №1-2 (18-19). pp. 35-40. (in Ukrainian).

6. Resolution of the Supreme Court of Ukraine of 06.11.2009 No. 9 "On judicial practice of consideration of civil cases on recognition of transactions as invalid". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text> (in Ukrainian).

7. Sambir O.Y. Mistake that has a significant value as a basis for recognizing a transaction as invalid. *Entrepreneurship, economy and business. Series "Civil Law and Process"*. 2017. №4. pp. 24-27. (in Ukrainian).

8. Tashian R.I. Out-of-court challenging of invalid transactions: foreign experience. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*. 2017. Issue 76. Vol. 1. pp. 81-84. (in Ukrainian).

9. Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine of January 16, 2003 №435-IV. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. № 40. (in Ukrainian).

10. Shtanko A.O. Recognizing the deed as invalid in the system of judicial protection of property civil rights and interests. *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*. 2015. No. 2. pp. 119-127. (in Ukrainian).

Olena PODVIRNA

Senior Lecturer, National University of Water and Environmental Engineering (Educational and Research Institute of Law)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2746-5550>

e-mail: o.v.podvirna@nuwm.edu.ua

Bohdana KYRYCHUK

student, National University of Water and Environmental Engineering (Educational and Research Institute of Law)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0898-0504>

e-mail: kyrychuk_p20@nuwm.edu.ua

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF INVALIDATION OF A TRANSACTION IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

The paper examines the doctrinal foundations and legal grounds for invalidation of transactions under the civil law of Ukraine and foreign countries. The author highlights the main problems of national and foreign judicial practice in challenging typical transactions. The author establishes that valid transactions play a primary role in establishing, modifying and terminating legal relations between subjects of civil turnover. Invalidity is a specific result of assessing a transaction for compliance with applicable civil law, and the place of the institution of transaction invalidity in the system of civil procedure law of Ukraine is determined by the need to protect the violated rights of bona fide persons in cases where the requirements of civil law regarding a transaction are not met. The author analyzes and establishes that a transaction is void if its invalidity is established by law (voidable transaction), and no court invalidation is required. In contrast to a voidable transaction, a transaction is disputed if one of the parties denies its validity and tries to prove such a legal fact in a court proceeding. The study has determined that in domestic civil law, the rule that a disputed transaction can be invalidated only through the involvement of a court is mandatory. However, as practice shows, the judicial process in Ukraine has a number of drawbacks, in particular, due to the length of the proceedings. In view of this, many European countries have an out-of-court procedure for invalidating transactions, which is implemented by filing a statement of challenge. Such a mechanism has at least one obvious advantage - the speed of resolving the issue of invalidity of a transaction. The prospect of introducing an out-of-court procedure for challenging typical transactions will allow Ukraine to reduce the burden on the judicial system and speed up the process of considering other, equally important, civil cases.

Keywords: *invalidity of a transaction, methods of protection of civil rights and interests, civil law of Ukraine, civil proceedings of Ukraine, out-of-court challenge, foreign experience*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.11>
УДК 658.562(477)

Юлія Богданівна МАЛИНОВСЬКА

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>
e-mail: yuliia.b.molochnyk@lpnu.ua

Андрій Михайлович КОЗАК

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5695-4700>
e-mail: Andrii.M.Kozak@lpnu.ua

Олександр Сергійович РЕМЕЗ

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5666-4386>
e-mail: Oleksandr.S.Remez@lpnu.ua

Валерій Миколайович МИКОЛАЙЧУК

студент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8282-7467>
e-mail: valerii.mykolaichuk.mmezd.2022@lpnu.ua

СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізувати поточний стан системи менеджменту якості на підприємствах і досліджується її актуальність у контексті євроінтеграції. Визначено виклики та можливості, досліджено необхідність адаптації до європейських вимог. Запропоновано рекомендації для підприємств у контексті системи менеджменту якості та євроінтеграції, дотримуючись яких українські підприємства можуть орієнтуватися в складнощах євроінтеграції, одночасно ефективно керуючи своїм інноваційним розвитком.

Ключові слова: Європейська інтеграція, система менеджменту якості, міжнародні стандарти

ВСТУП

Тематика системи менеджменту якості (СМЯ) на підприємствах в умовах євроінтеграції залишається надзвичайно актуальною у сучасному бізнес-середовищі. Передусім євроінтеграція являє собою стратегічний шлях розвитку для численних країн та регіонів [1]. Приєднання до ЄС або наближення до його стандартів вимагає від підприємств і галузей великого обсягу адаптації та вдосконалення їхніх процесів. Це створює необхідність впровадження ефективних систем менеджменту якості для відповідності європейським стандартам та конкурентоспроможності на європейському ринку.

Другий аспект актуальності полягає у самій природі євроінтеграції, яка принципово спонукає підприємства до змін. Заходи з гарантування якості, стандартизації, документації та інші аспекти СМЯ стають необхідними для забезпечення відповідності новим регулятивним вимогам. Особливо важливою є спроможність забезпечити стале вдосконалення якості, щоб відповідати зростаючим стандартам і очікуванням клієнтів.

Третій аспект полягає у зміні підходу до бізнесу у зв'язку з євроінтеграцією. Підприємства вимушені дивитися на свою продукцію та послуги у контексті глобального ринку, і це означає, що якість стає важливим фактором конкурентоспроможності. Система менеджменту якості стає інструментом для створення переваги, визначення сильних сторін та вдосконалення слабких.

Нарешті актуальність теми обумовлена і зростанням свідомості споживачів щодо якості продукції та послуг. Споживачі стають більш вибагливими та інформованими, і вони вимагають від підприємств високої якості, безпеки та стандартів виробництва. Це створює тиск на

підприємства із впровадженням системи менеджменту якості, адже вони повинні відповідати цим очікуванням, щоб зберегти та розширювати свої ринки.

Отже, в контексті євроінтеграції та сучасних ринкових умов, система менеджменту якості залишається актуальною і навіть критично важливою для успіху підприємств та галузей. Вона сприяє вдосконаленню якості, забезпеченню відповідності стандартам, конкурентоспроможності та здатності відповідати зростаючим очікуванням споживачів.

МЕТА статті – розглянути важливість системи менеджменту якості на підприємствах у контексті євроінтеграції, визначивши її роль у забезпеченні відповідності стандартам, підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні успішної інтеграції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Один з основних методів – аналіз документів та літературних джерел, що дає змогу досліджувати наявні стандарти, правила та передові практики в цій галузі. Також здійснено аналіз даних, порівняльні вивчення та статистичні дослідження для оцінювання ефективності і важливості системи менеджменту якості у забезпеченні успішної євроінтеграції підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Система менеджменту якості є важливим інструментом для підприємств у сучасних умовах, особливо в контексті євроінтеграції. Євроінтеграція означає приєднання країни до ЄС або розглядається як наближення до стандартів ЄС у сферах економіки, торгівлі та інших галузях. У цьому контексті СМЯ стає ключовим складником успішної інтеграції.

Аспекти євроінтеграції є важливими для бізнесу і можуть мати різний вплив на підприємства. Ось кілька ключових аспектів євроінтеграції та їх вплив на бізнес:

Однією з основних переваг євроінтеграції є вільний рух товарів та послуг між країнами-членами ЄС. Це відкриває нові можливості для підприємств у збільшенні експорту та розширенні ринків збуту. Однак це також створює більшу конкуренцію, оскільки підприємства повинні конкурувати на більш широкому ринку.

Євроінтеграція вимагає від країн-членів узгодження та гармонізації свого законодавства з європейськими стандартами. Це може сприяти вдосконаленню регуляторного середовища, але також може створити додатковий тягар для підприємств у вигляді нових правил та вимог.

Європейська інтеграція відкриває доступ до фінансових ресурсів та програм підтримки для підприємств. Підприємства можуть отримати доступ до субсидій, грантів та інших видів фінансової підтримки для розвитку та модернізації свого бізнесу.

Європейська інтеграція вимагає від підприємств

дотримання європейських стандартів якості та безпеки продукції. Це може підвищити якість продукції та послуг, що пропонується на ринку, але вимагає інвестицій у вдосконалення виробничих процесів.

Зі зростанням євроінтеграції підприємства стикаються з більшою міжнародною конкуренцією. Вони повинні бути готові конкурувати не тільки на внутрішньому ринку, але й на світовому рівні.

Споживачі стають більш вибагливими до якості та стандартів продукції. Підприємства повинні задовольняти ці очікування, щоб зберегти та розширити свою клієнтську базу.

Узагальнюючи, євроінтеграція впливає на бізнес, створюючи як нові можливості, так і виклики. Підприємства, які готові адаптуватися до змін і вдосконалювати свої процеси, можуть виграти на цьому шляху і отримати перевагу на міжнародних ринках.

Євроінтеграція – це і можливості, і виклики для сучасних підприємств з фокусуванням на запровадження системи менеджменту якості (рис. 1).

Рис. 1. Вплив Євроінтеграції на систему менеджменту якості підприємства (побудовано авторами за даними [2-4])

Євроінтеграція надає підприємствам можливість розширити свій бізнес та підвищити конкурентоспроможність, але вона також ставить перед ними вимоги до якості, відповідності стандартам та постійного вдосконалення. Запровадження системи менеджменту якості допомагає підприємствам збалансувати ці можливості та виклики для досягнення успіху в умовах євроінтеграції.

Порівняння діючих практик на підприємствах з європейськими стандартами є важливою частиною процесу євроінтеграції. Ось деякі ключові аспекти цього порівняння:

Стандарти якості. Європейські стандарти якості,

такі як ISO 9001, встановлюють вимоги до системи менеджменту якості на підприємствах. У порівнянні діючих практик підприємства повинні переконатися, що їхні системи менеджменту відповідають цим стандартам.

Процеси та процедури. Підприємства повинні порівняти свої внутрішні процеси та процедури з європейськими стандартами для забезпечення відповідності. Це може включати оцінювання документації, контроль якості, процеси виробництва тощо.

Система контролю та аудиту. Важливою частиною європейських стандартів є система контролю та аудиту, яка допомагає впевнитися в дотриманні

стандартів якості. Порівняння цих систем зі сучасними практиками допомагає виявити слабкі місця та можливість для покращення.

Технічні стандарти. Деякі галузі мають технічні стандарти, які регулюють якість та безпеку продукції. Підприємства повинні порівняти ці стандарти з європейськими аналогами та впровадити необхідні зміни, щоб відповідати вимогам європейського ринку.

Інновації та дослідження. Порівняння діючих практик з європейськими стандартами також включає оцінювання інноваційних підходів та дослідницьких робіт. Підприємства повинні визначити, як вони можуть вдосконалити свої методи та технології для відповідності європейським стандартам.

Культура якості. Порівняння також враховує культуру якості на підприємстві. Це охоплює залучення персоналу, навчання та свідомість про якість в усіх рівнях організації.

Загалом порівняння діючих практик з європейськими стандартами допомагає підприємствам ідентифікувати різниці та визначити необхідні кроки для вдосконалення системи менеджменту якості та відповідності стандартам ЄС [5].

Міжнародні стандарти, які можуть бути прямо чи опосередковано пов'язані з системою менеджменту якості на підприємстві, включають такі:

ISO 9001:2015 (Системи менеджменту якості – Вимоги). Цей стандарт встановлює загальні вимоги до системи менеджменту якості на підприємстві. Він допомагає підприємствам вдосконалити процеси, забезпечити відповідність стандартам та вимогам клієнтів, а також підвищити задоволеність споживачів.

ISO 14001:2015 (Системи екологічного менеджменту – Вимоги та керування практикою). Цей стандарт стосується екологічного менеджменту та допомагає підприємствам у впровадженні практик, спрямованих на зменшення впливу їхньої діяльності на навколишнє середовище.

ISO 45001:2018 (Системи управління охороною праці – Вимоги та керування практикою). Цей стандарт стосується управління охороною праці на підприємствах і допомагає забезпечити безпеку та здоров'я працівників.

ISO 27001:2013 (Системи управління інформаційною безпекою – Вимоги та керування практикою). Цей стандарт визначає вимоги до управління інформаційною безпекою на підприємствах, що допомагає захищати конфіденційну інформацію та зменшувати ризики щодо її втрати.

ISO 22000:2018 (Системи управління безпечністю харчових продуктів – Вимоги для будь-якого суб'єкта харчового ланцюга). Цей стандарт стосується безпеки харчових продуктів та допомагає підприємствам гарантувати, що їхні продукти відповідають стандартам та нормам якості.

Ці міжнародні стандарти не тільки допомагають підприємствам у покращенні системи менеджменту якості, але також можуть бути важливими для досягнення високих стандартів у галузях, пов'язаних з охороною праці, екологією, інформаційною безпекою та харчовою безпекою. Впровадження цих стандартів допомагає забезпечити високу якість продукції та послуг, а також виконання вимог клієнтів та регуляторів.

Розроблення рекомендацій та стратегій для підприємств у контексті системи менеджменту якості та євроінтеграції є важливим завданням. Аналізуючи наявні дослідження [6-8], запропонуємо загальний план для розроблення таких рекомендацій та стратегій (табл. 1).

Рекомендацій є загальними для підприємств будь-якої галузі, проте стратегія повинна бути індивідуалізованою та враховувати його конкретні потреби, цілі та обставини. Однак ця загальна структура може послужити основою для планування та впровадження системи менеджменту якості в умовах євроінтеграції.

Таблиця 1 – Рекомендації для підприємств у контексті системи менеджменту якості та євроінтеграції (побудовано авторами за даними [6-8])

Етап	Діяння
1. Аналіз поточного стану	Оцінювання рівня розвитку системи менеджменту якості на підприємстві. Вивчення внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на бізнес. Визначення поточних викликів та можливостей, пов'язаних з євроінтеграцією.
2. Постановка мети та цілей	Визначення конкретної мети та цілей впровадження або вдосконалення системи менеджменту якості. Визначення очікуваних результатів і вигід для підприємства.
3. Вибір стратегії	Розробка стратегічного плану, що визначає, як досягти поставлених цілей. Визначення ресурсів, необхідних для реалізації стратегії.
4. Рекомендації з покращення системи менеджменту якості	Визначення конкретних кроків та ініціатив для вдосконалення СМЯ. Включення рекомендацій з урахуванням європейських стандартів та вимог.
5. Адаптація до європейських стандартів	Розробка плану адаптації до європейських стандартів якості. Впровадження необхідних змін у процесах та системах підприємства.
6. Моніторинг та контроль	Встановлення системи моніторингу та контролю для відстеження прогресу та відповідності стандартам. Регулярний аналіз результатів та корекція стратегії, якщо необхідно.
7. Залучення персоналу	Проведення навчання та підготовки персоналу щодо нових стандартів та процедур. Залучення персоналу до участі у впровадженні та вдосконаленні СМЯ.
8. Комунікація та внутрішність	Розробка комунікаційної стратегії для співробітників та зацікавлених сторін. Забезпечення внутрішнього сприйняття та підтримки стратегії.
9. Оцінка та звітність	Розроблення системи оцінювання та звітності стосовно результатів впровадження стратегії. Публікація звітів та оцінок для сторін, які цікавляться діяльністю підприємства.
10. Постійне вдосконалення	Спрямоване на постійне покращення СМЯ та стратегії для досягнення більшої ефективності та відповідності стандартам.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтверджує актуальність теми євроінтеграції для підприємств, оскільки вона створює як можливості, так і виклики для бізнесу. Виявлено, що впровадження системи менеджменту якості є важливим стратегічним інструментом для підприємств, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність і відповідати європейським стандартам.

Дослідження вказує на важливість адаптації системи менеджменту якості до європейських стандартів, що дасть змогу підприємствам вільно конкурувати на європейському ринку. Євроінтеграція ставить перед підприємствами виклики, пов'язані з відповідністю стандартам, конкуренцією та іншими аспектами. Проте вона також надає можливості для роз-

витку та розширення бізнесу. Важливо відзначити, що система менеджменту якості вимагає постійного вдосконалення і адаптації до змінних умов і вимог ринку.

Загальним висновком є той факт, що система менеджменту якості на підприємствах умовах євроінтеграції відіграє ключову роль у досягненні успіху. Вона допомагає підприємствам адаптуватися до нових умов, підвищувати якість своєї продукції та послуг, забезпечувати відповідність європейським стандартам і залишатися конкурентоспроможними на міжнародному ринку. Успішна євроінтеграція вимагає від підприємств постійного зусилля, стратегічного планування і готовності до змін, і система менеджменту якості є ключовим інструментом у цьому процесі.

Список використаних джерел

1. Чиркова Ю.Л., Петришин Н.Я., Бортнікова М.Г. Проблеми формування систем менеджменту якості на підприємствах-суб'єктах ЗЕД. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2020. 40. С. 41–45.
2. Assessing the Outcomes of Digital Transformation Smartization Projects in Industrial Enterprises: A Model for Enabling Sustainability / I. Bashynska et al. *Sustainability*. 2023. Vol. 15.
3. Kovalchuk S. European integration dominants of waste management of road transport infrastructure. *Three Seas Economic Journal*. 2023. № 4(1). pp. 31–48.
4. Kodzhebash A. The efficiency of the transport and logistics system of waste management in the context of the development of the circular economy. *Herald of socio-economic research*. 2019. № 1(69). pp. 97–106.
5. Bednar S., Gicheva D., Link A. Innovative activity and gender dynamics. *Small Business Economics*. 2019. № 56 (4). pp. 1591–1599.
6. Kovalchuk S., Mazur K., Overkovska T. The impact of the European integration processes on the entry of Ukraine's small agricultural producers in the international logistics systems. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine*: monograph. Riga, 2019. pp. 154–173.
7. Zubko T., Kovshova I., Ilchenko N., Laptieva V., Vavdiichyk I. Evaluation of innovative activity of enterprises in the conditions of European integration. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. № 3(13 (111)). pp. 63–73.
8. Rondi E., De Massis A., Kotlar J. Unlocking innovation potential: A typology of family business innovation postures and the critical role of the family system. *Journal of Family Business Strategy*. 2019. № 10 (4).

References

1. Chirkova Y.L., Petryshyn N.Ya., Bortnikova M.H. Problems of the formation of quality management systems at the enterprises subject to the ZED. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Economic Sciences*. 2020. 40. pp. 41–45. (in Ukrainian).
2. Assessing the Outcomes of Digital Transformation Smartization Projects in Industrial Enterprises: A Model for Enabling Sustainability / I. Bashynska et al. *Sustainability*. 2023. Vol. 15.
3. Kovalchuk S. European integration dominants of waste management of road transport infrastructure. *Three Seas Economic Journal*. 2023. № 4(1). pp. 31–48.
4. Kodzhebash A. The efficiency of the transport and logistics system of waste management in the context of the development of the circular economy. *Herald of socio-economic research*. 2019. № 1(69). pp. 97–106.
5. Bednar S., Gicheva D., Link A. Innovative activity and gender dynamics. *Small Business Economics*. 2019. № 56 (4). pp. 1591–1599.
6. Kovalchuk S., Mazur K., Overkovska T. The impact of the European integration processes on the entry of Ukraine's small agricultural producers in the international logistics systems. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine*: monograph. Riga, 2019. pp. 154–173.
7. Zubko T., Kovshova I., Ilchenko N., Laptieva V., Vavdiichyk I. Evaluation of innovative activity of enterprises in the conditions of European integration. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. № 3(13 (111)). pp. 63–73.
8. Rondi E., De Massis A., Kotlar J. Unlocking innovation potential: A typology of family business innovation postures and the critical role of the family system. *Journal of Family Business Strategy*. 2019. № 10 (4).

Yuliia MALYNOVSKA

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>

e-mail: yuliia.b.molochnyk@lpnu.ua

Andrii KOZAK

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5695-4700>

e-mail: Andrii.M.Kozak@lpnu.ua

Oleksandr REMEZ

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5666-4386>

e-mail: Oleksandr.S.Remez@lpnu.ua

Valerii MYKOLAICHUK

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8282-7467>

e-mail: valerii.mykolaichuk.mmezd.2022@lpnu.ua

QUALITY MANAGEMENT SYSTEM AT ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Introduction. In the context of European integration and modern market conditions, the quality management system remains relevant and even critically important for the success of enterprises and industries. It contributes to improving quality, ensuring compliance with standards, competitiveness and the ability to meet the growing expectations of consumers.

The purpose of the paper is to consider the importance of the quality management system at enterprises in the context of European integration, determining its role in ensuring compliance with standards, increasing competitiveness and ensuring successful integration.

Results. Aspects of European integration are important for business and can have different effects on enterprises. In the paper, International standards are defined, which can be directly or indirectly related to the quality management system at the enterprise, challenges and opportunities are identified, the need for adaptation to European standards and requirements is investigated, recommendations are offered for enterprises in the context of the quality management system and European integration, following which Ukrainian enterprises can navigate the complexities of European integration, while effectively managing their innovative development.

Conclusion. The quality management system at enterprises under the conditions of European integration plays a crucial role in achieving success. It helps enterprises adapt to new conditions, improve the quality of their products and services, ensure compliance with European standards and remain competitive in the international market. Successful European integration requires constant effort, strategic planning and readiness for change from enterprises, and the quality management system is a vital tool in this process.

Keywords: European integration, quality management system, international standards

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.12>
УДК 336.227.8:(336.226.322+338.2)(477)

Алла Аркадіївна **СЛАВКОВА**

к.е.н., доцент кафедри, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8337-8679>
e-mail: slavkova.a@kneu.edu.ua

Ганна Богданівна **КОЛОМІЄЦЬ**

к.е.н., доцент кафедри, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2421-6773>
e-mail: kolomiets.hanna@kneu.edu.ua

ПОДАТКОВІ РЕФОРМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ: АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ

Податкові реформи в умовах воєнного часу завжди є складним завданням, оскільки мають значний вплив на економіку та населення. Україна, яка веде активну боротьбу проти російської агресії, також зіткнулася з необхідністю впровадження податкових реформ для забезпечення фінансової стабільності та підтримки суспільства. Важливо наголосити, що ефективність податкових реформ у воєнний час оцінюється в довгостроковій перспективі. З'ясовано, що запроваджені податкові рішення під час війни мають як позитивні, так і негативні наслідки, і їхній вплив важко оцінити наперед. Тому необхідно постійно аналізувати, оцінювати та коригувати податкові реформи відповідно до поточних реалій та умов сьогодення.

Ключові слова: оподаткування, податкова реформа, податкові виклики, податкові зміни під час війни, соціальні та економічні наслідки

ВСТУП

Після вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. Україна почала відчувати серйозні наслідки, які призвели до глибокого економічного спаду. Ділова активність в різних регіонах стала вкрай ускладненою, а в деяких випадках зовсім зупинилась. Уряд відповів на цей виклик шляхом впровадження нових податкових реформ з метою підтримки економіки та запобігання паніці серед підприємців.

Лібералізацію системи оподаткування під час конфлікту запроваджено як необхідний антикризовий захід. Зниження ставок акцизного податку, ПДВ, введення єдиного податку (ЄП) на рівні 2 % для практично всіх підприємств, полегшення адміністративного тиску на платників, дерегуляція сфери підприємництва та полегшення податкового контролю допомогли бізнесу подолати кризу. Ці заходи дали змогу компаніям зосередитися на власній діяльності, розвитку нових можливостей для відновлення виробництва та розширення продукції замість витрат на пошук ресурсів і вирішення податкових питань.

Проте важливо зрозуміти, що ці зміни є тимчасовими і антикризовими заходами, ефективними на короткий термін. Після завершення війни та стабілізації ситуації вони можуть стати непродуктивними та навіть шкідливими для бюджету та сталого економічного розвитку.

Так, після відновлення ділової активності та зниження безробіття держава повинна повернутися до сталої системи оподаткування. Законодавчі акти, спрямовані на зменшення податків, прийнято для подолання шоку від вторгнення, але час показав, що податкові пільги суттєво зменшують доходи бюджету і не завжди є вирішальним фактором для виживання підприємств.

МЕТА роботи – дослідження ефективності податкових реформ, запроваджених під час воєнного стану, аналіз соціальних та економічних наслідків.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічні основи дослідження базуються на застосуванні науково-емпіричних методів: збору, аналізу та порівняння інформації, а також на застосуванні комплексних методів: аналізу, синтезу й узагальнення даних. У статті велику увагу приділено аналізу нормативно-правової бази України, зокрема Податкового кодексу та інших відповідних законів, а також оцінюванню впливу проведених податкових реформ. Дослідження охоплює різноманітні методи, які ґрунтуються на якісному та кількісному аналізі, спрямованому на розгляд економічних та соціальних аспектів змін, внесених в період війни. Застосування таких наукових підходів та емпіричних методів дає змогу системно вивчати вплив податкових реформ на різні галузі економіки та соціальної сфери, а також з'ясувати їхній вплив на економічний рівень держави та соціальну стабільність суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Оподаткування має значний вплив на фінансову стабільність країни та сприяє розвитку фінансової системи. Військове вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 р. призвело до безповоротних втрат серед населення, окупації територій, руйнування інфраструктури, культурної спадщини, житлового сектору, доріг, а також масової міграції населення за кордон. Ця ситуація спричинила низку негативних наслідків для української економіки, включаючи зростання індексу споживчих цін, зменшення обсягів експорту та імпорту, порушення ланцюгів поставок та скорочення ВВП країни. Крім того, негативні фактори супроводжуються великими витратами бюджету держави на соціальну допомогу, відновлення та реконструкцію зруйнованих об'єктів інфраструктури, надання матеріальної підтримки військовослужбовцям. Навіть за істотної підтримки зі сторони країн ЄС та світу такі значущі витрати не може бути повністю компенсовано. У зв'язку з цим Україні необхідно знайти

внутрішні джерела поповнення бюджету. Одним із таких можливих джерел є податкові надходження від бізнесу.

Україна під час воєнного стану зіштовхнулася з багатьма викликами, які вимагали ефективного та швидкого впровадження змін в податковій реформі. Війна

привела до нестабільності в економіці, і влада мусила адаптувати Податковий кодекс та систему адміністрування податків до складних умов, які б підтримували бюджет країни. Виклики та загрози мали б серйозні економічні та соціальні наслідки для країни (табл. 1).

Таблиця 1 – Податкові виклики в умовах війни, що постали перед Україною (власна розробка авторів)

Податкові виклики в умовах війни	
Економічні наслідки	Соціальні наслідки
Збільшення фінансового навантаження на населення та бізнес через необхідність зборів для фінансування військових операцій	Фінансовий стрес та невпевненість у майбутньому серед населення
Зниження економічної активності та втрати робочих місць через війну, що призвели до зниження ВВП та загрози економічній стабільності	Втрата робочих місць та зменшення рівня життя багатьох громадян
Зменшення інвестицій та зовнішнього капіталу внаслідок нестабільності, що призвело до гальмування розвитку підприємства та економіки	Загроза соціальній стабільності через неспокій та невдоволеність населення у зв'язку з економічними проблемами
Зменшення обсягів податкових надходжень до бюджету через зменшення активності бізнесу та зменшення обсягу оборотів	Зростання безробіття та соціальних нерівностей внаслідок втрати робочих місць та скорочення економічних можливостей для громадян
Зростання державного боргу через потребу в додатковому фінансуванні для забезпечення військових потреб та відновлення інфраструктури	Загострення питань міграції, оскільки деякі громадяни шукали можливість економічного виживання за кордоном внаслідок війни та існуючої нестабільності у країні

В умовах воєнних подій Верховна Рада України (ВРУ) активно вносить зміни до податкового законодавства з метою адаптації його до нових реалій. Зміни торкнулись багатьох важливих аспектів, які мають економічні та соціальні наслідки (рис. 1).

Рис. 1 Основні напрями податкових змін під час війни (узагальнено авторами на основі [1-11])

Зміни у системі оподаткування. Вже з березня 2022 р. прийнято важливий закон стосовно змін у системі оподаткування в умовах воєнного стану [1]. Саме тоді ухвалено рішення про введення суттєвих податкових пільг та внесення змін до термінів подання звітності відповідно до податкового законодавства. У документі передбачено відстрочення строків сплати податків та подання звітності, встановлення мораторію на проведення податкових перевірок та звільнення від відповідальності тих, хто не міг вчасно виконати податкові зобов'язання.

Отже, в перші дні дії воєнного стану ВРУ прийняла рішення, спрямовані на полегшення впливу на бізнес та підприємців у цих умовах.

Зараз ВРУ планує повернення податкових перевірок з 1 грудня 2023 р., що закріплено відповідним законо-

проектом. Проте звужено коло об'єктів нагляду, які будуть перевірятися. Під податковим наглядом залишились підприємства з реалізації підакцизної продукції, гральний бізнес та фінансові установи. Мораторій на перевірку фізичних осіб-підприємців (ФОП) першої та другої груп залишився до 1 серпня 2024 р. [2].

Крім того, слід зауважити, що сьогодні платник податку без притягнення до відповідальності за це може погасити свої податкові зобов'язання перед державною не згідно з графіком податкового календаря, а у термін не пізніше пів року після припинення чи скасування дії воєнного стану.

Однією з обговорюваних змін у податковому законодавстві стало введення можливості для практично всіх підприємств з оборотом до 10 млрд грн перейти на спрощену систему оподаткування, де ставка податку становить 2 % від обороту, замість оподаткування прибутку та ПДВ [3]. Ця ініціатива знизила податкові платежі, навіть коли підприємства не мали фактичних прибутків, оскільки ті, що зазнали збитків, вже й так не сплачували податок на прибуток підприємств. Як наслідок, розповсюдження спрощеної системи на всі компанії на довгостроковий період могло бути шкідливим і для бюджету держави, і для розвитку вітчизняного бізнесу. Далеко не всі підприємства були в змозі перейти на 2 %-ву систему, оскільки це призвело б до втрати податкового кредиту. У результаті імпортери одержали відчутну перевагу від нової системи, зупинивши сплату ПДВ, тоді як внутрішні виробники продовжували сплачувати його. Як наслідок, ця система знизила конкурентоспроможність українських компаній.

Зміни для ФОП. ФОПи також мали змогу скористатись пільговими 2 %, про які згадано вище. До того ж незадовго до початку повномасштабної війни держава прийняла ще більше важливих рішень, якими значно знижено податковий тиск на підприємців. ФОПів (перша та друга групи) звільнено від обов'язкової сплати ЄП з квітня 2022 р. та відповідно вони не мали обов'язку подавати декларацію стосовно ЄП. Проте з 1 серпня

2023 р. цю опцію скасовано [4]. Такі урядові пом'якшення, хоч і не на довгостроковий термін, надали значної підтримки підприємцям, зменшили їх фінансове навантаження та допомогли «вижити» в умовах війни.

Податкові пільги. У зв'язку з війною та спробами уряду обмежити ціни на паливо в Україні виникла загроза дефіциту пального. Певний час пальне продавалося лише за талонами, які могли придбати підприємства. Пізніше уряд дозволив включати в ціну пального витрати на доставку, а також 15 березня 2022 р. парламент знизив ставку ПДВ на пальне з 20 % до 7 %, а акцизний податок на пальне знижено до нуля [3]. Крім того, Кабінет Міністрів дозволив обіг пального, що відповідає класам «Євро 3» та «Євро 4» (раніше дозвіл був лише на пальне класу «Євро 5»), що дало можливість залучити додаткові ресурси для потреб Збройних Сил України (ЗСУ). З 1 липня 2023 р. в Україні відновлено ПДВ у розмірі 20 % та акцизний податок на всі види палива, що спричинило масове незадоволення, оскільки цей період збігся з початком збору врожаю та підвищенням попитом на паливні матеріали серед вітчизняних аграріїв [5].

Важливі зміни запроваджено стосовно скасування ПДВ та ввізного мита [6]. Попри те, що ця норма вже не діє, вважаємо таке податкове рішення неефективним. Коли восени 2022 р. Україна мала потребу в значному обсягу імпортованих товарів і послуг, для військової допомоги зокрема, велика кількість організацій та компаній заморозили свою діяльність. Тоді ввезені товари робили значну конкуренцію вітчизняним, у зв'язку з чим торговельний баланс нашої держави був дефіцитним, а попит на валюту тільки зростає.

Червень 2022 р. відзначився змінами з надання пільг для індустріальних парків, які будуть діяти впродовж десятирічного терміну [7]. Так, ці пом'якшення передбачали звільнення від податку на прибуток, ПДВ та ввізного мита. Отримати цю пільгу можна було тільки тоді, якщо грошові кошти буде спрямовано на розвиток підприємства. Крім того, для місцевих податків встановлено пільгові ставки органами самоврядування, якими могли скористатися учасники індустріальних парків. Доцільність такого податкового рішення не зовсім підтверджується з огляду на те, що встановлені пільги не мають ефективного впливу на розвиток відповідних галузей. До того ж податкові надходження не окупаються, і, як результат, – не завжди вдалий перерозподіл ресурсів. Зважаючи на це, дерегуляція економічної ланки, а також пом'якшення адміністрування податків будуть більш дієвими рішеннями.

Інші податкові зміни. В перший день війни держава затвердила перелік товарів, які відносяться до категорії критичного імпорту [8]. Таке рішення мало запобігти відтоку валютного обігу за кордон, адже імпорт всіх інших товарів, які не зазначено в цьому переліку, було заборонено. Цей список поступово оновлювався та розширювався, у результаті чого почав втрачати свою практичну цінність. Тому в липні 2022 р. його скасували і повернули податки на ввезені товари [9]. Нині певні обмеження на імпорт залишилися, проте вони стосуються імпорту послуг, адже факт надання послуги перевірити багатого складніше, аніж факт ввезення товару.

Благодійна допомога та підтримка ЗСУ. 15 березня 2022 р. відповідно до рішення парламенту отримано дозвіл на податкові пільги організації, які надають бла-

годійну допомогу під час війни [3]. Згідно з цим рішенням пальне, а також гуманітарна допомога, що передано ЗСУ або Територіальній обороні, не підлягають оподаткуванню ПДВ. Благодійна допомога, спрямована на підтримку учасників бойових дій, осіб, які проживають на територіях, що перебувають під впливом бойових дій, вимушених переселенців та загалом тих, хто постраждав від російської агресії, не підлягає оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб і військовим збором. Також надано можливість отримувати податкову знижку в обсязі благодійної допомоги на суму не більше 16 % річного доходу (порівняно з 4 % раніше) та віднесення благодійної допомоги до витрат у 2022 р.

З вересня 2022 р. вступили в дію нові зміни до законодавства, які звільняють від оподаткування благодійну допомогу, сплачену на користь членів сімей поранених та загиблих учасників бойових дій [10-11]. Також визначено перелік послуг і коштів, які не підлягають оподаткуванню доходу волонтерів чи учасників неурядових організацій, якщо вони отримані від таких організацій (це стосується коштів, наданих благодійними організаціями, громадськими об'єднаннями, включеними до Реєстру неприбуткових установ та організацій, а також всеукраїнських громадських об'єднань осіб з інвалідністю та їх спілок платникам податку – учасникам конгресів та іншим).

У лютому 2023 р. здійснено важливі урядові кроки, які становили значне підґрунтя для забезпечення ЗСУ в тяжких умовах війни. Так, звільнено від оподаткування ПДВ безпілотні літальні апарати, колімакторні приціли, прилади нічного бачення.

Додатково встановлено звільнення від сплати ввізних мит на період введеного воєнного стану і щонайменше три роки після його припинення або скасування для товарів оборонного призначення. Йдеться про автомобілі спеціального призначення, радіолокаційні станції та мобільні ремонтні майстерні, які застосовуються у військових цілях.

До того ж уряд спростив порядок імпорту дронів та товарів військового призначення. Це рішення сприяло оперативному забезпеченню ЗСУ необхідними для протидії російській агресії приладами та технікою. Так, зміни до законодавства дали поштовх для розвитку вітчизняного виробництва оборонної продукції.

Отже, податкові реформи, запроваджені за час війни, були суттєвими. Їх вплив відзначився на всіх сферах соціально-економічного життя населення. Війна триває, а це означає, що держава має бути ефективним інструментом регулювання податкових відносин між підприємством та урядом. Прийняття економічно доцільних рішень, орієнтованих на потреби населення та тяжкі реалії, допоможуть країні втримати економіку, знизити державний борг та забезпечити стабільність та впевненість для громадян.

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз податкових реформ, проведених під час війни, показав, що уряд зробив важливі кроки для підтримки бізнесу. Зокрема, здійснено зміни в системі оподаткування, які стосувались як фізичних, так і юридичних осіб. Запроваджено податкові пільги стосовно таких податків, як ЄП, ПДВ, податок на прибуток підприємств, мито та акцизний податок. Державою також

пом'якшено процедуру оподаткування благодійної допомоги та підтримки ЗСУ. Всі ці рішення мали як позитивні, так і негативні наслідки. Оцінювання впроваджених реформ орієнтоване на здійснення в довгостроковій перспективі, адже в умовах воєнного стану їх вплив оцінити можливо тільки на короткий термін.

Подальший аналіз податкової системи України та імплементованих реформ є обов'язковим, адже умови сьогодення та затяжна війна можуть мати вирішальний вплив як на економічну систему України, так і на благополуччя населення.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022.
2. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо скасування мораторію на проведення податкових перевірок: Проект Закону України від 06.09.2023 № 10016. *Відомості Верховної Ради України*. 2023.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 № 3219-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023.
5. Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 21.09.2022 № 2618-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустриальних парків в Україні. : Закон України від 21.06.2022 № 2330-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 №153. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perelik-tovariv-kritichnogo-importu-153-240222>
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 07 липня 2022 р. № 761. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-liutoho-2022-r-153-t70722>
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, виплаченої на користь членів сімей поранених та загинувших учасників бойових дій під час участі у відсічі збройній агресії та забезпеченні національної безпеки України: Закон України від 15.08.2022 № 2516-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 15.08.2022 № 2520-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022.

References

1. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the specifics of taxation and reporting during the period of martial law: Law of Ukraine dated March 03, 2022 № 2118-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022 (in Ukrainian).
2. Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the cancellation of the moratorium on tax audits: Draft Law of Ukraine dated September 6, 2023 № 10016. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2023 (in Ukrainian).
3. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law: Law of Ukraine dated March 15, 2022 № 2120-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022 (in Ukrainian).
4. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the peculiarities of taxation during the period of martial law: Law of Ukraine dated June 30, 2023 № 3219-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2023 (in Ukrainian).
5. On amendments to Chapter XX "Transitional Provisions" of the Tax Code of Ukraine regarding excise tax rates for the period of the legal regime of martial law, state of emergency: Law of Ukraine dated September 21, 2022 № 2618-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2023 (in Ukrainian).
6. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law: Law of Ukraine dated March 24, 2022 № 2142-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022 (in Ukrainian).
7. On making changes to the Tax Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for the operation of industrial parks in Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2022 № 2330-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022 (in Ukrainian).
8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2022 № 153. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perelik-tovariv-kritichnogo-importu-153-240222> (in Ukrainian).
9. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 7, 2022 № 761. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-liutoho-2022-r-153-t70722> (in Ukrainian).
10. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the exemption from taxation of charitable assistance paid to the benefit of family members of wounded and dead combatants during participation in repelling armed aggression and ensuring the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated 15.08.2022 № 2516-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022 (in Ukrainian).
11. On making changes to the Tax Code of Ukraine regarding the promotion of the development of volunteer activities and activities of non-profit institutions and organizations in the conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: Law of Ukraine dated 15.08.2022 № 2520-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022 (in Ukrainian).

Alla SLAVKOVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8337-8679>

e-mail: slavkova.a@kneu.edu.ua

Hanna KOLOMIETS

PhD in Economics, Associate Professor of department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2421-6773>

e-mail: kolomiets.hanna@kneu.edu.ua

TAX REFORMS DURING THE WAR: ANALYSIS OF SOCIAL AND ECONOMIC CONSEQUENCES

Introduction. The taxation system in any country plays an important role in regulating economic processes and ensuring the financial stability of the state. In periods of wars and global crises, such a system becomes especially important, as taxes are one of the main sources of revenue for the budget and can significantly affect the economic situation of the country. Implementing effective tax reforms in wartime is always a difficult task. Ukraine, which is actively fighting against Russian aggression, also faced the need to implement tax reforms to ensure financial stability and support society. In these conditions, guided by the needs of the country, the Ukrainian authorities made significant changes to the taxation system. Before the introduction of tax reforms, Ukraine faced a number of serious challenges. The invasion of Russia in 2022 was accompanied by irreparable damage, occupation of territories, destruction of infrastructure, mass migration of the population and great social and economic difficulties. The war not only led to a humanitarian crisis, but also seriously undermined the financial stability of the state. Before the start of the conflict, the Ukrainian economy was already under internal stress, and military actions limited the country's ability to function normally and sustain economic growth.

The purpose of the paper is to study the effectiveness of tax reforms introduced during martial law, to analyze the social and economic consequences.

Results. To ensure financial stability in wartime conditions and overcome economic difficulties, the authorities adopted a number of measures aimed at reducing the tax burden on business and entrepreneurs. One of the key reforms was the introduction of a simplified taxation system for enterprises with a small turnover, where the tax rate was only 2% of turnover. This decision made taxation more transparent and simple for entrepreneurs, and also allowed to reduce tax payments, even in the absence of actual profit. Tax incentives have been introduced for taxes such as flat tax, value added tax, income tax, customs duty and excise duty. The state also eased the procedure for taxing charitable assistance and support for the Armed Forces of Ukraine.

Conclusion. All these tax decisions had both positive and negative economic and social consequences. It is important to emphasize that the effectiveness of wartime tax reforms is evaluated in the long term, and their impact can be difficult to estimate in advance. Therefore, it is necessary to constantly analyze, evaluate and adjust according to the current realities and conditions of today.

Keywords: taxation, tax reform, tax challenges, tax changes during the war, social and economic consequences

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.13>
УДК 327.55+ 351.86(477)

Володимир Іванович САРИЧЕВ

д.е.н., доцент, професор кафедри, Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8544-9901>
e-mail: vsarychev.dnu@gmail.com

Ольга Миколаївна ГАПЄЄВА

д.е.н., доцент, професор кафедри, Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6320-2775>
e-mail: golga@ukr.net

Кирило Миколайович ОГДАНСЬКИЙ

к.е.н., доцент кафедри, Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8126-4977>
e-mail: ogdankn@gmail.com

АНАЛІЗ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ФАКТОРІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті подано характеристику поняття «політика економічної безпеки». Актуальність теми визначено необхідністю економічної безпеки України, яка зумовлена об'єктивними процесами та явищами, що відбуваються як у національній економіці й суспільстві, так і у світовому просторі. Визначено, що суть економічної безпеки полягає в готовності державних інститутів забезпечити національні інтереси держави та створити механізми захисту національної економіки, забезпечити спроможність суспільства до підтримання та оновлення відтворювальних процесів і соціально-політичної стабільності. Зазначено, що економічна безпека є не тільки однією з найважливіших складових комплексної системи національної безпеки, а й підґрунтям для дотримання та реалізації державних інтересів.

Ключові слова: політика економічної безпеки, загроза глобалізації, стратегічний розвиток, зовнішньополітична діяльність, геополітичні фактори

ВСТУП

Сучасна геополітична ситуація змусила Україну сформулювати правила взаємовідносин у своїй зовнішній регіональній політиці.

Геополітичне становище країни відповідає її власним національним інтересам, а також місцю в регіональній та глобальній міжнародній системі. У нинішніх умовах керівництво України має займати активну зовнішньополітичну позицію. Незалежність України гостро потребує наукових досліджень із застосуванням сучасних теоретико-методологічних засад геополітики. З огляду на особливості сьогочасної міжнародної системи й місця в ній України такі дослідження сприятимуть реалізації пріоритетних напрямів зовнішньої політики.

Питання аналізу геополітичних факторів у контексті забезпечення національної економічної безпеки України досліджує велика кількість науковців. Зокрема, В. Лимар та О. Зверев аналізують важливі підходи до розуміння концепції міжнародної безпеки [7]. І. Поліщук зазначає, що нині країна перебуває в центрі геополітичних подій і тому багато факторів впливають на її економічну безпеку [9]. На важливість формування правильної економічної політики для забезпечення національної безпеки держави вказує В. Телегін [12].

В. Загурська-Антонюк надає важливу інформацію про сучасні геополітичні зміни у глобалізованому світі та їхній вплив на Україну [4]. О. Джураєва виявляє особливості формування стратегії національних інтересів для забезпечення національної безпеки загалом [3]. І. Мазуренко розглядає термін «геополітика» і фактори, які його характеризують [8].

Важливим аспектом розвитку й існування держави є економічна безпека, що полягає в захищеності націо-

нальних інтересів, зазначають Ю. Королюк і В. Толуб'як [6]. Наукові підходи до визначення основних загроз Україні в сучасній геополітиці досліджує О. Рафальський [10].

О. Снігурська виявляє фактори забезпечення економічної безпеки, які є прямим шляхом до геополітичної безпеки [11]. О. Бандурка акцентує увагу на нинішніх викликах і загрозах сталому економічному розвитку України [1].

Сьогочасна ситуація у сфері безпеки навколо України складна і динамічна: збройний конфлікт на сході України, військово-політична нестабільність на Близькому Сході, міжнародний тероризм, загрози в кіберпросторі та заперечний вплив на світові фінанси й енергетику.

Є підстави вважати, що міжнародні відносини змінилися у зв'язку з прискоренням процесу глобалізації та підвищенням імовірності негативного впливу іноземних держав на реалізацію національних інтересів України, пов'язаних зі суверенітетом, територіальною цілісністю та недопущенням втручання у внутрішні справи держави. Різко зросли можливості та практика застосування засобів і методів ведення війни для досягнення політичних цілей. Це призводить до значного підвищення ролі воєнної політики в реалізації національних інтересів України.

МЕТА дослідження – визначити сучасні проблеми економічної безпеки, яка є ключовою для існування держави Україна.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною основою роботи є праці вітчизняних науковців, методологічною – метод спостереження, що дає змогу отримати об'єктивну інформацію про прояв

економічних факторів у реальних ситуаціях в Україні. Також задіяно метод аналізу результатів опитування фахівців і приватних осіб з усього світу, що дало змогу класифікувати економічних агентів, які стикаються з різними геополітичними ризиками. Для виявлення сучасних тенденцій у геополітиці застосовано методи аналізу й узагальнення, за допомогою яких і отримано висновки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Геополітичне положення країни може впливати на її імідж та позначатися на відносинах з іншими державами.

На міжнародний потенціал країни впливають чинники, які, зі свого боку, характеризуються геополітичними параметрами, що охоплюють наявні та потенційні ресурси. Серед них такі:

1. *Географічні*: територіальне розташування, ландшафт, природно-кліматичні умови, наявність мінеральних ресурсів тощо.

2. *Культурно-демографічні*: населення, етнічне представництво, сексуальність, культурні особливості, релігія, мова, спортивні досягнення тощо.

3. *Політичні*: політична стабільність, верховенство права, демократичний процес, нормативно-правова підтримка, ступінь корупції, політичні лідери тощо.

4. *Економічні*: економічна стабільність, соціальна справедливість, розвиток бізнес-процесів, конкурентоспроможність тощо.

5. *Військово-оборонні*: розвиток військової та оборонної промисловості, чисельність армії та сил внутрішньої безпеки, ймовірність внутрішніх конфліктів.

6. *Інформаційно-комунікаційні й технологічні*: розвиток інформаційних технологій, популяризація Інтернету, телекомунікацій, автоматизація виробництва.

7. *Фактори навколишнього середовища*: загальний рівень забруднення, екологічно чисті товари, показники доступності продукції, техногенні катастрофи/аварії.

8. *Освіта й інноваційні чинники*: освітній рівень громадян, доступність освітніх послуг, інноваційність економіки [2].

Важливим і актуальним завданням є усунення або мінімізація впливу загроз економічній безпеці України.

Найнебезпечнішими з них є корупція, тіньова економіка, економічна злочинність, а також розпад української економічної системи внаслідок незаконної анексії Криму та повномасштабної війни. Усе це в сукупності призводить до негативних і руйнівних наслідків, які відчуються як бізнес-спільнотою, так і окремими громадянами.

Дослідження в галузі національної безпеки потребує застосування методологічного інструментарію, заснованого на системному аналізі складних соціальних процесів. Розрізняють системи національної безпеки та системи забезпечення національної безпеки.

Досвід останнього десятиліття засвідчив, що процес геополітичних змін, що охопив практично всі сфери життя суспільства, виявляє неоднозначні тенденції і у галузі безпеки. З одного боку, посилюються інтеграційні процеси як на глобальному, так і на регіональному рівнях, а з іншого – загострюється конкуренція між глобальними та регіональними центрами сили за збереження і

зміцнення свого впливу, що збільшує масштаби нових викликів і загроз [4].

Ігнорування принципу системності не дає змоги об'єктивно поглянути на трансформацію сфери безпеки й оборони України, що стикається з постійним впливом внутрішніх і зовнішніх деструктивних чинників, а також на можливості її розвитку (включно з варіантами боротьби, захисту та протидії). Слід зазначити, що наукове осмислення цього процесу відбувається повільно і фрагментарно. Це є не лише теоретичною прогалиною, а й практичним негативним чинником у цій сфері.

Економічна безпека є ключовим чинником існування будь-якої держави. Її сутність полягає в захисті національних інтересів, готовності та спроможності державних органів створювати відповідні безпекові механізми, спроможності підтримувати та відновлювати процеси суспільного розвитку і соціально-політичну стабільність усередині країни. Економічна безпека є однією з найважливіших складових комплексної системи національної безпеки як такої.

В умовах глобалізації та внутрішньополітичної й економічної нестабільності основними загрозами економічній та національній безпеці України є:

- соціально-політичні конфлікти, наявність незадоволених і агресивних груп;
- військові конфлікти;
- високий рівень міграції (внутрішньої та зовнішньої) біженців і переміщених осіб;
- стигматизація переміщених осіб;
- погіршення екологічної ситуації, зростання ризику техногенних промислових аварій;
- високий рівень тінізації, зокрема офшоризації економіки;
- зниження інвестиційної активності;
- погіршення макроекономічних показників;
- корупція;
- моральна і духовна убогість, зневіра населення, залежність від міжнародних кредиторів;
- втручання у внутрішні справи країни інших держав, наднаціональних структур та інших суб'єктів зовнішньої політики [9].

24 лютого 2022 р. Україна вступила в новий етап світової історії, привертаючи до себе увагу міжнародної спільноти та стаючи одним із головних акторів світової політики.

Боротьба України проти російської агресії по-новому віддзеркалила особливості й суперечності глобального процесу. Вона сприяла оновленню наявних та створенню нових союзів й інституцій, коригуванню пріоритетів, партнерських відносин і терпимості до компромісів. Економічне середовище, – як глобальне, так і внутрішнє, внаслідок російської агресії зазнало значних негативних системних впливів, породивши низку короткострокових і середньострокових ризиків і викликів, що їх має розв'язувати світова спільнота. Агресія оголила суперечності сучасного світу, зумовлені конкуренцією (політичною, економічною та гуманітарною) між демократичним та авторитарним світами, і посилила увагу до питань взаємодії та конфлікту між трьома найвпливовішими глобальними центрами ухвалення рішень – США, ЄС та Китаєм.

Таблиця 1 – Характеристика геополітичних трансформацій, що впливають на національну безпеку (складено авторами на основі власних розробок)

Основи геополітичних трансформацій	Сутність
Економічно-фінансова	<ul style="list-style-type: none"> - контроль економічно-фінансових ринків ТНК; - витіснення з міжнародних ринків країн зі слабкорозвиненими економічними та фінансовими системами; - підвищення ризику економічної злочинності через розвиток електронної економіки; - зменшення можливостей імпорту й експорту для країн зі слабкою конкурентоспроможністю; - ризик економічної та фінансової гегемонії країн з високою конкурентоспроможністю на міжнародних ринках.
Інформаційно-комунікативна	<ul style="list-style-type: none"> - небезпека повного переходу від реальної до віртуальної соціальної взаємодії; - розширення можливостей для інформаційних кібератак і розпалювання інформаційних війн.
Військово-оборонна	<ul style="list-style-type: none"> - вразливість військових і оборонних систем, які не є частиною військового або оборонного союзу (НАТО, миротворчі сили ООН, ОБСЄ); - зниження обороноздатності держав, що перебувають у стані військового конфлікту або ворожої ситуації через міжнародний адміністративний та правовий тиск; - загроза нарощування ядерного потенціалу закритими авторитарними державами (Іран, Китай, Росія); - зростання військових і терористичних загроз від експорту військової техніки та технологій; - зростання ризику кіберконфліктів і кібератак.
Соціально-демографічна	<ul style="list-style-type: none"> - ризик скорочення чисельності населення в європейських країнах: головним чином через зниження рівня народжуваності та загальне старіння населення, коли кількість смертей перевищує кількість народжень; - посилення міграції до країн Західної Європи та Північної Америки - загроза виснаження соціальних і трудових ресурсів у Східній Європі (включаючи Україну) через неконтрольоване заселення.
Науково-технологічна	<ul style="list-style-type: none"> - зниження творчого наукового потенціалу через залежність від технологічних процесів; - зростання ризику техногенних викликів.
Етнонаціональна	<ul style="list-style-type: none"> - поширення крайнього націоналізму й екстремізму; - інтеграція та повна асиміляція малих етнічних і національних груп; - тенденція до "ісламізації" європейського континенту.
Екологічно-сировинна	<ul style="list-style-type: none"> - знецінення біологічних і природних факторів з точки зору соціального-національного розвитку; - утилітарне та споживачьке ставлення до природних ресурсів, що призводить до виснаження планетарної ресурсної бази.
Культурно-ідеологічна	<ul style="list-style-type: none"> - посилення біполярного конфлікту між демократичними і ліберальними цінностями та авторитарними і егалітарними ідеологіями; - поява квазіморальних культурних та ідеологічних форм; - знецінення елітарних культурних форм шляхом заміщення їх масовою культурою та неконтрольованими нормативно-моральними тенденціями; - накладання культурних та ідеологічних цінностей на глобальні стандарти й моду.

Війна, розв'язана росією проти України, завдала потужного удару по всіх без винятку галузях нашої економіки, але водночас прискорила формування уявлення про безальтернативність руху України до повноправного членства в ЄС. З висуненням кандидатури України на вступ до ЄС від країни вимагатиметься посилення інституційних зобов'язань, реалізація заходів та інструментів підтримання економічної стабільності, зміцнення людського і гуманітарного капіталу в умовах воєнних дій та посткризового відновлення. У результаті значення України зростає. Вона вже зараз є глобальним гравцем на сільськогосподарському та продовольчому ринках, від якого залежить продовольча безпека [12].

Основні проблеми, що створюють ризики й загрози національній безпеці країни, можна поділити на дві групи. До першої належать такі, що мають місце в багатьох державах: конфлікти довкола енергоресурсів, техногенні катастрофи, тероризм, незаконний обіг наркотиків, організована злочинність і корупція, нелегальна міграція, торгівля людьми, демографічні проблеми. До другої – суто українські: геополітичне положення, яке визначає високу залежність від зовнішніх чинників, та об'єктивні суспільно-політичні й соціально-економічні проблеми розвитку країни як суверенної держави [1].

Сьогоднішні потенційні загрози Україні на міжнародній арені пов'язано зі спробами економічного, політичного, культурного й інформаційного тиску. Насамперед від Росії, яка намагається створити ситуацію, за якої Україна політично позиціонується як сателіт, а територіально – як периферійний простір. Така ситуація загрожує національній безпеці через посилення викликів, а в геополітичному плані – віддаляє Україну від інтеграції в європейський простір.

Відсутність високої професійної кваліфікації та практичного досвіду в галузі державного будівництва і державного управління підвищує ризик підпасти під зовнішній тиск який перешкоджає ефективній реалізації державної міжнародної та внутрішньої політики. Глобальні тенденції суспільно-політичного, військово-політичного й соціально-економічного розвитку створюють низку суперечностей всередині країни та між окремими державами, ще більше ускладнюючи розв'язання наявних проблем національної безпеки [1].

Завдання реформування України вимагає від громадян і керівництва держави рішучих дій з визначення національних інтересів і шляхів їх досягнення, а також забезпечення національної безпеки як складника умов існування та розвитку України.

ВИСНОВКИ

Розглядаючи поняття геополітичного статусу держави та визначаючи його сутнісні ознаки, можна дійти висновку, що держава, здатна вчасно виробити ефективну модель розвитку, має певні переваги. Ефективність такої моделі можна оцінити, визначивши геополітичний статус держави, наявність і рівень якого дає змогу сформулювати стратегію геополітичних дій на

міжнародній арені.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є розроблення моделей оцінювання геополітичного статусу держав і розвиток практично орієнтованого аналітичного інструментарію для підтримки прийняття управлінських рішень органами державної влади.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. Економічна безпека України: виклики та загрози. *Економічна безпека держави в контексті національних інтересів*. 2021. № 1. С. 16-18. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd2f61e9-e400-4620-ba77-88258f1b3384/content>
2. Булатова О.В., Федоров Е.В. Виклики, загрози та ризики формування національної економічної безпеки: глобальний та національний рівень. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2022. Вип. 33. С. 52-65. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2022-12-23-52-65>
3. Джураєва О.О. Теоретико-правовий аспект функції забезпечення національної безпеки сучасної держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 53. С. 8-11. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc53/juspradenc53.pdf#page=8>.
4. Загурська-Антонюк В.Ф. Державне управління національною безпекою в умовах геополітичних трансформацій: монографія. Житомир, 2020. 336 с. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8058/ЗАГУРСЬКА-АНТОНЮК_МОНОГРАФІЯ_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Клочко О., Семенець-Орлова І. Національна безпека: український вимір. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Вип. 2 (62). С. 66-75. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-10)
6. Корольок Ю., Толуб'як В. Політика економічної безпеки України в умовах глобальних загроз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. С. 1-7. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.6.3>
7. Лимар В.В., Зверев О.Д. Міжнародна економічна безпека України в умовах посилення зовнішніх загроз. *Економіка і організація управління*. 2022. № 1 (45). С. 13-24. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.1.2>
8. Мазуренко І.М. Геополітичні характеристики як форма реалізації геополітики. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2019. № 2. С. 14-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2019_2_4
9. Поліщук І.О. Геополітична роль України. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2022. № 1 (52). С. 169-177. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.52.249960>
10. Рафальський О.О. Загрози України в нових геополітичних умовах: ризики та шляхи подолання. *Вісник національної академії Наук України*. 2023. № 8. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2023.08.036>
11. Снігурська О. Конкуренентоспроможність у забезпеченні економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та національної безпеки держави: міжнародна наукова Інтернет-конференція молодих вчених*. 2020. С. 177-180. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/491>
12. Телегін В.В. Вплив економічної ситуації на забезпечення національної безпеки України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. Вип. 1 (65). С. 24-42. URL: <https://doi.org/110.31732/2663-2209-2022-65-34-42>

References

1. Bandurka O. Economic security of Ukraine: challenges and threats. *Economic security of the state in the context of national interests*. 2021. No. 1. pp. 16-18. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd2f61e9-e400-4620-ba77-88258f1b3384/content> (in Ukrainian).
2. Bulatova O.V., Fedorov E.V. Challenges, threats and risks of national economic security formation: global and national level. *Bulletin of the Mariupol State University*. 2022. Issue 33. pp. 52-65. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2022-12-23-52-65> (in Ukrainian).
3. Dzhuraeva O.O. Theoretical and legal aspect of the function of ensuring the national security of the modern state. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. 2021. No. 53. P. 8-11. (in Ukrainian).
4. Zahurska-Antoniuk V F. State management of national security in the conditions of geopolitical transformations: monograph. Zhytomyr, 2020. 336 p. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8058/ЗАГУРСЬКА-АНТОНЮК_МОНОГРАФІЯ_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (in Ukrainian).
5. Klochko O., Semenets-Orlova I. National security: the Ukrainian dimension. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political science and public administration*. 2022. Issue 2 (62). pp. 66-75. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-10) (in Ukrainian).
6. Koroliuk Yu., Tolubiak V. Ukraine's economic security policy in conditions of global threats. *Public administration: improvement and development*. 2019. No. 6. pp. 1-7. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.6.3> (in Ukrainian).
7. Lyamar V.V., Zveriev O.D. International economic security of Ukraine in conditions of increasing external threats. *Economics and management organization*. 2022. No. 1 (45). pp. 13-24. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.1.2> (in Ukrainian).
8. Mazurenko I.M. Geopolitical characteristics as a form of implementation of geopolitics. *Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*. 2019. No. 2. pp. 14-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2019_2_4 (in Ukrainian).
9. Polishchuk I.O. Geopolitical role of Ukraine. *Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise*. 2022. No. 1 (52). pp. 169-177. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.52.249960> (in Ukrainian).
10. Rafalskyi O.O. Threats to Ukraine in new geopolitical conditions: risks and ways to overcome them. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 2023. No. 8. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2023.08.036> (in Ukrainian).
11. Snihurska O. Competitiveness in ensuring the economic security of the enterprise. *Actual problems of law enforcement and national*

security of the state: international scientific Internet conference of young scientists. 2020. pp. 177-180. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/491> (in Ukrainian).

12. Telehin V.V. The influence of the economic situation on ensuring the national security of Ukraine. *Scientific notes of the "KROK" University*. 2022. Issue 1 (65). pp. 24-42. URL: <https://doi.org/110.31732/2663-2209-2022-65-34-42> (in Ukrainian).

Volodymyr SARYCHEV

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, State University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8544-9901>

e-mail: vsarychev.dnu@gmail.com

Olha HAPIEIEVA

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, State University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6320-2775>

e-mail: golga@ukr.net

Kyrylo OHDANSKYI

PhD in Economics, Associate Professor of department, State University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8126-4977>

e-mail: ogdankn@gmail.com

ANALYSIS OF GEOPOLITICAL FACTORS IN THE CONTEXT OF ENSURING NATIONAL ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The study describes the concept of "economic security policy" in Ukraine. Relevance is determined by the need for the economic security of the state, which is determined by objective processes and phenomena that occur both in the national economy and society, and in the world space. The purpose is to determine the problem of economic security, which is key to the existence of the state. In the main results, the essence of economic security is defined as the readiness of state institutions to ensure the national interests of the state and create mechanisms for the protection of the national economy, to ensure the ability of society to maintain and renew reproductive processes and socio-political stability. The conclusion states that economic security turned out to be not only one of the most important components of the comprehensive system of national security, but also the basis for observing and realizing national interests. Among the main threats to economic and national security in politically and economically Ukraine, the author includes socio-political conflicts, the presence of a large number of people with dissatisfied and aggressive ideas, military conflicts, a high level of migration of refugees and displaced persons, the deterioration of the ecological situation, the growth of anthropogenic accidents, corruption, a high level of shadowing, in particular, a high level of corruption, the growth of unemployment and dependence on international creditors, as well as establishing high indicators of shadowing, in particular, a high level of unemployment, dependence on international creditors. In the conditions of increasing external threats, the transformation of Ukraine's state policy in the field of economic security should be aimed at eliminating signs of incapacity and forming Ukraine as a strong, innovative and independent state by implementing effective regulatory mechanisms to create a safe economic environment.

Keywords: economic security policy, threat of globalization, strategic development, foreign policy activity, geopolitical factors

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.14>
УДК 349.41

Вікторія Вячеславівна ГУЛІЦЬКА

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3141-7565>
e-mail: vgulitska@gmail.com

Аліна Олегівна ПИВОВАР

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0832-0407>
e-mail: a.o.pyvovar@gmail.com

ПРИВАТИЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено аналізу юридичних аспектів процесу приватизації земельних ділянок в умовах воєнного стану, зокрема системи обмежень земельних прав громадян. Дослідження включає вивчення положень чинного законодавства та внесених змін до нього протягом періоду воєнного стану. Особливу увагу приділено судовій практиці, зокрема рішенням Верховного Суду України. Авторами наведено аргументи з необхідності внесення змін у законодавство, також розглянуто можливість відмови від процедури приватизації земельних ділянок. Враховуючи актуальність проблеми приватизації земель під час воєнного стану, дослідження виконане з урахуванням подій сьогодення.

Ключові слова: приватизація землі, обмеження земельних прав, використання земель, земельні правовідносини, право власності, земельні спори

ВСТУП

Одним з найбільш гострих питань, які виникають під час воєнного стану, є приватизація земельних ділянок. Це питання є надзвичайно вагомим, оскільки стосується основних прав людини – права на власність та її безпеки. Умови воєнного стану створюють непередбачувані виклики для правової системи, порушуючи звичайний порядок речей і вимагаючи глибокого аналізу й нових підходів до розв'язання правових питань. У цьому контексті важливо розглянути не лише теоретичні аспекти цієї проблеми, але й практичні приклади та висновки, що може бути корисно для законодавців, правозастосовників та громадян, яких цікавить приватизація земельної ділянки.

Дослідження цієї теми має велике значення для покращення правової системи України в умовах воєнного конфлікту, сприяючи розвитку сучасних та ефективних механізмів захисту прав власності громадян та забезпеченню стабільності у суспільстві.

МЕТА статті – аналіз змін у порядку приватизації земель під час воєнного стану, надання практичних рекомендацій з вдосконалення законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженню питань, пов'язаних з регулюванням правового інституту приватизації земель присвятили свої праці такі вчені як Д.В. Бусуйок, С.В. Гринько, О.І. Заєць, Н.В. Ільків, І.І. Каракаш, І.О. Костяшкін, П.Ф. Кулинич, Р.І. Марусенко, А.М. Мірошніченко, В.В. Носік, Д.В. Федчишин, Т.Є. Харитонова, М.В. Шульга та ін. Завдяки значному внеску вчених набули розвитку теоретичні основи побудови української моделі приватизації земель, проте в реаліях сьогодення така модель потребує вдосконалення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вторгнення росії на територію України вплинуло на земельні відносини на всій її території, і це вимагало прийняття особливих законодавчих змін для регулю-

вання ситуації в умовах воєнного стану. Законодавці швидко зреагували на необхідність серйозних перетворень у законодавстві для ефективного регулювання суспільних відносин [1]. У травні 2022 р. прийнято Закон № 2247-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану" (далі – Закон № 2247-IX), який дав змогу відкрити ринок сільськогосподарських земель в Україні для громадян та юридичних осіб.

Зазначений закон вводить низку важливих змін і нововведень стосовно регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, включаючи такі аспекти: надання земельних ділянок державної та комунальної власності в оренду без торгів, надання земельних ділянок для розміщення об'єктів для тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб, забезпечення сталого функціонування інженерних мереж та приватизацію земельних ділянок.

Під час воєнного стану в Україні виникли певні обмеження та заборони приватизації земельних ділянок. Відповідно до пп. 5 п. 27 розд. X Земельного кодексу України (ЗКУ) забороняється безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації [3], але також за Законом № 2698-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель" (далі – Закон № 2698-IX), який набрав чинності у жовтні 2022 р., підпункт доповнено таким винятком, в якому зазначається, що положення цього підпункту не поширюються на безоплатну передачу земельних ділянок у приватну власність власникам розташованих на таких земельних ділянках об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), а також на безоплатну передачу у приватну власність громадянам України

земельних ділянок, переданих у користування до набрання чинності цим кодексом (ЗКУ) [2]. Відповідно виникає питання реалізації права на приватизацію земельної ділянки, як-от у постанові Верховного Суду України (ВСУ) від 23 листопада 2022 р. у справі № 692/769/21 (провадження № 61-6245св22), в якій відповідно постає питання реалізації права на приватизацію земельної ділянки, а саме неможливість завершення процедури приватизації та реєстрації свого права на спадкове майно.

Дедалі частіше у роботах вчених-правників обґрунтовується необхідність припинення приватизації землі в мирний час. Серед факторів, які призводять до необхідності відмови від безоплатної приватизації земель або її перетворення на інші способи державної соціальної підтримки населення, А.М. Мірошніченко, А.Г. Мартин та А.І. Ріпенко виділяють такі обставини:

1. *Соціальна несправедливість встановлених норм безоплатної приватизації.* Такий чинник полягає у різній вартості отриманої безоплатно ділянки, адже ціна земельної ділянки у місті та селі значно відрізняється. Фактично громадянин використовує своє право на безоплатну приватизацію, але держава не може забезпечити однакову вартість та "якість" земельної ділянки.

2. *Платність "безоплатної" приватизації земельних ділянок.* Ця процедура відповідно до закону фактично є платною, і ця плата може приймати різні форми. Часто це включає "добровільні" внески для прокладання газопроводу. Також для отримання земельної ділянки "безоплатно" громадянин повинен сплачувати витрати на виготовлення земельної документації та оплачувати адміністративні послуги, що надаються органами земельних ресурсів.

3. *Корупціогенність безоплатної приватизації.* Процедура приватизації земельних ділянок, передбачена статтями ЗКУ, включає багато етапів й її успішне завершення залежить від численних дозволів уповноважених органів. Така складна та тривала процедура часто не гарантує законності та обґрунтованості прийнятих рішень.

4. *Блокування процедури приватизації.* Процес приватизації може бути заблоковано органами державної влади та місцевого самоврядування на початковому етапі, і заявник фактично залишається без засобів для захисту свого законного права. Через складність і чисельність етапів процедури будь-яку спробу оскарження дій чи бездіяльності призводить лише до подовження та ускладнення цього процесу.

5. *Зловживання "приватизаційним правом".* Після приватизації ділянки призначення цих ділянок може бути змінено на комерційне призначення, наприклад, офіси, торговельні центри тощо.

6. *Спотворення ціноутворення на вторинному ринку нерухомості.* Наявність умовно "безкоштовних" земельних ділянок обмежує дію економічних законів у відповідних сегментах ринку. Це порушує еквівалентність товарного обміну і може спричинити необґрунтоване зростання цін на вторинному ринку через незалежність від економічних факторів [8].

На нашу думку, у поточному вигляді право на безоплатну приватизацію не є повним суб'єктивним правом громадянина України, оскільки його не підтримують правові механізми для примусової реалізації та відсутні

достатні земельні ресурси, які може бути перерозподілено між охочими, за винятком вже виокремлених у користування земельних ділянок. Механізм приватизації потребує реформування та чітких змін.

Проаналізувавши судову практику, хотіли б звернути увагу на постанову Великої Палати ВСУ від 29 вересня 2020 р. у справі №688/2908/16-ц (провадження №14-28-цс-20), де зазначається "розподіл землі є особливо чутливим до принципів справедливості, розумності й добросовісності ... неконкурентне надання землі у користування за наявності двох або більше бажаних не відповідає зазначеним принципам ... не можна вважати справедливим і розумним надання землі особі, яка раніше за інших дізналася про існування вільної земельної ділянки і звернулася з відповідною заявою. Крім того, такий підхід стимулює використання інсайдерської інформації, що є одним із проявів корупції, а тому є неприпустимим ... тим більше не можна вважати справедливим і розумним надання землі особі, яка пізніше за інших звернулася з відповідною заявою, але якій тим не менше надано перевагу. Такий підхід може створювати підґрунтя для розвитку корупції" [9]. Це в чергове доводить думку про корупційність механізму безоплатної приватизації земельної ділянки та суперечності норм Конституції України.

Т.О. Коваленко та О.І. Засць зазначають, що в умовах воєнного стану обмежено також права громадян України на приватизацію земельних ділянок, що є однією з підстав набуття права приватної власності на землю [10]. Крім того, обмеження стосуються не тільки тих, хто хоче приватизувати земельну ділянку, а й тих, хто вже приватизував її. Так, наприклад, відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» до заходів правового режиму воєнного стану віднесено примусове відчуження земельних ділянок, що перебувають у приватній власності, для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку.

З листопада 2022 р. в Україні безоплатна передача земельних ділянок у приватну власність стала можливою для власників об'єктів нерухомості (будівель, споруд), розташованих на цих земельних ділянках, а також для громадян України, яким передано у користування земельні ділянки до набрання чинності Законом № 2698-ІХ від 19 жовтня 2022 р. Це нововведення створює нагальну потребу в глибокому аналізі правових аспектів цієї ситуації.

Відповідно до положень п. 5 пп. 27 Розд. Х ЗКУ громадянин, якому вже було надано право на приватизацію земельної ділянки в судовому порядку, знаходиться під обмеженням в його здійсненні до закінчення періоду воєнного стану. Ці обмеження не стосуються випадків, коли на земельній ділянці розташовані об'єкти нерухомості (будівлі, споруди), власником яких є сам заявник. Також залишається можливість безоплатної передачі земельної ділянки у приватну власність громадянину України, якщо цю ділянку передано йому в користування до набрання чинності ЗКУ.

Отже, незважаючи на введені обмеження, є винятки, які дають змогу громадянам зберігати свої права на земельні ділянки в умовах воєнного стану, забезпечуючи стабільність та справедливість у земельних відносинах.

ВИСНОВКИ

Вивчення проблеми приватизації земельних ділянок під час воєнного стану є надзвичайно актуальним у контексті сучасних подій і вимагає глибокого аналізу її юридичних аспектів. Здійснений аналіз дає змогу зробити кілька ключових висновків.

По-перше, воєнний стан створює складні виклики для збереження прав власності та правопорядку. Наявність адекватних і чітких нормативно-правових актів є важливою передумовою для вирішення конфліктів, пов'язаних із земельною власністю.

По-друге, забезпечення справедливості та законності в умовах воєнного конфлікту вимагає активної участі всіх зацікавлених сторін, включаючи законодавців, пра-

возастосовників та громадян. Ефективний діалог і співпраця між цими суб'єктами можуть допомогти розробити раціональні та справедливі підходи до розв'язання складної проблеми приватизації земельних ділянок у воєнний період.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновки про необхідність подальших досліджень у цій сфері та вдосконалення законодавства для забезпечення стабільності та захисту прав власності в умовах воєнного стану. Це сприятиме не лише врегулюванню конфліктів, але й національній безпеці та економічному відновленню країни через ефективне управління майном, покращення бізнес-клімату та залучення інвестицій.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України від 17.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 17.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-IX#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану Закон України від 17.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>
4. Засць О.І., Сафонова К.В. Особливості правових форм набуття (реалізації) прав на землю у світлі повоєнних змін до земельного законодавства України. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 183–188.
5. Ухвала Верховного суду від 14 лютого 2023 року справа No 563/376/22-ц щодо касаційної скарги Товариства з обмеженою відповідальністю «Селянське Агро» на рішення Корецького районного суду Рівненської області від 17 серпня 2022 р. та постанову Рівненського апеляційного суду від 1 грудня 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109018761>
6. Рішення Корецький районний суд Рівненської області від 17 серпня 2022 року у справі No 563/376/22 за позовом ОСОБА_2 до Товариства з обмеженою відповідальністю «СелянсьАгро» про витребування майна з чужого незаконного володіння. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105802929>
7. Постанова Рівненського апеляційного суду від 1 грудня 2022 року у справі №563/376/22 за апеляційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Селянське Агро» на рішення Корецького районного суду Рівненської області від 17 серпня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107633382>
8. Мірошніченко А.М., Мартин А.Г., Ріпенко А.І. Проблеми та перспективи безоплатної приватизації земель громадянами. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2012. № 3-4. С. 46-59.
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 вересня 2020 року у справі №688/2908/16-ц за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Держгеокадастру у Хмельницькій області, ОСОБА_2, Шепетівської районної державної адміністрації Хмельницької області про визнання наказу про надання у користування земельної ділянки на умовах оренди протиправним та його скасування, визнання договору оренди землі недійсним і скасування рішення про державну реєстрацію права оренди земельної ділянки. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92137264>.
10. Коваленко Т., Засць О. Обмеження земельних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/280701/274905>
11. Федчишин Д.В. Реалізація та захист земельних прав в Україні: проблеми теорії та практики: моногр. Запоріжжя, 2020. 418 с.
12. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O. Legal provision of food security and rational land use in organic production in Ukraine in the context of European integration: monograph. Riga, 2022, 250 p.

References

1. Land Code of Ukraine of 17.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (in Ukrainian).
2. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Restoring the System of Registration of Lease Rights for Agricultural Land Plots and Improving Legislation on Land Protection: Law of Ukraine of 17.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-IX#Text> (in Ukrainian).
3. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Peculiarities of Regulation of Land Relations under Martial Law: Law of Ukraine of 17.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (in Ukrainian).
4. Zaiets O.I., Safonova K.V. Peculiarities of legal forms of acquisition (realisation) of land rights in the light of post-war changes to the land legislation of Ukraine. *Journal of Kyiv University of Law*. 2022. № 1. pp. 183-188. (in Ukrainian).
5. Ruling of the Supreme Court of 14 February 2023, case No. 563/376/22-ц on the cassation appeal of the Limited Liability Company "Selyanske Agro" against the decision of the Korets District Court of Rivne Region of 17 August 2022 and the decision of the Rivne Court of Appeal of 1 December 2022: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109018761> (in Ukrainian).
6. Decision of the Korets District Court of Rivne Region of 17 August 2022 in case No. 563/376/22 in the claim of PERSON_2 against Selyanske Agro Limited Liability Company for the recovery of property from someone else's illegal possession. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105802929> (in Ukrainian).
7. Decision of the Rivne Court of Appeal of 1 December 2022 in case No. 563/376/22 on the appeal of Selyanske Agro Limited Liability Company against the decision of the Korets District Court of Rivne Region of 17 August 2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107633382> (in Ukrainian).
8. Miroshnychenko A.M., Martin A.H., Ripenko A.I. Problems and prospects of free privatisation of land by citizens. *Land management, cadastre and monitoring of lands*. 2012. № 3-4. pp. 46-59. (in Ukrainian).
9. Decision of the Grand Chamber of the Supreme Court of 29 September 2020 in case No. 688/2908/16-ц in the claim of PERSON_1

against the Main Department of the StateGeoCadastre in Khmelnytskyi Oblast, PERSON-BA_2, Shepetivka District State Administration of Khmelnytskyi Oblast on the recognition of the order on the provision of a land plot for use on a lease basis as unlawful and its cancellation, recognition of the land lease agreement as invalid and cancellation of the decision on state registration of the right to lease a land plot. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92137264> (in Ukrainian).

10. Kovalenko T., Zaiets O. Restriction of land rights of citizens under martial law in Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/280701/274905> (in Ukrainian).

11. Fedchyshyn D.V. Implementation and Protection of Land Rights in Ukraine: Problems of Theory and Practice: monograph. Zaporizhzhia, 2020. 418 p. (in Ukrainian).

12. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O. Legal provision of food security and rational land use in organic production in Ukraine in the context of European integration: monograph. Riga, 2022, 250 p.

Viktoriia HULITSKA

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3141-7565>

e-mail: vgulitska@gmail.com

Alina PYVOVAR

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0832-0407>

e-mail: a.o.pyvovar@gmail.com

PRIVATISATION OF LAND PLOTS DURING MILITARY TIME, LEGAL ASPECTS

The paper critically examines the regulatory legal framework within the realm of land legislation, both pre-existing before the imposition of martial law and subsequent enactments following the commencement of armed aggression by the Russian Federation in Ukraine on February 24, 2022. The primary focus of the authors lies in the comprehensive analysis of the legal dimensions surrounding the privatization process of land plots under conditions of martial law, particularly delving into the system of constraints imposed on the land rights of citizens.

The research encompasses a meticulous exploration of the provisions outlined in the current Land Code of Ukraine, national laws, and the legislative amendments implemented during the duration of martial law. Noteworthy emphasis is placed on scrutinizing court practices, especially the rulings of the Supreme Court. Additionally, the paper undertakes an analysis of the contributions of legal scholars, shedding light on their principal viewpoints and judgments regarding the mechanisms of privatization.

The authors underscore the inconsistency inherent in land legislation that curtails the land rights of citizens during wartime, positing that these inconsistencies may pose challenges in their effective implementation. Consequently, they advocate for the necessity of legislative amendments. Furthermore, the paper deliberates on the prospect of eschewing the established procedures for the privatization of land plots.

Given the pressing relevance of the issue of land privatization amid martial law, the study is anchored in contemporary events and provides a thorough exploration of the legal facets within the domain of land law. The conclusions drawn from the obtained results hold significance in understanding the prevailing mechanisms of land privatization against the backdrop of martial law.

Keywords: privatization of land, restriction of land rights, land use, land relations, property rights, land disputes

Ірина Олегівна ДАВИДОВА

д.е.н., професор, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6411-1461>

e-mail: i.davydova@khai.edu

Анатолій Вікторович ГОРБАНЬ

к.і.н., доцент, Державний університет інфраструктури та технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3396-0898>

e-mail: avgorban202@gmail.com

ГЕНЕЗА ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ

Досліджено генези транспортної системи України та її відображення в працях економістів різних періодів історії України. Визначено залежність розвитку транспортної системи від економічних факторів. Розкрито причини і наслідки її деформації і охарактеризовані напрямки затвердження інноваційних форм із застосуванням державного регулювання. Виокремлено і обґрунтовано основні чинники розвитку транспортної системи, вплив на транспортну доступність. Звернення до історичного досвіду та здійснення історико-економічного аналізу роботи з модернізації транспортних засобів, будівництва шляхів сполучення і формування транспортної інфраструктури проведено з позиції оцінювання сучасних можливостей і шляхів підвищення ефективності функціонування транспортного сектору економіки України.

Ключові слова: транспортна система, транспорт, транспортна інфраструктура, ефективність транспорту, історична інформація

ВСТУП

Особливістю транспортної інфраструктури незалежно від територіальної градації є націленість на підвищення ефективності галузі та залежність від капітальних вкладень. Особливого значення в таких умовах набуває державна підтримка, яка нейтралізує виникнення протиріч між потребами економіки та можливостями транспортної системи, розблоковуючи перешкоди для розвитку регіонів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Матеріалами досліджень слугували праці вчених, які зробили внесок у теоретичні та методологічні аспекти аналізу транспортної галузі, а також дані статистичних досліджень, економічні та історіографічні джерела. У дослідженні застосовано такі методи: аналіз та синтез – для відображення цілісності та ознак дисбалансу транспортної системи; узагальнення – для формування відповідних висновків; бібліографічний – дослідження літературних джерел для отримання необхідної інформації з теми дослідження; метод асоціацій та аналогій – для запропонованих нових ідей та пропозицій, що виникають на основі зіставлення з іншими більш чи менш аналогічними об'єктами та періодами.

МЕТА роботи – обґрунтувати можливості функціонування транспортної системи та визначити концептуальні основи накопичення і врахування історичної інформації в економічному аналізі транспортної галузі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Опорну мережу транспортних коридорів, що актуальна для сучасної України, сформовано в радянський період. Вона забезпечувала зв'язок обласних та районних центрів з більшістю населених пунктів. Транспортний комплекс УРСР у 1960–1980 рр. характеризувався швидким розвитком удосконалених шляхів сполучення, а щільність транспортної мережі республіки значно випереджала загальносоюзні показники.

Характеризуючи наукову літературу окресленого

радянського періоду слід зазначити, що в ній переважно з технократичних позицій висвітлювались поточні питання масштабних заходів з розвитку транспортних галузей. До того ж для цих публікацій є характерним надмірно ідеологізований підхід у розкритті проблем розвитку транспорту, лакування недоліків і прорахунків у реалізації державної транспортної політики, показ лише досягнень і успіхів радянської економіки. Водночас, попри відсутність критичних оцінок та ідеологічну прямотинність, у публікаціях цього періоду введено до наукового обігу значний масив фактичного матеріалу та статистичних даних, що за критичного їх опрацювання дало можливість повніше з'ясувати тему дослідження, простежити і виокремити найбільш характерні риси політики у сфері транспорту, сформувані бачення тогочасних проблем у транспортному будівництві та технічному переоснащенні галузі загалом. Часто такі праці починалися з традиційного тоді опису здобутків та тенденцій розвитку транспортних галузей як складника поточного п'ятирічного плану. Саме тоді окреслюється група спеціалістів, які висвітлювали розвиток транспорту та економічні проблеми його галузей. Зокрема, основні результати роботи залізничного, водного, автомобільного та повітряного транспорту УРСР висвітлено у дослідженні В. Столбового [5, 6].

Заслужують на увагу розглянуті шляхи ліквідації нераціональних перевезень, методи їх районування з урахуванням транспортних витрат у розміщенні виробництва в СРСР. Вчений звертав увагу на досягнення та технічні новачки, що впроваджувались на транспорті, наводив дані, що характеризували стан та досягнуті успіхи різних видів транспорту, а також основні транспортні засоби, які застосовувались на шляхах сполучення України. У працях цього періоду відображено не тільки стан та проблеми галузі, а й пошук найбільш оптимальної моделі функціонування галузі.

Незважаючи на те, що праці цієї тематики не виходили за рамки тодішньої ідеології, важливим був сам

факт її наукового розроблення як для професійних дослідників, так і для широкого загалу.

Загальний рівень транспортної забезпеченості території, населення і виробництва УРСР сіткою шляхів сполучення на середину 1970-х рр. був у кілька разів нижчим, ніж у Франції, ФРН, Великої Британії та ін. країн Західної Європи. Водночас фахівці вказували на те, що сумарна протяжність транспортної сітки в цих країнах мала надмір біля 15–20 %, а потенційна потужність сітки застосовувалася в багато разів менш інтенсивно, ніж потужність транспортної мережі УРСР. Так, наприклад, середня загальносітгова вантажонапруженість шляхів сполучення в УРСР у 1965 р. була вищою, ніж у Франції, ФРН і Великої Британії, відповідно приблизно в 23, 11 і 18,5 разів [5, 6].

У галузі транспортної техніки науково-технічний прогрес мав забезпечити підвищення ефективності роботи транспортної системи шляхом: підвищення надійності транспортного процесу з повною гарантією надання транспортних послуг; збільшення вантажопідйомності та пасажиромісткості транспортних засобів; удосконалення структури парків рухомого складу, поставки транспортних засобів із прогресивними параметрами їх тягових характеристик, автоматизація транспортних процесів, комплексна механізація та автоматизація вантажно-розвантажувальних робіт, розширення контейнерних та пакетних перевезень, створення нових видів транспорту та транспортних засобів. Реалізовувалися заходи з удосконалення технології та організації перевезень, впровадження нових видів тяги на залізничному транспорті, продовження термінів навігаційного періоду на річковому транспорті, модернізації транспортних засобів, удосконалення технології вантажно-розвантажувальних робіт.

Натомість однією з основних проблема у технічному переоснащенні різних видів транспорту була недостатня ефективність заходів впровадження нової техніки та технологій через відсутність необхідної комплексності та науково обґрунтованих програм в їх впровадженні. Крім того, негативний вплив мали порушення пропорцій розвитку постійних приладів та транспортних засобів. Їх співвідношення становило на залізничному транспорті – 60 % та 40 % (потрібно 67 % та 33 %), на автомобільному транспорті загального користування – 37 % та 63 % (потрібно 50 % на 50 %), на річковому транспорті – 38 та 62 % (потрібно 40 та 60 %). Були диспропорції між простим та розширеним відтворенням основних виробничих фондів, що призвело до накопичення на транспорті великої кількості фізично та морально зношеної техніки [5, 9].

Для усіх видів транспорту характерними проблемами у технічній реконструкції були зниження експлуатаційної надійності роботи транспортного комплексу, зумовлене недостатніми темпами оновлення основних фондів та значним відставанням розвитку ремонтної бази. Так, на 1 січня 1987 р. в експлуатації перебували основні виробничі фонди з вичерпаними амортизаційними термінами: на залізничному транспорті – 8 % від наявних основних фондів, на автомобільному – 32 %, на річковому – 2 %. Обіг вагонів уповільнився на дорогах УРСР на 3,7–8,4 %, простої самохідного вантажного флоту зросли на 5,7 %, скоротився середньодобовий пробіг автомобілів всього народного господарства на

9,4 %, а загального користування – на 11,7 %. Недостатні темпи механізації трудомістких процесів та розвиток автоматизованих систем управління, скорочення застосування ручної праці: на залізничному транспорті було зайнято ручною працею понад 69,5 %, автомобільному – 21 %, на вантажно-розвантажувальних роботах було зайнято понад 602 тис. осіб, з них 292 тис. осіб – ручною працею [9, 10].

В умовах реконструкції та технічного переоснащення усіх транспортних галузей досить гострою була проблема забезпечення підприємств транспортного комплексу кадрами і трудовими ресурсами. У зв'язку з впровадженням нових транспортних засобів і технологій, зокрема тепловозної та електро- тяги на залізницях, реактивних та газотурбінних двигунів в авіації, суден на підводних крилах на річковому флоті особливого значення набуло завдання у стислі строки забезпечити навчання та масову перекваліфікацію інженерно-технічного персоналу, інших фахівців транспортних спеціальностей.

Аналіз стану транспортного комплексу УРСР у 1960–1980-х рр. дає підстави для виділення найбільш характерних тенденцій, що мали місце у цій важливій сфері економіки. Передусім цей період характеризувався швидкими темпами зростання обсягів транспортних перевезень. Сумарні обсяги вантажних перевезень у 1960–1980-ті рр. з відправлення за цей час зросли в республіці у 2,5 рази. Вантажообіг усіх видів транспорту також збільшився у 2,5 рази, зокрема вантажообіг залізничного транспорту – у 2,2 рази, річкового – у 2,5 рази, автомобільного – у 4 рази [8]. Лише у період 1970–1975 рр. понад встановлені завдання перевезено понад 197 млн тонн вантажів [6, 7]. Зростання темпів вантажообігу підтверджуються статистичними даними (табл. 1) [5; 9; 10].

Для цього періоду характерною була висока питома вага УРСР у транспортних перевезеннях СРСР, що свідчило про значний потенціал і виключне значення транспортної мережі республіки. В середині 1980-х рр. на УРСР припадала майже 1/5 частина всіх внутрішніх перевезень та понад 13 % вантажообігу СРСР [6, 7].

3 2-ої пол. 1980 – початку 1990-х рр. характерно дещо оновлене, менш ідеологізоване бачення проблем транспортного комплексу, більш критичним застосуванням джерельної бази. Автори історико-економічних праць цього періоду зосереджують увагу переважно на комплексній характеристиці транспортної системи України, а також різних аспектів роботи окремих транспортних галузей. Водночас акцент робиться на вдосконаленні планово-економічної діяльності транспортного комплексу.

Зокрема, Ю. Лисенко і М. Козак, досліджуючи економічні проблеми розвитку транспорту УРСР, констатують позитивні зрушення у розвитку транспортної системи. Загальна вартість основних виробничих фондів транспорту складала майже п'яту частину фондів усього народного господарства, а на розвиток транспортних галузей щорічно направлялася десята частина усіх капіталовкладень. З 1960 р. протяжність автомобільних доріг з твердим покриттям збільшилася у 2,8 рази. У результаті реконструкції тяги на залізницях України до кінця 1980 р. електровозами та тепловозами виконувалось 100 % вантажообігу [3, 4].

Таблиця 1 – Вантажобіг галузей транспортного комплексу УРСР у 1960–1980-х рр. (млрд. тонно/км)

Вид транспорту	Роки				
	1960 р.	1965 р.	1970 р.	1975 р.	1980 р.
Залізничний	216,4	292,8	380,2	458,9	469,6
Морський	30,7	80,1	172,3	192,7	168,8
Річковий	4,1	4,5	6,1	8,9	10,7
Автомобільний	17,7	27,4	41,6	58,6	70,1
Повітряний	-	-0,1	0,2	0,2	0,2
Всього	269	410,4	611,6	743,2	771,1

Водночас автори вказують і на недоліки та прорахунки в організації роботи транспортного комплексу, зокрема на залізничному транспорті, на який припадало понад 60 % невикористаних капітальних вкладень. Основними причинами невиконання плану будівельно-монтажних робіт підприємствами будівельними організаціями були недостатня база власної будівельної індустрії, несвоєчасна та неповна реалізація матеріальних фондів, неякісне та несвоєчасне надання проектно-кошторисної документації. На більшості залізниць УРСР не виконувались вагові норми для вантажних потягів [3, 4].

На основі економічного аналізу В. Гурнак у своїй праці узагальнив практику функціонування транспортних галузей і сформулював пропозиції з підвищення їх ефективності. Він наводять показники економії витрат палива та зношення шин, збільшення міжремонтного пробігу автомобільного транспорту і зниження собівартості перевезень залежно від удосконалення доріг з покращеним типом покриття [2].

Нові підходи у дослідженні проблем, пов'язаних з розвитком транспортної мережі УРСР, утверджуються з початком етапу перебудови. Саме тоді формуються базові засади неупередженого, менш політизованого і реалістичного дослідження економічної історії України, робляться перші спроби відкинути усталені радянські стереотипи мислення і критично оцінювати стан справ.

Дослідники розвитку транспорту все частіше почали вказувати на недоліки та прорахунки в організації роботи транспортної системи. У своєму дослідженні М. Борисов, розглядаючи стан роботи взаємодіючих видів транспорту України, виокремлював недоліки та резерви, а також обґрунтовував напрями вдосконалення роботи транспортного комплексу. Показовим було те, що автор вказував на необхідність розроблення ефективних заходів у межах комплексної цільової програми координації різних видів транспорту, вважаючи саме прорахунки в управлінні та плануванні визначальними у створенні перебоїв у роботі транспорту та координації [1].

Автори-економісти звертали увагу до необхідності впровадження передового досвіду, поширення практики ретельного вивчення роботи транспортних підприємств та організацій. Так, Б. Голобородкін та А. Скорик у

своїй монографії висвітлювали досвід підприємств та організацій Мінавтотрансу УРСР з удосконалення планово-економічної роботи, що могло бути поширено на інші міністерства, а також порушили питання вивчення та реалізації комплексної програми покращення методів планування перевезень вантажів та пасажирів, формування генеральних схем розвитку виробництва, заснованих на посиленні ролі прогнозування та довготривалого планування для вирішення питань економії ресурсів [6].

Застосування у роботі визначених принципів та методів підпорядковувалося, передусім, об'єктивному і всебічному відображенню широкого комплексу чинників, які впливали на функціонування транспортних галузей, переосмисленню і уточненню наявних оцінок, їх місця і ролі в економічно-соціальному розвитку України. Це дало змогу простежити в історичній ретроспективі як еволюцію транспорту загалом, так і окремих його складників – матеріально-технічної бази, розвиток перевезень, будівництва шляхів сполучення тощо, за видами транспорту.

За роки незалежності України перевезення пасажирів знизилися на 30 %, особливо різке зниження мало місце у 1990–2000 рр. Починаючи з 2000 р. обсяги перевезень постійно зростали, проте сьогодні вони поки що нижче рівня 1990 р. Причини такої від'ємної динаміки у 1990–2000 рр. відомі. Основні з них: різке падіння доходів українського населення у зв'язку зі зниженням ВВП за 1990–2000 рр. більш ніж у 10 разів, галопуюча інфляція, падіння обсягів роботи майже у всіх сферах господарської діяльності, перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки, не завжди позитивна реструктуризація виробництва тощо.

ВИСНОВКИ

Транспортна система в Україні стикається з викликами, такими як пандемія COVID-19, конкуренція на світовому ринку, технологічні зміни та необхідність відповідності міжнародним стандартам. Заходи з підвищення ефективності, забезпечення безпеки та впровадження новітніх технологій можуть визначити подальший розвиток транспортної системи України.

Список використаних джерел

1. Борисов Н. Н. Комплексное программное совершенствование взаимодействия разных видов транспорта в Украинской ССР. Киев, 1985. 104 с.
2. Гурнак В. Важный резерв снижения транспортных издержек. *Економіка Советской Украины*. 1977. № 10. С. 81-84.
3. Лысенко Ю.Я., Козак М.Т. Региональные проблемы развития транспорта Украинской ССР. Киев, 1982.
4. Козак М.П. Перевантажувальні станції в системі транспортної сітки. *Питання розвитку усіх видів транспорту в Українській РСР* / під заг. ред. Л.В. Шулгина. Киев, 1972. С. 34-42.
5. Столбовой В.Д. Транспорт Украинской ССР. Киев, 1971. 101 с.
6. Голобородкин Б.М., Скорик А.П. Совершенствование планово-экономической деятельности на автомобильном транспорте. Киев, 1983. 15 с.

7. Матеріали з питань роботи водного транспорту УРСР (06.01.1970-14.12.1970). ЦДАВО України. Ф. Р2. Оп. 13. Спр. 4830. Арк. 51-57.
8. Годовой отчет за 1954 г. (1954). ЦДАВО України. Ф. 4888. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 101-102.
9. Інформація "Про стан промислового залізничного транспорту в УРСР" (1979). ЦДАВО України. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 1888. Арк. 46-47.
10. Отчет треста о работе с кадрами за 1975 г. ЦДАВО України. Ф. 4761. Оп. 3. Спр. 594. Арк. 5-6.

References

1. Borisov N. N. Integrated software improvement of the interaction of different types of transport in the Ukrainian SSR. Kyiv, 1985. 104 p. (in Russian).
2. Gurnak V. An important reserve for reducing transport costs, *Economy of Soviet Ukraine*. 1977. No. 10. pp. 81-84. (in Russian).
3. Lysenko Y.Y., Kozak M.T. Regional problems of transport development in the Ukrainian SSR. Kyiv, 1982. (in Russian).
4. Kozak M.P. Outload stations in the transport network system. *Feeding the development of all types of transport in the Ukrainian SSR* / ed. L.V. Shulhin. Kyiv, 1972. pp. 34-42. (in Ukrainian).
5. Stolbovoy V.D. Transport of the Ukrainian SSR. Kyiv, 1971. 101 p. (in Russian).
6. Goloborodkin B.M., Skorik A.P. Improving planning and economic activity in automobile transport. Kyiv, 1983. 15 p. (in Ukrainian).
7. Materials on the work of water river transport of the Ukrainian Socialist Republic (01/06/1970-12/14/1970). TsDAVO of Ukraine. F. R2. Op. 13. Ref. 4830. Sheets 51-57. (in Ukrainian).
8. Annual Report 1954 (1954). TsDAVO of Ukraine. F. 4888. Op. 1. Ref. 37. Sheets 101-102. (in Russian).
9. Information "About the camp of industrial rail transport in the Ukrainian Socialist Republic" (1979). TsDAVO of Ukraine. F. 3. Op. 3. Ref. 1888. Sheets 46-47. (in Ukrainian).
10. Report of the trust on work with personnel for 1975. TsDAVO of Ukraine. F. 4761. Op. 3. Ref. 594. Sheets 5-6. (in Russian).

Iryna DAVYDOVA

Doctor of Economics, Professor, National Aerospace University M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6411-1461>

e-mail: i.davydova@khai.edu

Anatolii HORBAN

PhD in History, Associate Professor, State University of Infrastructure and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3396-0898>

e-mail: avgorban202@gmail.com

THE GENESIS OF THE TRANSPORT SYSTEM OF UKRAINE FROM THE ECONOMIC POINT OF VIEW

The genesis of the infrastructure of the transport system of Ukraine and its reflection in the writings of economists of different periods of the history of Ukraine were studied. The dependence of the development of the transport system on economic factors is determined. On the basis of a retrospective analysis of the modern structure, the causes and consequences of its deformation are revealed and directions for the approval of innovative forms with the use of state regulation are characterized. It was determined that the reasons for the imbalance are multifaceted. Therefore, to eliminate it, a comprehensive approach is required, which involves the use of tools and other areas of regional socio-economic policy. In the Soviet period, the current issues of the development of transport industries were covered mainly from technocratic positions, an excessively ideological approach to the disclosure of the problems of transport development was characteristic, while at the same time a significant mass of factual material and statistical data was introduced into scientific circulation. The historical retrospective of economic thought shows the evolution of transport in general, as well as of its individual components - the material and technical base, the development of transportation, the construction of communication routes, etc., by types of transport. An analysis of both positive and negative phenomena that took place in the process of technical reconstruction of the material and technical base of transport and coordination of the work of interacting modes of transport is provided. On the basis of historiographical analysis, the main factors of the disintegration of the transport system and the impact on transport accessibility are identified and substantiated. The objective conditionality of state support for the development of transport infrastructure as a factor in the growth of the transport system and the economy has been proven. The compliance of the organization of the transport infrastructure with the principles of efficient management, which ensures their demand in the future of the economy, has been proven. Turning to historical experience and carrying out a historical-economic analysis of work on the modernization of vehicles, construction of communication routes and formation of transport infrastructure was carried out from the standpoint of assessing modern opportunities and ways to increase the efficiency of the functioning of the transport sector of the Ukrainian economy.

Keywords: *transport system, transport, transport infrastructure, transport efficiency, historical information*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.16>
УДК [349.41:332.72](477)

Дар'я Михайлівна **ДАНІЛІК**

к.ю.н., асистентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9946-9292>
e-mail: d.m.danilik@nlu.edu.ua

Світлана Олександрівна **БРЕДУН**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4328-3231>
e-mail: svetabredun30@gmail.com

Анастасія Ігорівна **ПИТОМЕЦЬ**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4917-3693>
e-mail: a.i.pytomets@nlu.edu.ua

ВІДКРИТТЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті висвітлено тему відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні, зокрема зосереджено увагу на перевагах, недоліках та запропоновані шляхи їх вирішення. Проаналізовано основні нормативно-правові акти у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення. Розглянуто аргументи та контраргументи щодо зняття заборони на продаж земель сільськогосподарського призначення. Проаналізовано кількість укладених договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення у регіонах. Виокремлено позитивні і негативні аспекти Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-ІХ. З'ясовано, що тільки правильне та чітке законодавче врегулювання даного питання допоможе усунути наявні прогалини у цій сфері.

Ключові слова: ринок землі в Україні, земельна ділянка, мораторій, земельна реформа, землі сільськогосподарського призначення, заборона

ВСТУП

Земля є одним із найголовніших ресурсів кожної держави, у зв'язку з чим потребує особливого правового регулювання. У ст. 14 Конституції України (КУ) проголошено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1]. Якщо в більшості країн Європи питання земельного ринку повністю врегульовано, то в Україні ми бачимо тільки перші кроки до запровадження ефективно діючого земельного законодавства у частині відкриття ринку сільськогосподарських земель. Питання правового регулювання ринку землі сільськогосподарського призначення в Україні досліджували у своїх працях такі науковці як: Ю.Д. Гуцуляк, А.С. Лисецький, О.М. Шпичок, А.М. Третяк, М. Корецький та ін. [8, с. 102].

МЕТА статті – повний та всебічний аналіз переваг та недоліків ринку сільськогосподарських земель в Україні, розроблення рекомендацій та шляхів вирішення нагальних проблем, які постали сьогодні, оскільки необхідність запровадження якісного регулювання ринку земель зумовлено реаліями сьогодення. Законний та регульований рух власності земель створює гарні можливості для аграрних товаровиробників для раціоналізації їх землекористування та кредитування. Земельний ринок посилює зацікавленість землевласників у примноженні продуктивної сили землі, а це й є кінцевою метою впровадження земельної реформи.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою цієї роботи є положення оновленого земельного законодавства України. Застосовано методи аналізу та синтезу, порів-

няння, системного підходу, узагальнення тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-ІХ (далі – Закон № 552-ІХ) від 01.07.2021 р. скасовано заборону (мораторій) на продаж земель сільськогосподарського призначення [3], а, як відомо, сільське господарство є провідною галуззю в Україні. Ця реформа була досить очікуваною, але після її впровадження знайшлися як прихильники, так і противники такого нововведення. З аналізу ст. 22 Земельного кодексу (ЗК) України вбачається, що під землями сільськогосподарського призначення слід розуміти землі, призначені для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської наукової, дослідної та навчальної діяльності, розміщення виробничої інфраструктури, включаючи інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції або призначені для цих цілей [2]. Вважається, що від успішного функціонування ринку землі залежить продовольча безпека держави, раціональне екологічно-безпечне використання її найціннішого багатства – земельних ресурсів, підвищення ефективності аграрного виробництва та подальший розвиток ринкових перетворень в аграрному секторі [4, с. 38].

Ринок землі спрямовано насамперед на сталий розвиток сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки у країні загалом, збільшення кількості виробленої продовольчої продукції, а також на ефективне використання землі як природного ресурсу. А.О. Коробська виділяє п'ять функцій землі:

– стимулюючу, яка полягає у покращенні якісних

властивостей землі шляхом застосування сучасних технологій та обладнання;

- регулювану, що стосується забезпечення перерозподілу земельних ресурсів у сільському господарстві;
- функція інформування, яка пов'язана із забезпеченням необхідною інформацією учасників ринку землі;
- ціноутворення, тобто визначення вартості земельних ділянок;
- контролю, що передбачає контроль питань привласнення земельної ділянки [12, с. 263].

Варто зазначити, що проведення земельної реформи на етапі вільного продажу землі у країні зумовлено умовами співпраці з Міжнародним валютним фондом. Вважається, що земельна реформа в Україні розпочалася у 1991 р., і спочатку проводилася насамперед інвентаризація земель, встановлення й видача відповідних документів на різні форми власності [11, с. 203]. З прийняттям ЗК України остаточно закріпилося право приватної власності на землю та почала певним способом напрацьовуватися законодавча база зі здійснення земельної реформи. Однак для створення справжніх легалізованих ринкових земельних відносин необхідно конкретні законодавчі акти, що регулюють відносини у цій сфері.

Діюча заборона на продаж земель сільськогосподарського призначення тільки посилювала проблеми земельного ринку, внаслідок чого він залишався тінювим. Більшість приватних сільськогосподарських земель було орендовано, а мінімальний термін оренди становив 7 років, що призводило до того, що короткострокова оренда залишалася осторонь. Такі проблеми в кінцевому підсумку призвели до неефективності сільськогосподарського сектору, обмеженого доступу до фінансування, адже земля не могла бути використана в якості застави, зниження стимулів для інвестицій та сталого землекористування. До того ж непрозоре використання державних і комунальних земель та численні конфлікти інтересів в управлінні державними землями (28,8 млн га, зокрема 10,5 млн га сільськогосподарських угідь) призвели до корупції, втрат бюджетних надходжень, неефективного та несталого використання земельних ресурсів.

В аспекті розгляду цієї теми неможна залишити поза увагою Рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Зеленчук і Цицора проти України». ЄСПЛ визнав заборону на продаж земель порушенням права людини розпоряджатися своєю власністю, яке гарантоване ст. 1 Протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини, а також ст. 41 КУ, та постановив, що Україна повинна вжити законодавчі чи інші заходи для забезпечення справедливого балансу між інтересами власників сільськогосподарських земель та суспільством загалом [7, с. 35]. Тут же можна зазначити, що це рішення стало важливим кроком для зняття мораторію. Цінним для України є досвід розвитку ринкових земельних відносин у Франції, Німеччині, Австрії тощо [6, с. 84].

На сьогодні середньозважена ціна 1 га земель для товарного сільськогосподарського виробництва становить 35,2 тис. грн. За 2 роки існування ринку в Україні здійснено 37 783 операцій купівлі-продажу для товарного сільськогосподарського виробництва загальною площею 110 499 га. Статистичні дані виглядають так.

У 2022 р. укладено 23 178 договорів купівлі-продажу, за 5 міс. 2023 р. – 14 605 договорів купівлі-продажу. Це становить 63 % (69 478 га) від загальної кількості у 2022 р., а у 2023 р. продано 41 021 га, що становить 59 % від загальних продажів у 2022 р.

Загальний розподіл операцій з продажу землі за регіонами (договорів у 2022 р. і 2023 р. відповідно):

- захід: 10 561 та 6 955;
- південь: 8 623 та 4 631;
- північ: 12 115 та 8 052;
- схід: 20 269 та 9 461;
- центр: 18 051 та 11 922;
- всього: 69 618 та 41 021 [15].

Проте в Донецькій, Херсонській та Запорізькій областях майже не уклали договори купівлі-продажу земельних ділянок внаслідок ведення активних бойових дій. Якщо ж порівнювати зі середніми значеннями кількості договорів за 2022 р., то інакше виглядає ситуація в інших регіонах. Найбільше ринок землі в Україні зріс в Одеській +114%, Житомирській +95%, Волинській +82% областях [14].

Оцінюючи позитивні аспекти положень Закону № 552-ІХ, слід зазначити, що з 1 липня 2021 р. загальна площа земель сільськогосподарського призначення у власності одного громадянина України не може перевищувати 100 га. Згідно зі ст. 130 цього Закону загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності юридичної особи (крім банків) не може перевищувати загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності всіх її учасників (членів, акціонерів), але не більше 10 000 га. Набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення юридичними особами, створеними та зареєстрованими за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, котрі не є громадянами України, може здійснюватися із дня та за умови схвалення такого рішення на референдумі [3]. Все ж такі законодавці необхідно вдосконалити певною мірою наведені положення, адже на практиці знайти справжніх кінцевих бенефіціарних власників видається неможливим, що створює можливість зловживання своїми правами з боку таких осіб.

Крім того, аналіз змісту цього Закону показав, що окремі інноваційні положення дають змогу орендареві передати у заставу своє «право оренди земельної ділянки» банківській установі. А це означає, що якщо позичальник не виконує зобов'язання перед банком, то банк у ролі кредитора отримує право користування земельною ділянкою на тих самих умовах, що й орендар (позичальник).

Т.зв. «критики» зняття мораторію стверджували, що іноземці почнуть скупляти землю за низькими цінами, проте реалії дещо інші. Наведений контраргумент не підтвердився – зняття заборони на продаж земель сільськогосподарського призначення поки що негативно не вплинуло на національну безпеку країни та конституційні права українського народу.

Навпаки ж прихильники ринку зазначали таке:

- заборона розпоряджатися своєю власністю є ознакою недемократичної держави;
- інвестиції в український ринок землі створить нові робочі місця, позитивно вплине на виробництво;

- продаж земельної ділянки – це лише право продавця;
- держава є неефективним власником земель;
- земля фермерських господарств та великих аграрних виробників має бути активом, який можна застосовувати для залучення банківського фінансування, купівлю пального, будівництво відповідних сховищ для зберігання продукції;
- мораторій тільки обмежує доступ фермерів до фінансових ресурсів та уповільнює економічне зростання;
- заборона на продаж землі сприяє рейдерським захопленням [10, с. 3].

Від розвитку ринку землі та сільського господарства загалом залежить економічний розвиток України, а тому питання про вкладання інвестицій у цю сферу є пріоритетним [9, с. 165]. Однак інвестиційний клімат в Україні для іноземних інвесторів є не досить привабливим, тому на сьогодні основним джерелом фінансування аграрного сектору є як раз такі власні кошти сільськогосподарських підприємств та організацій, а також кошти державного бюджету України.

Водночас варто зазначити, що Закон № 552-IX містить суттєві недоліки. Відповідно до ч. 1 ст. 130 ЗК України набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть: громадяни України; юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади; територіальні громади; держава [2].

З наведеного можна зробити висновок, що питання чи може фізична особа-підприємець набувати у власність землі сільськогосподарського призначення залишається відкритим.

Необхідно звернути увагу й на інші проблемні питання, пов'язані з відкриттям ринку землі, які потребують вироблення шляхів їх вирішення: відсутність рівного доступу до кредитних ресурсів для всіх форм господарювання в аграрному секторі; відсутність кримінальної відповідальності державних реєстраторів за участь у шахрайських схемах у разі вчинення реєстраційних дій; неусталена податкова політика держави; неврегульованість питання продажу сільськогосподарських земель іноземцям [13, с. 338].

Розглянемо їх більш детально. Так, в різних учасників аграрного ринку, починаючи від фермерських селянських господарств, закінчуючи великими агрохолдингами, немає рівних можливостей у доступі до фінансових кредитних ресурсів. Також все ще немає юридичної відповідальності за оформлення права власності на ділянку на іншу особу. На доктринальному рівні вже неодноразово висловлювалися пропозиції з прийняття закону, яким би встановлювалась кримінальна відповідальність державним реєстраторам за проведення незаконних дій.

Не менш важливим питанням стосовно продажу земель сільськогосподарського призначення є ціна. Відповідно до опублікованої інформації Міністерством аграрної політики та продовольства України середня ціна продажу за 1 га земель сільськогосподарського призначення на вересень 2022 р. становило 38 722 грн, а це на 28% вище середньої нормативно грошової оцінки ріллі в Україні, що становить 27,52 тис. грн/га. Однак якщо ж провести аналіз ринкової ціни за 1 га земель в

країнах Європи, то вона є набагато більшою. Дешевою європейською сільськогосподарською землею є болгарська – 2 тис. євро за 1 га, а це на 1100 євро більше, ніж в Україні [5, с. 150]. Описана ситуація склалася тому, що у власників земельних ділянок досить часто немає чіткого розуміння про цінність цього активу.

Отже, потрібно впровадити нову методику обчислення нормативної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення, яка б чітко відповідала співвідношенню ціннісного еквіваленту з вартісним.

В аспекті цього корисним може бути досвід функціонування ринку землі в Чехії. Там на законодавчому рівні закріплене схоже ціноутворення під час продажу землі, а саме визначення базової ціни земельної ділянки у національній валюті з розрахунку на одиницю земельної площі. Остання становить початкову ціну земельної ділянки, нижче якої земля не може бути продана. Можна припустити, що це аналог нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення в Україні.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні можна вважати досить логічним і послідовним етапом нашого економічного розвитку та переходу до ринкової економіки. Легалізація трансакцій із землею є позитивним вектором руху земельних відносин. З позитивного необхідно вказати, що у запровадженні механізмів обігу земель сільськогосподарського призначення дотримано першочергову мету державного регулювання – пріоритет права власності на землю для громадян України. Проте така модель обігу земельних ділянок є певною мірою недосконалою. Останнє зумовлено великим часом дії мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, а також стрімким процесом легалізації ринку цих земель. А це, зі свого боку, породжує великі проблеми у правовому регулюванні обігу земель, оскільки законодавство просто не встигає підлаштуватися під нові реалії й запроваджувати відповідні зміни.

Тільки після того як буде вироблено чіткий порядок дій, можна чекати впорядкування земельних відносин під час продажу земель сільськогосподарського призначення. Тож нині ми лише на початковому етапі шляху до запровадження справжніх, сталих ринкових відносин у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення, що є важливим складником земельної реформи в Україні. Враховуючи обмеження, які нині встановлено для ринку земель сільськогосподарського призначення, можна стверджувати, що такий ринок повноцінно не функціонує. Деякі з цих обмежень не завжди є необхідні, але у перспективі розвитку відносин ми на правильному шляху, що дасть змогу у подальшому створити привабливий інвестиційний клімат в агросекторі.

Сучасний стан правового забезпечення ринкового обігу земель в Україні має певні переваги та недоліки. Для вирішення проблем, які зазначено у дослідженні, необхідно внести відповідні зміни до діючого земельного законодавства України. Позитивним є те, що законодавець намагається врегулювати зазначені питання, що, зі свого боку, є правильно обраним шляхом розвитку відносин стосовно ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел

1. Конституція України: станом на 1 січня 2023 р.: відповідає офіц. тексту. Харків, 2023. 76 с.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Законодавство України: база даних. *Верхов. Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Законодавство України: база даних. *Верхов. Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
4. Бєседа О.Л. Сучасний стан та перспективи формування ринку землі в Україні. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/37.pdf>
5. Грошко Б. Актуальні проблеми ринку землі – аналіз та пропозиції вирішення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 147-152.
6. Проніна О.В. Іноземний досвід державного управління ринком землі // *Держава та регіони*. 2017. № 1 (57). С. 84-89.
7. Чурилова Т.М. До питання про ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні*: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (15 лист. 2019 р., Харків). Харків, 2019. С. 34-38.
8. Литвинова Л.О., Чуєнко В.І. Порівняльна характеристика «ринку землі» в країнах Європи і Україні: практичні аспекти укладення договорів купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 101-109.
9. Швєць Ю.О., Грінберг І.О. Аналіз ринку землі України за сучасних умов. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 29. С. 164-170.
10. Яремчук Н.В., Краска В.М. Ринок землі як ключовий елемент земельної реформи в контексті трансформаційних перетворень в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. С. 1-8.
11. Зигрій О., Мудрик Р., Садівська Г. Перспективи розвитку ринку землі в Україні // *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 4 (12). С. 202 – 206.
12. Корнієв Ю.В., Балінська В.О., Ланкін С.В. Проблеми правового регулювання ринку землі в сучасних умовах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 262-264.
13. Покальчук М.Ю., Алієва А.В., Стоянова В.О. Правові аспекти лібералізації ринку землі в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 336 – 339.
14. В Мінагрополітики розповіли, скільки сільськогосподарських земель було продано за два роки земельного ринку. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/v-minagropolitiki-rozpovili-skilki-silskogospodarskih-zemel-bulo-prodano-za-dva-roki-zemelnogo-rinku-novini-amp-12317202.html>
15. Два роки ринку землі в Україні – досягнення та провали і як його змінила війна. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/1018-dva-roki-rinku-zemli-v-ukrayini--dosyagnennya-ta-provali-i-yak-yogo-zminili-viyna>

References

1. Constitution of Ukraine: as of January 1, 2023: corresponds to the official text. Kharkiv, 2023. 76 p. (in Ukrainian).
2. Land Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 25.10.2001 No. 2768-III. Legislation of Ukraine: database / Verkhovna Rada of Ukraine. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (in Ukrainian).
3. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Terms of Turnover of Agricultural Land: Law of Ukraine of 31.03.2020 No. 552-IX. Legislation of Ukraine: database. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (in Ukrainian).
4. Biesieda O.L. Current state and prospects of land market formation in Ukraine. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/37.pdf> (in Ukrainian).
5. Hroshko B. Actual problems of the land market - analysis and solution proposals. *Actual problems of jurisprudence*. 2023. № 1 (33). pp. 147-152. (in Ukrainian).
6. Pronina O.V. Foreign experience of public administration of the land market // *State and Regions*. 2017. № 1 (57). pp. 84-89. (in Ukrainian).
7. Churilova T.M. On the issue of the agricultural land market in Ukraine. *Theoretical and practical problems of land reform in Ukraine*: collection of scientific works based on the materials of the round table (November 15, 2019, Kharkiv). Kharkiv, 2019. pp. 34-38. (in Ukrainian).
8. Lytvynova L.O., Chuienko V. I. Comparative characteristics of the "land market" in Europe and Ukraine: practical aspects of concluding contracts for the sale and purchase of agricultural land. *The rule of law*. 2021. № 44. pp. 101-109 (in Ukrainian).
9. Shvets Y., Hrinberh I. Analysis of the land market of Ukraine in modern conditions. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2020. Issue 29. pp. 164-170 (in Ukrainian).
10. Yaremchuk N.V., Kraska V.M. The land market as a key element of land reform in the context of transformational changes in Ukraine. *Economy and Society*. 2023. Issue 48. pp. 1-8. (in Ukrainian).
11. Zyhrii O., Mudryk R., Sadvivska H. Prospects for the development of the land market in Ukraine. *Actual problems of jurisprudence*. 2017. Issue 4 (12). pp. 202-206. (in Ukrainian).
12. Korniev Y.V., Balinska V.O., Lankin S.V. Problems of legal regulation of the land market in modern conditions. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2021. № 10. pp. 262-264. (in Ukrainian).
13. Pokalchuk M.Yu., Alyieva A.V., Stoianova V.O. Legal aspects of land market liberalization in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2021. № 10. зз. 336-339. (in Ukrainian).
14. The Ministry of Agrarian Policy told how much agricultural land has been sold over the two years of the land market. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/v-minagropolitiki-rozpovili-skilki-silskogospodarskih-zemel-bulo-prodano-za-dva-roki-zemelnogo-rinku-novini-amp-12317202.html> (in Ukrainian).
15. Two Years of the Land Market in Ukraine - Achievements and Failures and How the War Changed It. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/1018-dva-roki-rinku-zemli-v-ukrayini--dosyagnennya-ta-provali-i-yak-yogo-zminili-viyna> (in Ukrainian).

Daria DANILIK

PhD in Legal Sciences, assistant, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9946-9292>

e-mail: d.m.danilik@nlu.edu.ua

Svitlana BREDUN

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4328-3231>

e-mail: svetabredun30@gmail.com

Anastasiia PYTOMETs

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4917-3693>

e-mail: a.i.pytomets@nlu.edu.ua

OPENING OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE: ADVANTAGES, DISADVANTAGES AND WAYS TO SOLVE THEM

The paper covers the topic of opening the land market in Ukraine, in particular, focuses on the advantages, disadvantages and suggests ways to solve them. The author studies the main regulatory legal acts in the field of agricultural land. It is found that the quality of agricultural production and the overall food security of the state depend on the level of functioning of the land market. The authors examine the arguments and counterarguments for lifting the ban on land sales. It is concluded that the current moratorium only exacerbated the existing problems of the land market. The author analyzes the number of contracts for the sale and purchase of agricultural land plots by region. The analysis shows that due to the hostilities in Donetsk, Zaporizhzhia, and Kharkiv regions, this indicator is low compared to other regions. Both positive and negative aspects of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Terms of Agricultural Land Turnover" of July 01, 2021 are highlighted. In particular, the author focuses on problematic aspects, such as: lack of equal access to credit resources for all forms of business in the agricultural sector; lack of criminal liability of state registrars for registering land involved in fraudulent schemes; unregulated sale of agricultural land to foreigners and some others. It is found that only proper and clear legislative regulation will help to eliminate the existing gaps.

Keywords: land market in Ukraine, land plot, moratorium, land reform, agricultural land, ban

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.17>
УДК 658.512:338.2

Мар'яна Григорівна **БОРТНІКОВА**

к. е. н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-8007>
e-mail: mariana.h.bortnikova@lpnu.ua

Олег Андрійович **ПАВЛИК**

студент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3659-4689>
e-mail: oleh.pavlyk.mmzed.2023@lpnu.ua

ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У ПОБУДОВІ СИСТЕМИ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВИХОДУ НА ІНОЗЕМНІ РИНКИ

Стаття присвячена детальному аналізу проблеми побудови та використання системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки. В результаті дослідження було виявлено, що ядром визначеної проблеми є неструктурованість адаптивних бізнес-процесів на підприємстві. Як альтернативний спосіб вирішення, запропоновано та обґрунтовано доцільність розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів. Розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві передбачає створення оптимальної моделі його функціонування, діагностику існуючих бізнес-процесів, перепроєктування та оптимізацію бізнес-процесів.

Ключові слова: адаптивне управління, зовнішнє середовище, реінжиніринг, бізнес-процес

ВСТУП

Кризовий стан, що став характерним для багатьох промислових підприємств протягом останніх років, призвів до усвідомлення необхідності зміни управлінських методів та цілей підприємств, а також аналізу впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Досягнення визначених цілей можливе тільки за допомогою застосування принципів та методів адаптивного управління підприємствами. В сучасних умовах більшість підприємств, які мають добре налагоджену систему виробничо-господарської діяльності, виявилися нездатними адекватно реагувати на вплив чинників зовнішнього середовища через недостатню розвиненість ринкових інструментів адаптивного управління [1]. Проблема побудови та застосування системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки полягає у необхідності ефективного адаптування бізнес-процесів та стратегій підприємства до нових умов і вимог міжнародного ринку.

Проблеми адаптивного управління досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених цій тематиці, багато прикладних проблем потребують теоретичного вирішення. Особливо це стосується проблем побудови та застосування системи адаптивного управління в умовах зростаючого впливу факторів зовнішнього середовища. Н.М. Буняк у своїй роботі зробила акцент на структурно-логічну схему адаптивного управління, з виокремленням основних його етапів [2]. Т.Л. Наливайко у своїй праці розглядає проблематику адаптивного управління, що дає можливість компаніям застосовувати адаптивні механізми, засновані на постійному моніторингу, що сприятиме своєчасному внесенню змін до стратегічних та поточних планів з метою досягнення цілей підприємства [3]. Н.В. Якименко-Терещенко та Л.С. Кожуріна вважають, що мета адаптивного управління полягає у комплексній діагностиці внутрішнього середовища підприємства, дослідженні всіх процесів та змін, що відбуваються у зовнішньому

середовищі [4]. Більшість експертів, як українських, так і зарубіжних, вважають поняття «гнучкість» та «адаптивність» взаємозамінними. Проте в сучасних умовах виникла необхідність розглядати ці терміни окремо, зокрема Т.І. Дем'яненко зазначає, що гнучкість – це можливість зміни, адаптивність – швидкість до змін [5].

На основі проведеного комплексного дослідження особливостей побудови та застосування системи адаптивного управління на підприємствах в умовах виходу на іноземні ринки виявлено, що найбільш поширеною проблемою є відсутність чіткої методології планування та контролю за процесами адаптації до нових ринків. Переважно це спричинено неструктурованістю адаптивних бізнес-процесів, що має негативний вплив на ефективність компаній та їх здатність вирішувати виклики, пов'язані з виходом на зовнішні ринки. Одним з основних аспектів неструктурованості адаптивних бізнес-процесів в умовах виходу підприємства на іноземні ринки є відсутність чіткої стратегії виходу на зовнішні ринки та недостатня орієнтація на міжнародні стандарти, вимоги. Крім того, неструктурованість проявляється у недостатній комунікації та координації між відділами підприємства.

МЕТА статті – дослідження проблем адаптивного управління та розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів у побудові та застосуванні системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною та методологічною базою статті є наукові роботи, матеріали періодичних фахових та профільних видань, різноманітні ресурси Internet.

РЕЗУЛЬТАТИ

Актуальність проблематики побудови та застосування системи адаптивного управління на підприємствах в умовах виходу на іноземні ринки зумовлена низкою викликів та потреб, які вимагають гнучкості та здатності до адаптації. Вихід на нові іноземні ринки

потребує зміни підходу до управління, адже міжнародні ринки мають свої особливості, вимоги, стандарти тощо. Найбільш нагальною проблемою у побудові та застосуванні системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки є неструктурованість адаптивних бізнес-процесів. Ця проблема ускладнює ефективне функціонування підприємства та його успішний вихід на зовнішні ринки, а отже, потребує негайного вирішення.

У сучасному міжнародному бізнесі набуває обертів практика застосування механізму реінжинірингу бізнес-процесів, яка дає змогу побудувати систему, що забезпечує оперативне та адаптивне поєднання діяльності різних підрозділів, філій підприємства у наскрізні бізнес-процеси, що контролюються керівництвом. Принципи реінжинірингу бізнес-процесів, які може бути застосовано з метою вдосконалення побудови та застосування системи адаптивного управління, включають: об'єднання робочих процесів, делегування самостійних рішень підрядникам для підвищення відповідальності та інтересу до результатів, збільшення гнучкості виробничого процесу для його адаптації до зовнішнього середовища, зменшення кількості перевірок та узгоджень з керівництвом підприємства тощо. Розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві сприятиме побудові та застосуванню системи адаптивного управління шляхом впровадження інновацій, оптимізації ділових процедур, що дасть змогу компанії бути більш гнучкою та готовою реагувати на зміни в умовах виходу на іноземні ринки.

Розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів має значний вплив на побудову та застосування системи адаптивного управління. Процес може відбуватися за допомогою ідеальної моделі, яка враховує майбутній розвиток та цілі підприємства, або реалістичної моделі, яка зосереджується на найближчій перспективі та наявних ресурсах. На сучасних підприємствах доцільно застосувати уніфіковану модель, адже саме вона дає змогу прогнозувати зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, а також адаптувати бізнес-процеси для досягнення конкурентних переваг у майбутньому, що є важливо, особливо в умовах виходу на іноземні ринки, де необхідно пристосуватися до нових вимог та стандартів.

Реінжиніринг бізнес-процесів не є простою процедурою, яку можна виконати швидко. Важливо створити команду компетентних фахівців, які мають необхідні знання і досвід, щоб побудувати належні моделі, оцінити їх якість та розробити процедуру впровадження таких змін. Розроблення механізму реінжинірингу на підприємстві слід почати з детального документування всіх бізнес-процесів, що має на меті отримання чіткого уявлення про організацію роботи підприємства впродовж усього циклу. Для успішного документування бізнес-процесів необхідно виконати кілька важливих завдань. По-перше, провести класифікацію та ранжування бізнес-процесів залежно від їх важливості та ролі у досягненні цілей. По-друге, необхідно побудувати бізнес-модель підприємства та визначити керівників бізнес-процесів. Також варто сформувати каталог бізнес-процесів, уточнити цілі, завдання та показники їх оцінювання, а також розмежувати повноваження та відповідальність посадових осіб на всіх рівнях управління. Крім

цього, потрібно виявити вузькі місця та фактори, які знижують ефективність процедур, провести аналіз потреби в ресурсах, оптимізувати організаційну структуру управління, а також розглянути формування резервів для зниження витрат.

Розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів має на меті вирішити проблеми, пов'язані з необхідністю адаптації підприємства до нових умов та викликів іноземних ринків. Виходячи з цього, реінжиніринг стає необхідним кроком для оптимізації та перетворення наявних процесів підприємства з метою досягнення більшої гнучкості, ефективності та конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, що дасть змогу забезпечити швидкість реакції на зміни, адекватно реагувати на вимоги клієнтів, зменшити час впровадження нових продуктів та послуг. Рекомендований механізм реінжинірингу бізнес-процесів допоможе забезпечити гнучкість та адаптивність системи управління підприємства у розширенні на міжнародні ринки. Реінжиніринг дає змогу переглянути та перетворити наявні бізнес-процеси з урахуванням нових вимог і стандартів іноземних ринків, тобто підприємство може адаптувати свої бізнес-операції до нових реалій, включаючи вимоги замовників, логістичні особливості, правові норми та інші фактори. Сфера впровадження механізму реінжинірингу охоплюватиме всі підрозділи та процеси на підприємстві. Кожен з них матиме свою роль у проєкті, спрямованому на зміни та оптимізацію процесів з метою покращення результативності та конкурентоспроможності компанії на іноземних ринках.

Слід зазначити, що у формуванні плану реінжинірингу бізнес-процесів підприємства важливо узгоджувати всі кроки та ініціативи зі стратегічними цілями та завданнями підприємства, документуючи кожен етап процесу. Це дасть змогу об'єктивно оцінити результативність введених заходів та забезпечити перехід підприємства на новий етап розвитку. На рис. 1 подано рекомендований механізм реінжинірингу бізнес-процесів у побудові та застосуванні системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки.

Рис. 1. Рекомендований механізм реінжинірингу бізнес-процесів у побудові та застосуванні системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки (сформовано авторами на основі аналізу літературних джерел)

Розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки складатиметься з чотирьох основних етапів, характеристики яких подано в табл. 1.

Таблиця 1 – Характеристика етапів механізму реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки

Назва етапу	Характеристика
Створення оптимальної моделі функціонування підприємства	Визначення бажаного стану системи управління підприємства з урахуванням міжнародних стандартів та вимог іноземних ринків. Модель включає детальний опис всіх компонентів бізнес-процесів: функції, ресурси, учасники, інформація, результати, послідовність дій, чіткий розподіл прав та обов'язків, делегування повноважень тощо.
Діагностика бізнес-процесів підприємства	Проведення огляду поточних бізнес-процесів підприємства та виявлення проблем, що ускладнюють вихід на іноземні ринки і потребують реінжинірингу. Важливо визначити області, де потрібно зміни, а також оцінити можливі наслідки для системи управління.
Перепроєктування підприємства	Проведення глибокого аналізу та проєктування бізнес-процесів з урахуванням нових стратегій та вимог, що включає визначення оптимальних послідовностей дій, розподіл ролей та відповідальності, застосування нових технологій та інформаційних систем.
Оптимізація бізнес-процесів підприємства	Виявлення помилок, яких допущено у проєктуванні, а також проблем, яких не було успішно вирішено. Здійснюється оптимізація вже створених нових та перебудованих бізнес-процесів. Метою оптимізації є вирішення проблем та підвищення ефективності бізнес-процесів.

Розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів сприятиме здійсненню наступних позитивних змін на підприємстві: подоланню проблем невідповідності між цілями діяльності різних функціональних підрозділів; зміні вимог до підготовки працівників, що зумовлює розширення сфери діяльності виконавців і стає важливим фактором мотивації; зміні критеріїв оцінювання продуктивності роботи працівників та її винагороди (від оцінювання процесу до оцінювання результату), тобто підприємство розвиватиме систему стимулювання праці відповідно до досягнутих результатів.

ВИСНОВКИ

Отже, на основі проведеного комплексного аналізу потенційних проблем визначено, що найбільш нагальною у побудові та застосуванні системи адаптивного управління на підприємстві в умовах виходу на іноземні ринки

є неструктурованість адаптивних бізнес-процесів на підприємстві. Рекомендаційним шляхом вирішення цієї проблеми є розроблення механізму реінжинірингу бізнес-процесів, що сприятиме вирішенню проблем, пов'язаних з необхідністю адаптації підприємства до нових умов та викликів іноземних ринків. Рекомендований механізм реінжинірингу передбачає створення оптимальної моделі функціонування підприємства, діагностику наявних бізнес-процесів, перепроєктування підприємства та оптимізацію бізнес-процесів. Зрештою, розроблення механізму реінжинірингу-бізнес процесів на підприємстві сприятиме досягненню таких ефектів: економічні (підвищення ефективності виробничих процесів, конкурентоспроможності; покращення якості продукції), соціальні (розвиток персоналу; збереження робочих місць), технологічні (автоматизація бізнес-процесів).

Список використаних джерел

1. Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю. Система адаптивного управління підприємством в умовах мінливого зовнішнього середовища. *Бізнес Інформ*. 2018. №12. С. 435–440. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_12_64.
2. Бунык Н.М. Особливості адаптивного управління підприємством в умовах кризових явищ. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. Вип.2 (28). С. 56–61. URL: http://www.psae-jrml.nau.in.ua/journal/2_88_2022_ukr/9.pdf
3. Наливайко Т.Л. Ідентифікація понятійно-категоріального апарату адаптивного управління. *Економіка та держава*. 2019. № 9. С. 95–102.
4. Якименко-Терещенко Н.В., Кожуріна Л.С. Адаптивне управління підприємством в сучасних умовах: мета і механізм реалізації. *Молодий вчений*. 2017. №6. С. 535–538. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_6_124.
5. Дем'яненко Т.І. Оцінка рівня адаптивної гнучкості у формуванні інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства. *Бізнес Інформ*. 2012. №12. С. 217–220. URL: https://www.business-inform.net/pdf/2012/12_0/217_220.pdf.

References

1. Piletska S.T., Korytko T.Y. Adaptive Management System for Enterprises in a Changing External Environment. *Business Inform*. 2018. No.12. P. 435–440 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_12_64. (in Ukrainian).
2. Buniak N.M. Peculiarities of adaptive management of the enterprise in the conditions of crisis phenomena. *Problems of the systemic approach in economics*. 2022. Issue 2 (28). P. 56–61. URL: http://www.psae-jrml.nau.in.ua/journal/2_88_2022_ukr/9.pdf/ (in Ukrainian).
3. Nalyvaiko T.L. Identification of the conceptual and categorical apparatus of adaptive management. *Economy and the state*. 2019. No. 9. P. 95–102. (in Ukrainian).
4. Yakimenko-Tereshchenko N.V., Kozhurina L.S. Adaptive management of the enterprises in modern conditions: purpose and mechanism of implementation. *Young Scientist*. 2017. No.6. P. 535–538. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_6_124. (in Ukrainian).
5. Demianenko T.I. Estimation of level of adaptive flexibility in forming of the system of adaptive control innovative-investment development of enterprise. *Business Inform*. 2012. No.12. P. 217–220. URL: https://www.business-inform.net/pdf/2012/12_0/217_220.pdf. (in Ukrainian).

Mariana BORTNIKOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-8007>

e-mail: mariana.h.bortnikova@lpnu.ua

Oleh PAVLYK

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3659-4689>

e-mail: oleh.pavlyk.mmzed.2023@lpnu.ua

APPLICATION OF THE BUSINESS PROCESS RE-ENGINEERING MECHANISM IN THE CONSTRUCTION OF AN ADAPTIVE MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF ENTERING FOREIGN MARKETS

Introduction. The relevance of the problem of building and using an adaptive management system at an enterprise lies in the fact that entering foreign markets requires a revision of the strategy, because in the context of international competition, changing demand and consumer habits, an adaptive management system is needed that will allow for a quick response to changes and meet the requirements of the foreign market. The most common problem is the lack of a clear methodology and systematization in planning, implementing and controlling the processes of adaptation to new markets. This is mainly due to the unstructured nature of adaptive business processes, which has a negative impact on the efficiency of companies and their ability to meet the challenges associated with entering foreign markets.

The purpose of the paper is to study the problems of adaptive management and to develop a mechanism for reengineering business processes when building and using an adaptive management system at an enterprise in the context of entering foreign markets.

Results. In modern international business, the practice of using the business process reengineering mechanism is gaining momentum, which allows building a system that ensures the prompt and adaptive combination of activities of various departments and branches of an enterprise into end-to-end business processes controlled by management. The development of a mechanism for reengineering business processes at an enterprise will facilitate the construction and use of an adaptive management system by introducing innovations, optimizing business procedures, which will allow the company to be more flexible and readier to respond to changes in the conditions of entering foreign markets. The development of a business process reengineering mechanism is intended to solve the problems associated with the need to adapt the company to the new conditions and challenges of foreign markets.

Conclusion. Based on a comprehensive analysis of potential problems, it has been determined that the most urgent problem in the process of building and using an adaptive management system at an enterprise in the context of entering foreign markets is the unstructured adaptive business processes at the enterprise. The recommended way to solve this problem is to develop a mechanism for reengineering business processes. The development of a mechanism for reengineering business processes will help to solve the problems associated with the need to adapt the enterprise to the new conditions and challenges of foreign markets.

Keywords: adaptive management, external environment, reengineering, business process

Данило Юрійович **РЯБУЩЕНКО**

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТИМЧАСОВО ВИЛУЧЕНОГО МАЙНА ПІД ЧАС ОБШУКУ

У статті здійснено аналіз проблематики тимчасово вилученого майна за діючим кримінально-процесуальним законодавством у контексті декількох аспектів. Зауважено, що нині у нормативному просторі є правова невизначеність з процесуального статусу тимчасово вилученого майна, а також з відсутності правової підстави утримання такого майна. Охарактеризовано фундаментальні та сутнісні засадничі принципи, на яких має ґрунтуватися вдосконалення інституту тимчасово вилученого майна. Досліджено рішення ЄСПЛ у площині ст. 1 Протоколу 1 ЄКПЛ у контексті проблематики статті. З'ясовано доктринальні підходи до реформування проблематики процесуального статусу тимчасово вилученого майна.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, тимчасове вилучення майна, гарантії забезпечення прав особи, слідчий суддя, обшук, процесуальний статус тимчасово вилученого майна

ВСТУП

Кримінально-процесуальна діяльність у своїй сутності реалізує простір підвищеного ризику порушення або обмеження фундаментальних прав особи, котра є учасником таких правовідносин. Безперечно відповідні дії є співмірним засобом досягнення завдань кримінального провадження, проте площина їх здійснення уповноваженими суб'єктами має суміщатися з дотриманням основоположних засадничих принципів та гарантій забезпечення прав особи. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема й тимчасового вилучення майна, за своїм змістом є кримінально-процесуальними гарантіями, що здійснюються з метою захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. З іншого боку, такі заходи забезпечення постають засобом обмеження прав особи, що іноді може мати вияв неправомірного або надмірного втручання. У контексті недопущення такої поведінки варто зауважити на судово-контрольній діяльності спеціального суб'єкта – слідчого судді, який на стадії досудового розслідування «легітимізує» втручання у права певної особи шляхом формування правової підстави такого втручання, тобто постановлення судового рішення (ухвали). Відповідні дії реалізуються задля забезпечення завдань кримінального провадження і досягнення балансу між публічними і приватними інтересами. Однак в аспекті як законодавчого регулювання, так і практичної реалізації такого засобу забезпечення, як тимчасове вилучення майна, можна констатувати порушення певних засадничих принципів – правової визначеності, захисту від свавілля, дотримання прав людини. Ця проблематика відслідковується в аспекті неврегульованого процесуального статусу тимчасово вилученого майна та недостатньої регламентації правової підстави отримання такого майна, тобто відсутності «легітимізації» відповідного вилучення спеціальним суб'єктом. У застосуванні відповідного заходу забезпечення виникає низка проблематичних питань, що принаймні може призвести до порушення недоторканості права власності особи. Актуальність відповідного дослідження підтверджується необхідністю динамічного нормативного регулювання проблемних питань інституту заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема й у кон-

тексті якісного законодавчого регламентування особливостей правового статусу тимчасово вилученого майна. На доктринальній площині проблематика особливостей правового статусу тимчасово вилученого майна є предметом дослідження не багатьох праць. Зокрема, тематика правового статусу тимчасово вилученого майна досліджувалася такими науковцями: І.В. Гловюк, А.В. Дрозд, В.В. Горошко, Д.С. Биков.

МЕТА роботи – проаналізувати сутнісну проблематику правового статусу тимчасово вилученого майна за діючим кримінально-процесуальним законодавством, наслідки нівелювання такого процесуального концепту, а також дослідити гарантії прав особи, майно якої вилучається та виокремити можливі засоби подолання відповідних нормативних прогалин.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною основою дослідження є емпіричні методи: порівняння та збір інформації, а також комплексні методи аналізу, синтезу та узагальнення. Інформаційно-теоретичними джерелами статті є нормативна база українського законодавства, судова практика національних судів та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також науковий доробок вітчизняних вчених-процесуалістів.

РЕЗУЛЬТАТ

Для комплексного дослідження проблематики процесуально-правового статусу тимчасово вилученого майна необхідно звернути увагу на дефініцію цього заходу забезпечення. Відповідно до ст. 167 Кримінального процесуального кодексу (КПК) тимчасово вилучене майно набуває відповідного процесуального статусу у ході фактичного позбавлення у підозрюваного або іншої особи, що є володільцем відповідного майна, «тріади правомочностей» – володіти, користуватися та розпоряджатися відібраним майном. Згідно з ч. 2 ст. 167 КПК встановлюються критерії оцінки того чи іншого майна на предмет відповідності таких об'єктів певним підставам. Зокрема, тимчасово вилученим майном може бути будь-які матеріальні об'єкти, що є засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення, предметом кримінального правопорушення або одержані внаслідок вчинення відповідного кримінального право-

порушення [1, ст. 167]. Тобто, здійснюючи відповідну діяльність, органи досудового розслідування реалізують обмеження або позбавлення права власності особи, чим суттєво порушують права та законні інтереси такого учасника кримінального провадження. Проте відповідне порушення є легітимним за дотримання певних умов та принципів, що виправдовують таке втручання.

Відповідно до ст. 41 Конституції України право власності є непорушним, жодна особа не може бути протиправно позбавлена права власності на своє майно. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано лише як виняток з мотивів суспільної необхідності та за відповідного законодавчо визначеного порядку [2, ст. 41]. Конституційні принципи змістовно кореспондують конвенційним засадам, зокрема положенню ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини – ЄКПЛ). ЄКПЛ фундаментує право кожної фізичної та юридичної особи мирно володіти своїм майном: *«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права»* [3, ст. 1].

Варто звернути увагу на контекст тлумачення норми ст.1 п.1 ЄКПЛ у світлі практики ЄСПЛ. Варто зазначити, що ЄСПЛ трактує «право мирно володіти майном» у площині трьох елементів (правил). Зокрема, доцільно наголосити на рішенні ЄСПЛ *«Sporrong and Lönnroth v. Sweden»*. Перший елемент з безпосереднього мирного володіння майном має загальний характер і проголошує принцип мирного володіння майном. Другий елемент допускає можливість позбавлення власності, за дотримання певних умов. Третій елемент визначає право держави реалізувати контроль за користуванням майном стосовно загальних інтересів суспільства [4, п. 61]. У контексті предмету розгляду цієї статті варто акцентувати увагу на другому елементі «права мирного володіння майном», можливість позбавлення майна особи, проте відповідно до певних умов. У рішенні ЄСПЛ *«Beyeler v. Italy»* зауважується, що втручання у приватну власність особи на майно має відповідати принципу за-конності, а до того ж переслідувати легітимну мету [5, п. 108-114].

Варто зауважити, що ЄСПЛ у рішенні *«Sporrong and Lönnroth v. Sweden»* зазначає про те, що позбавлення «майна» може виникнути також у ситуаціях, коли не було офіційного рішення, яке скасовує права особи, але вплив набору різних заходів, які застосовували державні органи влади, на «майно» заявника є настільки значним, щоб робить їх подібними до «експропріації» [4, п. 63].

Серед системи національних засад кримінального провадження законодавець встановлює принцип недоторканості права власності. Відповідно до ст. 16 КПК позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється *лише на підставі вмотивованого судового рішення*. Зокрема це є ухвала слідчого судді або суду [1, ст. 16].

Здійснивши аналіз вищезазначених принципів, розглянемо порядок тимчасового вилучення майна на предмет відповідності конвенційним та національним засадам. Відповідно до ст. 168 КПК тимчасово вилучення майна може здійснюватися зокрема під час обшуку. Згідно зі

ст. 234 ч. 2 правовою основою для проведення обшуку є ухвала слідчого судді місцевого загального суду або слідчі судді Вищого антикорупційного суду (ВАКС). Необхідність рішення суду (ухвали) у такому разі аргументується погодженням правомірного втручання у права особи за необхідності пошуку об'єктів, що мають значення для кримінального провадження. Відповідно до ст. 235 КПК в ухвалі слідчого судді на обшук мають зазначатися речі, документи, для виявлення яких проводиться обшук [1].

Згідно з ч. 7 ст. 236 КПК слідчий, прокурор під час обшуку уповноважені, зокрема, тимчасово вилучати речі, котрі мають значення для кримінального провадження. Безперечно відповідне майно має бути зазначено в ухвалі слідчого судді на обшук. Однак варто зауважити на ситуації, коли таке майно здобуто уповноваженими суб'єктами ситуаційно, і ухвала слідчого судді як правова підстава проведення обшуку і утримання речей, що зазначено у відповідному судовому рішенні, не поширюється на це майно. Відтак, законодавець визначає такі речі як тимчасово вилучені, тобто ті речі, які не входять до переліку, стосовно якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучено законом з обігу [1, ст. 236]. У цьому разі варто констатувати, що речі, отримані внаслідок обшуку та незазначені в ухвалі слідчого судді, полишені процесуального статусу через відсутність правової підстави, а саме судового рішення на їх отримання. Така ситуація зберігається з відповідним майном доти, допоки слідчий, прокурор не нададуть клопотання про арешт відповідного тимчасово вилученого майна до слідчого судді згідно з ч.5 ст. 171 КПК. Тобто майно особи, котре є важливим у контексті кримінального провадження, від часу його набуття уповноваженими суб'єктами під час обшуку до моменту постановлення ухвали про арешт тимчасово вилученого майна перебуває у «статусі процесуального вакууму». Відповідний «статус майна» доцільно визначити у контексті декількох складників. Перший – відсутність правової підстави утримання такого майна, тобто порушення принципу правової визначеності та законності. Другий елемент – невизначеність процесуального статусу майна, яке вилучається під час обшуку і вважається тимчасово вилученим.

Відсутність чіткого правового закріплення статусу тимчасово вилученого майна у належній процесуальній формі варто розглядати у контексті двох концептуальних елементів. По-перше, це те, чи регламентовано та виокремлено зараз у кримінально-процесуальному законодавстві певний простір гарантій для захисту прав особи, чие майно зазнало вилучення. Другою категорією є те, якими способами законодавець може «легітимізувати» відповідне вилучення майна, враховуючи задекларовані конвенційні та конституційні принципи недоторканості права власності особи.

Можна зауважити, що відсутність визначеного правового статусу тимчасово вилученого майна компенсується сукупністю процесуальних гарантій захисту прав та інтересів особи, яка є власником відповідних речей. В контексті фундаментальної сутності процесуальних гарантій доцільно акцентувати увагу на рішенні ЄСПЛ *«Свиргунець проти України»*, де встановлено ст. 1 Протоколу 1 ЄКПЛ. У цій справі Суд наголосив на тому, що будь-яке втручання у мирне володіння майном має суп-

роводжуватися процесуальними гарантіями, які надають відповідній фізичній особі обґрунтовану можливість звернутися зі своєю справою до компетентних органів державної влади для ефективного оскарження заходів, які становлять втручання у права, гарантовані цим положенням [6, п. 76].

Отже, законодавець закладає певний простір задля опосередкованого захисту прав особи, майно якої зазнало тимчасового вилучення. Можемо відслідкувати ці процеси у вигляді закріплення деяких процесуальних гарантій, що виокремлені у КПК.

По-перше, у ч. 1 ст. 167 зауважується на рамках «тимчасовості» утримання відповідного майна. Майно є тимчасово вилученим допоки не буде вирішено питання про арешт майна, повернення його володільцю або спеціальну конфіскацію [1, ст. 167]. Тобто нормотворцем допускається як можливість повернення відповідного майна особі, так і можливість подальшого утримання таких речей за ухвалою про арешт майна.

По-друге, відповідно до ч. 3 ст. 168 КПК слідчий, прокурор у здійсненні тимчасового вилучення певного майна під час обшуку має обов'язково скласти протокол, після закінчення такої слідчої дії. До того ж цей протокол надається особі, котра зазнала тимчасового вилучення майна [1, ст. 168]. Проте варто зауважити, що відповідний протокол доцільно сприймати лише як форму закріплення результатів проведення слідчої дії, а не як правову підставу утримання такого майна або як документ, котрий встановлює процесуальний статус тимчасово вилученого майна.

По-третє, згідно з ч. 5 ст. 171 КПК встановлюють спеціальні строки подання клопотання про арешт майна. Зокрема, клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна має бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якій його вилучено. У разі якщо відповідне тимчасове вилучення здійснено під час обшуку, огляду, що реалізувалися на підставі ухвали слідчого судді, то таке клопотання про арешт подається протягом 48 год. після вилучення майна або повертається володільцю по спливу строку [1, ст. 171].

Також заслуговує уваги строк розгляду клопотання про арешт, який становить два дні з дня надходження клопотання до суду. У разі недотримання вимог до належної форми клопотання слідчий суддя може повернути прокурору, слідчому клопотання про арешт тимчасово вилученого майна для усунення недоліків у межах 72 год. [1, ст. 171]. Варто наголосити на тому, що законодавець у ч. 3 ст. 172 КПК зазначив на тому, що слідчий суддя може встановлювати менший строк для доопрацювання клопотання про арешт тимчасово вилученого майна за погодженням з прокурором, слідчим, цивільним позивачем. Доцільно відмітити, що така процесуальна гарантія є належним прикладом намагання забезпечити права та інтереси осіб, котрі зазнають певних обмежень у кримінальному провадженні, а також реалізації принципу верховенства права у контексті дотримання прав людини. До того ж заслуговує на увагу те, що згідно з ч. 4 ст. 168 КПК сторона обвинувачення зобов'язана забезпечувати схоронність такого тимчасово вилученого майна [1, ст. 168].

Необхідно зазначити, що проаналізовані положення КПК варто сприймати як сутнісні гарантії захисту прав

та інтересів особи, чие майно зазнало тимчасового вилучення. Так, можна дійти висновку, що нормотворець закладає подальший розвиток інституту тимчасового вилучення майна, все ж таки встановлюючи певні правові обриси захисту недоторканості права власності особи.

Варто зазначити, що встановлення процесуальних гарантій захисту недоторканості власності особи, чие майно тимчасово вилучається, не забезпечує повноцінне розв'язання основної проблематики – нерегульованість процесуального статусу відповідного майна, що спричиняється відсутністю належної правової підстави утримання таких об'єктів (ухвали слідчого судді, суду).

Варто зазначити, що на доктринальному рівні є різноманітні позиції з необхідності врегулювання статусу тимчасово вилученого майна. Д.С. Биков наголошує на тому, що належним вирішенням відповідної проблематики буде взагалі видалення останнього речення ч. 7 ст. 236 КПК [7, ст. 17]. Варто зазначити, що відповідна ініціатива була основною ідеєю законопроекту № 3453 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення захисту права власності після проведення обшуку під час досудового розслідування», проте відповідні зміни так і не прийнято до КПК.

У своїй дисертаційній роботі А.В. Дрозд зауважує про необхідність «легалізації» процесуального статусу тимчасово вилученого майна, що знаходиться у сторони обвинувачення [9, ст. 18]. Достатню увагу до правової проблематики процесуального статусу тимчасово вилученого майна у своєму дисертаційному дослідженні приділяє В.В. Горошко: подає тезу з комплексного регламентування та вдосконалення інституту тимчасово вилученого майна. Зокрема авторка пропонує назву ст. 235 КПК «Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи» викласти в редакції: «Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи та тимчасове вилучення майна». За її переконанням відповідна зміна дасть змогу ширше трактувати ухвалу слідчого судді на обшук. Тобто згідно з відповідним судовим рішенням слідчий не лише зможе проникати до житла чи іншого володіння особи, але й вилучати майно, незазначене у відповідній ухвалі слідчого судді, проте має значення для кримінального провадження. До того ж для забезпечення врегулювання та уточнення правового статусу тимчасово вилученого майна, пропонується змінити ч. 7 ст. 236 КПК в такій редакції: «Тимчасово вилученим в ході обшуку майном вважаються всі речі та документи незалежно від надання дозволу на їх вилучення в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку». Відповідне положення означає, що всі речі та майно, що буде вилучено за ухвалою слідчого судді під час обшуку (і ті речі, вказані в ухвалі, і ті речі, що вилучаються додатково) будуть вважатися тимчасово вилученим майном, а отже, будуть мати визначений правовий статус під час утримання уповноваженими суб'єктами до постановлення ухвали про накладення арешту майна [8, ст. 205-206]. Необхідно зазначити, що концепція є комплексним вирішенням проблеми як процесуального статусу тимчасово вилученого майна, так і правової підстави утримання відповідних речей.

ВИСНОВОК

Аналіз відповідного дослідження підтверджує думку про те, що на вітчизняній нормативній площині є невре-

гуюваність правового статусу тимчасового вилучення майна. Ця проблематика наявна в двох аспектах. По-перше, це відсутність правового статусу тимчасово вилученого майна як такого, та, по-друге, відсутність правової підстави вилучення речей та об'єктів під час проведення слідчим, прокурором обшуку. Попри відсутність правової регламентації, що має відповідати засадам кримінального провадження, конвенційним та конституційним приписам, все ж

такі законодавець встановлює першочергові обриси та підгрунття подальшого розвитку інституту тимчасового вилученого майна у вигляді певних процесуальних гарантій. До того ж варто наголосити на необхідності подальшої нормативної регламентації сукупності особливостей тимчасово вилученого майна. Зокрема, це мають бути зміни до ст.ст. 236, 235 КПК.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змін. і доп.). // Законодавство України: інформ.-пошук. система / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. No 30. Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифіковано Законом No 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Case of «Sporrong and Lönnroth v. Sweden» (Application no. 7151/75) 23 September 1982. HUDOC : URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57580%22%7D>
5. Case of «Beyeler v. Italy» (Application no. 33202/96) 5 January 2000. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58832%22%7D>
6. Справа «Свіргунець проти України» (Заява № 38262/10) 30 квітня 2020 року. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f11#Text
7. Биков Д.С. Окремі аспекти арешту майна у світлі практики Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Том 7. С. 14-19 URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/4d036009-3b15-45f6-8c9e-b1ec3a59959b>
8. Горошко В.В. Тимчасове вилучення майна (кримінальний процесуальний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09/ Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2018. 245 с.
9. Дрозд А.В. Забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2019. 24 с.

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.13.2012 No. 4651VI (amended and supplemented). // Legislation of Ukraine: information-search. system / Verkhov. Council of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (In Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-BP/ Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (In Ukrainian).
3. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950 (ratified by Law No. 475/97-BP of July 17, 1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (In Ukrainian).
4. Case of «Sporrong and Lönnroth v. Sweden» (Application no. 7151/75) 23 September 1982. HUDOC: URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57580%22%7D>
5. Case of «Beyeler v. Italy» (Application no. 33202/96) 5 January 2000. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58832%22%7D>
6. The case "Svirgunets v. Ukraine" (Application No. 38262/10) April 30, 2020. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f11#Text (In Ukrainian).
7. Bykov D.S. Certain aspects of property seizure in the light of the practice of the Appellate Chamber of the High Anti-Corruption Court. *Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences*. 2021. 7. pp. 14-19. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/4d036009-3b15-45f6-8c9e-b1ec3a59959b> (In Ukrainian).
8. Horoshko V.V. Temporary confiscation of property (criminal procedural aspect): dissertation ... PhD in legal sciences: 12.00.09 / Odesa State University of Internal Affairs. Odesa, 2018. 245 p. (In Ukrainian).
9. Drozd A.V. Ensuring the inviolability of property rights in criminal proceedings: dissertation abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.09 / Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2019. 24 p. (In Ukrainian).

Danylo RIABUSHCHENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>
e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

PROBLEMS OF THE PROCEDURAL STATUS OF PROPERTY TEMPORARILY SEIZED DURING A SEARCH

Introduction. In the aspect of both legislative regulation and practical implementation of such a means of security as temporary seizure of property, it is possible to state a violation of certain fundamental principles - legal certainty, protection against arbitrariness, and observance of human rights. This issue is monitored in terms of the unregulated procedural status of temporarily seized property and insufficient regulation of the legal basis for obtaining such property, that is, the lack of "legitimization" of the corresponding seizure by a special entity.

The purpose of the paper is to analyze the essential issues of the legal status of temporarily confiscated property according to the current criminal procedural legislation, the consequences of leveling such a procedural concept, as well as to investigate the guarantees of the rights of the person whose property is confiscated and to identify possible means of overcoming the relevant regulatory gaps.

Results. It is noted that a number of problematic issues arise during the application of the relevant security measure, which may at least lead to a violation of the inviolability of a person's property rights. The fundamental and essential basic principles on which the improvement of the institute of temporarily seized property should be based are characterized. In particular, conventional, national and branch principles. Analyzed decisions of the ECtHR. It was established that the things obtained as a result of the search and not specified in the decision of the investigating judge, were left with a procedural status due to the lack of a legal basis, namely a court decision for their receipt. This situation persists with the relevant property until the investigator, the prosecutor submits a petition for seizure of the relevant temporarily seized property to the investigating judge. It is noted that the property of a person, which is important in the context of criminal proceedings, from the time of its acquisition by authorized subjects during the search, until the decision on the seizure of temporarily seized property is made, is in a "procedural vacuum status". Procedural guarantees of the rights of a person whose property is temporarily seized have been analyzed.

Conclusions. The author notes the need for further improvement of the institute of temporarily seized property.

Keywords: measures to ensure criminal proceedings, temporary confiscation of property, guarantees of personal rights, investigative judge, search, procedural status of temporarily confiscated property

Ігор Миколайович ПІСТУНОВ

д.т.н., професор, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9041-8368>

e-mail: pistunovi@gmail.com

Єлизавета Юрїївна ГОРОБЕЦЬ

студентка, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7651-0620>

e-mail: horobets.y.u@ntu.one

ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ РОЗРОБЛЕННЯ РОЗВІДАНОГО НАФТО-ГАЗОВОГО РОДОВИЩА

У статті показано дослідження, що поєднує два методи: кластеризація родовищ за допомогою алгоритмів машинного навчання та побудови регресійної моделі для прогнозування собівартості та економічної ефективності нафто-газового родовища. Кластеризація родовищ є основним завданням дослідження, оскільки включає низку інших фундаментальних завдань, наприклад, визначення кластеру родовища за технічними параметрами. Регресійний аналіз припускає вирішення двох завдань. Перше завдання ґрунтується на виборі незалежних змінних, які значно впливають на залежну величину, і визначення форми рівняння регресії. Це завдання вирішується шляхом аналізу взаємозв'язку, що вивчається. Друге завдання полягає в оцінюванні параметрів: вирішується на основі різних статистичних методів оброблення даних та спостережень. Сферою застосування регресійного аналізу в економіці є вивчення впливів собівартості різних факторів.

Ключові слова: кластеризація, класифікація, собівартість, регресія, прогноз

ВСТУП

Прогнозування економічної ефективності розроблення свердловин є важливим завданням для нафтогазових компаній та інших зацікавлених сторін. Для цього застосовуються різні методи, які оцінюють прибутковість проекту та визначають, чи варто інвестувати в нього [1].

Ось деякі методи прогнозування економічної ефективності розроблення свердловин:

Аналіз собівартості. Метод включає розрахунок витрат на всі аспекти розроблення свердловин, включаючи буріння, обладнання, обслуговування і експлуатацію. Витрати порівнюються з очікуваними надходженнями від продажу нафти або газу.

Чистий сучасний ризикований внутрішній дохід (NPV) враховує часову вартість грошей і ризику. Розраховується шляхом вирахування всіх витрат і доходів проекту в чистому вигляді на поточний момент часу. Якщо NPV позитивний, то проект вважається економічно вигідним.

Внутрішній рівень доходу (IRR) – це внутрішній рівень дисконту, за якого NPV дорівнює нулю. Він вказує на рентабельність проекту і порівнюється з вимогою до прибутковості, встановленою компанією.

Період окупності (Payback Period). Метод визначає, за скільки часу проект повертає вкладені кошти. Якщо період окупності менший, ніж прийнятий стандартний строк, проект вважається економічно вигідним.

Чистий прибуток (Net Income). Метод розглядає чистий прибуток від проекту, ігноруючи часову вартість грошей. Він допомагає визначити, чи проект генерує прибуток в загальному плані.

Чутливість і сценарійний аналіз. Враховуються різні сценарії, параметри та чинники ризику. Аналізуються впливи змін нафтових цін, витрат, обсягу видобутку та інших параметрів на економічну ефективність.

Моделювання стохастичних процесів. Застосовуються

стохастичні моделі для врахування випадкових факторів, які можуть вплинути на ефективність розроблення свердловин.

Методи реалістичного оцінювання застосовуються для визначення того, які рішення краще застосовувати в умовах невизначеності та змін. Це може включати опції відкладення проекту, продажу активів тощо [1].

Ці методи допомагають визначити, чи є проект рентабельним і чи варто інвестувати в розроблення свердловин. Важливо враховувати різні фактори, включаючи витрати, доходи, ризики та сталість проекту для точного прогнозування економічної ефективності [1].

МЕТА статті полягає у вивченні та аналізі технічних параметрів експлуатуючих родовищ, поділ їх на кластери за схожими ознаками, застосовуючи алгоритми машинного навчання. Проведення регресійного аналізу для прогнозування результатів собівартості та економічної ефективності. На основі запропонованої регресійної моделі може бути обрано найбільш оптимальні варіанти розвитку нових родовищ у майбутньому періоді.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано алгоритми машинного навчання нейронних мереж та регресійний аналіз для побудови моделі прогнозу собівартості будівництва свердловини та прибутку. Протягом досить тривалого періоду простежується тенденція до підвищення розроблень родовищ, тому підвищення нафтовіддачі родовищ є основним завданням для паливно-енергетичного комплексу. Нині нейронні мережі знаходять все більше застосування в різних галузях. Перевагою нейронних мереж є робота з великою кількістю даних, однак для її роботи має бути достатньо зібраних та підготовлених наборів даних, за рахунок чого й досягається висока точність рішення [2].

У розробленні нафтових і газових родовищ головним

завданням є забезпечення максимального видобутку з економічного та фізичного поглядів. Видобуток нафти на нафтогазових родовищах різниться за обсягами, складністю, умовами експлуатації тощо, тому необхідно знаходити оптимальні умови видобутку для кожного місця народження.

У дослідженні розроблено нейронну мережу прямого поширення, що застосовується для прогнозу вартості розроблення свердловин на нафтогазових родовищах з урахуванням всіх технічних параметрів. Отримана нейронна мережа, сформована на основі алгоритмами вхідних даних, формує вихідні сигнали під час подання на вхід мережі будь-якого набору вхідних сигналів навчальної множини. Одержана нейронна мережа виражає закономірності, присутні у вхідних даних. Ця мережа виявляється функціональним еквівалентом деякої моделі залежностей між змінними.

РЕЗУЛЬТАТИ

Економічне обґрунтування вибору розроблення розвіданого нафто-газового родовища є критично важливим кроком у стратегічному плануванні розвитку галузі видобутку природних ресурсів. Перед тим як розпочати витрати на інфраструктуру та буріння свердловин, необхідно докладно розглянути різні аспекти, які включають економічну цілеспрямованість, прибутковість та сталий розвиток. Це є обов'язковим для підтримання економічної стійкості і забезпечення максимального користування природними ресурсами.

По-перше, економічне обґрунтування вибору розроблення родовища включає оцінювання вартості розвідки та видобутку нафти і газу. Це оцінювання повинне враховувати фактори, такі як глибина родовища, його розміри, прогнозований видобуток та ціни на нафту та газ на світовому ринку. Інвестори й компанії повинні аналізувати витрати на геологорозвідувальні роботи, буріння свердловин, будівництво і експлуатацію інфраструктури, а також оцінювати ризики, пов'язані з видобутком.

По-друге, економічне обґрунтування повинно включати аналіз потенційних прибутків від родовища. Це означає визначення очікуваних доходів від продажу нафти та газу, враховуючи ціни на ринку та обсяги видобутку. Компанії повинні розраховувати прибуток на основі поточних індикаторів, а також розглядати різні сценарії цін та обсягів продажів, щоб оцінити стійкість проєкту до ринкових змін.

По-третє, сталий розвиток також є важливою частиною економічного обґрунтування. Компанії повинні враховувати соціальні та екологічні наслідки розроблення родовища. Вони повинні розглядати можливі впливи на місцеві спільноти, дотримуватися вимог стандартів з охорони навколишнього середовища та розробляти плани відновлення природних ресурсів після завершення видобутку.

Економічне обґрунтування також повинно враховувати фінансову стійкість компанії та її здатність фінансувати проєкт. Це включає оцінювання доступних фінансових ресурсів, можливість залучення кредитів або інших джерел фінансування та розрахунок прибутку на капітал.

У підсумку, економічне обґрунтування вибору розроблення розвіданого нафто-газового родовища вимагає

глибокого аналізу різних факторів, включаючи витрати, прибутковість, ризики та сталий розвиток. Цей аналіз допомагає приймати обґрунтовані рішення з інвестування в родовище та забезпечує успішний та стійкий розвиток галузі видобутку природних ресурсів.

Подане дослідження поєднує два методи: кластеризація родовищ за допомогою алгоритмів машинного навчання та побудови регресійної моделі для прогнозування собівартості та економічної ефективності нафтогазового родовища. Кластеризація родовищ є основним завданням цього дослідження, оскільки включає низку інших фундаментальних завдань, наприклад, визначення кластеру родовища за технічними параметрами.

Кластеризацією можна назвати завдання розміщення вхідних образів за категоріями чи, інакше кажучи, кластерами, так щоб близькі вектори (подібні образи) опинилися в одній категорії. Відмінністю у завданні кластеризації від схожого завдання класифікації у тому, що набір категорій спочатку не заданий, а визначається під час навчання нейронної мережі [3].

Кластеризація застосовується для вирішення багатьох прикладних завдань: від сегментації зображень до економічного прогнозування. Цілі кластеризації можуть бути різними залежно від особливостей конкретного завдання:

Зрозуміти структуру безлічі об'єктів, розбивши його на групи схожих об'єктів. Спростити подальше оброблення даних та прийняття рішень, працюючи з кожним кластером окремо;

Скоротити обсяг даних, що зберігаються у разі надвеликої вибірки, залишивши по одному найбільш типовому представнику від кожного кластера;

Виділити нетипові об'єкти, які не підходять ні до одного з кластерів. Це завдання називають однокласовою класифікацією, виявленням нетиповості або новизни [3].

У першому випадку число кластерів намагаються зробити менше. У другому випадку важливіше забезпечити високий ступінь схожості об'єктів всередині кожного кластера, а кластерів може бути скільки завгодно. У третьому випадку найбільший інтерес становлять окремі об'єкти, які не вписуються в жоден з кластерів.

Об'єкт відноситься до кластера, якщо відстань від об'єкта до центра кластера менша за радіус кластера. Якщо ця умова не виконується для двох та більше кластерів, об'єкт є спірним. Неоднозначність даного завдання може бути усунена експертом або аналітиком [4].

Штучним нейронним мережам (ШНС) з кожним днем знаходять нове застосування. Вони являють собою набори елементарних нейроподібних перетворювачів інформації (нейронів), з'єднаних з іншим каналами обміну інформації для їхньої спільної роботи. Ці мережі здатні обробляти велику кількість даних з високою швидкістю. Для побудови нейронної мережі необхідно підготувати набори даних, які будуть застосовуватися для вирішення поставлених проблем. Після збору даних відбувається навчання нейронної мережі, де уточнюються значення вагових коефіцієнтів для окремих вузлів на основі поступового збільшення обсягу вхідної та вихідної інформації. Навчання відбувається доти, доки помилка не досягне прийнятно низького рівня. Потім проводиться тестування отриманої моделі ШНС на незалежних прикладах [5].

Для створення моделі ШНС застосовано показники із 15 свердловин. Основним завданням моделі є визначення кластеру нового родовища. Умовні позначення: x – для екзогенних (розвіданих факторів), y – для фактичних розрахованих даних вартості. Таблиця з вхідними даними (x) для навчання нейронної мережі подано на рис. 1.

Вихідним параметром (передбачуваним) постає номер кластеру.

Створення моделі ШНС здійснювалося у програмному забезпеченні STATISTICA. Аналіз результатів показав, що збудована ШНС характеризується високою якістю навчання [4].

За результатами ШНС нові родовища розподілено за кластерами. На собівартість будь-якого родовища впливають деякі фактори. Оцінити результати їх дії можливо методами статистики, основу яких становлять побудова і аналіз відповідної математичної моделі.

Отже, побудуємо регресійну модель та обчислимо такі параметри (Y): орієнтовна вартість буд. Свердловини без ПДВ, орієнтовна вартість буд. свердловини з урахуванням ПДВ, прибуток, собівартість будівництва свердловини, вартість 1 м проникнення без ПДВ, вартість 1 м проникнення з урахуванням ПДВ.

У регресійній залежності часто застосовують прості залежності, що не потребують складних розрахунків,

які можна легко економічно інтерпретувати. Практичне застосування регресійного аналізу ґрунтується на тому, що рівняння лінійної регресії висловлює залежність між показниками навіть тоді, коли вони виявляються складнішими і потребують значних розрахунків [4].

Застосування регресійного аналізу дає можливість вирішувати різні завдання в галузі прогнозування. Прогнозні значення розраховуються шляхом підстановки рівняння регресії параметрів значень пояснюючих змінних. Головна мета регресійного аналізу – це ідентифікація рівняння регресії, включаючи статистичну оцінку її параметрів [5].

Отримані дані в результаті побудови регресійної моделі наведено в табл. 1-2.

Виходячи з отриманих розрахунків, можна стверджувати, що обирати треба ту свердловину, для якої відношення прогнозу загальної вартості розроблення до розвіданих запасів є мінімальним.

За навчальною вибіркою, для якої відомо ці показники, перевірено точність прогнозу: похибка не перевищила 5 %. Проведено розрахунки для розвіданих свердловин, але таких, де невідомі економічні показники.

Родовище	Найвища товщина нафтоносних утворень (м)	Найбільша товщина нафтоносних утворень (м)	Газовий фактор (м ³ /м ³)	Температура пластів (°C)	Пористість %	Проникність	Вміст нафти та газу у пласті	Глибина залягання (м)	Дебіт води (м ³ /сут)	Дебіт нафти (м ³ /сут)	Дебіт газу (м ³ /сут)	Обсяг видобутої нафти (тис. барелів)	Обсяг видобутого газу (тис. м ³)	Проекційна глибина свердловини (м)
Східно-Чорноморське	40	70	750	90	23	3	2	2000	2400	4000	880	600	5800	6000
Середнеруське	40	65	720	88	22	3	3	1700	2200	3800	880	560	6200	5600
Північне	25	45	550	75	19	2	1	1400	1800	2800	750	410	4000	4000
Північно-Карське	15	40	500	70	16	1	0	1200	1400	2400	600	360	3600	3600
Тимано-Печорське	20	45	560	78	18	2	1	1300	1600	2600	700	390	3900	3900
Південно-Арктичне	20	45	550	75	18	2	2	1400	1800	2800	750	410	4000	4000
Західно-Сибірська	20	50	600	80	18	2	2	1500	2000	3000	800	450	6000	4500
Південний Каспій	30	60	700	85	21	3	2	1800	2200	3500	950	520	5000	5000
Прикаспійське	35	55	600	80	20	2	1	1600	1700	3200	700	470	4800	4800
Південно-Сахалінське	30	55	680	75	22	3	2	1700	1900	3300	800	490	4900	4900
Західне	25	50	620	82	19	2	2	1500	2000	3000	800	450	4500	4500
Камчатсько-Курильське	35	60	700	85	21	3	1	1800	2200	3500	950	520	5000	5000
Центрально-Сибірське	30	55	650	80	20	2	2	1600	1900	3200	850	470	5700	4800
Уральське	25	50	600	82	19	2	2	1300	1600	3000	700	450	4100	4500
Східно-Сибірське	35	60	680	85	21	1	2	1500	2100	3500	800	520	5800	5000

Рис. 1. Вхідні дані (x) для навчання нейронної мережі

Таблиця 1 – Приклад оцінювання економічних показників свердловини

Південно-Уральське	Факт	Прогноз	Відхилення	%
Орієнтовна вартість буд. свердловини без ПДВ (тис. дол.)	750	867,62	-117,62	15,68
Орієнтовна вартість буд. свердловини з урахуванням ПДВ (тис. дол.)	880	1056,796	-176,796	20,09
Прибуток (тис. дол.)	180	193,69	-13,69	7,61
Собівартість будівництва свердловини (тис. дол.)	720	970,15	-250,15	34,74
Вартість 1 м проникнення без ПДВ (дол.)	780	1054,615	-274,615	35,21
Вартість 1 м проникнення з урахуванням ПДВ (дол.)	1100	1080,5019	19,4981	-1,77

Таблиця 2 – Приклад визначення економічних показників

Родовище 2	Факт	Прогноз	Відхилення	%
Орієнтовна вартість буд. свердловини без ПДВ (тис. дол.)	800	917,51	-117,51	14,69
Орієнтовна вартість буд. свердловини з урахуванням ПДВ (тис.)	950	1097,406	-147,406	15,52
Прибуток (тис. дол.)	200	253,8	-53,8	26,90
Собівартість будівництва свердловини (тис. дол.)	780	910,106	-130,106	16,68
Вартість 1 м проникнення без ПДВ (дол.)	850	985,6	-135,6	15,95
Вартість 1 м проникнення з урахуванням ПДВ (дол.)	1200	1280,9066	-80,9066	6,74

За розрахованими значеннями вартості розроблення свердловини розраховано фактор ефективності як часткове відділення прогнозованої вартості розроблення на розвідані запаси. За формулою:

$$\Phi_e = \frac{\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{(V_n + V_r)} \right)}{n}$$

де x_i – параметр вартості розроблення; V_n – обсяг видобутої нафти; V_r – обсяг видобутого газу; n – загальна кількість параметрів.

У дослідженні проведено класифікацію родовищ на основі нейронної мережі та побудовано моделі для розрахунку параметрів вартості розроблення, застосовуючи метод регресії. Результати дослідження наведено у табл. 3.

За результатами значення фактору ефективності рекомендовано до розроблення те розвідане родо-

вище, в якого цей показник виявився найменшим. В нашому випадку, доцільно починати розроблення з родовища 3.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що:

Кластерний аналіз дає змогу розподілити нафтогазові родовища в однорідні групи.

Регресійний аналіз залежностей економічних показників розроблення родовища від технічних розвіданих параметрів родовища із застосуванням нейронних мереж забезпечує високу точність апроксимації.

Поєднання кластеризації з регресійним аналізом дає можливість наперед визначити найбільш економічно ефективно родовище за критерієм відношення прогнозованої вартості розроблення до розвіданих запасів.

Таблиця 3 – Розрахунок економічних показників для розвіданих родовищ

Параметри вартості розроблення	Родовище 1	Родовище 2	Родовище 3
Орієнтовна вартість буд. свердловини без ПДВ (тис. дол.)	3469,99	3692,54	3665,77
Орієнтовна вартість буд. свердловини з урахуванням ПДВ (тис. дол.)	4385,326	4670,126	4631,086
Прибуток (тис. дол.)	1120,7	1203,99	1208,93
Собівартість будівництва свердловини (тис. дол.)	5032,8	5437,046	5448,99
Вартість 1 м проникнення без ПДВ (дол.)	5254,65	5663,115	5660,55
Вартість 1 м проникнення з урахуванням ПДВ (дол.)	1982,874	2098,125	2180,6165
Обсяг видобутої нафти (V_n)	400	450	500
Обсяг видобутого газу (V_r)	5000	5500	6000
Фактор ефективності (Φ_e)	0,66	0,64	0,58

Список використаних джерел

1. Грабовецький Б.Е. Економічне прогнозування і планування. Київ, 2003.
2. Субботін С.О. Нейронні мережі : теорія та практика. Житомир, 2020. 184 с.
3. Пістунов І.М., Антонюк О.П., Турчанінова І.Ю. Кластерний аналіз в економіці. Дніпропетровськ, 2008. 84 с.
4. Пістунов І.М. Нейронні сітки та їх застосування. Дніпро, 2024. 28 с.
5. Пістунов І.М., Антонюк О.П. Нейромережеві технології економіки та фінансах з розрахунками на комп'ютері. Дніпро, 2014. 125 с.

References

1. Hrabovetskyi B.E. Economic forecasting and planning. Kyiv, 2003. (in Ukrainian).
2. Subbotin S.O. Neural networks: theory and practice. Zhytomyr, 2020. 184 p. (in Ukrainian).
3. Pistunov I.M., Antoniuk O.P., Turchaninova I.Yu. Cluster analysis in economics. Dnipropetrovsk, 2008. 84 p. (in Ukrainian).
4. Pistunov I.M. Neural networks and their application. Dnipro, 2024. 28 p. (in Ukrainian).
5. Pistunov I.M., Antoniuk O.P. Neural network technologies for economics and finance with computer calculations. Dnipro, 2014. 125 p. (in Ukrainian).

Ihor PISTUNOV

Doctor of Engineering, Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9041-8368>

e-mail: pistunovi@gmail.com

Yelyzaveta HOROBETS

student, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7651-0620>

e-mail: horobets.y.y@nmu.one

ECONOMIC JUSTIFICATION OF THE CHOICE OF DEVELOPMENT OF AN EXPLORED OIL AND GAS FIELD

The paper presents a study that combines two methods: clustering of fields using machine learning algorithms and building a regression model for forecasting the cost and economic efficiency of an oil and gas field. In the course of this study, a neural network of direct propagation was developed, which is used to forecast the cost of developing wells in oil and gas fields, taking into account all technical parameters. The resulting neural network, formed on the basis of algorithms of input data, forms output signals when any set of input signals of the training set is applied to the input of the network. The resulting neural network expresses patterns that are present in the input data. This network turns out to be the functional equivalent of some model of dependencies between variables. Indicators of 15 wells were used to create the ANN model. The main task of the model is to determine the cluster of a new deposit. Conventional designations (x - for exogenous (explored factors and y - for actual calculated cost data). Input data (x) for neural network training were: The smallest thickness of oil-bearing formations; The largest thickness of oil-bearing formations; Gas factor; Reservoir temperature; Porosity; Permeability ; Oil and gas content in the formation; Occurrence depth; Water flow rate; Oil flow rate; Gas flow rate; Volume of extracted oil; Volume of extracted gas; Design depth of the well. After dividing the educational sample into classes, a model of the dependence of the following factors on the input was created for each cluster: Approximate cost of well construction without VAT (thousands of dollars); Estimated cost of well construction including VAT (thousands of dollars); Profit (thousands of dollars); Cost of well construction (thousands of dollars); The cost of 1 m of penetration without VAT (dollars); The cost of 1 m of penetration including VAT (dollars). Data, on the training sample for which these indicators were known, the accuracy of the forecast was checked. The error did not exceed 5%. Then, calculations were made for explored wells, but those where the economic indicators are unknown. Based on the calculated well development cost values, the efficiency factor was calculated as a fraction of the predicted development cost divided by the explored reserves. And it is recommended for development that explored field, which has the lowest indicator.

Keywords: clustering, classification, cost, regression, forecast

Олександр Юрійович ГРИГОР'ЄВ

старший викладач, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1374-4450>

e-mail: Gri1970@ukr.net

Андрій Васильович ТОДОЩУК

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>

e-mail: a.todoschuk@gmail.com

Наталія Ярославівна ПЕТРИШИН

к.е.н., доцент, в.о. зав. кафедри, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com

Марта Олегівна ДАВИДЧАК

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7948-7207>

e-mail: marta.davydchak.mmzed.2023@lpnu.ua

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИЗНАЧЕННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

У статті досліджено процедуру ввезення транспортних засобів на митну територію України під час воєнного стану. Проаналізовано впровадження нової формули розмитнення, а також розглянуто рекомендовані коригуючі коефіцієнти кодування модельного року виробництва транспортних засобів на основі міжнародного стандарту та рекомендовані коригуючі коефіцієнти на основі екологічних стандартів. Зокрема, висвітлено проблеми наявної процедури розмитнення транспортних засобів та переваги від впровадження нової формули митного оформлення. А також визначено вартість митного оформлення автомобілів внаслідок застосування рекомендованої схеми.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, транспортні засоби, процедура розмитнення, державне регулювання, воєнний стан, митне оформлення

ВСТУП

Внаслідок повномасштабного вторгнення агресора та введення воєнного стану на всій території України, відбулося багато змін в економіці та законодавстві. Незважаючи на дані обставини, держава робить все можливе, щоб уникнути економічної кризи, і в цьому контексті прийнято численні нововведення в законодавство стосовно зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД).

Умови воєнного стану ставлять державу перед складними викликами і вимагають суттєвих змін у методах управління економічними процесами та ЗЕД. Як наслідок, прийнято низку змін у нормативно-правових актах для регулювання експортно-імпоротної діяльності господарюючих суб'єктів у умовах воєнного стану.

МЕТА – дослідити процедуру ввезення транспортних засобів на митну територію України під час воєнного стану, проаналізувавши проблеми, з якими можна зустрітись під час застосування наявної форми розмитнення транспортних засобів, а також визначити можливості й перспективи для впровадження нової формули розмитнення та переваги від її використання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано такі методи, як економічний аналіз, порівняння, математичний аналіз, структурний аналіз, методи структурної декомпозиції та методи графічного моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянемо основні зміни на прикладі процедури ввезення транспортних засобів на митну територію України.

Законопроект № 7468-1 зареєстровано у Верховній Раді 30 червня 2022 р. Він пов'язаний з проектом Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (ПКУ) та деяких інших законодавчих актів України стосовно оподаткування транспортних засобів, що ввозяться на митну територію України. Основна мета проекту – вдосконалення процедури оподаткування транспортних засобів за допомогою впровадження нової формули розмитнення [1].

Ще у 2018 р. прийнято Закон № 2611-VIII, який вніс певні зміни до ПКУ з метою оподаткування легкових транспортних засобів акцизним податком за новою моделлю. Згідно з цією моделлю під час розмитнення транспортного засобу нині сплачується акцизний податок, який перераховується до спеціального фонду Державного бюджету, ввізне мито, що також перераховується до спецфонду, ПДВ, що перераховується до загального фонду Державного бюджету, а також збір на обов'язкове державне пенсійне страхування при першій державній реєстрації, який перераховується до загального фонду [2].

Базою для нарахування податків є ставка, яка розраховується за формулою:

$$\text{Ставка} = \text{Ставка}_{\text{баз}} \times K_{\text{двигуна}} \times K_{\text{вік}} \times K_{\text{євро}} \quad (1)$$

де $\text{Ставка}_{\text{баз}}$ – це ставка податку в євро за 1 шт. транспортного засобу;

$K_{\text{двигуна}}$ – це коефіцієнт, що розраховується як відношення об'єму циліндрів двигуна внутрішнього згоряння транспортного засобу в куб. см до 1000 куб. см;

$K_{\text{вік}}$ – коефіцієнт, що дорівнює кількості повних

календарних років, що пройшли від року виробництва транспортного засобу до року розрахунку ставки податку;

$K_{\text{свро}}$ – коефіцієнт, який враховує викид шкідливих речовин у навколишнє середовище.

У табл. 1 наведено рекомендовані поправочні коефіцієнти на основі міжнародного стандарту ISO 3779-1983 кодування модельного року виробництва транспортного засобу.

Таблиця 1 – Рекомендовані коригуючі коефіцієнти на основі міжнародного стандарту ISO 3779-1983 кодування модельного року виробництва транспортного засобу (удосконалено авторами)

Роки виробництва	Символи	Рекомендовані коригуючі коефіцієнти, К
2001	1	10
2002	2	10
2003	3	7
2004	4	6,5
2005	5	6
2006	6	5,5
2007	7	5
2008	8	4,5
2009	9	4
2010	A	3,6
2011	B	3,3
2012	C	3
2013	D	2,8
2014	E	2,8
2015	F	2,4
2016	G	2,2
2017	H	2
2018	J	1,2
2019	K	1,15
2020	L	1,1
2021	M	1,05
2022	N	1,02
2023	P	1

Як бачимо, для транспортних засобів, які старші 20 років, коригуючий коефіцієнт дорівнює 10. Це здійснено для значного подорожчання старих транспортних засобів.

У табл. 2 наведено рекомендовані коригуючі коефіцієнти на основі екологічних стандартів, що регулюють вміст шкідливих речовин у вихлопних газах транспортного засобу.

Рекомендовану блок-схему проходження митного оформлення автотранспортного засобу (АТЗ) на митниці зображено на рис. 1.

Ввізне мито сплачується згідно зі ставками, які встановлено Законом України «Про Митний тариф України». Ставка ввізного мита на автомобілі легкові становить 10 % митної вартості [3].

За ставкою 20 % від бази оподаткування, яка визначається згідно з контрактною вартістю транспортного засобу з урахуванням мита та акцизного податку, сплачується ПДВ відповідно до ПКУ [4].

Таблиця 2 – Рекомендовані коригуючі коефіцієнти на основі екологічних стандартів, що регулюють вміст шкідливих речовин у вихлопних газах транспортного засобу (удосконалено авторами)

Екологічні стандарти	Види двигунів	Рекомендовані коригуючі коефіцієнти, K_c
Євро 0	Бензиновий	10
Євро 1	Бензиновий	8
Євро 2	Бензиновий	5
Євро 3	Бензиновий	2
Євро 4	Бензиновий	1,5
Євро 5	Бензиновий	1,2
Євро 6	Бензиновий	1
Євро 0	Дизельний	10
Євро 1	Дизельний	8
Євро 2	Дизельний	5
Євро 3	Дизельний	2,5
Євро 4	Дизельний	2
Євро 5	Дизельний	1,2
Євро 6	Дизельний	1

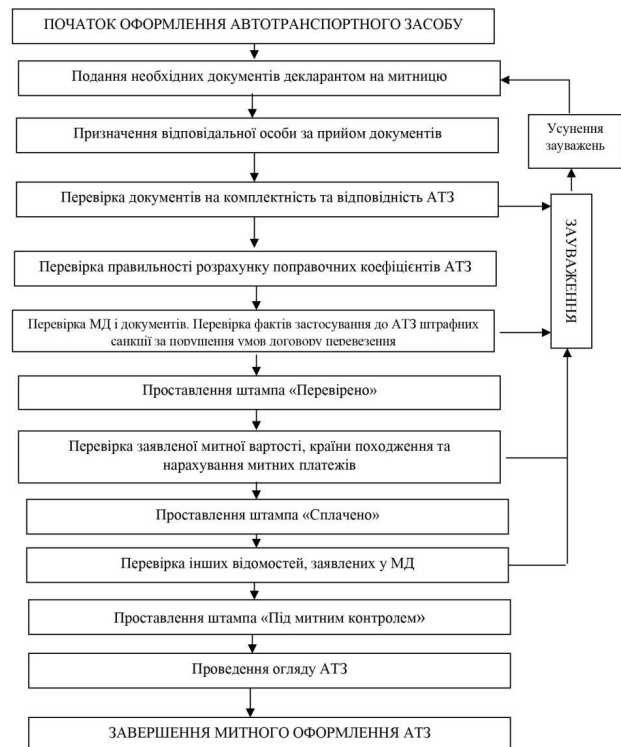

Рис. 1. Рекомендована блок-схема проходження митного оформлення автотранспортного засобу в митних органах (удосконалено авторами)

Відповідно до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» сплачується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування під час набуття права власності на легкові автомобілі, які підлягають першій державній реєстрації, згідно ставок, які обчислюються від вартості легкового автомобіля, встановленими п. 8 ст. 4 Закону [5].

Так, під час розмитнення та реєстрації легкового автомобіля громадянами сплачуються чотири окремі податки та збори, що створює зайву бюрократичну процедуру, яка є незрозумілою та обтяжливою для громадян.

Для спрощення процедури розмитнення автомобілів пропонується вдосконалити наявну систему оподаткування шляхом застосування нової формули розмитнення, яка буде залежати від віку, типу, об'єму двигуна

та рівня ексклюзивності автомобіля. Водночас власники автомобілів будуть сплачувати акцизний податок та ПДВ, але вартість автомобіля не буде враховуватись у формулі розмитнення. Також збір на державне пенсійне страхування буде скасоване за першої реєстрації легкових автомобілів. Як наслідок, це знизить вартість реєстрації. Ввізне мито теж буде скасовано, що зменшить вартість розмитнення на 10%.

Зміни до Митного кодексу України (МКУ) дадуть змогу розмитнювати транспортні засоби в електронному вигляді через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, що значно скоротить час та витрати на розмитнення, а також зробить процес більш зручним для громадян.

Нова модель розмитнення унеможливіє безпідставне завищення митної вартості автомобіля, а також інші неправомірні дії, такі як вказування на неіснуючі пошкодження та несправності автомобілів, зміну модифікації, створення фальшивих договорів купівлі-продажу автомобіля, штучне збільшення або зменшення пробігу автомобіля тощо.

Так, нові зміни до МКУ є важливим кроком у напрямі спрощення та децентралізації митного оформлення, а також боротьби з корупцією.

Після запровадження нової моделі сума сплачених податків під час ввезення легкових автомобілів буде поступово зменшуватись на 30 % приблизно протягом наступних 5-ти років.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України (щодо вдосконалення процедури оподаткування транспортних засобів, що ввозяться на митну територію України). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39912>
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів: Закон України від 08.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2611-19#Text>
3. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI: станом на 02 квіт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
4. Податковий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 № 400-97. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970400>

References

1. Draft Law on Amendments to the Customs Code of Ukraine (regarding the improvement of the procedure for taxation of vehicles imported into the customs territory of Ukraine). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39912> [in Ukrainian].
2. On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Excise Taxation of Motor Vehicles: Law of Ukraine of 08.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2611-19#Text> [in Ukrainian].
3. Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.03.2012 No. 4495-VI: as of April 02. 2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> [in Ukrainian].
4. Tax Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
5. On the fee for compulsory state pension insurance: Law of Ukraine of 26.06.1997 No. 400-97. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970400> [in Ukrainian].

ВИСНОВКИ

Умови воєнного стану мають свою специфіку для процедури регулювання ЗЕД, що обмежує можливості держави у фінансовому та фізичному аспектах. У зв'язку з цим в Україні потрібно шукати нові механізми впливу на ЗЕД та раціонально поєднувати інструменти міжнародної торгівельної активності держави, щоб підтримувати доходи та витрати країни під час війни.

У реалізації такого проєкту можуть виникнути проблеми під час євроінтеграції та гармонізації українського законодавства з європейським, оскільки рішення про відхід від митної вартості товару суперечить міжнародним угодам.

Пропонована система діятиме лише для легкових авто, а тому проблеми здійснення імпорту вантажних автомобілів, автобусів та спецтехніки залишаться.

Також нова система впливатиме й на імпорт автомобілів з Америки. Українці купували пошкоджені автомобілі на страхових аукціонах. Оскільки розмитнення пошкоджених автомобілів відбувалося за меншими тарифами, кінцева вартість цих авто в Україні була суттєво нижчою за ціну на непошкоджені автомобілі. Окрім цього, розмитнення для всіх автомобілів буде однаковим, що зменшить кількість автомобілів з Америки в структурі імпорту.

Запропоновані дії кардинально змінять імпорт транспортних засобів та зроблять його процедуру простішою та ефективнішою. Потрібно лише виправити усі недоліки, добре продумати послідовність етапів, вдосконалити їх та втілити ідею в реальність.

Oleksandr HRYHORIEV

Senior Lecturer, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1374-4450>

e-mail: Gri1970@ukr.net

Andrii TODOSHCHUK

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>

e-mail: a.todoschuk@gmail.com

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of the Department, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com

Marta DAVYDCHAK

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7948-7207>

e-mail: marta.davydchak.mmzed.2023@lpnu.ua

RECOMMENDATIONS FOR DETERMINING THE CUSTOMS VALUE OF VEHICLES

Introduction. The paper examines the procedure for importing vehicles into the customs territory of Ukraine during martial law. The implementation of the new customs clearance formula is analyzed, and the recommended adjustment factors for coding the model year of production of vehicles based on the international standard and the recommended adjustment factors based on environmental standards are considered. Martial law conditions pose complex challenges to the state and require significant changes in the methods of managing economic processes and foreign economic activity. As a result, a number of amendments to legal acts have been adopted to regulate the export and import activities of business entities under martial law.

The **purpose** of the paper is to study the procedure of importation of vehicles into the customs territory of Ukraine during martial law, analyzing the problems that may be encountered when using the existing form of customs clearance of vehicles, as well as to identify opportunities and prospects for the introduction of a new customs clearance formula and the benefits of its use.

Results. To improve the customs clearance procedure for cars, it is proposed to improve the existing taxation system by applying a new customs clearance formula that will depend on the age, type, engine size and exclusivity of the car. At the same time, car owners will pay excise tax and value added tax, but the cost of the car will not be taken into account in the customs clearance formula. In addition, the state pension insurance fee will be canceled at the first registration of passenger cars. As a result, this will reduce the cost of registration. Import duty will also be canceled, which will reduce the cost of customs clearance by 10%. Amendments to the Customs Code of Ukraine create preconditions for customs clearance of vehicles through the Unified State Web Portal of Electronic Services. This should reduce the time for customs clearance and become a convenient tool for citizens, which is also a positive development. Such a customs clearance formula will have a positive impact on eliminating the possibility of corruption and other illegal actions at customs related to the unjustified increase in the customs value of a car. The new model will also prevent the indication of non-existent damages and malfunctions of cars, changes in modifications, creation of fake car sale and purchase agreements, artificial increase or decrease of car mileage, etc.

Conclusion. The proposed actions will radically change the import of vehicles and make the procedure simpler and more efficient. All that is needed is to fix all the shortcomings, think carefully about the sequence of stages, improve them, and turn the idea into reality.

Keywords: foreign economic activity, vehicles, customs clearance procedure, state regulation, martial law, customs clearance

Володимир Володимирович **ГОЛОВАЧ**

к.ю.н., заслужений юрист України, сертифікований аудитор, Інститут аудиту

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-9071>

БІХЕВІОРИЗМ В АУДИТОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ АУДИТУ

У статті розглянуто загальновідому серед зарубіжних вчених і практиків проблему біхевіоризму в аудиторській діяльності. Показано вплив концептуальних положень біхевіоризму, таких як вчення про поведінку, на зміст міжнародних стандартів аудиту. Розглянуто відмінності нормативно-правової системи України від англо-американської, яка ґрунтується на позитивізмі та прагматизмі і менше всього на нормативізмі.

Ключові слова: біхевіоризм, аудиторська діяльність, міжнародні стандарти аудиту, нормативізм і прагматизм

ВСТУП

Концепція біхевіоризму або вчення про поведінку як результат взаємодії стимулів зовнішнього середовища і реакції на них індивіда становить важливе значення для розуміння змісту міжнародних стандартів аудиту.

Центральне місце в їх логічній конструкції посідають мотиви поведінки учасників облікового процесу та аудиту. Такий методологічний підхід до побудови міжнародних стандартів аудиту обумовлено тим, що біхевіоризм ґрунтується на позитивізмі та практицизмі. Вони домінують не тільки в міжнародних стандартах аудиту, а загалом в англо-американській системі права, якій менше всього властивий нормативізм, що притаманний континентальній і вітчизняній системі права. Розбіжності у правових системах вимагають не тільки належного розуміння міжнародних стандартів аудиту, а також їх гармонізації до нормативно-правових актів України.

МЕТА роботи полягає в з'ясуванні змісту біхевіористичного підходу в аудиторській діяльності та визначення його впливу на зміст міжнародних стандартів аудиту.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведено системний аналіз концептуальних положень біхевіоризму його філософських джерел та сфери поширення в наукових дослідженнях. Здійснено біхевіористичне пізнання закономірностей біхевіористичного підходу в аудиторській діяльності на емпіричному рівні шляхом аналізу конкретних міжнародних стандартів аудиту, показано вплив біхевіористичного підходу та їх зміст.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питання біхевіоризму (від англ. behavior – поведінка) всебічно висвітлюється в зарубіжних публікаціях, особливо в США. Як науковий підхід його застосовують у різних галузях знань для дослідження поведінки тих чи інших суб'єктів в різноманітних ситуаціях, зокрема у сфері бухгалтерського обліку та аудиту. Центральне місце в таких дослідженнях відводиться поведінковим аспектам незалежності аудитора, професійному скептицизму та виявленню шахрайства.

Деякою мірою цю проблематику намагаються розглядати і вітчизняні вчені [5]. У цьому відношенні заслуговують на увагу наукові дослідження, спрямовані на

обґрунтування необхідності аудиту мотивами діяльності людини [6; 7, с. 172-180]. В такого роду дослідженнях деякі вчені висувають припущення, що результатом розвитку теорії агентів постає біхевіористичний підхід до розуміння аудиту. Найявністю зазначеного взаємозв'язку пояснюють зростання ролі суб'єктивного фактора у прийнятті рішень під час формування бухгалтерської інформації. На їхню думку, практичний інтерес становить застосування методів біхевіоризму для управління відносинами, які виникають між підприємством та особами, котрі вкладають свій капітал у розвиток бізнесу [7, с. 30].

Тому цілком логічно буде передусім з'ясувати в чому полягає сутність біхевіоризму та як він знаходить своє втілення в аудиторській діяльності. В такому аспекті актуальним також є питання впливу біхевіористичного підходу на юридичний зміст міжнародних стандартів аудиту.

Переважно погляди науковців зводяться до того, що біхевіоризм вважають психологічною теорією, яка розглядає поведінку людини у вигляді реакції на зовнішні стимули. Сам принцип біхевіоризму вперше запропонував Дж. Ватсон у статті «Психологія з погляду біхевіориста» (1913 р.). Попередниками теорії біхевіоризму називають І.М. Сеченова (1829-1905), В.М. Бехтерева (1857-1927) та І.М. Павлова (1849-1936). На основі їх вчення про умовні та безумовні рефлекси склалися відповідні знання стосовно поведінки живих істот на протипагу поглядам теологів та гуманістів на душу та духовний стан людини [8, с. 60-68].

Основний розвиток біхевіоризму як наука про поведінку отримав у тридцять роки минулого століття. Сформований в ті часи класичний біхевіоризм розглядав поведінку людини і тварин як взаємодію стимулів зовнішнього середовища і реакцій організму на такі стимули.

Тому предметом психології стали розглядати не свідомість, а поведінку індивіда, як відповідну реакцію на різноманітні стимули. Суб'єктивні переживання повністю не заперечували, але надавали їм другорядне значення, які також залежали від словесних або емоційних впливів на особистість. В таких випадках вели мову про наявність в індивіда другої сигнальної системи. Тим самим психічні стани людини зводилися до «чорного ящика», для пізнання змісту якого достатньо спостережень зовнішніх факторів на вході та виході типу «сти-

мулу» та «реакції».

З появою в середині XX ст. необіхевіоризму деякою мірою подолано обмеженість класичного біхевіоризму. З'явилися поняття «проміжних змінних» між стимулом і реакцією. Необіхевіористи стали визнавати наявність певного «внутрішнього світу», який визначає різноманітність та неоднозначність у поведінці людей стосовно їх реакцій на зовнішнє середовище. З розвитком когнітивізму, який орієнтується на пояснення психічних процесів у вигляді свідомості, інтересів, мотивів та установок, з'явився соціальний біхевіоризм, а також інші течії.

В соціальному біхевіоризмі людина є не пасивним учасником, а визначальним складником між стимулом та реакцією. Вона здатна діяти відповідно під впливом як зовнішніх так і внутрішніх факторів. Так, у сфері біхевіоризму сформувався соціально-психологічний підхід до поведінки людини. Погляди представників рефлексорного і соціального спрямування біхевіоризму значно почали співпадати. Згідно з їх концептуальними положеннями головним джерелом розвитку особистості є оточуюче середовище, в якому вона постає продуктом навчання. Отримані особистістю властивості характеру становлять результат поведінкових рефлексів і соціальних навичок.

Не вдаючись в різні течії та дискусії, доцільно відмітити, що біхевіористи соціального спрямування вважають, що особистість формується і розвивається в міру соціалізації, виховання та навчання. Водночас ранні роки людини розглядаються як більш вагомі, оскільки основа знань і здібностей формується ще в дитинстві.

За переконаннями представників цього напрямку, в особистості рівною мірою наявні раціональні та ірраціональні процеси. В одних випадках людина може чітко усвідомлювати свої вчинки, а в інших – не надавати їм важливого значення. Саме тому послідовники соціального біхевіоризму пояснюють розум через поведінку на основі дослідження соціальних зв'язків. Вони дотримуються тієї думки, що людина не є пасивним елементом в ланцюгу між подразниками та реакцією. Вона постає активною частиною, спроможною діяти відповідно до імпульсів та зовнішніх факторів. Особистість оцінює подразники і реагує на них з урахуванням такої оцінки.

В соціальному біхевіоризмі зв'язок між стимулом та реакцією хоча і застосовується для пояснення поведінки, але має відносне значення. Такий зв'язок аналізують в аспекті концепції ставлення, згідно з якою накопичення та інтерпретацію досвіду особистість застосовує для формування своєї позиції, спроможної змінювати поведінку та спричиняти конкретний тип реакції. Зі свого боку, ці реакції та установки можуть діяти як стимули для інших.

Сама взаємодія з іншими, як соціальний і культурний контекст, в якому він здійснюється, застосовується у вигляді стимулу для емісії поведінки. Натомість поведінка, зі свого боку, викликає реакцію оточення. У кінцевому підсумку поведінка особистості стає стимулом, який провокує відповідь у іншого.

Філософським джерелом біхевіоризму є ідеї позитивізму, які полягають у прагненні звести початок науки до експериментальних даних. Є певний зв'язок біхевіоризму з американським прагматизмом. Саме від прагматистів психологи взяли концепцію проблемної ситуації. Значна частина біхевіористів висловлювала наміри

покінчити з дуалізмом душі й тіла. Тому характерною рисою біхевіоризму називають схильність до монізму як одного основного принципу або першооснови всього сущого. Зокрема, деякі представники біхевіоризму пропонують всю поведінку людини розглядати в аспекті оперантного кондиціонування, системі навчання, що базується на застосуванні заохочень і покарань стосовно певної поведінки. Незважаючи на низку недоліків і радикалізм, біхевіоризм дотепер залишається впливовим напрямом, особливо в США та інших англomовних країнах.

Біхевіоризм як вчення про поведінку значно проник в економічні та юридичні науки. В середині XX ст. сформувався біхевіористичний або поведінковий бухгалтерський облік та аудит. З'явилися присвячені цій проблематиці окремі журнали та наукові дисципліни у закладах вищої освіти.

Головне полягає в тому, що домінування біхевіоризму в англо-американських країнах обумовило суттєві зміни стандартів обліку та аудиту, зокрема міжнародних. У визначенні їх юридичного змісту основний наголос стали робити на мотивах поведінки учасників облікового процесу і аудиту з метою її нормативного регулювання.

В європейських країнах, а також в Україні основну мету аудиту визначають досить лаконічною нормою як перевірку достовірності, повноти та відповідності законодавства фінансової звітності. Натомість у міжнародному стандарті аудиту (МСА) 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до міжнародних стандартів аудиту», зазначено що метою аудиту є підвищення довіри визначених користувачів до фінансової звітності. В такому контексті термін «довіра» відображає не що інше, як психологічний зміст відносин між аудитором і користувачами фінансової звітності. У широкому аспекті «довіри» можливо тлумачити як внутрішню психологічну ірраціональну категорію, що характеризує поведінку окремого індивіда, визначаючи його почуття, стан та соціальні настанови.

Згідно з § 3 МСА 200 досягнення вищенаведеної мети здійснюється аудитором в результаті висловлювання думки про те чи складена фінансова звітність в усіх суттєвих аспектах відповідно до застосованої Концептуальної основи. В якості основи для аудиторської думки МСА вимагають, щоб аудитор отримав обґрунтовану впевненість у тому, що фінансова звітність загалом не містить викривлень внаслідок шахрайства або помилки. Так, для підвищення ступеня довіри визначених користувачів до фінансової звітності аудитор виконує завдання з надання впевненості шляхом висловлення думки стосовно фінансової звітності. Термін «надання впевненості» також має відповідний психологічний зміст. Він в соціально-психологічному аспекті характеризує відносини між аудитором і замовниками аудиту, а також користувачами фінансової звітності.

Сама собою впевненість є психологічною характеристикою переконань особистості, які ґрунтуються на власному досвіді та залежать від зовнішнього середовища. Впевненість також можливо визначити як психічний стан людини, за якого вона вважає деякі знання правдою. В теорії пізнання впевненість розглядають як переконання стосовно відповідних аспектів знання.

Стосовно виконання аудитором завдань з надання впевненості, то відповідно до вимог МСА він повинен, керуючись професійним скептицизмом, висловити про-

фесійне судження стосовно достовірності, повноти і відповідності законодавства фінансової звітності. Тим самим на підставі отриманих доказів з'ясувати, якою мірою можливо довіряти фінансовій звітності стосовно відсутності викривлень, обумовлених шахрайством чи помилкою. Стосовно отриманих результатів повідомити замовників аудиту, а у випадку виявлення шахрайства – найвище керівництво і правоохоронні органи.

Щоб висловити у своєму професійному судженні достатній рівень впевненості стосовно стану фінансової звітності, МСА вимагають від аудиторів провести всебічний аналіз економічної поведінки управлінського персоналу стосовно їх реагування на існуючі ризики можливого викривлення фінансової звітності. Зокрема, в МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення» передбачено, що аудитор ідентифікацію та оцінювання ризиків суттєвого викривлення здійснює в результаті розуміння суб'єкта господарювання та його середовища. Під розумінням суб'єкта господарювання МСА розглядають не штучно сконструйовану юридичну особу, а певних індивідів з їх інтересами, мотивами та установками відносно їх реагування на оточуюче середовище.

Центральне місце в розумінні суб'єкта господарювання аудитором МСА 315 відводить його бізнес-моделі. У §§ А61, А67 та Додатку 1 до зазначеного МСА детально описано цілі та сфера застосування бізнес-моделі суб'єкта господарювання. Насамперед звертається увага на те, як суб'єкт господарювання розглядає свою організаційну структуру, операції або сферу діяльності, бізнес-напрями, процеси, можливості зростання, глобалізацію, нормативні вимоги і технології, а також інші питання. Водночас звертається увага на те, як наявні в оточуючому середовищі бізнес-ризиків можуть мати безпосередні наслідки для ризиків суттєвих викривлень стосовно класів операцій, залишків рахунків та розкриття інформації на рівні тверджень або безпосередньо фінансової звітності. Основний висновок в МСА 315 зводиться до того, що не всі бізнес-ризиків завжди призводять до суттєвих викривлень фінансової звітності. Питання про те, чи може бізнес-ризик призвести до появи ризиків суттєвих викривлень, належить розглядати у контексті реальних подій та умов, спроможних сприяти виникненню ризиків суттєвих викривлень. Серед таких подій та умов в Додатку 2, §§ А7, А8 та А85-89 МСА 315 наведено невід'ємні фактори ризику. Вони включають характеристику тих подій або умов, які впливають на схильність тверджень управлінського персоналу про клас операцій, залишок рахунку чи розкриття інформації до певного викривлення, обумовленого шахрайством або помилкою.

Так, наведені в МСА 315 рекомендації з ідентифікації та оцінювання суттєвих виконань фінансової звітності повністю ґрунтуються на аналізі економічної поведінки управлінського персоналу. Пропонується з дотриманням професійного скептицизму розглядати вплив бізнес-ризиків як стимулів зовнішнього середовища на формування бізнес-моделі економічної поведінки управлінського персоналу. В результаті професійного судження з'ясувати, якою мірою бізнес-ризиків спроможні виступати детермінантами суттєвих викривлень фінансової звітності, обумовлених шахрайством чи помилкою.

Досить змістовний аналіз економічної поведінки управлінського персоналу містить МСА 240 «Відповідальність аудитора стосовно шахрайства». В ньому МСА всебічно розглядається кримінологічна характеристика неправомірної поведінки управлінського персоналу в аспекті таких соціально-психологічних факторів, як мотив вчинення шахрайства, тиск зовнішнього середовища, можливості вчинення шахрайства, ставлення та виправдання шахрайства.

Зі змісту МСА 240 вбачається, що наведена в цьому кримінологічна характеристика шахрайства становить обов'язкову передумову оцінювання аудитором бізнес-ризиків стосовно викривлення фінансової звітності, а також схильності фінансової звітності до викривлень під впливом відповідних способів шахрайства. Саме такий підхід до оцінювання поведінки управлінського персоналу, поданої у вигляді певної бізнес-моделі, вимагає від аудитора дотримуватися принципу професійного скептицизму. Згідно з МСА аудитор зобов'язаний дотримуватися професійного скептицизму протягом всього аудиту, визнаючи можливість викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства чи помилки, незалежно від позитивної оцінки управлінського персоналу. Визнання можливості викривлення фінансової звітності в обов'язковому порядку передбачає висунення аудитором припущень шляхом моделювання поведінки управлінського персоналу, що безпосередньо зазначено в МСА 315. На підставі моделювання поведінки управлінського персоналу аудитор висуває припущення у формі версії для планування аудиторських процедур з метою отримання аудиторських доказів.

Як зазначено в § А12 МСА 315, професійний скептицизм – це ставлення аудитора до фінансової звітності під час формування професійних суджень, які потім слугують основою для дій аудитора. Відповідно до вимог МСА спрямованість дій аудитора полягає в тому, щоб отримати аудиторські докази, які забезпечують належну основу для оцінювання ризику. Процедури оцінювання ризиків передбачено МСА500, МСА 330, а також МСА540, МСА 550, МСА 570 і МСА600. В них визначено конкретні питання, що включають в себе процедури, розроблені та виконувані для ідентифікації та оцінювання ризиків суттєвих викривлень внаслідок шахрайства або помилки як на рівні фінансової звітності, так і в результаті тверджень. У цьому разі – викривлень, спричинених неправомірною поведінкою управлінського персоналу.

Отже, є всі підстави вважати, що біхевіоризм становить концептуальну основу МСА. Водночас слід зазначити, що він значною мірою визначає змістовне наповнення МСА як нормативно-правових актів.

З порівняння логічних конструкцій норм МСА і законодавства України з питань аудиторської діяльності вбачається їх значна відмінність. В МСА мета аудиту визначається як підвищення ступеня довіри визначених користувачів до фінансової звітності. У законодавстві України аудит іменують незалежною формою фінансового контролю і його метою називають перевірку достовірності, повноти і відповідності законодавству фінансової звітності. У цьому разі має місце формалізована норма широкого значення без визначення її соціально-психологічного змісту. Її ключовим терміном є перевірка, спрямована на визначення достовірності, повноти

і відповідності законодавству фінансової звітності. Якою мірою така перевірка підвищить ступінь довіри визначених користувачів до фінансової звітності, – питання залишається відкритим. У разі негативного висновку у звіті аудитора замість довіри до фінансової звітності виникне недовіра.

Водночас, якщо розглядати поведінку учасників облікового процесу і аудиту в соціально-психологічному аспекті з позиції прагматизму, то сам факт проведення аудиту позитивно впливає на управлінський персонал, оскільки спонукає їх до належного ведення фінансової звітності. Зі свого боку, визначені користувачу фінансової звітності в широкому загалі більше довіряють перевіреній аудитором фінансовій звітності, ніж такій, що не пройшла перевірку. В такому контексті результат перевірки має вторинне значення. Наявність негативного висновку за конкретним фактом не виключає вагомої соціальної ролі аудиту стосовно позитивного впливу на поведінку управлінського персоналу та визначених користувачів фінансової звітності.

У цьому разі мають місце різні логічні конструкції норм в законодавстві України і МСА. Оскільки біхевіоризм ґрунтується на позитивізмі і прагматизмі, то оцінювати логічну конструкцію норм МСА доцільно з позиції домінування позитивізму та прагматизму. Натомість, нормам в законодавстві України з питань аудиторської діяльності більшою мірою притаманний нормативізм.

Сам собою нормативізм має як позитивні, так і негативні аспекти. Його основним недоліком є ігнорування соціальної обумовленості держави і права, економічного і психологічного змісту правових норм. Незважаючи на низку недоліків радянська наука максимально застосувала радикальні погляди прихильників нормативізму для побудови соціалістичної системи права. Замість верховенства права наголошувалось на верховенстві закону, що втілює волю пануючого класу [9, с. 32-35].

Необхідно зазначити, що на відміну від нормативізму джерелом знань у позитивізмі і прагматизмі є емпіричні факти і досвід. В середині ХХ ст. сформувався логічний позитивізм або неопозитивізм, що має спільні з попередниками ознаки, оскільки абсолютизує методи точних наук. Виникнення постпозитивізму пов'язують з книгами Карла Попера «Логіка наукового відкриття» (1953 р.) і Томаса Куна «Структура наукових революцій» (1963 р.) [10, с. 465-475; 11, с. 124-126; 12].

У праві позитивізм склався під впливом досягнень природничих наук в ХІХ ст. До уваги стали брати лише діюче реальне право у вигляді певного емпіричного матеріалу, який можливо досліджувати подібно природничим наукам. Приватне і публічне право відносили до категорії тих явищ, які виробляються публічною владою шляхом встановлення певних норм.

Початок розвитку позитивізму покладено в Англії, країні прецедентного права. Певний розвиток правовий позитивізм отримав також у країнах континентального або європейського права.

Слід відмітити, що нормативний позитивізм не повністю співпадає з філософським позитивізмом. На початку ХХ ст. в право все більше стали проникати психологія та соціологія. Водночас у наведеному періоді серед позитивістів з'являються радикальні течії, які повністю заперечують природне право і проповідують ідеї

«чистої теорії права». Особливим проявом такого юридичного позитивізму став нормативізм.

Стосовно позитивізму, переважна частина його послідовників усвідомили помилковість свого підходу і визнали за необхідне повернутися до класичної філософії. Зокрема, у США неопозитивізм знайшов відображення у прагматизмі, в якому позитивістські тенденції переплітаються з ірраціоналізмом. Загалом концепція прагматизму в праві поставила знання в пряму залежність від реальності. Особливість прагматичної методології у праві полягає в тому, що вона орієнтується не лише на аналіз правової норми, а на врахування її соціального змісту. Тобто предметність юридичної конструкції вбачається не в самій нормі, як формі її способу існування права, а в її змісті, у тих відносинах, які ця норма відтворює.

Сам собою прагматизм вважають оригінальною і суто американською філософією, яка відрізняється від європейських філософських концепцій. Прихильники прагматизму намагаються викладати свої думки максимально чітко у вигляді певних рецептів. Тому американський прагматизм ще називають філософією ділової людини.

Такий концептуальний підхід передусім притаманний англо-американській юриспруденції. В ній домінує підкреслена схильність до практичної спрямованості. Вона менш за все орієнтується на філософію права на відміну від континентальної системи. Спираючись на сукупність узагальнених судових прецедентів, англо-американська система права не визнає поділу норм на імперативні та диспозитивні, не розглядає окремо публічне та приватне право, а натомість надає пріоритет юридичним нормам процесуального права над матеріальними.

Слід зазначити, що в юриспруденції є ціла низка різноманітних концепцій з визначення сутності права [12]. З одного боку, його розглядають як природне явище, яке притаманне кожному індивіду як живій істоті й члену суспільства, а з іншого – право вважають штучним утворенням у вигляді законів та підзаконних актів. Також пропонують розглядати право як цілісне явище, де природне та позитивне право слід вивчати з позиції закону боротьби та єдності протилежностей. У такий спосіб таке поєднання становить ядро діалектики та характеризують джерело саморуху й розвитку подібно природі і соціальній реальності [13].

Насправді та чи інша правова система має свої суттєві ознаки та відмінності, які так чи інакше впливають на аудиторську діяльність у конкретній країні. У такому разі необхідно мати на увазі англо-американську систему права, яка значно впливає на нормативний зміст міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і аудиту. Саме в результаті наведених обставин і виникають розбіжності стосовно тлумачення юридичних конструкцій міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і аудиту з позиції континентальної системи права, до якої належить Україна.

Характерним прикладом є запровадження у ст. 4 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» такого принципу ведення бухгалтерського обліку, як превалювання сутності над формою. Наведений принцип означає, що операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юри-

дичної форми. Прихильники цього принципу на його підтвердження навіть наводять різноманітні рішення Верховного Суду України, і водночас забувають, що в Україні на зразок європейських країн діє принцип верховенства права, який, крім реального втілення в життя, вимагає, щоб наявні у законодавстві правові норми відповідали реальному змісту. За наявності розбіжностей в них повинні вноситися корективи [14].

Необхідно також звернути увагу, що сам принцип превалювання сутності над формою викликає критичне сприйняття і в європейських країнах, де панує континентальне право. Відомо, що сам принцип з'явився в обліку під впливом Великої Британії. Спочатку його запровадили в нормативних документах США, а потім у міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. Спроби всіякого поширення принципу превалювання сутності над формою в європейських державах постійно стикаються з різного роду проблемами. Вчені Франції та Італії навпаки наполягають на юридичній спрямованості бухгалтерського обліку, в якому передбачена в нормативних актах форма повинна превалювати над економічним змістом господарської операції. Виходить, якщо юридична норма не буде превалювати над економічним змістом господарської операції, то вона не буде її регулювати [15].

Проблеми з відображенням в обліку господарських операцій відповідно з принципом превалювання сутності над формою повною мірою позначається і на проведенні аудиту в Україні. Зокрема, в ході перевірки підприємств Оборонпрому Державною аудиторською службою виникли суттєві розбіжності стосовно оцінювання отриманого прибутку у фінансовій звітності з боку управлінського персоналу і аудиторів. Одні наполягають на превалюванні сутності над формою, а інші навпаки вимагають внесення змін в нормативно-правові акти [16].

За наявності таких відмінностей країни ЄС обрали достатньо виважений підхід до запровадження міжнародних стандартів аудиту. В п. 26 Директиви 2006/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, передбачено, що держави-члени можуть застосовувати національні стандарти аудиту, процедури чи вимоги за умови, що Комісія не прийняла міжнародний стандарт аудиту, який охоплює відповідне предметне питання.

Проблема полягає в тому, що менше половини країн ЄС застосовує міжнародні стандарти аудиту, які тією чи іншою мірою поширюються на їх аудиторську діяльність. Інші країни ЄС застосовують національні стандарти аудиту, що тільки деяким способом узгоджуються з міжнародними стандартами аудиту і мають відповідні розбіжності з ними [17, 18].

В Україні ситуація склалася дивним чином. Наприкінці 1990-х рр. Аудиторська палата Україна не спромоглася розробити національні стандарти аудиту і не знайшла нічого кращого, як запровадити в повному обсязі міжнародні стандарти аудиту, хоча і не мала на таке ніяких повноважень. В Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» вирішили продовжити починок Аудиторської палати України. У ст. 13 цього Закону прямо записали, що аудитори та суб'єкти аудиторської діяльності проводять аудиторську діяльність відповідно до Міжнародних стандартів аудиту.

Що робити з тим, що нормативно-правові акти України і міжнародні стандарти аудиту мають різні правові конструкції – у законодавстві нічого не зазначено. Методичні рекомендації з цього питання відсутні.

Як свідчить досвід, спроби механічного запровадження деяких положень міжнародних стандартів аудиту в нормативно-правові акти України створює в них суперечливий зміст. Зокрема, в Закон України «Про аудиторську діяльність» у редакції 1993 р. внесли в 2011 р. уточнення стосовно поняття аудиту. Додали, що аудит – це не просто перевірка фінансової звітності, а перевірка з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах... згідно з вимогами користувачів. Зрозуміло, що вимоги користувачів у цьому разі не мають ніякого значення, оскільки аудитор дотримується принципу незалежності і вимог міжнародних стандартів аудиту. Крім того, в результаті занадто розширеного тлумачення поняття аудиту втрачено суттєві ознаки. У такий спосіб воно набуло розпливчастого змісту. В такому понятті одночасно наявні діаметрально протилежні ознаки соціально-психологічного і нормативного змісту, які не узгоджуються між собою достатньою мірою.

У новому Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» не спромоглися визначити повноцінне поняття аудиту, розбавили його різноманітними уточненнями та доповненнями, які не мають суттєвого значення. Вийшло що аудит фінансової звітності – це аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності юридичної особи або представника іноземного суб'єкта господарювання або іншого суб'єкта, який надає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам. Деякі аспекти цього поняття взагалі складно тлумачити, особливо стосовно юридичної особи, представництва іноземного суб'єкта або іншого суб'єкта. Водночас, для яких юридичних осіб та інших суб'єктів проведення аудиту є обов'язком, у Законі не визначено. За будь-яких обставин таке визначення виходить за межі нормальної логічної конструкції поняття аудиту.

Не зайвим буде нагадати, що в Законі України редакції 1993 р. містилася окрема стаття про обов'язкове проведення аудиту. Не зрозуміло чому в новому Законі вирішення цього питання перенесли в Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Загалом Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» розробники намагалися максимально пристосувати до положень директиви 2006/43/ЄС, яка не містить визначень змісту окремих понять. Вони отримали відповідне поширення в різного роду зарубіжних методичних рекомендаціях та наукових публікаціях.

У зв'язку з наведеними обставинами, гармонізації вітчизняних нормативно-правових актів з питань аудиторської діяльності до європейського законодавства вимагає наукового обґрунтованого підходу, а не механічного запровадження. Передусім це стосується міжнародних стандартів аудиту.

У підготовці проекту Закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» вносились пропозиції такого змісту стосовно гармонізації вітчизняних нормативно-правових актів до міжнародних стандартів аудиту, але їх відхилено:

«Стаття 19. Стандарти аудиту.»

Стандарти аудиту є нормативно-правовими актами, які визначають порядок проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг.

Стандарти аудиту приймаються Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю з дотриманням вимог цього Закону та інших нормативно-правових актів, а також Міжнародних стандартів та інших документів міжнародних організацій.

Стандарти аудиту підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції України і є обов'язковими для аудиторів, аудиторських фірм, державних органів та органів місцевого самоврядування, господарюючих та інших суб'єктів приватного і публічного права.

В порядку та на умовах, визначених Міжнародною федерацією бухгалтерів та актами Європейського Союзу в Україні застосовуються Міжнародні стандарти аудиту.

Рішення стосовно запровадження Міжнародних стандартів аудиту приймається Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, за кожним Міжнародним стандартом окремо, з наданням методичних рекомендацій з порядку їх застосування.

Міжнародні стандарти аудиту та інші акти міжнародних організацій з питань аудиту застосовуються в частині, що не суперечить законам та іншим нормативно-правовим актам України.

Вимоги Міжнародних стандартів аудиту може бути поширено тільки на суттєві аспекти аудиторської діяльності. В окремих випадках аудитор має право не дотримуватися положень міжнародних стандартів аудиту за умови належного обґрунтування та-

кого рішення».

Проект.

«Рекомендації з врегулювання розбіжностей між нормативно-правовими актами України і Міжнародними стандартами аудиту надаються Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. За необхідності такі рекомендації погоджуються з Міжнародною федерацією бухгалтерів. Міжнародні стандарти аудиту як офіційні нормативно-правові акти публікуються Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю державною мовою з дозволу Міжнародної федерації бухгалтерів за умови засвідчення автентичності перекладу повноважним суб'єктом. Міжнародні стандарти аудиту набувають чинності з дня запровадження їх в Україні Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, і не підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції України. Рішення стосовно запровадження в Україні Міжнародних стандартів аудиту нормативно-правового змісту, реєструються в Міністерстві юстиції України.

Інші акти міжнародних організацій з питань аудиту запроваджуються на території України виключно законами України або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

ВИСНОВОК

1. Міжнародні стандарти аудиту значно відображають англо-американську правову систему, яка ґрунтується на позитивізмі і практицизмі, що обумовлює її відмінність від європейської правової системи.

2. Позитивізм і практицизм становлять основу біхевіористичного підходу в аудиторській діяльності, що знаходить своє відображення в Міжнародних стандартах аудиту.

3. Запровадження в Україні поведінкового аудиту становить відповідну новизну і потребує науково-обґрунтованих методичних рекомендацій.

Список використаних джерел

1. Filiz A.K. Behavioral Accounting and its Interactions. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>
2. Kurawa J.M. Issues in behavioral aspects of accounting. *Advanced Accounting Theory and Practice* / ed. K.I. Dandago. London, 2009. pp. 221-233.
3. Duska R., Duska B.S., Ragatz J.A. Accounting Ethics. West Sussex, 2011. 246 p.
4. Vassiljev M., Alver L. Behavioral aspects of auditing and the auditor's decision-making as a key cognitive process in the case of fraud. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowosci*. 2019. Vol. 104 (160). pp. 149–169. URL: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.4360>
5. Височан О.С., Луцюк І.В. Перспективи відродження біхевіористичних поглядів на розвиток обліку в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 24(2). С. 118-122.
6. Давидов Г.М. Аудит: теорія і практика: монографія. Кіровоград, 2006. 324 с.
7. Шалімова Н.С. Соціально-економічні аспекти аудиту: теорія і практика: монографія. Кіровоград, 2012. 672 с.
8. Варій М.Й. Загальна психологія. Київ, 2009. 1007 с.
9. Загальна теорія права / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ, 2015. 392 с.
10. Гринів О. Історія філософії. Львів, 2015. 559 с.
11. Сошніков А.О. Історія філософії. Харків, 2016. 162 с.
12. Риндюк В.І. Система права в контексті сучасних підходів до праворозуміння. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Вип. 70. С. 59-63. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.9>
13. Ткаченко В.І. Природне та позитивне право: концепція єдності та боротьби протилежностей в праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету Гельветика*. 2017. Т. 2. Вип. 45. С. 171-175.
14. Головач В. В. Правова природа бухгалтерського обліку та її значення для його вдосконалення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 12. С. 18-25.
15. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії: монографія. Житомир, 2012. 336 с.
16. Скандал про позбавлення прибутку української оборонної промисловості: у чому він полягає та хто за цим стоїть. URL: <https://prm.ua/skandal-pro-pozbavlennia-prybutku-ukrainskoi-oboronnoi-promyslovosti-u-chomu-vin-poliahaie-ta-khto-zastym-stoit/>
17. Гавриловський О.С., Гавриловська Л.М. Регулювання аудиту в країнах ЄС та перспективи його розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*.

2017. Вип. 15. Ч. 1. С. 68–71.

18. Сисоєва І.М. Особливості аудиту у країнах європейського союзу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 3. С. 26–31. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.3.26>

References

1. Filiz A.K. Behavioral Accounting and its Interactions. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>
2. Kurawa J.M. Issues in behavioral aspects of accounting. *Advanced Accounting Theory and Practice* / ed. K.I. Dandago. London, 2009. pp. 221-233.
3. Duska R., Duska B.S., Ragatz J.A. Accounting Ethics. West Sussex, 2011. 246 p.
4. Vassiljev M., Alver L. Behavioral aspects of auditing and the auditor's decision-making as a key cognitive process in the case of fraud. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowosci*. 2019. Vol. 104 (160). pp. 149–169. URL: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.4360>
5. Vysochan O.S., Lutsiuk I.V. Prospects for the revival of behaviorist views on the development of accounting in Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*. 2017. 24(2). pp. 118-122. (in Ukrainian).
6. Davydov H.M. Audit: theory and practice: monograph. Kirovohrad, 2006. 324 p. (in Ukrainian).
7. Shalimova N.S. Socio-economic aspects of auditing: theory and practice: monograph. Kirovohrad, 2012. 672 p. (in Ukrainian).
8. Varii M.Y. General Psychology. Kyiv, 2009. 1007 p. (in Ukrainian).
9. General theory of law / ed. E. Koziubra. Kyiv, 2015. 392 p. (in Ukrainian).
10. Hryniv O. History of philosophy. Lviv, 2015. 559 p. (in Ukrainian).
11. Soshnikov A.O. History of philosophy. Kharkiv, 2016. 162 p. (in Ukrainian).
12. Ryndiuk V.I. The legal system in the context of modern approaches to legal understanding. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series Law*. 2022. Issue 70. pp. 59-63. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.9> (in Ukrainian).
13. Tkachenko V.I. Natural and positive law: the concept of unity and struggle of opposites in law. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*. 2017. Vol. 2. Issue 45. pp. 171-175. (in Ukrainian).
14. Holovach V.V. The legal nature of accounting and its importance for its improvement. *Economics. Finances. Law*. 2014. № 12. pp. 18-25. (in Ukrainian).
15. Lehenchuk S.F. Accounting theoretical knowledge: from theory to meta-theory: monograph. Zhytomyr, 2012. 336 p. (in Ukrainian).
16. The scandal about the deprivation of profits of the Ukrainian defense industry: what it consists of and who is behind it. URL: <https://prm.ua/skandal-pro-pozbavlenia-prybutku-ukrainskoi-oboronnoi-promyslovosti-u-chomu-vin-poliahaie-ta-khto-za-tsym-stoit/> (in Ukrainian).
17. Havrylovskiy O.S., Havrylovska L.M. Audit regulation in EU countries and prospects for its development. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*. 2017. Issue 15. Part 1. pp. 68–71. (in Ukrainian).
18. Sysoieva I. Features of the audit in the countries of the european union. *Investments: practice and experience*. 2021. Vol. 3. pp. 26–31. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.3.26> (in Ukrainian).

Volodymyr HOLOVACH

PhD in Legal Sciences, Honored Lawyer of Ukraine, certified auditor, Institute of Audit

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-9071>

BEHAVIORISM IN AUDITING AND ITS INFLUENCE ON THE LEGAL CONTENT OF INTERNATIONAL STANDARDS ON AUDITING

The paper is devoted to behaviorism in the field of audit activity, which in the form of the theory of behavior is widely used in scientific research and practice in foreign countries, especially in the USA. The least the problem of behaviorism is studied in Ukraine and then in rather general terms. It is shown that the main source of behaviorism is the philosophy of positivism and pragmatism. Its external manifestation is considered to be an individual reaction on stimuli of an external environment. In connection with this, the motives of the behavior of individuals are assigned a leading role in determining the normative regulation of activity of participants in accounting and auditing. It should also be noted that the precedents for assessing the subjects' behavior in this aspect constitute the system of Anglo-American law. The specified legal system has significant differences from the continental or European law to which Ukraine belongs. The dominance in conceptual law of normativism leads objectively to difficulties on introduction of International Standards on Auditing (ISA) based on the Anglo-American legal system in European countries and Ukraine. The paper also considers how a behavioral approach is used in specific ISA. As the example the ISA 315 "Identification and Assessment of Risks of Material Misstatement" and the ISA 240 "Auditor's Responsibilities Regarding Fraud in the Audit of Financial Statements" are taken. In particular, ISA 315 proposes to assess the risks of material misstatement through an understanding of the entity and its environment. It is emphasized that such an understanding of the business entity should not be a formal act as a legal entity, but from the position of the real behavior of management personnel. According to the ISA 240, the auditor should exercise professional skepticism throughout the audit, with recognizing the possibility of significant distortion due to fraud or error regardless of management's positive assessment. Based on professional skepticism, regarding the identification by the auditor of specific opportunities to commit fraud, the ISA 240 recommends to analyze the motives of the management personnel's behavior, pressure from the external environment, opportunities to commit fraud, attitudes and logical justification of wrongdoing. The final part of the paper gives relevant recommendations for harmonizing the ISA with domestic regulatory and legal acts and the practical activity of auditors on the territory of Ukraine.

Keywords: behaviorism, audit activity, international auditing standards, normativism and pragmatism

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.22>
УДК 657:006

Ніна Василівна ОВСЮК

д.е.н., професор, Державний університет "Київський авіаційний інститут"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8776-9503>
e-mail: nina.ovsyuk@gmail.com

Юлія Ігорівна БУРДЕЙНА

студентка, Державний університет "Київський авіаційний інститут"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4943-0486>
e-mail: julia1234bure@gmail.com

Ганна Олександрівна ГОДУНОВА

студентка, Державний університет "Київський авіаційний інститут"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7946-3019>
e-mail: agodunova7@gmail.com

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОВГОСТРОКОВИХ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ У КОНТЕКСТІ НП(С)БО ТА МСФЗ

Джерелами формування фінансових ресурсів підприємства виступають власні та залучені кошти. Фінансові інвестиції передбачають використання власного капіталу для придбання (купівлі) акцій, облігацій та інших цінних паперів, які випускаються підприємством або державою. Міжнародна практика визначила межу, коли за рахунок залучених позикових коштів доцільно профінансувати поряд 50 % потреб підприємства у фінансових ресурсах. Однак збільшення інвестицій за рахунок власного капіталу сприяє зменшенню залежності підприємства від позикових джерел фінансування, що забезпечує умови для формування фінансової стійкості й платоспроможності та уможливорює його здатність до самофінансування.

Ключові слова: довгострокові фінансові інвестиції, бухгалтерський облік, оцінка інвестицій, МСФЗ, власні кошти, залучені кошти

ВСТУП

Важливим складником системних заходів, спрямованих на сталий розвиток економіки України постає реформування системи бухгалтерського обліку і звітності відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Побудова динамічних економічних відносин неможлива без активації інвестиційних процесів і покращення якості управління ними на рівні окремих суб'єктів господарювання. В цих умовах здійснення бухгалтерського обліку власного капіталу, що постає як важливе джерело фінансових інвестицій, являє інтерес як для інвесторів, власників підприємства (об'єкта інвестування), так і будь-яких інших зацікавлених користувачів фінансової звітності.

Інвестиції є ваговою складовою розвитку підприємства, окремих галузей та економіки країни загалом. Від здатності інвестувати залежить ефективність власного виробництва, можливості вирішення соціальних й екологічних проблем, потенційний динамізм фінансового та людського капіталів суб'єкту господарювання. Без надійного підґрунтя інвестиційної діяльності, визначення ролі власного капіталу як джерела довгострокових фінансових інвестицій, складно сподіватися на прогрес вітчизняного виробництва, а з ним і відповідне місце у світовому господарстві.

У розробленні питань теорії та методик обліку власного капіталу, фінансових інвестицій зробили вагомий внесок багато дослідників: Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Безкоровайна, А.М. Бутов, О.П. Войналович, О.В. Григораш, В.В. Костецький, І.О. Кудіна, О.С. Старченко, І.Л. Томашевська та ін. Проте, незважаючи на велику кількість наукових публікацій про джерела формування та обліку інвестицій, досі залишається невирішеною низка проблем. Зауважимо, що залишається недоско-

налою методика оцінювання й обліку довгострокових фінансових інвестицій та джерел їх формування, що й визначило актуальність публікації.

МЕТА роботи – визначення джерел формування довгострокових фінансових інвестицій, зокрема власного капіталу підприємства, методичні підходи до оцінювання та обліку інвестицій за Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) та МСФЗ, а також формування пропозицій з покращення інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У проведенні дослідження застосовано загальнонаукові методи пізнання: спостереження, порівняння, індукції і дедукції, поєднання аналізу та синтезу, історичного і логічного підходів, узагальнення. Табличний прийом застосовано для ілюстрації одержаних результатів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Значимість капіталу для життєдіяльності та фінансової стійкості настільки важлива, що нормальне функціонування підприємства неможна уявити без цього основного складника. Власний капітал є найважливішою економічною категорією.

Теоретичні аспекти з формування власного капіталу ретельно досліджувала Л.В. Безкоровайна, яка наголошувала, що капітал є джерелом самого суб'єкта господарювання, внесеного його засновниками, або сумою чистого прибутку, реінвестованого для формування грошових коштів або матеріальних активів суб'єкта господарювання [1, с. 950].

Відповідно до Податкового кодексу України (ПКУ) інвестиція являє собою господарську операцію, яка

включає придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та цінних паперів в обмін на кошти або майно суб'єкта господарювання [9].

Ефективність діяльності підприємства безпосередньо залежить від розвитку та вдосконалення системи управління власним капіталом [5, с. 350].

Управління власним капіталом пов'язане не тільки із забезпеченням ефективного використання вже накопиченої його частини, але і з формуванням власних фінансових ресурсів, що забезпечують майбутній розвиток підприємства [5, с. 348].

Джерелами формування фінансових ресурсів підприємства постають власні та залучені кошти. Власний капітал характеризує загальну вартість засобів підприємства, які перебувають в його власності і застосовуються для формування частини активів на безповоротних та безоплатних засадах.

Фінансові інвестиції передбачають використання власного капіталу для придбання (купівлі) акцій, облігацій та інших цінних паперів, які випускаються підприємством або державою. Фінансові інвестиції можуть формуватися й утримуватися з різними цілями: для отримання доходу, проведення контролю за господарською діяльністю об'єкта інвестування, розміщення тимчасово вільних коштів або майна, для подальшого продажу тощо.

Відсутність фінансових ресурсів у необхідному обсязі спричиняє порушення платіжної дисципліни та зниження рівня фінансової стійкості підприємств, а отже, і національної економіки [3, с. 1072].

Методологічні основи обліку та звітності інвестицій регламентуються НП(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», НП(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» та Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку від 30.11.1999 р. № 291.

Облікове відображення фінансових інвестицій зумовлює послідовне здійснення таких етапів: визнання; класифікація; первісне оцінювання; фіксація на рахунках бухгалтерського обліку; реалізація переоцінки на дату балансу; визначення доходу за фінансовою інвестицією; розкриття інформації у фінансовій звітності; припинення визнання та списання.

Відображення фінансових інвестицій та джерел їх формування за вимогами МСФЗ регулюється стандартами: МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність», Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку (МСБО) 28 «Інвестиції в асоційовані та спільні підприємства», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», МСБО 39 «Визнання та оцінювання» [8].

Вказані стандарти характеризують фінансові інвестиції як активи, що утримуються суб'єктом господарювання з ціллю збільшення прибутку, зростання вартості капіталу, а також інших вигід для інвестора. Водночас не вважаються інвестиціями вкладення коштів у розвиток власної матеріальної бази. Інвестиціями визнаються лише вкладення коштів у сторонні підприємства.

Згідно з НП(С)БО діяльність підприємства, пов'язана зі створенням, придбанням чи іншим надходженням необоротних активів, визначається як капітальні інвестиції, проте вкладення коштів в інші підприємства вважаються фінансовими інвестиціями.

Фінансові інвестиції поділяються на прямі та порт-

фельні інвестиції [9].

Первісне оцінювання фінансових інвестицій згідно з НП(С)БО 12 здійснюється окремо за кожною фінансовою інвестицією за їх собівартістю, особливості формування якої визначають активи, що надаються інвестором в обмін на фінансові інвестиції.

У разі придбання фінансової інвестиції внаслідок обміну на цінні папери власної емісії або на інші активи, її собівартість визначатиметься за справедливою вартістю цінних паперів або цих активів відповідно [6].

Визначення сутності справедливої вартості активів (зобов'язань) за НП(С)БО та МСФЗ зосереджує увагу на можливості вартісного вираження об'єкта оцінювання у відносинах між учасниками ринку на дату такого оцінювання за звичайних ринкових умов. Водночас МСФЗ ідентифікують тип ринку та способи формування ціни об'єкта оцінювання.

За національними стандартами бухгалтерського обліку порядок визначення справедливої вартості об'єктів ідентифікованих активів і зобов'язань закріплено в НП(С)БО 19, за яким справедлива вартість цінних паперів розкривається, виходячи з їхньої поточної ринкової вартості на фондовому ринку [7].

Оцінювання інвестицій за рівнем дохідності ґрунтується на припущеннях, що вартість укладеного капіталу дорівнює поточній вартості прав на майбутній дохід.

Після того як підприємство первісно оцінило фінансові інвестиції, йому потрібно буде здійснювати їх повторне оцінювання на дату складання балансу. Застосування того чи іншого методу залежить від ступеня впливу інвестора на підприємство, акції якого ним придбані. МСФЗ враховують цей фактор.

Отже, реальними методами оцінювання фінансових інвестицій є оцінювання: за собівартістю, за справедливою ринковою вартістю, за методом участі в капіталі та за переоціненою вартістю (табл. 1).

Методика оцінювання довгострокових фінансових інвестицій відповідно до НП(С)БО ґрунтується на аналогічних методах за МСФЗ. Так, довгострокові інвестиції в цінні папери, що забезпечують право власності, проте не дають змоги здійснювати істотний вплив на інвестоване підприємство, повинні відображатися в обліку і звітності за справедливою вартістю або за собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестицій.

Облік довгострокових фінансових інвестицій в асоційовані підприємства інвестором здійснюється із застосуванням методів оцінювання за собівартістю або за участю в капіталі.

За методом собівартості реалізують оцінювання фінансової інвестиції в асоційоване підприємство якщо:

а) інвестиція придбана та утримується тільки для продажу;

б) асоційоване підприємство працює в умовах, що суттєво обмежують його здатність підтримувати ефективну комунікацію з інвестором протягом тривалого часу [6].

Водночас сума інвестиції не змінюється. Одержані дивіденди враховуються до прибутку інвестора. Суми, отримані від асоційованого підприємства, що перевищують нараховані дивіденди з чистого прибутку, відображаються як зменшення балансової вартості інвестиції.

Таблиця 1 – Методи оцінювання довгострокових фінансових інвестицій за МСФЗ (систематизовано авторами на основі [8])

Вплив інвестора на об'єкт інвестування	Методи обліку й оцінювання інвестицій				
	за методом собівартості	за нижчою оцінкою с/в чи ринкової вартості	за методом участі в капіталі	за переоціненою вартістю	підгрунтя
Незначний вплив (інвестор володіє менше ніж 20 % акцій об'єкта інвестування)	Так	Так	Ні	Дозволений альтернативний підхід	МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані та спільні підприємства»
Суттєвий вплив (20-50 % акцій об'єкта інвестування)	Так	Ні	Так	Ні	МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані та спільні підприємства»
Повний контроль діяльності з боку інвестора (понад 50% акцій об'єкта інвестування)	Дозволений альтернативний підхід	Ні	Так	Дозволений альтернативний підхід	МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність»

Згідно з методом участі в капіталі балансова вартість інвестицій, яка спочатку оцінюється за собівартістю, збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування. Це означає, що під час одержання прибутку асоційованим підприємством на відповідну частку в його капіталі повинна бути збільшена інвестиція в підприємства інвестора. На суму збитків у відповідних пропорціях зменшується фінансова інвестиція. Балансова вартість інвестицій також зменшується на суму отриманих дивідендів [6].

Інвестиції в дочірні підприємства материнська компанія облікує за методом участі в капіталі. Проте МСБО 28 дозволяє як виключення застосовувати альтернативні методи оцінювання інвестицій.

Практичне застосування вітчизняними обліковцями міжнародної методології визначення справедливої вартості фінансових інвестицій ускладнено високою інфляцією, низьким розвитком вітчизняного ринку цінних паперів внаслідок його недостатньої капіталізації, незначним розвитком інвестиційної інфраструктури, низькою інвестиційною привабливістю для іноземних інвесторів та складною економічною ситуацією загалом. Внаслідок наведеного практика визначення справедливої вартості фінансових інвестицій в Україні характеризується доволі складними розрахунками, суб'єктивністю інформації, що призводить до викривлення кінцевих показників.

Розв'язання проблем пов'язаних зі створенням належних умов залучення іноземних інвестицій потребує наближення вітчизняної методології обліку фінансових інвестицій до потреб МСФЗ. Міжнародна методологія

визначення облікової вартості фінансових інвестицій переважно побудована на інформації стосовно поточних операцій з цінними паперами на фондовому ринку, що ускладнюється порівняно низьким рівнем його розвитку в Україні.

ВИСНОВКИ

Важливо виокремлювати внутрішні та зовнішні джерела фінансування інвестицій. До внутрішніх джерел інвестування належить прибуток, інвестиції власників (учасників) підприємства, амортизаційні відрахування; до зовнішніх джерел відносяться інвестиційні кредити, кошти, які залучаються в результаті розміщення власних цінних паперів (акцій), державне фінансування.

Міжнародна практика визначила межу, коли за рахунок залучених позикових коштів доцільно профінансувати поряд 50 % потреб підприємства у фінансових ресурсах. Однак збільшення інвестицій за рахунок власного капіталу сприяє зменшенню залежності підприємства від позикових джерел фінансування, що забезпечує умови для формування фінансової стійкості й платоспроможності та уможливорює його здатність до самофінансування.

Отже, оптимальна структура джерел фінансування інвестицій повинна забезпечувати найбільшу рентабельність коштів з урахуванням платоспроможності та фінансової стійкості суб'єкта господарювання.

Зі сторони державних органів доцільно посилити контроль за дотриманням підприємствами норм і стандартів бухгалтерського обліку й застосовувати санкції за їх порушення.

Список використаних джерел

1. Безкоровайна Л.В. Особливості обліку власного капіталу на підприємствах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 950-954.
2. Бутинець Ф.Ф., Войналович О.П., Томашевська І.Л. Організація бухгалтерського обліку / за ред. проф. Ф.Ф. Бутиця. Житомир, 2010. 528 с.
3. Григораш О.В., Таран Н.О., Жданова О.М. Формування фінансових ресурсів підприємств України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1072-1077.
4. Костецький В.В., Бутов А.М. Особливості формування інвестиційних ресурсів підприємства в сучасних економічних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 15. С. 137-140.
5. Кудіна І.О., Старченко О.С. Власний капітал підприємства як економічна категорія та його облік. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 5(05). С. 346-351.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції»: Наказ Міністерства фінансів від 26.04.2000 № 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00#Text>
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств»: Наказ Міністерства фінансів від

07.07.1999 № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text>

8. Переклад МСФЗ 2022 року та Концептуальної основи фінансової звітності. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/translation_of_international_financial_reporting_standards_2022_updated-576

9. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References

1. Bezkorovaina L.V. Peculiarities of accounting for own capital at enterprises. *Global and national economic problems*. 2015. Issue 4. pp. 950-954. (in Ukrainian).

2. Butynets F.F., Voinalovych O.P., Tomashevskaya I.L. Accounting organization / ed. F.F. Butynets. Zhytomyr, 2010. 528 p. (in Ukrainian).

3. Hryhorash O.V., Taran N.O., Zhdanova O.M. Formation of financial resources of Ukrainian enterprises. *Economy and society*. 2017. Issue 13. pp. 1072-1077. (in Ukrainian).

4. Kostetskiy V.V., Butov A.M. Peculiarities of the formation of investment resources of the enterprise in modern economic conditions. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences"*. 2015. Issue 15. pp. 137-140. (in Ukrainian).

5. Kudina I.O., Starchenko O.S. Equity of the enterprise as an economic category and its accounting. *Pryazovskyi Economic Bulletin*. 2017. Issue 5(05). pp. 346-351. (in Ukrainian).

6. National regulation (standard) of accounting 12 "Financial investments": Order of the Ministry of Finance No. 91 dated 04.26.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00#Text> (in Ukrainian).

7. National regulation (standard) of accounting 19 "Unification of enterprises": Order of the Ministry of Finance dated 07.07.1999 No. 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text> (in Ukrainian).

8. Translation of the 2022 IFRS and the Conceptual Framework for Financial Reporting. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/translation_of_international_financial_reporting_standards_2022_updated-576 (in Ukrainian).

9. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukrainian).

Nina OVSIUK

Doctor of Economics, Professor, State University "Kyiv Aviation Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8776-9503>

e-mail: nina.ovsyuk@gmail.com

Yuliia BURDEINA

student, State University "Kyiv Aviation Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4943-0486>

e-mail: julia1234bure@gmail.com

Hanna HODUNOVA

student, State University "Kyiv Aviation Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7946-3019>

e-mail: agodunova7@gmail.com

EQUITY AS A SOURCE OF LONG-TERM FINANCIAL INVESTMENTS IN THE CONTEXT OF NP(S)BO AND IFRS

Investments are an important component of the development of the enterprise, individual industries and the country's economy as a whole. The ability to invest depends on the efficiency of one's own production, the ability to solve social and environmental problems, and the potential dynamism of the financial and human capital of the business entity. Without a reliable basis for investment activities, determining the role of own capital as a source of long-term financial investments, it is difficult to hope for the progress of domestic production, and with it, a corresponding place in the world economy. The sources of formation of the company's financial resources are its own and borrowed funds. Equity characterizes the total value of the company's assets, which are owned by it and used to form part of the assets on an irrevocable and free basis. Financial investments involve the use of one's own capital for the acquisition (purchase) of shares, bonds and other securities issued by an enterprise or the state. Financial investments can be formed and held for various purposes: to receive income, to control the economic activity of the investment object, to place temporarily free funds or property, for further sale, etc. The lack of financial resources in the necessary volume causes a violation of payment discipline and a decrease in the level of financial stability of enterprises, and therefore of the national economy. International practice has determined the limit when it is expedient to finance about 50% of the company's needs in financial resources at the expense of borrowed funds. However, the increase in investments at the expense of own capital contributes to the reduction of the enterprise's dependence on loan sources of financing, which provides conditions for the formation of financial stability and solvency and enables its ability to self-finance. Therefore, the optimal structure of investment financing sources should ensure the highest profitability of funds, taking into account the solvency and financial stability of the business entity. On the part of state bodies, it is expedient to strengthen control over compliance by enterprises with accounting norms and standards and to apply sanctions for their violation.

Keywords: long-term financial investments, accounting, investment evaluation, IFRS, own funds, borrowed funds

Іван Олександрович КОСТЯШКІН

д.ю.н., професор, зав. кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8476-9583>

e-mail: kostyshkin@meta.ua

Сергій Володимирович ЗАВЕРУХА

к.ю.н., доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8898-0536>

e-mail: valeriya5@ukr.net

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

У статті піднято проблеми правового режиму радіоактивно забруднених територій. Обґрунтовується комплексний підхід до правового забезпечення екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій. Локалізація таких територій – шляхом запровадження природоохоронного режиму з обмеженим характером антропогенного впливу. Визначено комплекс заходів, спрямованих на вилучення або нейтралізацію радіоактивно опромінюючих компонентів. Забезпечення пріоритетного бюджетного фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та об'єктів, як складника національної безпеки.

Ключові слова: правовий режим, екологічне оздоровлення, радіоактивне забруднення

ВСТУП

Право на екологічно безпечне довкілля є умовою виживання як окремої людини, так і людства загалом. Відтак, науково-технічний прогрес завжди має бути підпорядкований вимогам екологічної безпеки. На жаль, пошук нових джерел енергії та їх експлуатація інколи зумовлює техногенні катастрофи міжнародного масштабу, як аварія на Чорнобильській АЕС, або залишає інші радіоактивно забруднені території через видобуток уранових руд тощо. Враховуючи надзвичайно тривалий період відновлення радіоактивно забруднених територій, а також доволі значну зону ураження, особливо гостро постає питання екологічного оздоровлення вказаних територій, що актуалізується в умовах нашого поступу до європейської спільноти та вимагає особливої уваги під час російської агресії. За таких умов питання правового режиму радіоактивно забруднених територій у контексті екологічного оздоровлення з метою їх сталого використання для нинішнього та майбутніх поколінь, є актуальним та потребує наукового обґрунтування.

На доктринальному рівні проблеми правового режиму радіоактивно забруднених територій досліджувались: В.І. Андрейцевим, Г.І. Балюк, А.П. Гетьманом, Т.О. Коваленко, Н.Р. Малишевою, В.В. Носіком, Ю.П. Пахолок О. В. Сушик та іншими вченими, проте в рамках нашої роботи розглядається проблематика відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій як умова сталого розвитку, що є запорукою збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

МЕТА дослідження – розкриття науково-теоретичних і нормативних засад відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети дослідження засто-

совано комплексний підхід до аналізу питань, що стосуються проблем правового забезпечення екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій. Під час підготовки дослідження застосовано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (діалектичний, метод системного, логічного аналізу та синтезу, формально-логічний, структурно-функціональний та комплексного аналізу), а також спеціально-правові методи дослідження (порівняльно-правовий, конкретизації і тлумачення правових норм, формально-юридичний).

За допомогою діалектичного методу пізнання проаналізовано соціальний зміст правових норм, що покликано збалансувати суспільні та приватні інтереси у процесі екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій.

Метод системного, логічного аналізу та синтезу у поєднанні з формально-логічним методом дали змогу розкрити правові засади та обґрунтувати пріоритет екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій у процесі сталого розвитку, сформулювати окремі аспекти правового режиму радіоактивно забруднених територій.

Структурно-функціональний метод у поєднанні з методом тлумачення та конкретизації правових норм покладено в основу формулювання конституційних засад забезпечення екологічної безпеки як основи для відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій.

За допомогою формально-юридичного методу виявлено також недоліки нормативного забезпечення відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та визначено шляхи їх подолання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття правового режиму тих чи інших категорій земель або окремих земельних ділянок за загальним правилом обумовлено їх цільовим призначенням та

включає певні права та обов'язки власників землі та землекористувачів. В.І. Семчик під правовим режимом розглядає встановлені правовими нормами право власності і користування земельними ділянками, порядок та умови їх набуття у власність чи користування, зміну і припинення права власності, порядок та умови використання відповідно до цільового призначення, правової охорони земель і відповідальності за порушення земельних прав і земельного законодавства [1, с. 428]. На думку Н.І. Титової, правовий режим включає сукупність правових норм, що встановлюють певний порядок землекористування певних видів [2, с. 252]. А.М. Мірошніченко визначає правовий режим земель як встановлений правовими нормами порядок поведінки стосовно земель [1, с. 428].

Узагальнюючи наявні підходи, можемо дійти висновку, що правовий режим земель – це визначений законодавчо порядок їх використання для задоволення найширшого кола потреб у межах цільового призначення з дотриманням встановлених обмежень та обов'язків у сфері охорони та відновлення земель. Правовий режим передбачає три групи повноважень власників та користувачів – це права, обов'язки та обмеження. Водночас особливістю правового режиму будь-якої категорії земель є пріоритет вимог екологічної безпеки та неприпустимість погіршення природних якостей землі.

Зі свого боку, правовий режим радіоактивно забруднених територій має свої особливості, зумовлені фактором негативного впливу іонізуючого опромінення на людину та навколишнє природне середовище загалом, що обумовлює необхідність локалізації такого впливу та подальше відновлення екологічної рівноваги. Відтак, розглядаючи правовий режим радіоактивно забруднених територій, варто застосувати нормативне визначення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується для попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації [3].

Характеризуючи правовий режим радіоактивно забруднених територій, маємо забезпечити пріоритети визначені на рівні ст. 16 Конституції України [4], яка передбачає необхідність забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу. Тобто Конституція України закладає зобов'язальний зміст правового режиму радіоактивно забруднених територій внаслідок Чорнобильської катастрофи. Саме подолання наслідків аварії: відновлення та екологічне оздоровлення є серед пріоритетних завдань правового режиму радіоактивно забруднених територій.

Досліджуючи можливі шляхи відновлення та екологічного оздоровлення відповідних територій, можемо говорити про три ключових фактори, які має бути покладено в основу такого відновлення, а відповідно й їх правового режиму: по-перше, це фактична консервація таких територій з обмеження доступу людини та очікуванням природного самовідновлення, що можливе впродовж досить тривалого часу; по-друге, це реалізація комплексу активних заходів з екологічного оздоров-

лення відповідних територій, які б передбачали вилучення та нейтралізацію радіоактивно забруднених предметів та речовин, а також відновлення екосистем; по-третє, це достатнє фінансування заходів, спрямованих на екологічне оздоровлення та відновлення радіоактивно забруднених територій.

Аналізуючи положення Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» № 791а-ХІІ від 27 лютого 1991 р. [5], приходимо до висновку, що більшість його норм спрямована саме на консервацію екологічної ситуації на відповідній території, зокрема поділу території на відповідні зони та визначення обмежень як у доступі на такі території, так і видів господарської діяльності в межах відповідних зон. Водночас заходи з екологічного оздоровлення таких територій або не згадуються, або впливають із загальних положень стосовно необхідності моніторингу та зниження рівня радіоактивного забруднення, що вимагає доповнення та конкретизації положень спрямованих на відновлення радіоактивно забруднених територій.

Значно сприятиме природному самовідновленню також нормативне врегулювання заповідного режиму радіоактивно забруднених територій. Необхідність їх включення до об'єктів природно-заповідного фонду обговорювалась з моменту виникнення аварії. У 2007 р. на радіоактивно забрудненій території створено заказник. А у 2016 р. Указом Президента України від 26 квітня 2016 р. [6] на теренах Іванківського та Поліського районів Київської області, в межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, утворено Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник площею 226 964,7 га, який став найбільшою природоохоронною територією в Україні. Територія заповідника включає як заповідну зону, де заборонена господарська діяльність і збереглася велика кількість старих лісів, так і зону антропогенних ландшафтів, де допускається ведення обмеженого сільського господарства: випас тварин чи сінокосіння. Між ними розташовано буферну зону, що покликана забезпечити заповідну зону від впливу життєдіяльності людини.

За відсутності антропогенного чинника, безперечно, відбулось певне відновлення екосистем, включаючи лісову рослинність, збільшення диких тварин. Самосійні ліси, що почали тут з'являтися, завдяки різноманітності видів дерев ще й різного віку є більш стійкими до пожеж, ніж штучно насаджені. Особливо позитивним стало завезення на ці території коней Пржевальського, які відіграють важливу роль в підтримці угруповань трав'янистих рослин [7].

Водночас навіть запровадження природно-заповідного режиму не вирішує проблему пожежної безпеки лісів, накопичення обсягів горілої деревини, лісової підстилки та радіоактивно забрудненого попелу, яка щороку зростає у обсягах за рахунок нових лісових масивів, що засохли і згоріли, збільшує загрозу нових катастрофічних пожеж. Крім того, зона радіоактивно забруднення залишається досить стабільною і потенційно небезпечною. Вихід з такої ситуації передбачає вжиття активних заходів, спрямованих на екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій. Адже екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій цілком обґрунтовано розглядається як процес

соціально виправданого повернення радіоактивно забруднених територій у подальше корисне використання та у суспільно прийнятний естетичний стан. Відповідно завданням екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій є зменшення радіаційного поромінення від забруднених поверхневих та підземних вод, ґрунтів, об'єктів для зберігання відходів та іншої забрудненої інфраструктури [8, с. 14]. Відтак, виробнича орієнтація підприємств в зоні спеціального промислового використання повинна забезпечувати очищення територій 30 км зони від радіоактивних відходів будь якого типу, їх утилізацію та переробку з вилученням радіонуклідів для передачі на довготривале зберігання в сховищах. Відновлення деградованих екосистем здійснюватиметься переважно шляхом вилучення радіоактивно забрудненої горілої деревини та лісової підстилки, а також сухоостою, сприяння природному поновленню корінних лісових екосистем та відновленням водності водно-болотних угідь, за допомогою ремонту і реверсного застосування наявної меліоративної системи [9].

Наступним складником, що визначатиме ефективність та спроможність заходів, спрямованих на відновлення та екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій, є забезпечення належного обсягу фінансування. Враховуючи переважно державну власність на об'єкти радіаційної небезпеки та землі, зокрема зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, обґрунтованою є необхідність державного фінансування екологічного оздоровлення відповідних територій. Зокрема, згідно зі ст. 6 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [5] фінансування робіт у зонах, що зазнали радіоактивного забруднення, здійснюється за рахунок державного бюджету України, а також інших фінансових надходжень. Беручи до уваги обов'язок дер-

жави із забезпечення екологічної безпеки, яка безпечно охоплює і право на безпечно довкілля, фінансування заходів з екологічного оздоровлення та відновлення радіоактивно забруднених територій мало б носити пріоритетний характер та належне забезпечення в державному бюджеті. На жаль, фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій або взагалі відсутнє, або має досить обмежений характер, що не дає змоги забезпечити відновлення забруднених територій та досягти екологічної рівноваги.

У цій частині варто підтримати позицію Ю.П. Пахолок, що у випадку обмеженого фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій урядом держави повинно бути розроблено комплексну стратегію екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та об'єктів як складника екологічної, навіть радше національної безпеки [8, с. 14]. Водночас фінансування таких заходів має відбуватись на засадах сталого розвитку з метою збереження екологічно відновлених територій для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного дослідження, маємо відзначити необхідність комплексного підходу до правового забезпечення екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій, що включатиме необхідність локалізації таких територій шляхом запровадження природоохоронного режиму з обмеженим характером антропогенного впливу. Визначення комплексу заходів, спрямованих на вилучення або нейтралізацію радіоактивно опромінюючих компонентів в рамках окремих програм відновлення таких територій. Забезпечення пріоритетного бюджетного фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та об'єктів як складової національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Мірошніченко А.М. Земельне право України. Київ, 2011. 678 с.
2. Земельне право України: Підручник / М.В. Шульга та ін. Київ, 2004. 368 с.
3. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 року № 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України 27 лютого 1991 року № 791а-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791a-12>
6. Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника: Указом Президента України 26 квітня 2016 року № 174/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016#Text>
7. Як природа Чорнобілля захищає нас від радіації. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-chornobyliya-zakhyshchaie.html>
8. Пахолок Ю.П. Екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій як складова екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2. № 77. С.11-16.
9. Концепція комплексного відновлення і розвитку територій зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи на 2021-2070 роки. URL: <https://ecolog-ua.com/news/konceptciya-kompleksnogo-vidnovlennya-i-rozvytku-terytoriy-zony-vidchuzhennya-i-zony-bezumovnogo>

References

1. Miroshnychenko A.M. Land Law of Ukraine. Kyiv, 2011. 678 p. (in Ukrainian).
2. Land Law of Ukraine / M. V. Shulha et al. Kyiv, 2004. 368 p. (in Ukrainian).
3. On the zone of emergency ecological situation: Law of Ukraine of July 13, 2000 No. 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (in Ukrainian).
4. Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141. (in Ukrainian).
5. On the legal regime of the territory exposed to radioactive contamination as a result of the Chernobyl disaster: Law of Ukraine

of February 27, 1991 No. 791a-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791a-12> (in Ukrainian).

6. On the creation of the Chernobyl radiation-ecological biosphere reserve: by Decree of the President of Ukraine of April 26, 2016 No. 174/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016#Text> (in Ukrainian).

7. How the nature of Chernobyl protects us from radiation. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-chornobyliia-zakhyshchaie.html> (in Ukrainian).

8. Pakholok Y.P. Environmental rehabilitation of radioactively contaminated territories as a component of environmental safety. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 2023. Vol. 2. No. 77. pp. 11-16. (in Ukrainian).

9. The concept of comprehensive restoration and development of the territories of the exclusion zone and the zone of unconditional (mandatory) resettlement, which were exposed to radioactive contamination as a result of the Chernobyl disaster for the years 2021-2070. URL: <https://ecolog-ua.com/news/koncepciya-kompleksnogo-vidnovlennya-i-rozvytku-terytoriy-zony-vidchuzhennya-i-zony-bezumovnogo> (in Ukrainian).

Ivan KOSTIASHKIN

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8476-9583>

e-mail: kostyshkin@meta.ua

Serhii ZAVERUKHA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8898-0536>

e-mail: valeriya5@ukr.net

LEGAL REGIME OF RADIOACTIVELY CONTAMINATED TERRITORIES: PROBLEMS OF ECOLOGICAL IMPROVEMENT

The paper deals with the problems of the legal regime of radioactively contaminated territories. Particular attention is paid to the implementation of constitutional priorities, which provide for the need to ensure environmental safety and maintain ecological balance on the territory of Ukraine, overcoming the consequences of the Chernobyl disaster. Moreover, the paper emphasizes the mandatory content of the legal regime of radioactively contaminated territories due to the need to overcome the consequences of the accident. Accordingly, restoration and ecological rehabilitation are identified among the priority tasks of the legal regime of radioactively contaminated territories. The issue of insufficient legal provision of measures for the ecological improvement of such territories is raised in the Law of Ukraine "On the Legal Regime of the Territory Exposed to Radioactive Pollution as a Result of the Chernobyl Disaster". The majority of its norms are aimed precisely at the conservation of the ecological situation in the relevant territory, in particular the division of the territory into relevant zones, and the definition of restrictions both in access to such territories and types of economic activity within the limits of the relevant zones, which requires supplementing the provisions of the Law aimed at the restoration of radioactively contaminated territories. Taking into account the state's duty to ensure environmental safety, the priority nature and proper financing of measures for environmental improvement and restoration of radioactively contaminated territories in the state budget are considered. Based on the results of the conducted research, a complex approach to the legal provision of ecological rehabilitation of radioactively contaminated territories is substantiated, which will include the need to localize such territories by introducing a nature protection regime with limited anthropogenic influence. Determination of a set of measures aimed at the removal or neutralization of radioactively irradiating components within the framework of separate programs for the restoration of such territories. Provision of priority budget financing of measures for ecological rehabilitation of radioactively contaminated territories and objects is analysed as a component of national security.

Keywords: legal regime, environmental improvement, radioactively contaminated territory

Елеонора Вікторівна ГАЛИЦЬКА

к.е.н., професор, Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4155-6921>

e-mail: eleonora.galytska@ukma.edu.ua

Наталія Анатоліївна ДОНКОГЛОВА

методист вищої категорії, Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4346-956X>

e-mail: donkoglova@ukma.edu.ua

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено узагальненню основних підходів до визначення сутності макроекономічної та фінансової стабільності. Наведено перелік ендогенних і екзогенних факторів впливу на фінансову стабільність, визначено параметри макроекономічної стабільності та обґрунтовано орієнтири для ефективного управління національною економікою. Розглянуто напрями діяльності Ради з фінансової стабільності України, «Стратегію розвитку фінансового сектору України» та запропоновану «Повоєнну макроекономічну архітектуру для України». На їх основі систематизовано рекомендації для ефективної реалізації фінансової політики України на сучасному етапі.

Ключові слова: макроекономічна стабільність, фінансова стабільність, макроекономічна система, економічний розвиток держави, фінансова політика

ВСТУП

Забезпечення фінансової стабільності, зведення до мінімуму уразливості до зовнішніх негативних впливів є необхідною умовою стійкого функціонування економічних систем національних економік та їх сталого зростання. На сьогодні є істотні загрози прояву макроекономічних дисбалансів за наявності конвергентних та дивергентних зв'язків у економічному просторі. Глобальні та внутрішні економічні зміни, а також нестабільність фінансового ринку, впливають на такі аспекти, як рівень інвестицій, зайнятість, розподіл доходів та загальна економічна активність. Дослідження фінансової стабільності стає тим більш важливим в умовах складної соціально-економічної ситуації, яка виникла в Україні з початком повномасштабного вторгнення, зростанням зовнішніх та внутрішніх ризиків, соціальної та фінансової нестабільності, збільшення відтоку кваліфікованих кадрів, уповільненням темпів економічного зростання, що суттєво обмежує можливості застосування класичного інструментарію макроекономічного регулювання.

Проблеми сутності макроекономічної стабільності національної економіки та її важливого складника – фінансової стабільності привертала й привертають увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Є. Алімпієв, Б. Данилишин, Б. Гарін, К. Захарова, Р. Кітц, В. Коваленко, І. Лук'яненко, О. Люльов, В. Малишко, Х. Окампо, І. Радіонова, О. Фарина, Г. Шиназі та ін. У дослідженнях цих вчених розглядаються різні аспекти макроекономічної та макрофінансової стабільності національної економіки. Але в сучасних умовах розвитку світової й національної економіки виникає потреба розгляду нової парадигми як теоретико-методологічних аспектів, так і процедур емпіричного дослідження макроекономічних процесів, оскільки набувають першочергового значення стабілізація та подальший розвиток національної економіки.

МЕТА дослідження полягає у ґрунтовному аналізі фінансової стабільності як ключового фактора макро-

економічної стабільності та розвитку, визначенні основних параметрів макроекономічної стабільності та систематизації орієнтирів для ефективного управління національною економікою в сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасні тенденції розвитку національної економіки України, які відбуваються в умовах невизначеності та крайньої мінливості як національної, так і світової економік, обумовлюють появу низки нових якісних та кількісних факторів, що впливають на рівень макроекономічної стабільності країни. У зв'язку з цим набуває актуальності пошук, розроблення та впровадження відповідних механізмів та алгоритмів оцінювання впливу цих факторів з метою своєчасної координації та синхронізації державної політики, зорієнтованої на досягнення макроекономічної стабільності в умовах посилення глобалізаційних процесів. Своєчасне виявлення негативних тенденцій зміни якісних і кількісних параметрів макроекономічної стабільності дають змогу своєчасно відреагувати на внутрішні і зовнішні виклики та зменшити високий рівень невизначеності та прояви негативних наслідків [7, с. 8].

Слід зазначити, що для економічної системи України важливо адаптуватися до сучасних умов розвитку економіки й розробляти механізми та інструменти відновлення після негативних впливів. Забезпечення стабільності національної економіки України, особливо в період війни та у післявоєнний період, потребує проведення виваженої, науково-обґрунтованої макроекономічної політики з метою обмеження макроекономічних дисбалансів і досягнення довгострокового економічного зростання. Саме формування необхідних пропорцій та обмеження дисбалансів забезпечує функціонування національної економіки як певної цілісності. У поєднанні з прийнятними темпами економічного зростання такі пропорції та баланси й визначають те, що має відповідати терміну «макроекономічна стабільність» [9, с. 10].

На основі узагальнення поглядів вітчизняних та

зарубіжних науковців на сутність терміну «макроекономічна стабільність» національної економіки запропоновано таку класифікацію відповідних підходів [8, с. 7-8].

1. Підходи, що визначають «макроекономічну стабільність» як відсутність різних змін її компонент:

Динамічний: макроекономічна стабільність – це відсутність значної флуктуації основних макроекономічних показників відносно їх середнього рівня; у цьому разі беруть до уваги не цільовий вектор зміни цих показників, а лише рівень відхилення фактичних показників від середнього значення.

Рівноважний: макроекономічна стабільність – це відсутність значної волатильності зміни її основних компонентів стосовно заданого тренду, здатність національної економіки підтримувати цей тренд; у цьому разі беруть до уваги і ступінь відхилення показників і дотримання цільового вектора їх зміни.

2. Підходи, що визначають «макроекономічну стабільність» як здатність національної економіки протистояти шокам у певний момент часу та зберігати свою функціональну спроможність:

Функціональний: макроекономічна стабільність – це здатність економічної системи зберігати свою інституціонально-функціональну сталість на тривалій основі та без збоїв.

Результатний: макроекономічна стабільність – це здатність національної економіки створювати ВВП, забезпечувати цільовий рівень інших макроекономічних показників тривалий час.

Ресурсний: макроекономічна стабільність – це ресурсна спроможність національної економіки задовольняти зростаючі потреби суб'єктів економічної системи, стабільно і без збоїв виконувати зобов'язання перед громадянами, внутрішніми та зовнішніми контрагентами.

3. Підходи, що визначають «макроекономічну стабільність» економічної системи країни через стабільність її системоутворювальних елементів або основних параметрів:

Структурно-рівноважний: макроекономічна стабільність – це такий стан розвитку національної економіки, за якого впродовж тривалого періоду забезпечується рівновага її системоутворювальних елементів, наприклад, не порушується структурне співвідношення між фінансовим та реальним секторами національної економіки, досягається збалансованість основних параметрів, що визначають макроекономічна стабільність національної економіки.

Елементний: макроекономічна стабільність – це такий стан розвитку національної економіки, за якого забезпечуються таргетовані значення одного або двох макроекономічних параметрів, які обрані як базові параметри макроекономічної стабільності національної економіки: частіше за все рівень ВВП, темп інфляції, рівень безробіття.

Проведена О.В. Люльовим типологізація підходів до розуміння сутності макроекономічної стабільності національної економіки склала теоретичне підґрунтя для уточнення змісту цього поняття. Її запропоновано визначати як такий стан розвитку національної економіки, що характеризується низьким рівнем волатильності зміни основних макроекономічних параметрів стосовно цільового тренду, динамічно-стійкою або

прогресуючою інституціональною, функціональною та ресурсною здатністю економіки до нівелювання негативних наслідків ендогенних та екзогенних трансформацій. Запропоноване визначення дає можливість системно узгодити базові принципи та аксіоми рівноважного, функціонального, результативного та ресурсного підходів [7, с. 25].

У практиці макроекономічного аналізу розрізняють чотири сектори: внутрішній реальний сектор, фінансовий (фіскальний), монетарний та зовнішній економічний. Це дає можливість акцентувати увагу на окремій сфері як сукупності найбільш взаємопов'язаних процесів, явищ та макроекономічних залежностей (табл. 1).

Зазначений секторальний підхід дає можливість обґрунтувати параметри макроекономічної та макрофінансової стабільності та визначити орієнтири для ефективного управління національною економікою (табл. 2). Зазначені у таблиці показники взаємодіють між собою, й їхнє комплексне врахування дає змогу уряду ефективно управляти економічною та фінансовою ситуацією в країні, сприяючи її стабільності та розвитку.

З огляду на вищеведене важливим складником макроекономічної стабільності постає фінансова стабільність, що охоплює стійкість та надійність фінансової системи, а також взаємозв'язок із загальними макроекономічними показниками. Фінансова стабільність розглядається через здатність фінансової системи виконувати три ключові функції одночасно: сприяти ефективному розподілу економічних ресурсів в часі та просторі; оцінювати та ефективно управляти фінансовими ризиками; абсорбувати реальні та фінансові економічні потрясіння, шоки та дисбаланси, що забезпечить безперервне виконання нею своїх функцій [18]. Отже, основними критеріями стабільності фінансової системи є:

– фінансова система здатна виконувати функцію розподілу вільних ресурсів до продуктивних інвестиційних можливостей та зберігати платіжну інфраструктуру;

– фінансова система не загострює макроекономічні проблеми, а натомість впливає на продуктивне функціонування економіки через стабільні фінансові ринки;

– фінансова система, а також її інституційні одиниці є стійкими до ендогенних та екзогенних несприятливих подій та здатні абсорбувати шоки;

– ймовірність настання несприятливих та непередбачуваних подій не перевищує рівня, за якого фінансова система стає нестійкою [6, с. 16].

Узагальнюючи наукові підходи, визначаємо фінансову стабільність як стан фінансової системи, здатний протистояти шоківим явищам, негативному впливу ендогенних та екзогенних чинників, що є результатом взаємодії фінансових інститутів, фінансових ринків та інфраструктури, всієї сукупності багатоаспектних фінансових відносин в реальній економіці. У такому стані фінансова система здатна ефективно та безперебійно функціонувати протягом тривалого періоду, виконуючи свої основні функції, підтримуючи рівновагу та зберігаючи свою структуру. Тісні фінансові взаємозв'язки між різними секторами макроекономічної системи зумовлюють те, що фінансова стабільність може забезпечуватися лише в комплексі для всієї макроекономічної системи. Фінансова стабільність макроекономічної системи повинна забезпечуватися на трьох рівнях (табл. 3).

Таблиця 1 – Характеристика макроекономічних секторів (розроблено авторами на основі [1, 9])

Сектор економіки	Сукупність взаємопов'язаних процесів та залежностей
Внутрішній реальний сектор економіки	Особлива сфера національної економіки, в межах якої створюється реальне економічне багатство, формуються умови національного добробуту та здійснюється використання виробничих ресурсів.
Фінансовий (фіскальний) сектор	Є тією частиною національної економіки, яка пов'язана з державними фінансами, насамперед з державним бюджетом, державним боргом та формуванням джерел його фінансування.
Монетарний сектор	Є сферою національної економіки, в якій визначаються попит на гроші та пропозиція грошей, установлюється загальний рівень цін та формується стабільність національної валюти.
Зовнішній сектор	Це сфера національної економіки, в межах якої здійснюється рух зовнішніх економічних потоків, формується платіжний баланс країни, курс національної валюти та зрештою визначається позиція національної економіки у світовій економічній системі.

Таблиця 2 – Параметри макроекономічної стабільності національної економіки (розроблено авторами на основі [1, 3, 17])

Параметри	Їх характеристика	Основні показники
Економічні	Забезпечення стійких темпів економічного зростання, оптимальне використання природних та фінансових ресурсів.	Валовий внутрішній продукт (номінальний і реальний), індекс-дефлятор ВВП, індекс реального ВВП (фізичного обсягу), рівень безробіття, обсяг інвестицій.
Фіскальні	Забезпечення необхідних податкових надходжень та стабільних темпів їх зростання, підвищення ефективності видатків Державного бюджету.	Рівновага доходів і видатків, профіцит бюджету, бюджетний дефіцит, загальний обсяг і структура доходів та видатків, структура податкових надходжень, рівень податкового навантаження, обсяг внутрішнього боргу та рівень боргового навантаження.
Монетарні	Забезпечення безперервного грошового обігу та співставності грошової маси з ВВП; урівноваження реального і номінального обмінних курсів національної валюти.	Величина грошової маси, грошові агрегати, грошові мультиплікатори, рівень доларизації економіки, показники: монетизації економіки, рівень інфляції, темп інфляції, обсяг міжнародних резервів НБУ, курс національної валюти: номінальний й реальний готівковий обмінний курс.
Зовнішні	Забезпечення стійкості до зовнішніх шоків, ефективності зовнішньоекономічної та боргової політики.	Сальдо платіжного балансу, баланс поточних операцій, базовий баланс, баланс ліквідності, сальдо торговельного балансу, обсяг державного зовнішнього боргу і структура платежів з погашення та обслуговування державного зовнішнього боргу.

Таблиця 3 – Рівні макроекономічної системи (розроблено авторами на основі [4, с. 43])

Рівень	Його сутність
Мікропруденційний	Встановлює низку нормативних вимог до суб'єктів фінансового сектора і спрямований на забезпечення надійності кожного з фінансових посередників.
Мезопруденційний	Усуває системний ризик у межах фінансового сектору й охоплює його зв'язки з фірмами та домогосподарствами.
Макропруденційний	Усуває системний ризик у межах усієї макроекономічної системи, охоплює закордонний сектор, державний сектор, бюджетно-фіскальну і монетарну політику уряду в комплексі.

В сучасних умовах важливим та актуальним є підвищення рівня обґрунтованості управлінських рішень державних органів влади у сфері формування фінансової парадигми в контексті впливу на динаміку економічного зростання та досягнення фінансової стабільності. Адаптивність фінансового регулювання полягає в перманентному перегляді та актуалізації цілей і завдань залежно від динамічних змін ендогенних і екзогенних факторів, що впливають на фінансову систему, циклічності економічного розвитку, структурних перетворень фінансового сектора, трансформації інституційного середовища [12, с. 38, 41]. Фінансову стабільність країни визначають такі ендогенні і екзогенні фактори:

Екзогенні – економічні взаємовідносини з іншими державами стосовно експортно-імпорتنних операцій,

обміну технологіями; обсяги та структура іноземних інвестицій, інтеграція держави до світових економічних систем тощо. Важливу роль відіграє кон'юнктура на світових фінансових ринках, яка впливає на можливість держави здійснювати запозичення на міжнародних ринках капіталу.

Ендогенні – форма власності, структура економіки, стан розвитку економіки і організація грошового обігу, стабільність грошової одиниці, розвиток фінансових технологій, соціальний склад населення, рівень добробуту, інтелектуальний рівень населення тощо.

На основі врахування зазначених факторів та особливостей сучасного стану економіки України відбувається формування та реалізація державної фінансової політики, що є одним з основних інструментів розвитку суспільства та регулювання соціально-еко-

номічних процесів держави. У кризові періоди вплив фінансової політики на економіку необхідно посилювати, вдосконалюючи фінансові механізми та інструменти макроекономічної стабілізації. Необхідним є створення такої структури фінансової системи, яка би базувалась на взаємодії державного регулювання економічних процесів та механізмів саморегулювання. Для економічного зростання потрібно створити систему ефективного управління державними фінансовими ресурсами та необхідно створити таке інституційне середовище в економічному, соціальному та правовому аспектах, яке буде збалансовувати бюджетний та податковий процеси [10, с. 150, 153].

Першочерговим завданням державного регулювання України на цьому етапі є розроблення ефективної фіскальної та монетарної політики за рахунок їх гармонійної координації, оптимізації обсягу залучених ресурсів, посилення наукової обґрунтованості фінансової політики. Пріоритетними напрямками мають стати вдосконалення інституційного середовища, підвищення ефективності фінансового регулювання, нарощення міжнародних резервів, поступове та виважене зростання показника монетизації, збереження стабільності цін та стримування інфляційних тисків, посилення взаємозв'язку фінансового регулювання з циклічністю економічного розвитку, підтримка розвитку цифрових технологій та інновацій для підвищення конкурентоспроможності та ефективності економіки, забезпечення макроекономічної збалансованості.

Одним з ключових інститутів, що відіграє визначальну роль у формуванні та виконанні фінансової політики в Україні, сприяє фінансовій стабільності, допомагаючи фінансовій системі ефективно виконувати свої функції та бути стійкою до криз є Національний банк України (НБУ). Для досягнення фінансової стабільності НБУ застосовує такі підходи [11]: проведення макропруденційної політики; підтримка банків як кредитор останньої інстанції; сприяння фінансовій стійкості банків, насамперед системно важливих; здійснення нагляду за банками, платіжними системами та системами розрахунків; здійснення стрес-тестування банківської системи та найбільших позичальників банків.

Особливу роль у системі регулювання НБУ відіграє саме макропруденційна політика – сучасний інструментарій для уникнення системних ризиків, запобігання кризам та зменшення втрат від них. Макропруденційне регулювання має такі характерні ознаки [5, с. 340]:

- спрямовано на подолання проциклічності фінансового сектору, що може генерувати фінансові цикли та флуктуації;
- діє в рамках всього фінансового сектору та має системний ефект, що посилює інтерналізацію соціальних витрат від нестабільності фінансовим сектором, підвищує вплив фінансового сектору на економічне зростання через забезпечення стійкого виконання своїх функцій;
- спрямовано на підвищення пружності через формування буферів стабілізації та модерацію циклу через зниження вірогідності накопичення системних ризиків;
- включає інструменти додаткової буферизації капіталу і ліквідності, динамічного резервування, кре-

дитні нормативи, а також такі, що застосовуються для зниження ступеня концентрації, поширення ризиків крізь фінансовий сектор, прийняття надмірних ризиків системно важливими фінансовими інститутами;

– є одним з елементів макроекономічної політики та має комплементарну дію разом із монетарною, фіскальною, політикою управління потоками капіталу.

НБУ розробляє макропруденційну політику, орієнтуючись на передову міжнародну практику, керуючись досвідом ЄС та рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду [11]. Так, НБУ зменшує ризики фінансової системи, зобов'язуючи банки: накопичувати додаткові запаси капіталу в періоди стрімкого збільшення кредитування; обмежувати надмірне зростання кредиту загалом чи його окремих видів; мати достатній запас ліквідності на випадок відтоку коштів; виконувати додаткові вимоги, коли банк стає системно важливим.

Основним завданням монетарної політики для досягнення макроекономічної стабільності є забезпечення стабільності цінової динаміки через регулювання грошової пропозиції. Проте під час війни порушуються ринкові засади функціонування економіки та формування її цін, монетарні трансмісійні механізми адекватно не працюють, підвищується роль держави у забезпеченні належного функціонування товарно-грошових відносин. Загальновизнаним принципом модифікації монетарної політики під час війни є застосування центральним банком інструментів, що розширюють грошову пропозицію – викуп активів на відкритому ринку, прямий викуп державних облігацій, спеціальні програми цільового рефінансування банківського кредитування. Так, в умовах воєнної економіки основний вклад монетарної політики у досягнення умов макроекономічної стабільності досягається через забезпечення стабільного функціонування ринку державних запозичень та контрольованість руху капіталів [16].

Ключовою публікацією НБУ є Звіт про фінансову стабільність, мета якого проінформувати про наявні та потенційні ризики, які можуть загрожувати стабільності фінансової системи України. Звіт, який схвалено Комітетом з фінансової стабільності 27 червня 2023 р. сфокусовано на ризиках для фінансового сектору та економіки України в умовах тривалої повномасштабної війни. Також Звіт містить рекомендації органам влади і фінансовим установам, що спрямовано на протидію ризикам в умовах воєнного часу, підвищення стійкості фінансової системи до них та підготовки передумов для повоєнного відновлення. Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку та всім, хто цікавиться питаннями фінансової стабільності. Його оприлюднення підвищує прозорість та передбачуваність макропруденційної політики, допомагає сформуванню довіри суспільства до неї, відтак сприятиме НБУ в управлінні системними ризиками [2].

Для координації дій із запобігання наростання фінансової нестабільності в Україні створено міжвідомчий орган, – Раду з фінансової стабільності [14], метою якого є забезпечення своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави. Основними завданнями Ради є: обмін інформацією та своєчасне виявлення поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та сис-

темних ризиків для забезпечення фінансової стабільності й мінімізації їх негативного впливу на фінансову систему держави; та узгодження попереджувальних заходів та заходів швидкого реагування (антикризовий менеджмент) за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави.

Відповідно до своїх повноважень Рада виявляє, аналізує, здійснює оцінювання та моніторинг поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та системних ризиків для фінансової системи держави з метою виявлення ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави; здійснює підготовку рекомендацій з мінімізації системних ризиків, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави; підтверджує наявність ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави, що надає право НБУ визначати тимчасові особливості регулювання та нагляду за банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ; розробляє ефективні механізми співробітництва та координації дій із забезпечення фінансової стабільності держави, зокрема стосовно вдосконалення законодавчого регулювання у цій сфері; взаємодіє в установленому порядку з міжнародними організаціями, зокрема з Європейською радою з системних ризиків, Банком міжнародних розрахунків, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейським центральним банком, Міжнародною асоціацією страховиків депозитів, Європейським форумом страховиків депозитів, та відповідними органами іноземних держав за питань, що належать до її компетенції; затверджує регламент діяльності Ради [14].

НБУ, Міністерство фінансів України (МФУ), Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) затвердили нову Стратегію розвитку фінансового сектору України, яка встановлює актуальні пріоритети та цілі розвитку фінансового сектору, які сфокусовано на спротиві російській агресії та відновленні країни. Її розроблення передбачено Меморандумом про економічну та фінансову політику між Україною та Міжнародним валютним фондом [15].

Ця стратегія передбачає, що спільні дії регуляторів фінансового сектору, МФУ та ФГВФО буде спрямовано на досягнення п'яти таких стратегічних цілей: макроекономічна стабільність; фінансова стабільність; фінансова система працює на відновлення країни; сучасні фінансові послуги; інституційна спроможність регуляторів та ФГВФО. Передбачені Стратегією заходи умовно поділено на короткострокові заходи, спрямовані на забезпечення стабільності, недопущення погіршення ситуації у фінансовому секторі та економіці загалом; і на середньострокові заходи, що стануть основою майбутньої відбудови та зростання економіки.

Розвиток фінансового сектору та забезпечення безперервності його роботи, поступове згорання надзвичайних пруденційних заходів, діагностика банківських активів, моніторинг та вирішення проблеми непрацюючих кредитів, створення комплексної системи оздоров-

лення та виведення з ринку неспроможних учасників, запровадження системи раннього реагування на проблемність фінансових установ – першочергові пріоритети, визначені цією стратегією. За сприятливих і стійких макроекономічних умов передбачено поступову лібералізацію фінансових ринків та повернення монетарної політики до режиму інфляційного таргетування з плаваючим обмінним курсом. Також обґрунтовано необхідність продовження технологічного розвитку фінансових послуг як необхідної передумови для подальшого розширення фінансової інклюзії та забезпечення кібербезпеки. Важливими також є заходи з відновлення фінансової інфраструктури на деокупованих територіях, забезпечення безбар'єрності та інклюзивності фінансового сектору.

Модель комплексної макроекономічної архітектури і орієнтири на післявоєнний період задля забезпечення відбудови економіки та подальшого сталого зростання визначено у Звіті «Повоєнна макроекономічна архітектура для України», розробленому CEPR PRESS Centre for Economic Policy Research CEPR. У цьому звіті наголошується, що стійкі державні фінанси, виважена монетарна політика, передбачувана і справедлива регуляторна база та гнучкі ринки праці є основою для успішного розвитку людського капіталу, прямих іноземних інвестицій, технологічних стрибків та багатьох інших елементів відбудови [13].

Навіть зі значною іноземною допомогою повоєнній Україні та за наявності доступу до заморожених російських активів державні фінанси буде обмежено через знижені податкові надходження (спад економіки, скорочення робочої сили, обмежена можливість підвищувати податки без шкоди для економіки) та значні потреби у видатках на базові державні послуги, соціальну підтримку та відбудову країни. Для мобілізації доходів уряд має вести перемовини про значне списання боргу, закрити податкові лазівки, розширити базу оподаткування, мінімізувати квазіфіскальні ризики від державних підприємств та приватизувати ці підприємства. З боку видатків уряд має зосередитися на розвитку більш адресної допомоги, консолідації державних послуг, реформуванні пенсійної системи, уникненні кредитних інтервенцій та мінімізації податкових пільг, спеціальних зон та інших форм податкових видатків. Також необхідним є продовження реформи децентралізації та посилення ролі місцевих органів влади.

У сфері монетарного регулювання має відбутись повернення до інфляційного таргетування з керованим плаваючим обмінним курсом. НБУ потрібно зосередити увагу на вирішенні проблеми з непрацюючими кредитами, вживати необхідні заходи для контролю за рухом капіталу та застосовувати макропруденційні інструменти для стримування потенційно надмірного зростання кредитування, спекулятивних потоків капіталу, потенційної доларизації економіки та вразливості банківського сектору [13].

ВИСНОВКИ

Забезпечення економічного відновлення України та подальше стале зростання визначаються ефективністю застосування відповідних фінансових і монетарних інструментів, розвитком національної фінансової інфраструктури, відповідного інституційного середовища,

належним виконанням фінансовою системою своїх функцій перерозподілу фінансових ресурсів між економічними суб'єктами, здатністю фінансової системи бути невразливою до зовнішніх і внутрішніх непередбачуваних і несприятливих подій.

У запропонованому дослідженні розглянуто теоретико-методологічні засади макроекономічної стабільності та її важливого складника – фінансової стабільності. Наведено перелік ендогенних і екзогенних факторів впливу на фінансову стабільність, визначено па-

раметри макроекономічної та макрофінансової стабільності та обґрунтовано орієнтири для ефективного управління національною економікою. Розглянуто напрямки діяльності Ради з фінансової стабільності України, «Стратегію розвитку фінансового сектору України» та запропоновану «Повоєнну макроекономічну архітектуру для України». На їх основі систематизовано рекомендації для ефективної реалізації фінансової політики України на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. Захожай К.В., Жам О.Ю. Основні принципи і пріоритети макрофінансової стабілізації в контексті економічного розвитку держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 9. С. 34–39.
2. Звіт про фінансову стабільність Національного банку України від 27 червня 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2023-roku>
3. Економічна статистика: у 2 ч. / І.Г. Манцуров та ін. Київ, 2013. Ч. 1. Макроекономічна статистика. 325 с.
4. Кітц Р.Р. Макропруденційні механізми фінансової стабілізації економіки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2017. № 24 (1). С. 42-48.
5. Лактіонова О.А. Гнучкість фінансової системи: методологія, оцінка та вектори забезпечення: монографія. Вінниця, 2016. 400 с.
6. Лук'яненко І.Г., Фарина О.І. Макрофінансова стабільність: моделі та методи оцінки. Київ, 2016. 188 с.
7. Люльов О.В. Макроекономічна стабільність національної економіки: монографія. Суми, 2019. 261 с.
8. Люльов О.В. Макроекономічна стабільність національної економіки: соціальні, політичні та маркетингові детермінанти: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 / Сумський державний університет. Суми, 2018. 39 с.
9. Макроекономічна політика у макроекономічній стабілізації національної економіки: монографія / за наук. ред. проф. І.Ф. Радіонової. Київ, 2017. 240 с.
10. Малишко В.В., Доброскок С.С. Розвиток фінансової політики та зміцнення бюджетної безпеки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 3(71). С. 148-154.
11. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
12. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ, 2019. 440 с.
13. Повоєнна макроекономічна архітектура для України. *Center for Economic Policy Research*. 2023. URL: https://cepr.org/system/files/2023-07/RapidResponse3_Ukr.pdf
14. Про Раду з фінансової стабільності: Указ Президента України від 24 березня 2015 року № 170/2015 із змінами, внесеними згідно з Указами Президента України від № 60/2021 від 19.02.2021 р. та № 301/2023 від 25.05.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170/2015#Text>
15. Стратегія розвитку фінансового сектору України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=6 (дата звернення: 15.11.2023).
16. Danylyshyn B. Monetary policy during the wartime: How to ensure macroeconomic stability. *Investment Management and Financial Innovations*. 2022. Vol. 19, No. 2. pp. 344-359.
17. Ocampo, J.A. A broad view of macroeconomic stability. *The Washington consensus reconsidered*. 2008. pp. 63-94.
18. Schinasi G.J. Defining Financial Stability. *IMF Working Paper*. 2004. № 04/187. 18 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf>

References

1. Zakhzhai K.V., Zham O.Yu. The main principles and priorities of macrofinancial stabilization in the context of the economic state development. *Investments: practice and experience*. 2019. Vol. 9. pp. 34–39. (in Ukrainian).
2. Report on the financial stability of the National Bank of Ukraine, 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2023-roku> (in Ukrainian).
3. Economic statistics: in 2 parts / I.H. Mantsurov et al; Kyiv, 2013. Part 1. Macroeconomic statistics. 325 p. (in Ukrainian).
4. Kitts R.R. Macroprudential mechanisms of financial stabilization of the economy of Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences*. 2017. № 24 (1). pp. 42-48. (in Ukrainian).
5. Laktionova O.A. Flexibility of the financial system: methodology, assessment and support vectors: monograph. Vinnytsia, 2016. 400 p. (in Ukrainian).
6. Lukianenko I.H., Faryna O.I. Macrofinancial stability: models and assessment methods. Kyiv, 2016. 188 p. (in Ukrainian).
7. Liulov O.V. Macroeconomic stability of the national economy: monograph. Sumy, 2019. 261 p. (in Ukrainian).
8. Liulov O.V. Macroeconomic stability of the national economy: social, political and marketing determinants: dissertation abstract ... Doctor of Economics: 08.00.03 / Sumy State University. Sumy, 2018. 39 p. (in Ukrainian).
9. Macroeconomic policy in the macroeconomic stabilization of the national economy: monograph / ed. I.F. Radionova. Kyiv, 2017. 240 p. (in Ukrainian).
10. Malysheko V.V., Dobroskok S.S. Development of financial policy and strengthening of budget security. *Problems of the systemic approach in economics*. 2019. No. 3(71). pp. 148-154. (in Ukrainian).
11. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/> (in Ukrainian).
12. Pasichnyi M.D. Financial policy of the state: monograph. Kyiv, 2019. 440 p. (in Ukrainian).
13. Post-war macroeconomic architecture for Ukraine. *Center for Economic Policy Research*. 2023. URL: https://cepr.org/system/files/2023-07/RapidResponse3_Ukr.pdf (in Ukrainian).
14. On the Financial Stability Board: Decree of the President of Ukraine dated March 24, 2015 No. 170/2015 as amended pursuant to Decrees of the President of Ukraine No. 60/2021 dated February 19, 2021 and No. 301/2023 dated May 25, 2023 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170/2015#Text> (in Ukrainian).

15. Strategy for the development of the financial sector of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=6 (in Ukrainian).

16. Danylyshyn B. Monetary policy during the wartime: How to ensure macroeconomic stability. *Investment Management and Financial Innovations*. 2022. Vol. 19. No. 2. pp. 344-359.

17. Ocampo, J.A. A broad view of macroeconomic stability. *The Washington consensus reconsidered*. 2008. pp. 63-94.

18. Schinasi G.J. Defining Financial Stability. *IMF Working Paper*. 2004. № 04/187. 18 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf>

Eleonora HALYTSKA

PhD in Economics, Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4155-6921>

e-mail: eleonora.galytska@ukma.edu.ua

Nataliia DONKOHLOVA

methodist of the highest category, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4346-956X>

e-mail: donkoglova@ukma.edu.ua

**FINANCIAL STABILITY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF MACROECONOMIC STABILITY:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT**

Introduction. Macroeconomic stability of the state has an extremely important role for all levels of socio-economic relations. Since the factors influencing the indicators of economic recovery and growth of the state are determined by indicators of macroeconomic stability, further research and development of effective measures to manage financial risks and increase stability do not lose their relevance.

The purpose of the paper is to review and summarise the main approaches to defining the essence of the terms "macroeconomic stability" and "financial stability", considers the classification of approaches to the term "macroeconomic stability of the national economy", and indicates the main criteria for the stability of the financial system.

Results. For thorough research and focusing attention on individual areas, as a set of the most interrelated processes, phenomena, and macroeconomic dependencies, four macroeconomic sectors were singled out - internal real sector, financial (fiscal), monetary, and external economic. Three levels of ensuring the financial stability of the macroeconomic system are considered: microprudential, mesoprudential and macroprudential. Endogenous and exogenous factors influencing financial stability and the macroeconomic and macro-financial stability parameters are defined, and guidelines for effective management of the national economy are substantiated.

Conclusion. It was determined that ensuring economic recovery and further sustainable growth are defined by the effectiveness of the use of appropriate financial and monetary instruments, the development of the national financial infrastructure, the appropriate institutional environment, the proper performance by the financial system of its functions of redistribution of financial resources between economic entities, the ability of the financial system to be invulnerable to external and internal contingencies and adverse events. The necessity of the sound public finances, balanced monetary policy, a predictable and fair regulatory framework, and flexible labor markets were emphasized.

Keywords: macroeconomic stability, financial stability, macroeconomic system, economic development of the state, financial policy

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.25>
УДК 338.248

Анастасія Русланівна **КОРДАС**
студентка, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5256-9858>
e-mail: marketingkordas@gmail.com

Юлія Іванівна **ПРОДІУС**
к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3773-4361>
e-mail: j.i.prodius@mzeid.in

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПІДТРИМКИ МІЖНАРОДНИХ РЕЛОКАНТІВ ВІТЧИЗНЯНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРЕНД АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У сучасних реаліях український бізнес втратив велику частину споживачів через переїзд українців у інші держави. Цю статтю зосереджено на важливості застосування підтримки міжнародних релокантів компаніями у розрізі як забезпечення переїзду працівників для розширення діяльності за межами країни, так і роботи з українцями за кордоном. Визначено головні проблеми, з якими зіштовхуються бізнес, та рекомендації для управління ресурсами у забезпеченні переїздами та роботі з клієнтами за межами країни дистанційно. Практичні наслідки цієї роботи полягають у тому, що менеджери та керівники вищого рівня можуть застосовувати ці рекомендації, щоб краще зрозуміти, як організувати роботу компанії у роботі з релокантами.

Ключові слова: міжнародний бізнес, релоканти, організація переїздів, підтримка українців

ВСТУП

Відкриття кордонів створює можливості для покращення рівня життя шляхом тимчасового виїзду за кордон на заробітки.

З початку термін релокант був лише для тих мігрантів, які змінили місце проживання, щоб працювати переважно в іншому філіалі своєї компанії.

На сьогодні важко знайти наукові роботи з менеджменту підтримки міжнародних релокантів. Українські компанії також мають незначний досвід у цій сфері тому найкращим орієнтиром можна взяти досвід закордонних менеджерів та компаній, таких як Метт Фергюсон, Хай Фалор, Кайла Фарбер, HURMA тощо.

З часом релокантами почали називати усіх трудових мігрантів. А з початком повномасштабного вторгнення з України виїхало мільйони українців. З цього боку відкривається інше питання: як організувати компанію так, щоб підтримувати людей, які зараз за кордоном? Адже станом на кінець червня 2023 р. за кордоном перебуває 5,6–6,7 млн українців, найбільша частка українських біженців перебуває у Німеччині (27%) та Польщі (24%) [1]. Здебільшого це стосується юридичних фірм, адже проблеми можуть виникнути незалежно від геолокації. Тому питання, як налаштувати роботу компанії, яка працює з українцями за кордоном, – актуальне для бізнесу, особливо під час воєнного стану.

МЕТА роботи – визначення особливостей управління ресурсів для забезпечення міжнародного переміщення працівників та специфіку роботи з українцями за кордоном.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою дослідження є публікації від закордонних топ-менеджерів, матеріали конференцій та досвід вітчизняних компаній. У статті застосовано методи порівняння, теоретичного узагальнення, аналізу тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Коли справа доходить до корпоративного переміщення, може бути багато рухомих частин. Організація включає не тільки фізичні аспекти переїзду, а й фінансовий, адміністративний та юридичний. Крім координації плавного переїзду, важкою задачею може бути забезпечення того, щоб співробітники осіли та комфортно жили в новому середовищі, де б воно не було. Відстеження цих рухомих частин вимагає команди досвідчених і професійних експертів у цій галузі.

Є велика різноманітність різних сценаріїв, за яких переміщення співробітників може бути корисним. Ось деякі з найпоширеніших: відкриття нової локації; заміщення відкритої вакансії; запит працівника; інше.

Якщо детальніше розглядати перші дві причини, – доцільно буде проаналізувати міжнародний ринок праці. Розглядаючи робочу силу як людей віком від 15 років, які зараз працюють або шукають роботу, то на рис. 1 можна побачити, що значних змін динаміки немає.

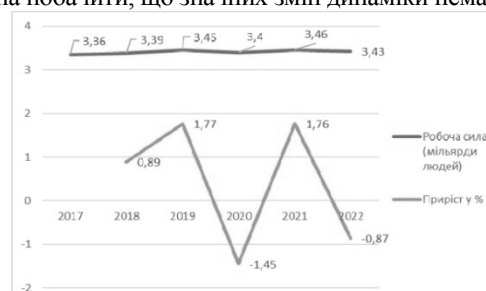

Рис. 1. Тенденція зміни світової робочої сили [2]

З іншого боку, якщо проаналізувати відсоток безробітних у світі та в Україні, то можна побачити, що навіть до початку війни, в Україні було значно більше вільної робочої сили (рис. 2).

Тобто, проаналізувавши дані, можна побачити, що Україна – це країна, де багато робочої сили. З війною ще більше підприємств було ліквідовано, тому рух українських кадрів в іншу країну – перспективний для компанії, адже заміну в Україні буде знайти легше.

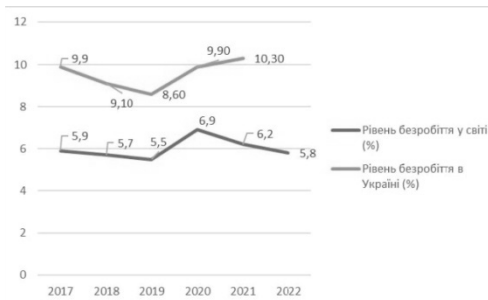

Рис. 2. Тенденція безробіття у світі та в Україні [2-3]

Роль компанії у переїзді співробітника залежить від переваг, які пропонує компанія, саме тому стратегічний менеджмент підтримки міжнародних релокантів повинен враховувати потреби працівника.

Якщо розглядати саме поняття «Стратегічний менеджмент підтримки міжнародних релокантів» – це діяльність, яка створює та підтримує відповідність між цілями компанії, її потенціалом і можливостями у питанні підтримки та забезпечення переїзду працівників у інші країни з довгостроковими робочими цілями.

Нижче наведено покрокову стратегію як керувати переїздом співробітника від початку до кінця [4-6]:

Крок 1: Визначення потреби у переїзді та придатність працівника. Оцініть посадові обов'язки працівника та чи потрібна їм фізична присутність на новому місці. Прийнятність часто визначається на основі ролі працівника, його стажу та того, наскільки важливі його навички для діяльності компанії. Роботодавці також можуть враховувати вартість переїзду та бажання працівника переїхати. Ознайомившись з критеріями відповідності політики переміщення компанії, має бути зрозуміло, чи має працівник право на пільги та допомогу.

Крок 2: Визначення внутрішні та зовнішні чинники переміщення. Для оцінювання доцільності організації переїзду потрібно підрахувати усі витрати, які понесе компанія на забезпечення релокації працівника та відповіді на такі питання, як:

- які внутрішні сили впливають на успіх стратегії мобільності на робочому місці?
- які ініціативи здійснюються або плануються, що вплине на мобільність?
- які зовнішні чинники можуть вплинути на компанію та програму мобільності?

Лише оцінивши усі витрати та можливості, можна зробити висновок про доцільність переїзду.

Крок 3: Підготовка до переїзду. Це може включати такі речі, як підтримка подачі заявок на отримання візи та дозволу на роботу для працівника та дружини, допомога з налаштуванням банківських рахунків, отримання доступу до місцевих і державних муніципальних послуг, налаштування комунальних послуг, отримання нових водійських прав та постійна підтримка для культурної адаптації в новій країні. Також важко знайти нове довгострокове житло на новому місці, перебуваючи на старому місці. Потрібно надати тимчасове житло на початку нової посади – як правило, на один-три місяці – яке потім вони можуть застосовувати як базу для пошуку відповідного довгострокового житла в новому районі.

Крок 4: Допомога під час переїзду. Практично стандартним є надання працівникам допомоги на переїзд, і його суть полягає в тому, щоб компенсувати будь-які витрати, які працівник може понести в результаті переїзду.

Насамперед це: забезпечення трансферу працівника та його родини; надавання підтримки в управлінні майном.

Крок 5: Адаптація персоналу після переїзду. Адаптація в новій країні – найважливіший крок для працівника, який переїхав. Для цього доцільно надати доступ працівнику та його родині до мовних курсів. Також потрібно забезпечити робоче місце для працівника потрібним обладнанням та знайомством з новим офісом та командою. Якщо працівники мають дітей, – роботодавець повинен допомогти в їх влаштуванні, щоб сам працівник не втрачав на це час та не знижував свою працездатність через проблеми в організації життя у новій країні.

Крок 6: Оцінювання ефективності програми та внесення коригувань. Періодично оцінювати програму, щоб визначити області для покращення. Це включає оцінювання політики, продуктивності постачальника та задоволеності працівників процесом переїзду. Необхідно також стежити за пристосуванням працівника до нового місця та роботи, щоб переконатися, що він добре приживається. Якщо виникають проблеми, може бути корисним надання додаткових послуг підтримки, щоб допомогти працівнику подолати ці труднощі.

З іншого боку, потрібно оцінювати і ефективність такого переїзду. Стежити за KPI працівника, щоб вимірювати окупність переїзду, позитивні та негативні фактори, які впливають на наступний вибір кадрів для релокації.

Забезпечити переїзди в компанії можна двома способами:

- 1) створити комітет або відділ з управління переїздом;
- 2) найняти професійну службу управління переїздом.

Якщо розглядати питання підтримки українських емігрантів вітчизняними компаніями на прикладі юридичних компаній, можна зазначити, що у роботі з українцями за кордоном є додаткові складності:

- деякі документи потрібно відправляти поштою, а це довше ніж в межах країни;
- складність зв'язку: під кожну країну потрібно купувати окремі номери де тарифікація більша, ніж в Україні;
- якщо брати країни, які знаходяться далеко: Канада, США тощо, впливає велика різниця у часі для підтримки такого клієнта та комунікації з ним;
- документи може бути втрачено через швидкий переїзд, тоді процедура відсудження додатково гальмується на етапі підготовки до суду;
- інші проблеми зумовлені специфікою справи клієнта.

Але ці проблеми вирішуються правильним управлінням ресурсів та запровадження діджитал-інструментів, починаючи від застосування месенджерів для спілкування закінчуючи оптимізацією процесів у CRM системі [7].

ВИСНОВКИ

Підтримка релокантів – складне питання для вітчизняного бізнесу як у розрізі переїзду робочої сили до іншої країни, так і з боку підтримки українських переселенців. Але обидва напрями є можливістю для росту та масштабування компанії.

Щоб переміщувати працівників в інші країни, потрібні фінансові витрати на забезпечення переїзду та початкового проживання в іншій країні, а також витрати на додатковий персонал, який буде безпосередньо зай-

матися врегулюванням переїзду. З іншого боку, це можливість підвищення кваліфікації персоналу та закриття кадрової нестачі в окремих філіалах.

Якщо ж розглядати переселенців як клієнтів, – це можливість для географічного розширення, коли в самій країні зменшилось число споживачів. Особливо це ко-

рисно тим галузям, які прикріплено безпосередньо до українців. З іншого боку, у переселенців виникають проблеми, які потрібно вирішити на батьківщині, а отже, попит на послуги є і за кордоном. Але співпраця з такими клієнтами має труднощі, які потребують посиленого менеджменту та діджиталізації.

Список використаних джерел

1. Вишнівський Г., Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт URL: http://www.history.org.ua/?termin=Migratsiya_zovnishnya
2. The World Bank Group. World Development Indicators URL: <https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0037712>
3. Мінфін. Рівень безробіття в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
4. HURMA. Релокація співробітників: як організувати переїзд URL: <https://hurma.work/blog/11-2021-relokacziya-spivrobotnykiv-yak-organizuvaty-pereyizd/>
5. Ladimeji K. 7 Relocation Management Strategies URL: <https://www.recruiter.com/recruiting/7-relocation-management-strategies/>
6. 6 Steps for Creating a Business-Aligned Relocation Strategy. Graebel. URL: <https://www.graebel.com/guide/relocation-strategy/>
7. Продиус Ю.І., Кордас А.Р., Буковський О.О. Забезпечення діджиталізації бізнес-процесів підприємств у сфері міжнародного бізнесу. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. 2023. Вип. 81. С. 38-42.

References

1. Vyshnivskiy H., Mykhaylishyna D., Samoilyuk M., Tomilina M. Refugees from Ukraine: who are they, how many are there and how to return them? Final report URL: http://www.history.org.ua/?termin=Migratsiya_zovnishnya (in Ukrainian).
2. The World Bank Group. World Development Indicators URL: <https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0037712>
3. Ministry of Finance. Unemployment rate in Ukraine. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> (in Ukrainian).
4. HURMA. Relocation of employees: how to organize a move URL: <https://hurma.work/blog/11-2021-relokacziya-spivrobotnykiv-yak-organizuvaty-pereyizd/> (in Ukrainian).
5. Ladimeji K. 7 Relocation Management Strategies URL: <https://www.recruiter.com/recruiting/7-relocation-management-strategies/>
6. 6 Steps for Creating a Business-Aligned Relocation Strategy. Graebel. URL: <https://www.graebel.com/guide/relocation-strategy/>
7. Prodius Y.I., Kordas A.R., Bukovskiy O.O. Ensuring digitization of business processes of enterprises in the field of international business. *Scientific journal "Black Sea Economic Studies"*. 2023. Issue 81. pp. 38-42. (in Ukrainian).

Anastasiia KORDAS

student, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5256-9858>
e-mail: marketingkordas@gmail.com

Yuliia PRODIUS

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3773-4361>
e-mail: j.i.prodius@mzeid.in

STRATEGIC MANAGEMENT OF THE SUPPORT OF INTERNATIONAL RELOCATORS BY DOMESTIC ENTERPRISES AS A TOOL FOR TREND ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Introduction. In wartime, many companies remain without offices, and company management faces the question of closing the business or moving (relocating) to another city in order to continue the company's activities. Relocation requires careful consideration and planning. Also, over time, all labor migrants began to be called relocants. And with the beginning of the full-scale invasion, millions of Ukrainians left Ukraine. From this side, the second question opens: how to organize the company in such a way as to support people who are currently abroad? This mostly applies to law firms, because problems may arise not depending on geolocation. Therefore, the question of how to adjust the work of a company that works with Ukrainians abroad is relevant for business, especially during martial law.

The purpose of the paper is to determine the features of resource management to ensure the international movement of workers and the specifics of working with Ukrainians abroad.

Results. Relocation managers should develop a relocation strategy to streamline the process, namely: 1. Determination of the need for relocation and the suitability of the employee; 2. Determination of internal and external factors of displacement; 3. Preparation for moving; 4. Assistance during relocation; 5. Adaptation of personnel after relocation; 6. Evaluation of the effectiveness of the program and introduction of adjustments. If we consider the issue of support of Ukrainian emigrants by domestic companies, using the example of legal companies, it can be noted that there are additional difficulties in working with Ukrainians abroad: some documents must be sent by mail; the complexity of communication between countries; a large time difference affects; documents may be lost due to a quick move; other problems are determined by the specifics of the client's case.

Conclusion. In order to move employees to other countries, financial costs are required to ensure the move and initial residence in another country, as well as costs for additional personnel who will directly deal with the settlement of the move. On the other hand, it is an opportunity to improve staff qualifications and close staff shortages in individual branches. If we consider immigrants as customers, this is an opportunity for geographical expansion, when the number of consumers in the country itself has decreased. On the other hand, immigrants have problems that need to be solved in their homeland. Thus, there is a demand for services abroad. But cooperation with such clients has difficulties that require increased management and digitization.

Keywords: international business, resettlement, organization of relocations, support of Ukrainians

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.26>
УДК 33:338.2(477)

Ірина Георгіївна ФАДЕЄВА

д.е.н., професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Інститут економіки та менеджменту)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6978-1621>
e-mail: i.fadyeyeva@gmail.com

Володимир Васильович СИБІРЦЕВ

д.е.н., професор, зав. кафедри, Центральноукраїнський національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-5266>
e-mail: sybirtsev@ukr.net

Олександр Михайлович МОМОТ

д.е.н., професор, Київський міжнародний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3799-0821>
e-mail: o.m.momot@gmail.com

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

У статті подано характеристику стратегічного фінансового управління в фінансових установах. Встановлено, що фінансовий менеджмент відіграє важливу роль у загальній системі управління підприємством, оскільки фінансові ресурси є джерелом, що забезпечують його конкурентоспроможність і фінансову стійкість. Проаналізовано та визначено переваги системи стратегічного фінансового управління. Запропоновано механізм оцінювання ефективності стратегічного фінансового управління у фінансових установах, спрямований на підтримання достатнього рівня конкурентоспроможності фінансової установи.

Ключові слова: фінансова стійкість, фінансова установа, особливості діяльності, організація управління, конкурентоспроможність

ВСТУП

Наявність ринку фінансових послуг є необхідною умовою розвитку сучасної економіки та показником ефективності цієї економіки і розвитку держави. Ринок фінансових послуг сприяє фінансовому забезпеченню економічного розвитку держави шляхом акумулювання грошових коштів та інших фінансових активів з метою їх ефективного застосування та отримання економічної вигоди. Інформація про результати надання фінансових послуг відповідними організаціями групується та узагальнюється в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Однак у зв'язку зі специфікою діяльності установ, що надають фінансові послуги, є певні особливості стратегічного управління фінансами, ведення бухгалтерського обліку та забезпечення конкурентоспроможності фінансової установи.

МЕТА роботи – розкрити сутність та особливості фінансових установ, визначити значення та переваги стратегічного управління у забезпеченні конкурентоспроможності цих установ.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано дві групи методів: теоретичні та емпіричні. Теоретичним підґрунтям є праці відомих вітчизняних та закордонних авторів. Емпіричною основою слугують збір інформації, синтез, аналіз, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансові установи як учасники ринку фінансових послуг створюються у кооперативній, корпоративній та унітарній формах і функціонують в організаційно-правових формах. Ефективне функціонування фінансових установ зумовлює розвиток фінансових ринків, що, зі свого боку, сприяє формуванню національних інвестиційних і кредитних ресурсів та стимулює еко-

номічний розвиток. Досвід розвинених країн показує, що ефективна діяльність фінансових установ дає змогу досягти значних економічних ефектів виключно завдяки ефективному стратегічному управлінню, яке виражається в ефективному впливі на зростання інвестиційних ресурсів та задоволенні необхідних капітальних потреб. Саме тому, багато науковців приділяють увагу і вивчають засади, принципи і перспективи стратегічного управління.

Зокрема, Р. Августин та І. Демків аналізують важливі прикладні засади для визначення і впровадження новітніх інструментів управління фінансовою стійкістю і платоспроможністю фінансової установи [1]. С. Коляденко та А. Стратій аналізують проблеми та визначають перспективи для формування фінансової стратегії підприємства завдяки правильно налаштованому фінансовому менеджменту [6]. Про особливості управління в сучасних умовах фінансово-економічної ситуації і війни зазначає Н. Захарова [5]. І. Перерва, В. Єдинак подають важливу інформацію про результати, яких повинні досягати українські фінансові установи, реалізуючи п'ять етапів стратегічного фінансового управління: аналіз, формування, ідентифікація, виконання, оцінювання [9]. Д. Васильківський виявляє особливість інноваційної економіки України, до якої відносить систему корпоративного управління фінансовими установами [4]. О. Базілінська, О. Панченко засвідчують, що саме ефективне управління фінансовою установою забезпечує його фінансову стійкість та призводить до покращення фінансових показників [2]. Важливим аспектом в управлінні фінансовою установою є першочерговий фінансовий аналіз для прийняття майбутніх рішень, зазначає Н. Сарай [10].

До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, лізингові компанії, довірчі товариства та стра-

хові компанії, організації інвестиційних фондів, корпорації та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Кожна фінансова установа має свої специфічні форми діяльності та послуги. Всі фінансові установи, включаючи небанківські, зобов'язані вести облік та подавати звітність про свою діяльність відповідно до Закону «Про регулювання ринків фінансових послуг та фінансових установ» та нормативно-правових актів органів державної влади.

Фінансові установи самостійно:

1. Визначають облікову політику.
2. Обирають форму бухгалтерського обліку, зокрема конкретні системи бухгалтерського обліку, порядок і способи реєстрації та узагальнення інформації, відповідно до єдиних засад, встановлених Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».
3. Розробляють системи та форми внутрішньогосподарського обліку, звітності та контролю господарських операцій.
4. Затверджують правила документообігу, технології оброблення облікової інформації, додаткові системи рахунків бухгалтерського обліку та реєстри аналітичного обліку.
5. Виділяють кошти на окремі баланси філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів, які зобов'язані вести бухгалтерський облік, результати якого згодом включаються до фінансової звітності підприємства.

Функціонування фінансової установи та її позиція на ринку фінансових послуг визначається не тільки характеристиками та особливостями її виробничо-господарської діяльності, організаційно-правовою формою, а й здатністю забезпечувати та застосовувати конкурентні переваги.

Тому ефективність діяльності сучасних фінансових установ значно визначається ступенем адаптації до ринкових конкурентних умов, що вимагає впровадження відповідної системи управління фінансами, адекватної ринковим вимогам.

Система стратегічного управління охоплює: стабільність конкурентної позиції, стійкість і довгострокову стратегію бізнесу, реакції на зміни у зовнішньому економічному середовищі. Стратегічне управління можна визначити як програмний спосіб мислення, за якого акцент робиться на важливості забезпечення досягнення цілей і мотивації співробітників, а також враховуються інтереси співробітників та їх зацікавленість у реалізації стратегії установи.

Стратегічною метою розроблення та впровадження ефективної системи управління фінансами відповідної установи є досягнення стратегічних і тактичних цілей його діяльності шляхом застосування ринкових механізмів залучення коштів, оптимізації структури капіталу, забезпечення фінансової стійкості, максимізації прибутку, підвищення ринкової вартості і рейтингових показників. Водночас для фінансових установ дуже важливим є забезпечення прозорості інформації про фінансово-економічний стан як для власників бізнесу, так і для потенційних клієнтів (інвесторів).

Довгострокові цілі діяльності фінансової установи та вибір найбільш ефективних шляхів і засобів їх досягнення, як правило, визначає саме стратегія фінансового управління, яка включає в себе:

1. Визначення шляхів реалізації успішної стратегії.
2. Визначення майбутніх фінансових відносин з іншими фінансовими установами, організаціями, бюджетами та іншими суб'єктами.
3. Вивчення економічних і фінансових можливостей потенційних конкурентів.
4. Розроблення шляхів виходу з кризових ситуацій та методів управління кризовими ситуаціями в їх виникненні.

Система стратегічного фінансового управління формується з таких складників: стратегічного фінансового аналізу та комплексного оцінювання стратегічного фінансового стану установи, стратегічного фінансового планування, розробки стратегічних критеріїв фінансової діяльності організації, стратегічних фінансових рішень, розроблення та реалізації фінансової стратегії, системи стратегічного управління та оцінки рівня стратегічного фінансового управління (рис. 1).

Метою стратегічного фінансового управління є забезпечення стійкого становища фінансової установи на ринку фінансових послуг з огляду на ефективне формування та використання фінансових ресурсів. Тут фінансова стратегія визначає: формування та ефективне використання фінансових ресурсів; визначення найбільш перспективних напрямів інвестиційної діяльності; відповідність фінансових операцій фінансовим можливостям організації [4].

Також метою стратегічного фінансового управління є управління оптимальним складом і структурою ліквідних активів. По-перше, для фінансування поточної діяльності, по-друге, для інвестування в обладнання та цінні папери, а також заходи з управління додатковими коштами, мобілізованими на ринку. Тут фінансову стратегію спрямовано на усунення фінансового ризику неспроможності фінансової установи вчасно і в повному обсязі розрахуватися з клієнтами, інвесторами, кредиторами [5].

Зі свого боку, необхідно відмітити, що фінансові ризики в соціально-економічній системі залежно від їх типу та стадії розвитку можуть порушувати цілісне функціонування системи. У сучасних умовах найбільші дисбаланси виникають у секторі фінансових установ, метою діяльності яких є надання банківських і небанківських фінансових послуг та фінансування соціально-економічного розвитку. Практична реалізація стратегічного управління фінансовими установами, спрямованого на усунення фінансових ризиків, потребує побудови дієвого механізму оцінювання ефективності стратегічного фінансового управління, який дає змогу визначити ступінь впливу кожного фактору та взаємозв'язок між ними на фінансову стійкість установи. Такий механізм повинен включати у себе внутрішні, зовнішні та загальноекономічні критерії ефективності, які сприятимуть якісному оцінюванню результативності стратегічного фінансового управління у фінансових установах (табл.1).

Таблиця 1 - Механізми оцінювання ефективності стратегічного фінансового управління у фінансових установах (складено автором на основі дослідження [6])

Внутрішні критерії ефективності	Показники фінансової стійкості
	Показники ліквідності
	Показники ділової активності
	Показники ефективності системи менеджменту
	Відповідність стратегічного фінансового менеджменту передбаченому фінансовому рівню
	Фінансова конкурентоспроможність організації за різними позиціями внутрішнього середовища
	Оптимальність організаційної структури організації
Зовнішні критерії ефективності	Якість фінансового планування
	Ринкова частка організації
	Збільшення продажів
	Рентабельність власного капіталу
	Рівень дивідендних виплат
	Фінансова конкурентоспроможність організації за різними позиціями зовнішнього середовища
	Глибокий аналіз сегментів ринку
Критерії загальноекономічної ефективності	Обґрунтованість управлінських фінансових рішень
	Адаптація до умов розширення ринку збуту
	Рівень синергічного ефекту реалізації фінансової стратегії
	Рівень загальної економічної ефективності фінансової установи
	Рівень інноваційності стратегічних фінансових ініціатив
Рівень розрахункового збільшення вартості установи	
Рівень (показник інтегральний) фінансової конкурентоспроможності фінансової установи	

До основних переваг застосування стратегічного управління у фінансових установах є:

1) якісне управління оптимальним складом та структурою наявних активів;

2) правильний вибір стратегії і тактики управління структурою фінансових ресурсів.

Слід зазначити, що ступінь впливу факторів на фінансову стійкість установи залежить не тільки від сили кожного фактора та взаємозв'язку між ними, але й від відповідності управлінських дій у фінансовій установі. Зовнішні фактори мають значний вплив на фінансовий стан установи, так само як і реструктуризація світового економічного порядку – на мікроекономічні суб'єкти – фінансові та нефінансові установи [11].

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах стратегічне фінансове управління – це управління, яке передбачає цілеспрямований вплив на діяльність фінансової установи, забезпечує запобігання фінансовим ризикам і покращує показники конкурентоспроможності установи.

Фінансова стратегія є однією з ключових складників стратегічного фінансового управління, яка істотно

впливає на загальну стратегію діяльності фінансової установи, завдання та функції якої завжди спрямовано на досягнення основних стратегічних цілей. Враховуючи постійні зміни на сучасному фінансовому ринку, саме фінансова стратегія, яка розробляє можливі альтернативні сценарії фінансового розвитку установи, забезпечує необхідну гнучкість для адаптації до будь-яких ринкових змін. Така стратегія дає змогу максимально повно застосовувати внутрішній фінансовий потенціал установи та оцінювати її фінансові перспективи, забезпечуючи можливість швидкої реалізації нових та перспективних інвестиційних проєктів, позитивно впливати на фінансову стійкість та конкурентоспроможність фінансової установи на ринку фінансових послуг.

Подальші дослідження має бути зосереджено на розгляді напрямів протидії появи кризових явищ у фінансових установах та мінімізації їх негативних наслідків за умови створення та впровадження ефективного антикризового фінансового управління з гнучкими та адаптивними до мінливого соціально-економічного середовища механізмами.

Список використаних джерел

1. Августин Р., Демків І. Стратегічно-тактичний інструментарій управління фінансовою стійкістю і платоспроможністю підприємства. *Scientific journal "Modeling the development of the economic systems"*. 2022. С. 121–126. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/download/90/78>
2. Базиліська О., Панченко О. Фінансова стійкість у системі стратегічного управління підприємством. *Проблеми економіки*. 2019. № 1 (39). С. 89–93. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-89-94>
3. Буяк Н., Курдельчук Р. Фінансова стратегія в системі менеджменту підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 196–200. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/34.pdf
4. Васильківський Д. М. Система корпоративного управління промисловими холдингами. *Економіка та суспільство : електрон. наук. фах. вид.* 2018. № 14. С. 292–300. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/41.pdf
5. Захарова Н. Значення фінансової стратегії в системі управління сучасним підприємством. *Економічні горизонти*. 2023. № 2 (24). С. 39–49. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(24\).2023.281199](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(24).2023.281199)
6. Коляденко С., Стратій А. Аналіз фінансових стратегій для підвищення конкурентоспроможностей підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 22. С. 17–23. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.22.17>
7. Мартиненко В. Концептуальні аспекти фінансової стратегії підприємства. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2021. № 19. С. 78–81. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.230068>
8. Панченко О., Базиліська О. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку як умова підвищення конкурентоспроможності його учасників. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2 (25). С. 178–189. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-178-189](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-178-189)
9. Перерва І., Єдинак В. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 159–164. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164>

10. Сарай Н.І. Роль фінансового аналізу у формуванні фінансової стратегії підприємства. *Економічні науки*. 2020. № 16. С. 228–241. URL: http://www.xktei.km.ua/files/Zbirnik_XKTEI_16.pdf#page=228
11. Третяк В., Оболенцева Л., Бурмака Т., Александрова С., Пермінова О. Методичний підхід до оцінки рівня стратегічного фінансового управління в організації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2021. № 2 (33). С. 367–375. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaprp.v2i33.207095>
12. Шишкіна О.В. Цифрові технології фінансових установ: ризики і перспективи використання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Т. 2, № 19. С. 130–143. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.130-143>

References

1. Avhustyn R., Demkiv I. Strategic and tactical tools for managing the financial stability and solvency of the enterprise. *Scientific journal "Modeling the development of the economic systems"*. 2022. pp. 121–126. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/download/90/78> [in Ukrainian].
2. Bazilinska O., Panchenko O. Financial stability in the system of strategic management of the enterprise. *Problems of the economy*. 2019. No. 1 (39). pp. 89–93. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-89-94> [in Ukrainian].
3. Buniak N., Kurdelchuk R. Financial strategy in the enterprise management system. *Economy and society*. 2017. No. 8. pp. 196–200. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/34.pdf [in Ukrainian].
4. Vasylykivskiy D.M. System of corporate management of industrial holdings. *Economy and society: electronic of science profession kind*. 2018. No. 14. pp. 292–300. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/41.pdf [in Ukrainian].
5. Zakharova N. The importance of financial strategy in the management system of a modern enterprise. *Economic horizons*. 2023. No. 2 (24). pp. 39–49. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(24\).2023.2811996](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(24).2023.2811996) [in Ukrainian].
6. Koliadenko S., Stratii A. Analysis of financial strategies to increase the competitiveness of the enterprise. *Investments: practice and experience*. 2019. No. 22. pp. 17–23. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.22.17> [in Ukrainian].
7. Martynenko V. Conceptual aspects of the financial strategy of the enterprise. *Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*. 2021. No. 19. pp. 78–81. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.230068> [in Ukrainian].
8. Panchenko O., Bazilinska O. Integration processes in the financial market as a condition for increasing the competitiveness of its participants. *Polissya scientific bulletin*. 2023. No. 2 (25). pp. 178–189. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-178-189](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-178-189) [in Ukrainian].
9. Pererva I., Yedynak V. Strategic enterprise management as the main tool in the hands of a modern manager. *Innovation and Sustainability*. 2022. No. 3. pp. 159–164. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164> [in Ukrainian].
10. Sarai N.I. The role of financial analysis in the formation of the financial strategy of the enterprise. *Economic sciences*. 2020. No. 16. pp. 228–241. URL: http://www.xktei.km.ua/files/Zbirnik_XKTEI_16.pdf#page=228 [in Ukrainian].
11. Tretiak V., Obolentseva L., Burmaka T., Aleksandrova S., Perminova O. Methodical approach to assessing the level of strategic financial management in the organization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2021. No. 2 (33). pp. 367–375. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaprp.v2i33.207095> [in Ukrainian].
12. Shyshkina O.V. Digital technologies of financial institutions: risks and prospects of use. *Actual problems of the development of the economy of the region*. 2023. Vol. 2, No. 19. pp. 130–143. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.130-143> [in Ukrainian].

Iryna FADIEIEVA

Doctor of Economics, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Institute of economics and management)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6978-1621>

e-mail: i.fadyeyeva@gmail.com

Volodymyr SYBIRTSEV

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department, Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-5266>

e-mail: sybirtsev@ukr.net

Oleksandr MOMOT

Doctor of Economics, Professor, Kyiv International University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3799-0821>

e-mail: o.m.momot@gmail.com

THE ROLE OF STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT IN ENSURING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

This paper presents a methodology for assessing the level of strategic financial management in an organization, which is based on determining the criteria for the overall economic efficiency of organizational activity. It was established that financial management plays an important role in the overall management system of the organization, since financial resources are the source from which other types of resources are formed - material, labor, investment, and one of the main factors that ensure the competitiveness and financial stability of the organization. Strategic financial management is an important element of entrepreneurial activity and important elements of entrepreneurial activity. The instability and unpredictability of changes in the external environment of the business structure requires the management of the organization to develop an adaptive and effective system for making business decisions. The system of strategic financial management in the organization consists of strategic financial analysis and comprehensive assessment of the strategic financial position of the organization, strategic financial planning, development of strategic criteria for the financial activity of the organization, adoption of strategic financial decisions, formation and implementation of financial strategy, strategic management system and assessment of the level of strategic financial management. Criteria for the effectiveness of strategic financial management have been determined. The criteria are divided into blocks according to the influence of factors of the organization's internal and external financial environment. It is proposed to evaluate the level of strategic financial management of an organization as a sum of criteria for its overall effectiveness. The proposed method of assessing the level of strategic financial management can be considered as the first step towards the organization of the management system of the activity of the economic entity as a whole. Its application makes it possible to create a database for analyzing the organization's financial condition and improve the financial management system for making effective management decisions.

Keywords: financial stability, financial institution, specifics of activity, management organization, competitiveness

Микола Артемович ЗАЄЦЬ

к.е.н., доцент кафедри, Одеський національний економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0495-7400>

e-mail: mikolazaets@gmail.com

Костянтин Сергійович МЕЛЬНИК

викладач, Одеський національний економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6946-8846>

e-mail: kostya.melnik.00@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ УСКЛАДНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

У статті визначено значення для економіки України розширення сфер зовнішньоекономічних зв'язків з країнами Європи, що базується на міжнародних перевезеннях. Наголошено на низці економічних передумов, переваг зовнішньоекономічних зв'язків України та країнами Європи, що визначають тенденції розвитку зовнішньої торгівлі. Встановлено вагому роль продовження в Україні інституціональних та структурних реформ, які має бути активовано та направлено на посилення конкурентного потенціалу національного господарства. Виділено основні етапи інтеграції зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами Європи. Доведено, що є високий потенціал євроінтеграції для економіки України. Однак в теперішніх умовах ускладнення руху товару та закриття кордонів з боку країн-партнерів такий напрям розвитку національного господарства розглядається як основний з певними складнощами, що уповільнить темп соціально-економічного зростання та відновлення втраченого.

Ключові слова: зовнішня торгівля, міжнародні транспортні перевезення, експорт, ембарго, торгівельна угода

ВСТУП

Впродовж останніх десяти років спостерігається зниження ефективності угод багатостороннього співробітництва в межах СОТ, в результаті чого зростає значення двосторонніх торгівельних угод. Країни ЄС та Велика Британія є одними з важливих географічних напрямів поглиблення двостороннього співробітництва з Україною, сприятливим чинником якого стала лібералізація торгівлі в результаті підписання Угоди про асоціацію України з ЄС та впровадження в дію поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю.

Покращення умов торгівлі України з Європою, незважаючи на війну в Україні, забезпечило позитивну динаміку товарного обороту, проте товарна структура зазнала істотних змін. Нещодавно введено торгове ембарго на товари агропромислового походження, а також перекритий кордон для транспортування продукції через Польщу та інші країни. У зв'язку з цим актуальним науковим завданням є визначення впливу ускладнення транспортних перевезень. А також формування тенденцій з подальшого розвитку зовнішньої торгівлі з країнами-партнерами.

Тенденціям зовнішньої торгівлі України в умовах ускладнення міжнародних транспортних перевезень присвячено дослідження таких вчених, як Р. Кісіль, Н.Г. Міценко, Б.І. Кабачі, А. Федоренко, Н.І. Дуляба, В.П. Далик та ін. Однак вони не повною мірою охоплюють усі аспекти цієї проблеми, де не вказали негативних аспектів та переусвідомлення раніше отриманих результатів.

МЕТА дослідження – визначення змін в шляхах збуту експортної продукції, а також розкриття тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України в умовах ускладнення міжнародних транспортних перевезень.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метод системного аналізу застосовано для аналізу

структури зовнішньоекономічної діяльності та виділення окремих властивостей та зв'язків. Методи спостереження та опису застосовано для збору даних експорту, метод синтезу – задля виділення особливостей зовнішньої економіки України в умовах ускладнення міжнародних транспортних перевезень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Україна є одним із найбільших експортерів зерна у світі. Оскільки основний логістичний шлях продукту, – Чорне море, через агресію перекрито, експерти та міжнародні організації вважають, що ця ситуація може загострити продовольчу кризу в десятках країн, особливо в Африці та Азії. Проблема стала не локальним логістичним викликом, а прецедентом для світового ринку. На жаль, нині немає альтернатив морським перевезенням. Українські колії ширші за європейські, тому перевезення залізницею видається проблематичним. Пункти на кордоні між Україною та ЄС називають вузькими, тому що швидкість і кількість зерна, яке можна провезти через них, занадто малі. Вони намагаються оригінально вирішувати завдання логістичної галузі. Деякі європейські країни, такі як Румунія, Польща та країни Балтії, погодилися надати власні порти для перевезення зерна морем [1].

Розвиток зовнішньої торгівлі не лише забезпечує зростання ВВП країни, дохідності та прибутковості вітчизняних товаровиробників, але й відображає ставлення світової спільноти до якості вітчизняної продукції, її місце в світовому обороті товарів та послуг, конкурентоспроможність як вітчизняних товаровиробників, так і економіки загалом. Зовнішня торгівля є джерелом валютного забезпечення національної економіки, одним з ключових напрямів розвитку економіки [3].

Жодна країна світу не може ефективно функціонувати та розвиватися ізольовано від інших країн та глобальних процесів у своєму регіоні. Успішно налагоджені зовнішньоекономічні відносини є одним з показ-

ників розвитку національної економіки. Сьогодні зовнішня торгівля України розвивається під впливом змін в економічній, політичній, військовій, культурній, гуманітарній, екологічній та багатьох інших сферах.

Нещодавно Польща та інші країни-партнери ввели ембарго на імпорт української продукції, а також відмовились пропускати транзитом вантажівки з України, що призвело до ще більшого ускладнення зовнішньої торгівлі України. Причиною такого рішення зі сторони країн-партнерів стали масові мітинги та страйки робочих, а також неконкурентна цінова політика українського виробництва. Виробництво українського товару – задешеве для них, тому їх національний бізнес почав страждати та рахувати збитки.

Для України таке рішення призвело до великого політичного та економічного спалаху, підприємства почали шукати нові шляхи збуту товарів, а політична спільнота майже розірвала дипломатичні угоди з країнами-партнерами. Для того щоб налагодити нові шляхи збуту, потрібен деякий час, побудування нових домовленостей, а також не треба забувати про те, що бізнес, який залежав від експорту продукції, зараз рахує великі збитки.

Виходом з цієї ситуації може бути налагодження взаємовигідної співпраці між цими країнами-партнерами, надання субсидій з боку ЄС для компенсації збитків фермерів та логістичних компаній, а також налагодження супроводу вантажів Міністерством інфраструктури України і митницею, які прямують транзитом, а також порожніх вантажівок.

Інтегруючись у систему світової торгівлі, зовнішня торгівля України повинна реагувати на детермінанти, пов'язані з процесами глобалізації, а також враховувати тенденції розвитку світової торгівлі:

- невинне збільшення обсягів товарообороту світової торгівлі під впливом прагнення країн брати в ній активну участь;

- ускладнення товарної структури світового товарообороту внаслідок виходу на ринок інноваційних та високотехнологічних товарів;

- зміну географічної структури товарообороту світової торгівлі у зв'язку з посиленням в ній ролі Китаю та нових індустріальних країн;

- посилення впливу транснаціональних корпорацій на розвиток світової торгівлі як напряму, так і опосередковано, – через інноваційно-інвестиційну діяльність;

- розвиток економічної інтеграції та транснаціоналізації у сфері світової торгівлі;

- зростання обсягів світової торгівлі послугами, зокрема під впливом процесів цифровізації господарського життя та поширення інформаційних технологій тощо [2, с. 14].

У нинішній ситуації побудова та оптимізація нових шляхів з мінімальними витратами та максимальною продуктивністю є актуальною проблемою. Підприємствам варто шукати альтернативи логістичному будівництву, оскільки недосконала логістична діяльність може призвести до того, що підприємства будуть змушені закриватися через відсутність можливостей для поповнення запасів матеріальних ресурсів. Тому зараз компанії впроваджують принцип максимальної економії фрахту. Систематизація перевезень вантажів або товарів

здійснюється відповідно до поточної ситуації у країні. Шляхи збуту прокладаються так, щоб охопити якомога більшу територію одночасно.

Серед європейських країн Польща була країною з найбільшим експортом та імпортом за перші сім місяців 2023 р. з 3,06 млрд дол. США та 3,81 млрд дол. США відповідно. За обсягом експорту Варшава займає перше місце з 2017 р., а з 2022 р. – і за обсягом імпорту (до того часу країна залишалася в трійці лідерів). Так, у 2022 р. Україна продала до Польщі товарів на 6,81 млрд дол., а купила – на 5,55 млрд дол. [4].

Негативну динаміку в експорті товарів подолати не вдається. Експорт впав на 14 % до 19,4 млрд дол. США. Фізичні обсяги експорту зросли на 4 % завдяки вирішенню деяких логістичних проблем, що виникли внаслідок російської агресії та постійного закриття кордонів країнами-партнерами.

Значне зростання негативного сальдо торгівлі товарами до понад 11 млрд дол. США відбулося, зокрема, через значний дефіцит у торгівлі машинами, устаткуванням і транспортом, паливно-енергетичними товарами, продукцією хімічної промисловості, текстилем, текстильними виробами, взуттям та іншими товарами.

Спираючись на статистику експорту та імпорту товарів до Польщі, можна стверджувати, що потрібні зміни у виробництві продукції на експорт. Європейський ринок не потребує товару з низькою доданою вартістю і відкидає його для захисту своїх виробників. Подальша інтеграція України до внутрішніх ринків ЄС та активація торговельно-економічного співробітництва повинна супроводжуватись диверсифікацією структури експорту, поглибленням внутрішньогалузевої торгівлі товарами з високим ступенем обробки, налагодженням нових ланцюгів доданої вартості у технологічних, наукоємних та інноваційних галузях.

ВИСНОВКИ

Отже, шляхом налагодження міжнародних економічних і торговельних зв'язків і каналів збуту зовнішня торгівля України може ефективно розвиватися та функціонувати. Взаємодія національних економік різних країн здійснюється шляхом встановлення дипломатичних відносин, укладання угод про співробітництво на основі взаємовигоди, створення міждержавних об'єднань.

Проаналізувавши всі чинники, можна стверджувати що налагодження економічних та політичних зв'язків з провідними країнами світу, підвищення рівня зовнішньої торгівлі можливо шляхом нарощування зусиль у найбільш перспективних секторах світової економіки. Тобто більшу увагу треба виробництво з більшою доданою вартістю. Зовнішньоекономічні та торговельні зв'язки сприяють зростанню національної економіки, прискоренню науково-технічного прогресу, підвищенню рівня життя населення.

Зовнішня торгівля України може розвиватись та ефективно функціонувати лише за умови налагоджених міжнародних економічно-торговельних відносин. Національні господарства країн взаємодіють між собою за допомогою встановлення дипломатичних стосунків, укладення договорів про співробітництво та створення міждержавних об'єднань.

Список використаних джерел

1. Кісіль Р. Як війна в Україні змінює світову логістику. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/24/688538/>
2. Міценко Н.Г., Кабаці Б.І., Федоренко А.О. Залежність економіки України від зовнішньої торгівлі: тенденції зміни індикаторів. *Економічні науки*. 2021. № 62. С. 12–21.
3. Дуляба Н.І., Далик В.П. Розвиток зовнішньої торгівлі України в умовах глобальної нестабільності. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.82>
4. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf

References

1. Kisil R. How the war in Ukraine is changing global logistics. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/24/688538/> [in Ukrainian].
2. Mitsenko N.H., Kabatsi B.I., Fedorenko A.O. Dependence of the economy of Ukraine on foreign trade: trends in changing indicators. *Economic sciences*. 2021. Vol. 62. pp. 12–21 [in Ukrainian].
3. Duliaba N.I., Dalyk V.P. Development of Ukraine's foreign trade in conditions of global instability. *Efficient economy*. 2020. Vol. 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.82> [in Ukrainian].
4. Association Agreement Implementation Report for 2022. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf [in Ukrainian].

Mykola ZAIETS

PhD in Economics, Associate Professor of department, Odesa National Economic University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0495-7400>

e-mail: mikolazaets@gmail.com

Kostiantyn MELNIK

lecturer, Odesa National Economic University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6946-8846>

e-mail: kostya.melnik.00@gmail.com

TRENDS IN UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN THE CONTEXT OF COMPLICATED INTERNATIONAL TRANSPORTATION

Introduction. Over the past ten years, there has been a decline in the effectiveness of multilateral cooperation agreements within the WTO, resulting in the growing importance of bilateral trade agreements. The EU countries and the UK are among the most important geographical areas for deepening bilateral cooperation with Ukraine, which has been favourably influenced by trade liberalisation as a result of the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union and the implementation of the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement. Improved terms of trade between Ukraine and Europe, despite the war in Ukraine, ensured positive dynamics of trade turnover, but the commodity structure has undergone significant changes. Recently, a trade embargo was imposed on agricultural products, and the border was closed for the transportation of products through Poland and other countries. In this regard, it is an urgent scientific task to determine the impact of the complication of transport. As well as identifying trends in the further development of foreign trade with partner countries.

The purpose of the paper is to identify the changes in export sales routes, as well as trends in Ukraine's foreign economic activity in the context of more complicated international transport.

Results. The importance for Ukraine's economy of expanding the scope of foreign economic relations with European countries based on international transport is determined. The author emphasises a number of economic prerequisites and advantages of foreign economic relations between Ukraine and European countries, which determine the trends in the development of foreign trade. The author identifies the important role of continuing institutional and structural reforms in our country, which should be intensified and aimed at strengthening the competitive potential of the national economy. The main stages of integration of foreign economic relations between Ukraine and European countries are highlighted. It is proved that there is a high potential of European integration for the Ukrainian economy. However, in the current conditions of complicated movement of goods and closure of borders by partner countries, this direction of development of the national economy is considered as the main one, with certain difficulties, which will slow down the pace of socio-economic growth and restore the lost.

Conclusion. By establishing international economic and trade relations and sales channels, Ukraine's foreign trade can develop and function effectively. National economies of different countries interact through the establishment of diplomatic relations, cooperation agreements, and the creation of intergovernmental associations. After analysing all the factors, it can be argued that establishing economic and political ties with the world's leading countries and increasing the level of foreign trade is possible by stepping up efforts in the most promising sectors of the global economy. Foreign economic and trade relations contribute to the growth of the national economy, acceleration of scientific and technological progress, and improvement of living standards.

Keywords: foreign trade, international transportation, export, embargo, trade agreement

Олена Ростиславівна ДАШКОВСЬКА
д.ю.н., професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0145-850X>
e-mail: dashkovskaolena@gmail.com

Владислав Олександрович ВАСЮТІН
студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8776-8674>
e-mail: vlad_vasyutin@ukr.net

ЮРИДИЧНА ПРОЦЕДУРА І ПРАВА ЛЮДИНИ

Проблемою сучасного права є обґрунтоване встановлення юридичних процедур у сфері прав людини та їх адекватна нормативно-правова регламентація. Необґрунтоване ускладнення процедур, відсутність чіткості їх регламентації в законі негативно позначаються на правовій захищеності людини в суспільстві. Юридичні процедури реалізації прав людини у демократичному суспільстві повинні відповідати низці вимог: бути соціально обґрунтованими та відповідати принципам демократизму та верховенства прав людини; бути достатніми та зрозумілими для суб'єкта; бути закріплені на рівні закону та містити мінімум відсильних норм; не створювати під час здійснення штучних перешкод реалізації прав; відповідати змісту прав, стосовно яких вони встановлені.

Ключові слова: юридична процедура, юридичний процес, права людини, гарантії прав і свобод людини

ВСТУП

Тематика прав людини та їх гарантій була і залишається незмінно актуальною проблемою, особливо в умовах сучасного етапу розвитку України, коли права і свободи набули якісно нового євроінтеграційного звучання. Закономірно, що в комплексі завдань державно-правового будівництва, що стоять перед сучасним українським суспільством, найбільш актуальним є завдання забезпечення реалізації та охорони прав і свобод особистості.

Невід'ємною частиною механізму реалізації прав людини є та чи інша юридична процедура. Тому аналіз юридичних процедур заслуговує на підвищену наукову увагу, оскільки у своїй основі вони покликані бути гарантіями реалізації прав людини, що забезпечують отримання індивідом певних благ.

Проблемою сучасного права є обґрунтоване встановлення юридичних процедур в сфері прав людини та їх адекватна нормативно-правова регламентація. Необґрунтоване ускладнення процедур, відсутність чіткості їх регламентації в законі тягне послаблення можливостей реалізації прав людини і негативно позначається на правовій захищеності людини в суспільстві.

Проблема також вбачається у відсутності нормативної регламентації правозастосовної діяльності, де чітка визначеність поведінки об'єктивно необхідна, а за відсутності однаковості застосування юридичних процедур, визначених алгоритмом правореалізації, порядок взаємовідносин органів державної влади і людини, яка реалізує свої права, вважається не достатньо врегульованим.

Відповідно дослідження юридичних процедур реалізації прав людини, підвищення ефективності механізму їх реалізації є актуальним з погляду розвитку інститутів демократії та громадянського суспільства.

МЕТОДИ

У дослідженні застосовано як загальнонаукові, так і

спеціально-юридичні методи дослідження, зокрема проаналізовано наукову літературу, що стосується процедурних гарантій прав людини, історичного, порівняльного, логічного та системно-структурного аналізу спеціальних джерел права, а також схожість та розбіжності юридичних процедур реалізації прав людини за допомогою порівняльно-правового аналізу.

МЕТА статті – теоретико-правове дослідження юридичних процедур у контексті створення ефективної системи гарантування та реалізації прав людини, виходячи із завдань зміцнення демократії та розбудови правової держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

На тлі дискусії, що ведеться в юридичній науці, про співвідношення понять юридичного процесу і юридичної процедури можна виділити такі основні науково-теоретичні підходи: 1) поняття «юридичний процес» і «юридична процедура» збігаються за своїм змістом; 2) порівняно з юридичною процедурою категорія «юридичний процес» ширша за своїм змістом; 3) поняття «юридична процедура» постає родовим поняттям, а поняття «юридичний процес» є видом елементом.

З урахуванням різних наукових позицій найбільш комплексним є розуміння юридичної процедури як нормативно встановленого порядку юридичної діяльності суб'єктів права для досягнення певних правових цілей у правовому регулюванні, що передбачає спеціальну правову охорону [1].

Як цілісне правове явище механізм реалізації прав людини характеризується: 1) статичним змістом; 2) процедурною формою. Так, застосовуючи категорію «механізм», визначається процес реалізації людиною своїх прав у системно-динамічному вигляді з чинниками, що комплексно впливають на нього.

Юридичний механізм реалізації прав людини – це законодавчо передбачений комплекс взаємоузгоджених діянь суб'єктів праввідносин з метою отримання соці-

ального чи особистого блага, опосередкованого тим чи іншим суб'єктивним правом, а також користування та розпорядження цим благом [2].

Заходи захисту і охорони прав людини не постають визначальним складником юридичного механізму реалізації і стають додатковим, тимчасовим елементом механізму лише у випадках порушень прав чи зазіхань на них. У спеціально-юридичному значенні механізм реалізації прав людини передбачає також й психологічні аспекти їх реалізації.

Юридичний механізм реалізації прав людини та його гарантії – це тісно взаємопов'язані, але відмінні поняття, оскільки вони відбивають різні сторони процесу реалізації прав людини. Відповідно реалізацію прав людини та їх гарантування слід розглядати як самостійні елементи загального механізму здійснення прав людини, де категорія безпосереднього здійснення людиною своїх прав є базовою, вихідною для дослідження їх гарантії в зазначеному механізмі. Гарантії прав людини стосовно процесу їх реалізації постають як умови, передумови та засоби правомірно-орієнтованої поведінки, а також за необхідності їх захисту та охорони.

У реалізації низки своїх прав людина може самостійно визначати порядок та варіанти їх реалізації, виходячи з власних інтересів та можливостей. З огляду на це безпосередня реалізація прав людини може здійснюватися як в ініціативній формі, так і у простій процедурно-правовій формі.

Юридичні процедури реалізації прав людини залежать як від сутності та змісту самих прав, так і від політико-правового режиму, що склався в державі. У суспільстві зазначені процедури покликано забезпечувати реалізацію прав людини, здійснення яких об'єктивно не може мати довільний характер, бути юридично безконтрольним. В умовах антидемократичного режиму встановлення законом процедур реалізації прав людини, що включають правозастосування, є істотною штучною перешкодою для їх фактичної реалізації [3; с.17]. Характер і цілі участі держави у правомірно-орієнтованій реалізації тих чи інших прав людини визначають ухвалення особливих видів або поєднання традиційних видів правозастосовних актів: реєстраційних; регламентуючих; дозвільних; засвідчувальних; констатуючих; наказових; забороняючих; анулюючих тощо.

Сутність і зміст громадянських та особистих прав і свобод людини, аналіз законодавства і практики демонструють, що реалізація більшості з них здійснюється людиною суто в ініціативному чи процедурному порядку, коли інші суб'єкти зобов'язані не втручатися в їх реалізацію. Однак у деяких випадках, навіть за умов демократії реалізація окремих громадянських і особистих прав і свобод людини забезпечується шляхом застосування спеціальних правозастосовних процедур [4, с. 102-108]. Це насамперед – права та свободи, користування якими пов'язано із задоволенням важливих інтересів і потреб людини й водночас передбачає компроміс інтересів і потреб. Так, процедури реєстрації необхідні у випадках реалізації особою права на вибір місця перебування та для створення релігійного об'єднання з метою колективної реалізації свободи віросповідання тощо.

Політичні права та свободи людини, як права і свободи громадян держави, реалізуються в ініціативному та процедурно-правовому порядку. Низка зазначених прав

реалізується через реєстраційну процедуру, представницьку діяльність та інші форми. Це викликано тим, що ці права та свободи безпосередньо пов'язані як з інтересами окремої особистості, так і багатьох інших людей, зокрема, право на участь у політичному житті та здійсненні державної влади. Виникає потреба всебічного поєднання та взаємної узгодженості цих інтересів, оскільки безвідповідальна поведінка індивіда може спричинити негативні політичні наслідки, завдати шкоди правам і свободам інших громадян. Так, ухвалення відповідних реєстраційних актів та подальше виконання їх вимог є неодмінною умовою здійснення виборчого права, включаючи реєстрацію політичних партій, одержання дозвільних документів на проведення мітингів тощо [5].

Реалізація багатьох соціально-економічних прав досить часто пов'язана з реєстраційною, ліцензійно-дозвільною та іншими юридичними процедурами. У демократичному суспільстві вони застосовуються з метою об'єктивно необхідного контролю окремих видів економічної діяльності, з метою забезпечення певних вимог до суб'єктів господарських відносин. В основі таких відносин суттєві блага майнового характеру, користування якими означає одночасний розподіл ресурсів між власниками (право на підприємницьку діяльність, право на працю, право на соціальне забезпечення тощо).

Культурні права людини через визнання права на свободу творчості реалізуються в ініціативному та процедурно-правовому порядку. Водночас є права у цій сфері, наприклад авторські, реалізація яких пов'язана з реєстрацією результатів творчості та застосування розважальних атракціонів у парках культури тощо).

У розробленні нормативно-правових актів у сфері прав людини, необхідно максимально передбачати їх гарантії, включаючи чітку регламентацію процедур реалізації, якщо такі процедури є об'єктивно необхідними. Нормативно-правове регулювання юридичних процедур реалізації прав людини повинно забезпечуватися виключно на рівні закону [6].

Необхідно послідовно вдосконалювати чинне українське законодавство, що регулює юридичні процедури з метою підвищення їх ефективності та оптимізації, зменшувати правозастосовну дискрецію та інші штучні бюрократичні перешкоди активності громадян у реалізації своїх прав.

Виділяються такі ознаки юридичної процедури: 1) це особлива процедура, яка чітко закріплена в законах та підзаконних нормативних актах; 2) вона має нормативно встановлений порядок здійснення юридичної діяльності; 3) її нормативний режим передбачає охорону від порушень правовими санкціями, що є певним видом та мірою юридичної відповідальності; 4) вона має орієнтовне значення задля досягнення певної правової мети, гарантуючи правомірність і результативність юридичної діяльності [7].

Реалізація права в юридичній науці визначається як процес, результат, здійснення правових вимог у поведінці учасників суспільних відносин, форма вираження прав, необхідний етап правового регулювання, пов'язаний з правотворчістю спільною метою.

Під юридичним механізмом реалізації прав людини слід розуміти законодавчо передбачений комплекс взаємоузгоджених дій людини як суб'єкта правовідносин та інших суб'єктів з метою одержання соціального чи

особистого блага, опосередкованого тим чи іншим правом, а також користування та розпорядження благом. Через категорію «механізм» стає можливим повністю охопити процес застосування людиною своїх прав, уявити процес у системно-динамічному вигляді.

У науково-теоретичному плані реалізацію прав людини та їх гарантування слід розглядати як взаємопов'язані, але самостійні елементи загального механізму здійснення прав людини, де категорія здійснення прав людини є базовою, вихідною для дослідження понять та забезпечення їх реалізації, включаючи гарантії прав людини.

Безпосередня реалізація прав людини у процедурному плані відрізняється низкою специфічних ознак: по-перше, у процесі бере участь особистість, а не спеціально уповноважений орган; по-друге, спеціальної процедури реалізації або немає і в кожному конкретному випадку людина самостійно визначає порядок реалізації свого права, виходячи з власних інтересів та можливостей, або слідує процедурі, встановленій законом; по-третє, немає акта застосування права, що індивідуалізує норму права стосовно конкретної особи; по-четверте, людина сама визначає обсяг реалізації свого права і в будь-який час може відмовитися від реалізації. Безпосередня реалізація прав людини включає як ініціативну, так і процедурно-правову форму їх реалізації.

Значну кількість прав людини за наявності усіх фактичних обставин їхнього втілення у життя може бути реалізовано людиною без винесення відповідними органами необхідних актів правозастосування. У разі процедура реалізації правами людини передбачена у нормативно-правовому порядку як обов'язкова до дотримання [8]. З урахуванням такої юридичної практики вважається, що правозастосовні процедури, які забезпечують реалізацію прав людини, можна поділити на види залежно від конкретних цілей, які досягаються їхнім застосуванням, на: 1) представницькі; 2) реєстраційні; 3) ліцензійно-дозвільні; 4) експертно-посвідчувальні; 5) екзаменаційно-конкурсні.

Реалізація більшості прав людини здійснюється в ініціативному порядку, організується особою самостійно. Водночас процес безпосередньої реалізації окремих громадянських і особистих прав людини, наприклад, право на свободу пересування та вибору місця проживання, може передбачати застосування спеціальних

правозастосовних процедур реєстраційно-відомчого або навіть дозвільного характеру (наприклад, процедура в'їзду у прикордонні райони або закриті адміністративно-територіальні утворення). Процедури реалізації окремих прав людини в демократичному суспільстві можуть іноді ускладнюватися в інтересах безпеки суспільства, забезпечення та захисту прав та свобод інших громадян (наприклад, отримання дозволу на трудову діяльність мігрантів та їх реєстрація за місцем проживання).

ВИСНОВКИ

У результаті слід зазначити, що зріле громадянське суспільство характеризується цілісністю, гармонійністю, інтенсифікацією суспільних процесів та їх модернізацією. Усе це зумовлює вдосконалення механізму реалізації прав людини. Однією з важливих умов такого вдосконалення є посилення процедурно-правової впровадженості реалізації прав людини, що супроводжується створенням більш ефективних процедур правового порядку такої реалізації.

Юридичні процедури реалізації прав людини у демократичному суспільстві повинні відповідати низці вимог: бути соціально обґрунтованими та відповідати принципам демократизму та верховенства прав людини; бути достатніми та зрозумілими для суб'єкта; бути закріпленими на рівні закону та містити мінімум відсильних та бланкетних норм, що породжують зайву підзаконну нормотворчість; не створювати штучних перешкод у здійсненні реалізації прав; відповідати змісту прав, стосовно яких їх встановлено; бути забезпеченими юридично, організаційно, матеріально.

Відповідно необхідно послідовне вдосконалення чинного законодавства, яке регулює юридичні процедури реалізації прав людини з метою підвищення їх ефективності та оптимізації. Потрібно завершити повномасштабний перехід до електронних технологій документообігу в реалізації державних функцій та надання громадських послуг населенню, наприклад, створення державних електронних реєстрів. Це дасть змогу особистості реалізовувати свої права без зайвих довідок у різних структурах влади, що є актуальним для розвитку демократії, зміцнення правової держави, розвитку громадянського суспільства, в якому людина має можливість повноцінно здійснювати свої права та свободи.

Список використаних джерел

1. Николина К.В. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Юрид. науки*. 2012. Вип. 94. С. 44–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_94_13
2. The Making of "The Legal Process" / W.N. Eskridge Jr., P.P. Frickey. *Harvard Law Review*. 1994. Vol. 107, No. 8. pp. 2031-2055.
3. Hollander-Blumoff R., Tyler T.R. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution. *Journal of Dispute Resolution*. 2011. Vol. 2011. Issue 1. Article 2. 19 p. URL: <https://scholarship.law.missouri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1612&context=jdr>
4. Слинко Д.В. Юридичний процес: історія, теорія, практика: монографія. Харків, 2017. 415 с.
5. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2007. 169 с.
6. Вдовіна Г.А. Процедурний природно-правовий підхід (погляди Л. Фуллера). *Держава і право*. 2000. Вип. 10. С. 79-86.
7. Николина К.В. Юридична процедура як стратегія легітимзації юридично значимих рішень. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. №73. С.91-93
8. Біла В.Р. Адміністративна процедура як нормативна модель процесуальних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 30. Том 2. С. 12-15.

References

1. Nykolyna K.V. Proper legal procedure: theoretical aspects of definition. *Visn. Kyiv. national University named after Taras*

- Shevchenko. *Legal sciences*. 2012. Issue 94. pp. 44–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_94_13 (in Ukrainian).
2. The Making of "The Legal Process" / W.N. Eskridge Jr., P.P. Frickey. *Harvard Law Review*. 1994. Vol. 107, No. 8. pp. 2031-2055.
3. Hollander-Blumoff R., Tyler T.R. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution. *Journal of Dispute Resolution*. 2011. Vol. 2011. Issue 1. Article 2. 19 p. URL: <https://scholarship.law.missouri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1612&context=jdr>
4. Slynko D.V. Legal process: history, theory, practice: monograph. Kharkiv, 2017. 415 p. (in Ukrainian).
5. Lahoda O.S. Administrative procedure: theory and practice of application: dissertation ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Irpin, 2007. 169 p. (in Ukrainian).
6. Vdovina H.A. Procedural natural-legal approach (views of L. Fuller). *State and law*. 2000. Issue 10. pp. 79-86. (in Ukrainian)
7. Nykolyna K.V. Legal procedure as a strategy of legitimation of legally significant decisions. *Journal of East European Law*. 2020. No. 73. pp. 91-93 (in Ukrainian).
8. Bila V.R. Administrative procedure as a normative model of procedural legal relations. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series Law*. 2015. Issue 30. Vol. 2. pp. 12-15. (in Ukrainian).

Olena DASHKOVSKA

Doctor of Legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0145-850X>

e-mail: dashkovskaolena@gmail.com

Vladyslav VASIUTIN

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8776-8674>

e-mail: vlad_vasiutin@ukr.net

LEGAL PROCEDURE AND HUMAN RIGHTS

The problem of modern law is the well-founded establishment of legal procedures in the field of human rights and their adequate legal regulation. Unreasonable complication of procedures, lack of clarity of their regulation in the law leads to weakening of opportunities for the realization of human rights and negatively affects the legal protection of a person in society. Procedures for the realization of individual human rights in a democratic society can become complex in favor of public safety, ensuring and protecting the rights and freedoms of other citizens. In particular, political rights and freedoms are important for individuals and for society as a whole, require taking into account the interests of various subjects and emphasize the need to coordinate these interests to prevent possible negative political consequences and violations of the rights and freedoms of other citizens. Human rights are directly related to the interests of both an individual and many other subjects. Therefore, there is a need for a comprehensive combination and coordination of various interests, since a different level of legal awareness and responsibility of an individual can cause adverse consequences, harm the rights and freedoms of other citizens. Therefore, human rights require a special implementation mechanism, which includes various types of implementation procedures (initiative, procedural and legal), and even special law-enforcement procedures (state registration procedure, permit-licensing procedure, representative procedure, and others), which increase and help ensure efficiency and the legality of the process of their implementation. Legal procedures for the realization of human rights in a democratic society must meet a number of requirements: be socially justified and comply with the principles of democracy and the supremacy of human rights; be sufficient and understandable for the subject; to be fixed at the level of law and to contain a minimum of restrictive and blanket norms that generate unnecessary by-law rule-making; not to create artificial obstacles to the exercise of rights during implementation; correspond to the content of the rights for which they are established; to be provided legally, organizationally, materially.

Keywords: legal procedure, legal process, human rights, guarantees of human rights and freedoms